

ΦΩΚΙΩΝΟΣ Β. ΒΟΥΣΒΟΥΝΗ

ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ

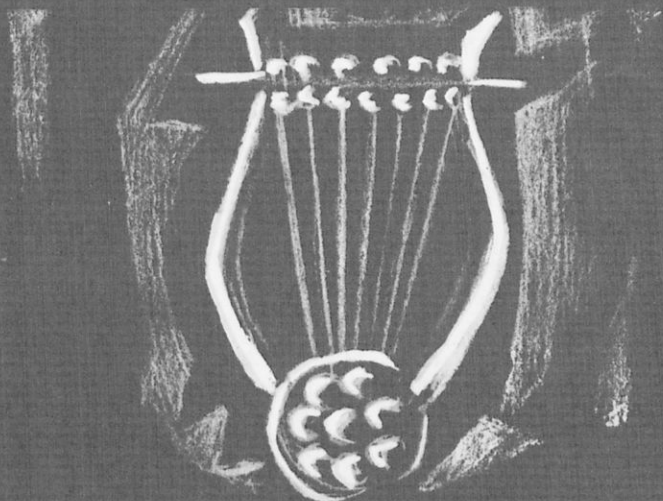
ΕΡΡΙΚΟΥ Α. ΣΚΑΣΣΗ

ΚΙΚΕΡΩΝΑ

ΕΝΥΠΝΙΟ ΣΚΙΠΙΩΝΑ

ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΕΣ

ΕΙΟΥ

ΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑ 1981

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Β
826

ΑΡΧΑΙΑ Γ/η

ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ

(ΕΚΛΟΓΕΣ)

Με απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ δι-
δακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καὶ Λυ-
κείου τυπώνονται ἀπὸ τὸν Ὀργανισμό Ἐκδόσεως
Διδακτικῶν Βιβλίων καὶ μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ

Ἡ εἰσαγωγή καὶ οἱ ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις μεταγλωττίστηκαν ἀπὸ τοὺς :

Ι. ΜΕΛΙΔΩΝΗ, Γεν. Ἐπιθεωρητὴ Μ.Ε. (Αἰνείαδα, Ἐνύπνιο Σκιπίωνα) καὶ
Β. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟ, Εἰσηγητὴ ΚΕΜΕ (Ὁρατίου Ὠδὲς).

ΣΤ 89 2713
ΦΩΚΙΩΝΟΣ Β. ΒΟΥΣΒΟΥΝΗ

Bousbouny Phokion

ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ (ΕΚΛΟΓΕΣ)

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1981

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

002
K12
IT2B
826

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΔΩΡΗΣΑΤΟ

Οπρ. συνδ. δ.δ. βιβλίων

Λύξ. Αριθ. Είσαγ. 2470 Έτος 1981

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ζωή τοῦ Βιργιλίου

Ὁ Πόπλιος Βιργίλιος Μάρων (P. Vergilius Maro) γεννήθηκε στίς 15 Ὀκτωβρίου τοῦ 70 π.Χ. στίς Ἀνδεις, τοποθεσία κοντά στή Μάντοβα, πόλη τῆς πέρας ἀπό τόν Πάδο Γαλατίας, ἀπό εὐπορους ἀγρότες γονεῖς. Ὁ πατέρας τοῦ Βιργιλίου, ἀφοῦ στό μεταξύ ἔγινε πλούσιος ἀπ' τῆς γεωργικῆς, κτηνοτροφικῆς καί μελισσοκομικῆς ἐργασίας του, ἔστειλε τό γιό του σέ ἡλικία δώδεκα χρονῶν στή γειτονική πόλη τῆς Κρεμώνας γιά νά λάβει τήν πρώτη παιδεία. Στήν Κρεμόνα ὁ Βιργίλιος ἔμεινε ὡς τά δεκαεπτὰ του χρόνια καί ἔπειτα ἔφυγε στό Μεδιόλανο γιά ἀνώτερες σπουδές. Ὑστερα ἀπό τρία χρόνια ἤρθε ἀπό τό Μεδιόλανο στή Ρώμη, ὅπου μαθήτευσε κοντά στόν ὀνομαστό ρητοροδιδάσκαλο Ἐπίδιο καί διδάχτηκε τή φιλοσοφία ἀπ' τόν Ἐπικούρειο φιλόσοφο Σίρωνα. Καμιά κλίση δέν ἔνιωθε γιά τή ρητορική. Ἀφοῦ γύρισε στίς Ἀνδεις ἀσχολήθηκε μέ τή φιλοσοφία καί τήν καλλιέργεια τῶν κτημάτων του, ἀποφεύγοντας τήν πολιτική ζωή, ἐξαιτίας τῆς φυσικῆς του δειλίας καί τῆς ἀσθενικῆς του κράσης.

Τά πρῶτα ἔργα του

Στά νεανικά του χρόνια ἔγραφε τά πρῶτα ποιητικά του δοκίμια, πού εἶναι ποιήματα μέ ἐλαφρό παχνιδιάρικο περιεχόμενο καί πού ὀνομάζονται «**Κατά Λεπτόν**» (Catalepton). Ἀπό τά μικρά ποιήματα αὐτά λίγα εἶναι τά γνήσια.

Στό μεταξύ γινόταν γνωστός στόν κύκλο τῶν ἀρίστων κατὰ τοῦς

χρόνους εκείνους ποιητῶν καί λογοτεχνῶν, τοῦ Λ. Οὐάριου, Πλώτιου Τούκκα, Κοϊντίλιου Οὐάρου καί ἄλλων, πού ἦταν ἄξιοι τῆς φιλίας καί τῆς προστασίας τοῦ Μαικήνα, τοῦ γνωστοῦ φιλόμουσου καί πιστοῦ σύμβουλου τοῦ Ὁκταβιανοῦ. Στά 43 π.Χ. ὁ Βιργίλιος σχετίστηκε μέ τό διοικητή τῆς πέρα ἀπ' τόν Πάδο Γαλατίας, τόν Ἀσίνιο Πολλίωνα, ἀνθρωπο διακεκριμένο καί λογιότατο. Μετά τή μάχη στούς Φιλίππους (42 π.Χ.) ἔγινε διανομή τῆς γῆς τῆς Ἰταλίας πού στέρησε γιά ἓνα διάστημα καί τό Βιργίλιο ἀπ' τήν ἴδια του τήν περιουσία. Πραγματικά, στά 41 π.Χ. ὁ Ὁκταβιανός ἔστειλε τούς παλαίμαχους στρατιῶτες νά καταλάβουν τά χωράφια τῆς Κρεμώνας· ἐπειδή ὅμως αὐτά δέν ἦταν ἀρκετά γιά νά ἱκανοποιήσουν τίς ἐπιθυμίες ὅλων, οἱ παλαίμαχοι κατάλαβαν αὐθαίρετα καί μέ δική τους πρωτοβουλία καί τά γειτονικά χωράφια τῆς Μάντοβας καί ἔτσι τό κτῆμα τοῦ ποιητῆ ἔπεσε στά χέρια κάποιου Κλαυδίου. Ὁ Βιργίλιος ὅμως, ὅταν ἤρθε στή Ρώμη, κατόρθωσε νά τό κερδίσει ξανά χάρις στόν Ὁκταβιανό. Τήν ἐπόμενη χρονιά (40 π.Χ.), ὕστερα ἀπ' τόν πόλεμο πού ἔγινε κοντά στήν Περούσια, ὁ ποιητής ἔχασε ὀριστικά τήν περιουσία του· ἀλλά ὁ Ὁκταβιανός, πού εἶχε εὐνοϊκές διαθέσεις ἀπέναντί του, μέ τή μεσολάβηση καί τοῦ Μαικήνα, ἔδωκε σ' αὐτόν ἓνα κτῆμα στήν Καμπανία. Ἀπ' τό 38 π.Χ. ἀποχωρεῖ ὁ ποιητής στήν Καμπανία, περνᾷ τόν καιρό του στή Νεάπολη καί σπάνια ἔρχεται στή Ρώμη. Τό 19 π.Χ. ἐπιχειρεῖ ταξίδι στήν Ἑλλάδα καί τήν Ἀσία, σκοπεύοντας νά μείνει ἀρκετό χρόνο, γιά νά περιηγηθεῖ τούς τόπους, ὅπου διαδραματίστηκαν τά γεγονότα, στά ὁποῖα ἀναφέρεται τό ποίημα, πού συνέθετε τότε. Τελικά ὅμως δέν πραγματοποιήθηκε ὁ σκοπός του, γιατί ὁ ποιητής εἶχε ὑγεία κλονισμένη. Στήν Ἀθήνα βρίσκει τόν Αὐγουστο, πού μόλις εἶχε ἐπιστρέψει ἀπ' τήν Ἀνατολή, καί πείθεται ἀπ' αὐτόν νά ἐπιστρέψει στήν Ἰταλία. Στά Μέγαρα ὅμως προσβάλλεται ἀπό ἥλιαση. Ἄν καί εἶχε πυρετό, δέ θέλησε νά διακύψει τό ταξίδι καί ἡ ἀρρώστια του ἐπιδεινώθηκε. Ἀποβιβάστηκε στό Πρίντεζι καί πέθανε, ὕστερα ἀπό λίγο, στίς 22 Σεπτεμβρίου τοῦ 19 π.Χ. Τά ὅστα του μεταφέρθηκαν καί θάφτηκαν στή Νεάπολη. Στόν τάφο του χαρ' ἵκτηκε τό ἐξῆς δίστιχο, πού λένε πῶς τό συνέθεσε ὁ ἴδιος λίγο πρίν πεθάνει :

*Mantua me genuit; Calabri rapuere; tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.*

Δηλαδή: Ἡ Μάντοβα μέ γέννησε, οἱ Καλαβροί (τό Πρίντεζι) μέ ἄρπαξαν, καί τώρα μέ κρατάει ἡ Παρθενόπη (ἡ Νεάπολη): ἔψαλα βοσκές (βουκολικά ποιήματα), ἀγρούς (γεωργικά), ἡγεμόνες (ἥρωικό ἔπος).

Τά Βουκολικά. Μετά τά ποιήματα ἐκεῖνα, πού ὀνομάζονται «**Κατά Λεπτόν**», τό πρῶτο ἀξιόλογο ἔργο τοῦ Βιργιλίου εἶναι τά **Βουκολικά**, πού γράφτηκαν μέσα σέ τρία χρόνια (41 - 39 π.Χ.) καί ἀμέσως μετά ἐκδόθηκαν. Τά Βουκολικά του, πού συνήθως ὀνομάζονται Ἑκλογές (Eclogae), ὁ Βιργίλιος τά συνέθεσε παρακινούμενος ἀπό τόν Ἀσίνιο Π. καί μέ πρότυπο τό βουκολικό ποιητή Θεόκριτο, πού χαιρόταν νά μελετάει, ὅταν βρισκόταν στή γενέτειρά του, γιατί ἐπηρεάζονταν ἀπό τίς ἄμεσες καί ζωηρές ἐντυπώσεις τῆς ἀγροτικῆς καί ποιμενικῆς ζωῆς. Στά Βουκολικά δέν παρατηρεῖ κανεῖς τήν ἀπλότητα καί τή χάρη τοῦ Θεόκριτου, ἀλλά τή δεξιότητά. Ἀποδίδονται λόγοι ἀταίριαστοι στά πρόσωπα, γιατί δέν προσέχεται, ὅσο πρέπει ἡ ψυχολογία· ἡ γλώσσα πλησιάζει πολύ τή γλώσσα λυρικοῦ καί ἐπικοῦ ποιητῆ, σ' ἀντίθεση μέ τό Θεόκριτο, πού μεταχειρίστηκε τή γλώσσα τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀγρῶν.

Τά Γεωργικά. Μετά τά Βουκολικά συνέθεσε τά **Γεωργικά**, μέ τήν παρακίνηση τοῦ Μαικήνα, πού θέλησε νά ἐμπνεύσει στούς Ρωμαίους τήν ἀγάπη πρὸς τίς ἀγροτικές ἐργασίες. Τά Γεωργικά εἶναι ποίημα διδακτικό· γιά νά τά συνθέσει, δαπάνησε 7 χρόνια (ὡς τά 30 π.Χ.). Ἀποτελοῦνται ἀπό τέσσερα βιβλία, πού ἀναφέρονται στή γεωργία, δενδροκομία, κτηνοτροφία καί μελισσοτροφία. Στή σύνθεση τοῦ ποιήματος ἀκολούθησε τόν Ἡσίοδο (Ἔργα καί Ἡμέραι), τήν ὕλη ὅμως, πού προέρχεται ἀπό τήν ἴδια τήν ἀγροτική ζωή ὁ Βιργίλιος τή δανείστηκε καί ἀπό ἄλλους Ἑλλήνες καί Λατίνους συγγραφεῖς: Ἀριστοτέλη, Θεόφραστο, Λουκρήτιο, Κάτωνα, Οὐάρρωνα. Αὐτά πού δανείστηκε ὅμως τά συνδύασε μεταξὺ τους μέ τόση σαφήνεια, τά προσήρμοσε στή ζωή τῶν Ρωμαίων μέ τόση σύνθεση, μέ τόσες ποιητικές ιδέες τά λάμπρυνε καί μέ τόση κομψότητα λόγου τά κόσμησε, ὥστε κατόρθωσε νά ἀποφύγει τήν ψυχρότητα πού χαρακτηρίζει τά διδακτικά ποιήματα.

Ἡ Αἰνεΐαδα. Ἀπό τό 29 π.Χ. ὁ Βιργίλιος ἀσχολεῖται μέ τή συγγραφή σπουδαιότερου, ἀξιολογότερου ἀλλά καί πιό δύσκολου ἔργου, τῆς **Αἰνεΐαδας**, ενός ἐξαίρετου ἐθνικοῦ ἔπους. Οἱ Ρωμαῖοι δέν εἶχαν κύκλους δημοτικῶν τραγουδιῶν πού θά μπορούσαν νά δώσουν ὕλικό γιά ἐπική σύνθεση. Θετικοί τύποι ὅπως ἦταν δέ δοκιμαζάν εὐχαρίστηση ἀπό διηγήσεις πού εἶχαν ἀναμιχθεῖ μέ μύθους καί ἱστορικές παραδόσεις. Ἡ γλώσσα τους, πολύ κατάλληλη γιά τή ρητορική τους καί τίς πράξεις τῆς δημόσιας ζωῆς, καθόλου δέν ταίριαζε στήν ἐλεύθερη κίνηση, πού ἀπαιτεῖ ἡ ἐπική διήγηση. Οἱ Ρωμαῖοι ἄρχισαν νά ἀγαποῦν τήν ἐπική ποίηση, ὅταν μετέφεραν στή Ρώμη ἀπό τήν Ἑλλάδα μαζί μέ τ' ἄλλα λάφυρα, καί τά μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας. Ἀπό τούς πρώτους ἐπικούς ποιητές τους ἄλλοι μεταφράζουν ἢ ἀκολουθοῦν τούς Ἑλληνες καί ἄλλοι εἶναι ἀπλοί καί ποιοτικά μέτριοι χρονογράφοι. Τό Βιργίλιο τόν εὐνόησε ἡ μοίρα νά γίνεи ἐπικός ποιητής, ἀφοῦ κατόρθωσε νά ἐνώσει τή μυθολογική ἐποποιία μέ τήν ἱστορική καί νά δημιουργήσει ἔπος ἐθνικό. Ἡ Αἰνεΐαδα, σέ 12 βιβλία, εἶναι τό μόνο ποίημα πού δόξασε τόν ποιητή· πραγματικά ἡ ὑπόθεσή του, ἡ ἐγκατάσταση τοῦ Αἰνεία στήν Ἰταλία ὕστερα ἀπό πολλές περιπλανήσεις εἶναι θαυμάσια. Διάλεξε τέτοια ὑπόθεση ὁ ποιητής ὄχι μόνο ἐξαιτίας τῆς ἀρχαίας φήμης τοῦ ἥρωα, ἀλλά καί γιατί ἤλπιζε ὅτι ἔτσι θά δοξάσει καί θά δυνამώσει τή μοναρχία τοῦ Αὐγούστου, πού τότε εἶχε ἀρχίσει· ἔτσι ἐμελλε νά δοξαστεῖ ἡ γενιά τῶν Ἰουλίων, ἀφοῦ πολὺς λόγος θά γινόταν γιά τόν Ἰουλο, τό γιό τοῦ Αἰνεία. Ἐπειτα στήν Αἰνεΐαδα ὑμνεῖται τό μεγαλεῖο τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ στό πρόσωπο τοῦ Αἰνεία, πού συνδέει **τὴν ἀνδρεία καί τὴν εὐσέβεια**, τίς δύο μεγαλύτερες ἀρετές τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔθνους. Γιά τή σύνθεση τῆς Αἰνεΐαδας, στήν ὁποία μιμήθηκε τόν Ὅμηρο κατανάλωσε τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του. Τήν Ὀδύσσεια τήν ἀκολούθησε στά πρῶτα 6 βιβλία καί τήν Ἰλιάδα στά 6 τελευταῖα, ἐνώνοντας ἔτσι σ' ἓνα ποίημα οὐσιαστικό δύο ἔπη. Στόν Ὅμηρο, βρίσκουμε τή γνωστή γιά τόν Αἰνεία προφητεία τοῦ Ποσειδῶνος (Y 306 κ.ἐξ.):

*ἤδη γὰρ Πριάμου γενεὴν ἤχθηρε Κρονίων·
νῦν δὲ δὴ Αἰνείας βίη Τρώεσσιν ἀνάξει
καὶ παίδων παῖδες, τοὶ κεν μετόπισθε γένωνται.*

Πουθενά στον "Όμηρο δέν αναφέρεται κάτι γιά τή σχέση τοῦ Αἰνεία μέ τήν Ἰταλία. Ὁ Σικελιώτης ποιητής Στησίχορος (622 - 533 π.Χ.) πού παρουσιάζει τόν Αἰνεία νά φθάνει στήν Κύμη τῆς Ἰταλίας, εἶναι ὁ πρῶτος πού μνημονεύει τό ταξίδι τοῦ Αἰνεία ἔξω ἀπό τήν Τρωική χώρα. Οἱ ἱστοριογράφοι Καλλίας καί Τίμαιος πού εἶχαν ἀκμάσει γύρω στόν 3ο π.Χ. αἰώνα συσχετίζουν τόν Αἰνεία μέ τό Λάτιο. Ἀπ' τά μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰώνα ἔφτασε στή Ρώμη ὁ μῦθος γιά τόν Αἰνεία· ἦταν ἀρκετά γνωστός στόν πρῶτο Καρχηδονιακό πόλεμο, γιὰτί ὁ ποιητής Ναίβιος στήν εἰσαγωγή τοῦ ἔπους του *Bellum Poenicum* διηγεῖται τή φυγή τοῦ Αἰνεία μέ τόν πατέρα του, τίς περιπλανήσεις του στή θάλασσα, τήν ὑποδοχή του στήν Καρχηδόνα καί τόν ἐρχομό του στό Λάτιο.

Ἡ Ρώμη ὕστερα ἀπό μακρούς καί αἰματηρούς ἀγῶνες βρισκόταν στό ἀνώτατο σημεῖο τῆς δόξας καί τοῦ μεγαλείου της, κυρίαρχος πιά τοῦ κόσμου. Οἱ Ρωμαῖοι πίστευαν πώς αὐτό τό χρωστοῦσαν σέ κάποια ἀόρατη δύναμη, στή θεία μοῖρα πού τούς προστάτευε (*fortuna urbis*). Αὕτη τήν καθολική πίστη ἐκφράζει στήν Αἰνείαδα ὁ Βιργίλιος.

Στήν ἐπεξεργασία τοῦ μῦθου γιά τόν Αἰνεία ὁ ποιητής, μέ τό συνταίριασμα τοῦ ἱστορικοῦ καί μυθολογικοῦ στοιχείου, θέλει νά δείξει ὅτι, ὅπως ὁ ἀφανισμός τῆς Τροίας στήν Ἀσία, ἔτσι καί ἡ ἀνάστασή της στήν Ἰταλία, δηλ. ἡ κτίση τῆς Ρώμης, εἶναι ἔργο τῶν θεῶν. Ἡ θεία πρόνοια θέλησε, ὥστε ἡ πρώτη ἀρχή τῆς Ρώμης νά συνδεθεῖ μέ τόν ἀποικισμό τῶν Τρώων στήν Ἰταλία, ἀπό τούς ὁποίους θά προέλθουν οἱ Ρωμαῖοι, πού εἶναι γραμμένο νά κυριαρχήσουν στόν κόσμο. Ὁργανο τῆς θείας αὐτῆς πρόνοιας εἶναι ὁ ἥρωας τοῦ ποιήματος, ὁ Αἰνείας. Αὐτός ἀκολουθεῖ τό δρόμο πού τοῦ χαράζει τό καθήκον στούς θεούς καί τούς ἀνθρώπους. Κανένα ἐμπόδιο δέν μπορεῖ νά τόν ἀπομακρύνει ἀπ' τό δρόμο αὐτό. Οἱ συμφορές καί οἱ κίνδυνοι δυναμώνουν τό χαρακτήρα του. Καμιά φορά φαίνεται νά διστάζει καί νά τά χάνει μπροστά στούς κινδύνους καί τίς συμφορές. Αὐτό ὅμως εἶναι παροδικό. Ἐκεῖνο πού μένει, εἶναι ἡ ὑπακοή του στή θεία ἀποστολή του. "Ὅλες οἱ ἀρετές τοῦ ἥρωα συγκεντρώνονται στήν εὐσέβεια (*pietatem*). Ἐτσι τόν θέλει ὁ ποιητής τόν Αἰνεία.

Ὁ ποιητής, εὐαίσθητος ὅπως εἶναι, διακρίνεται στήν ἐκφραση τῆς φιλίας, τοῦ ἔρωτα, τῆς εὐγνωμοσύνης, τῆς εὐσέβειας τῶν παιδιῶν καί στό χαρακτηρισμό τῶν γυναικῶν.

Ὁ Βιργίλιος ἀφιέρωσε 11 χρόνια στήν Αἰνείαδα πού προκάλεσε τό θαυμασμό τῶν συγχρόνων του. Ὁ Προπέρτιος (2, 34, 65) λέει : *Cedite Romani scriptores, cedite Graii! / nescio quid maius nascitur Iliade* (Ὑποχωρῆστε Ρωμαῖοι συγγραφεῖς, ὑποχωρῆστε Ἕλληνες! Δέν ξέρω τί μεγαλύτερο ἀπό τήν Ἰλιάδα γεννιέται).

Καμιά ἐπεξεργασία δέν ἔγινε στήν Αἰνείαδα, γιατί ὁ ποιητής πέθανε πρόωρα. Ὁ ἴδιος γνωρίζοντας τίς ἀτέλειες τοῦ ἔργου του, παράγγειλε στόν Οὐάριο, ὅταν ἔφευγε ἀπ' τήν Ἰταλία, νά κάψει τό χειρόγραφο, ἂν πέθαινε πρὶν νά γίνει τέλεια ἐπεξεργασία στό ποίημα. Στό Πρίντζι, ὅταν πλησίαζε νά πεθάνει, ζήτησε τό χειρόγραφο νά τό κάψει ὁ ἴδιος. Εἶναι εὐτύχημα πού ἡ ἀπαίτησή του δέν ἱκανοποιήθηκε.

Μετά τό θάνατο τοῦ ποιητῆ, οἱ φίλοι του Οὐάριος καί Τούκκας ἔκαναν τήν ἐκδοση τῆς Αἰνείαδας μέ διαταγή τοῦ Αὐγούστου, ὅπως τήν ἄφησε ὁ ποιητής. Ἔτσι βλέπουμε στήν Αἰνείαδα 57 περίπου στίχους ἀτελεῖς. Αὐτούς σκόπευε νά συμπληρώσει μέ τήν ἐπεξεργασία τοῦ ἔργου. Παρ' ὅλα αὐτά ἡ Αἰνείαδα εἶναι ἓνα ἀπό τά ἄριστα ἔργα τῆς Ρωμαϊκῆς καί τῆς παγκόσμιας Λογοτεχνίας.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΑΙΝΕΙΑΔΑΣ

Βιβλίον Ι. Ὁ ποιητής στόν πρόλογο, ἀφοῦ μέ λίγα λόγια ἐκθέτει τήν ὑπόθεσιν τοῦ ἔπους, ἐπικλεῖται τῇ Μοῦσᾳ νά πεῖ γιατί ὁ Αἰνείας, ἄντρας εὐσεβής, ὑπέφερε πολλές συμφορές καί περιπέτειες, προκειμένου νά γίνει ἀρχηγός τοῦ γένους τῶν Λατίνων. Ὑστερα ἐρχεται στό θέμα καί ἀναφέρει τά σχετικά μέ τήν ὁργή καί τό μῖσος τῆς Θεᾶς Ἥρας ἐναντίον τῶν Τρώων καί τά ἐπακόλουθα τῆς ὁργῆς. Τήν πόλιν Καρχηδόνα, πού βρίσκεται ἀπέναντι ἀπό τήν Ἰταλία, θέλει ἡ

“Ἡρα νά κάνει κυρίαρχη τοῦ κόσμου. Βλέπει αὐτή στόλο νά ἀποπλέει ἀπ’ τή Σικελία. Εἶναι ὁ στόλος τοῦ Αἰνεία, πού ἦταν γραφτό νά θεμελιώσῃ στήν Ἰταλία κράτος μέ σκοπὸ νά καταστρέψῃ τὴν πόλη πού προστάτευε ἡ θεά, δηλ. τὴν Καρχηδόνα. Ὅταν εἶδε τὸ στόλο τοῦτο, ξαναγεννιέται τὸ παλιὸ πάθος τῆς Ἡρας καὶ τρέχει στὸν Αἴολο πού τὸν πείθει μέ παρακάλια καὶ ὑποσχέσεις νά ἐξαπολύσῃ τοὺς ἀνέμους. Σηκώνεται τότε ἄγρια τρικυμία· τὰ πλοῖα τοῦ Αἰνεία σκορπίζονται καὶ μερικά καταποντίζονται. Ἀλλ’ ὁ Ποσειδῶνας, ἐπειδὴ ἡ τρικυμία ἐγινε χωρὶς τὴ διαταγή του, τὴν καταπαύει καὶ ἐπαναφέρει τὴ γαλήνη.

Οἱ Τρῶες παρασυρμένοι ἀπ’ τὴν τρικυμία φτάνουν σὲ κάποια ἄγνωστη ἀκτὴ τῆς Λιβύης. Ἡ Ἀφροδίτῃ μέ πόνο γιὰ τοὺς ταλαιπώρους Τρῶες παραπονιέται στὸ Δία γιὰ τὸν ἄδικο αὐτὸ κατατρεγμὸ τους· ὁ Δίας τὴν παρηγορεῖ καὶ τῆς ὑπόσχεται μέλλον λαμπρὸ γιὰ τοὺς Τρῶες, πού θὰ ἰδρῦσουν κράτος γιὰ νά γίνῃ κυρίαρχο τῆς οἰκουμένης.

Τὴν ἄλλῃ μέρα ὁ ἀρχηγὸς Αἰνείας, ἔχοντας συνοδὸ τὸν Ἀχάτῃ, ἐξερευνᾷ τὸν τόπο. Κάποια ὠραιότατη κυνηγὸς μέ λυτὰ τὰ μαλλιά καὶ μέ τόξο στὸν ὦμο πληροφορεῖ τὸν Αἰνεία ὅτι βρίσκεται κοντὰ σὲ πόλη πού θεμελιώθηκε πρόσφατα ἀπ’ τὴ Φοίνισσα Διδῶ, τῆς ὁποίας τὴν ἱστορία σύντομα ἀφηγεῖται. Ἀναγγέλλει ἀκόμα στὸν Αἰνεία ὅτι οἱ σύντροφοί του, πού τοὺς θεωρεῖ χαμένους, θὰ γυρίσουν ξανά. Ἡ κυνηγὸς ἦταν μητέρα τοῦ Αἰνεία, ἡ θεά Ἀφροδίτῃ· καθὼς αὕτῃ ἀπομακρύνεται τὴν ἀναγνωρίζει ἀπ’ τὸ μεγαλόπρεπο βᾶδισμά της, πού φανερώνει θεά.

Αἰνείας καὶ Ἀχάτης μπαίνουν στὴν πόλη, ὅπου ὅλοι ἐργάζονται ὅπως οἱ μέλισσες στὴν κυψέλη. Μέσα στὸ νὰό τῆς Ἡρας θαυμάζουν τίς ζωγραφιές πού ἀπεικονίζουν ἐπεισόδια καὶ σκηνές τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Παίρνουν θάρρος, ὅταν βλέπουν νά μπαίνει στὸ νὰό μέ μεγαλοπρέπεια ἡ βασίλισσα Διδῶ, ἡ ὁποία, ἀφοῦ κάθισε σὲ θρόνο ἔκανε δίκη. Ἐκείνη τὴ στιγμή μπαίνουν στὸ νὰό οἱ σύντροφοι, πού ὁ Αἰνείας τοὺς θεωροῦσε χαμένους· ὁ μεγαλύτερός τους, ὁ Ἰλιονέας, διαμαρτύρεται στὴ βασίλισσα, γιατί οἱ ὑπήκοοί της τοὺς συμπεριφέρθηκαν σκληρά. Ἡ βασίλισσα δικαιολογεῖ τὴν τέτοια συμπεριφορὰ πού τὴν ἐπιβάλλουν λόγοι ἀσφάλειας τοῦ νεοσύστατου κράτους της· τοὺς καταπραΰνει καὶ τοὺς παρηγορεῖ λέγοντας ὅτι τῆς εἶναι γνωστοί οἱ Τρῶες καὶ οἱ δυστυχίες τους. Μακάρι, λέει, νά ἐρχόταν στὴν πόλη καὶ ὁ ἀρχηγὸς τους Αἰνείας.

Τή στιγμή εκείνη, μέ τή διάλυση τοῦ σύννεφου πού σκέπαζε τόν Αἰνεία, ὁ ἥρωας ἀποκαλύπτεται καί ἐξηγεῖ ποιός εἶναι καί ποιά μέχρι τώρα ἦταν ἡ τύχη του. Ἡ Διδώ στήν ἀρχή, ταραχμένη ἀπ' τό ἀντίκρουσμα τοῦ ἥρωα, δείχνει σ' αὐτόν πώς τόν συμπαθεῖ καί τόν θαυμάζει· τόν ὁδηγεῖ τέλος μαζί μέ τούς συντρόφους του σ' ἀνάκτορά της, ὅπου ἀκολουθεῖ πλούσιο καί μεγάλοπρεπο φαγοπότι. Ἐκεῖ παραβρίσκεται καί ὁ Ἐρωτας μέ τή μορφή τοῦ μικροῦ γιοῦ τοῦ Αἰνεία, δηλ. τοῦ Ἀσκάνιου, φέρνοντας δῶρα στή βασίλισσα. Ἡ Διδώ παίρνει ἀπ' τόν ψεύτικο Ἰουλο, ὅπως ὀνομάζεται ὁ Ἀσκάνιος, τά δῶρα, δηλ. ἕνα φέρεμα τῆς Ἑλένης καί ἕνα περιδέριο ἀπό μαργαριτάρια κάποιας κόρης τοῦ Πριάμου. Ὅταν ἀγκαλιάζει τόν πλαστό Ἰουλο, δέν ξέρεي ἡ δυστυχημένη βασίλισσα ποιό δυνατό θεό κρατάει στά στήθη της. Τό φαγοπότι συνεχίζεται, ἐνῶ ὁ τραγουδιστής Ἰώπας τραγουδᾷ μέ τή λύρα του. Ἡ Διδώ δέν ἀκούει τό τραγούδι, ρωτᾷ τόν Αἰνεία γιά τόν Πρίαμο, τόν Ἐκτορα, τόν Ἀχιλλέα καί τέλος τόν παρακαλεῖ νά τῆς διηγηθεῖ ἀπ' τήν ἀρχή τίς δυστυχίες τῆς Τροίας καί τίς δικές του περιπλανήσεις.

Βιβλίο II. Ὁ Αἰνείας ἀκούοντας τήν παράκληση τῆς Διδῶς ἀρχίζει νά διηγεῖται τίς περιπλανήσεις καί τίς περιπέτειές του ἀπ' τήν ἡμέρα πού οἱ Ἕλληνες, κάνοντας τάχα πώς θά φύγουν ἀπ' τήν Τροία, ἀφήνουν στήν Τρωική ἀκτὴ τό «δούρειο ἵππο». Τί δήλωνε αὐτό τό ἄλογο; Ἦταν ἀφιέρωμα; Ἦταν δόλωμα; Ὁ ἱερέας τοῦ Ἀπόλλωνα Λαοκόων θερμά παρακαλεῖ τούς Τρῶες νά μὴ φέρουν στήν πόλη τό ὑποπτο αὐτό ἐχθρικό δῶρο· ἀλλά τότε μερικοὶ βοσκοὶ ὁδηγοῦν κάποιο νεαρό Ἕλληνα δεμένο μπροστά στόν Πρίαμο. Αὐτός εἶναι ὁ Σίνων, πού γιά νά παρουσιάσει ὡς ἀληθινά τά ψεύτικα λόγια του, ὀρκίζεται στά ἀστέρια καί τούς θεούς· γιά τόν ἑαυτό του λέει ὅτι, καθὼς τόν προόριζαν νά τόν θυσιάσουν, κατόρθωσε νά σωθεῖ δραπετεύοντας τήν προηγούμενη ἡμέρα, ἐνῶ γιά τό ἄλογο λέει ὅτι οἱ Ἕλληνες τό ἔφτιαξαν γιά νά τό ἀφιερώσουν στήν Ἀθηνᾶ μέ σκοπό νά ἐπανορθώσουν τήν κλοπὴ τοῦ Παλλανθίου. Ἐλπίζουν ὅμως ὅτι ὁ ὄγκος τοῦ ἀλόγου θά ἐμποδίσει τήν εἰσόδου του στήν πόλη, γιατί γνωρίζουν, ὅτι ἂν γίνει ἡ μεταφορὰ τοῦ ἀλόγου, ἡ Τροία θά μεταφέρει τόν πόλεμο κάτω ἀπ' τά τείχη τοῦ Πέλοπα, στήν Ἑλλάδα.

Οἱ Τρῶες πίστεψαν τά ψεύτικα λόγια τοῦ πονηροῦ Σίνωνα, γιατί

ἐπὶ πλέον εἶδαν τί ἔπαθε ὁ Λαοκόων καὶ οἱ δύο του γιοί· τοὺς ἔπνιξαν δύο πελώρια φίδια πού βγῆκαν ἀπ' τῇ θάλασσα. Ἔτσι γκρεμίζουν ἓνα μέρος ἀπ' τὰ τείχη καὶ φέρνουν μέσα στὴν πόλη τὸ ἄλογο τῇ νύχτα· ἀπ' τὴν κοιλιὰ τοῦ ἀλόγου βγαίνουν οἱ ἐχθροί. Τὸν Αἰνεΐα, πού εἶδε στὸν ὕπνο του τὸν Ἑκτορα τὸν ξύπνησαν κραυγές ἀπελπισίας. Ἡ πόλη Τροία εἶχε κυριευθεῖ. Σ' αὐτόν πιά στηρίζεται ἡ μοῖρα τοῦ δυστυχισμένου λαοῦ· τὸν παρακολουθοῦμε ἀνάμεσα σέ σκληρές σφαγῆς. Τὸ ἀνάκτορο τοῦ Πριάμου, πού οἱ πόρτες του εἶναι σπασμένες μέ τσεκούρι, οἱ πενήντα νυφικοὶ του θάλαμοι, ὁ βωμός πού τὸν σκίαζε ἀρχαία δάφνη καὶ πού σ' αὐτόν εἶχαν καταφύγει ἡ Ἑκάβη κι οἱ θυγατέρες της, σὰν περιστερία σέ θύελλα, μᾶς παρουσιάζονται μέσα σέ σύννεφο καπνοῦ καὶ χείμαρρο ἀπὸ φλόγες. Ὁ Πρίαμος σκότώνεται καὶ ἀποκεφαλίζεται κοντὰ στὸ βωμό ἀπὸ τὸν Πύρρο· ἡ μάντιδα Κασσάνδρα ὀδηγεῖται σ' αἰχμαλωσία. Ἀλλὰ ἡ Ἀφροδίτη τὸν ἀπομακρύνει δείχνοντάς του τῇ λύσσα τῶν θεῶν γιὰ τὴν καταστροφή τῆς Τροίας. Ὁ Ποσειδῶνας μέ τὴν τρίαινα γκρεμίζει τὰ τείχη. Ἡ Ἥρα μέ τὸ ξίφος στίς Σκαιές Πύλες πιέζει τοὺς Ἕλληνες νά βιαστοῦν. Ἡ Παλλάδα ἀπ' τὴν κορφή τῆς ἀκροπόλεως ἀπειλεῖ. Αὐτὸς τέλος ὁ Δίας ἀνάβει τῇ λύσσα τῶν ἐχθρῶν. Δέ μένει στὸν Αἰνεΐα νά κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νά φύγει σύμφωνα καὶ μέ τὴ συμβουλὴ τοῦ Ἑκτορα. Ὁ πατέρας του ὅμως, ὁ Ἀγχίσης, ἐπιμένει στὴν ἀπόφασή του νά μὴ ζήσει πιά ὕστερα ἀπ' τὴν καταστροφὴ τῆς πατρίδας του. Μάταια εἶναι τὰ παρακάλια τοῦ Αἰνεΐα καὶ οἱ στεναγμοὶ τῆς συζύγου του Κρέουσας. Ὁ Ἀγχίσης εἶναι ἀνυποχώρητος· ὑποχωρεῖ μόνο, ὅταν βλέπει πύρινη γλώσσα νά ξεπηδᾷ ἀπ' τὸ κεφάλι τοῦ μικροῦ Ἰουλοῦ, ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμή ἀστροπελέκι βροντᾷ ἀπ' τ' ἀριστερά καὶ ἀστέρι διασχίζει ἀστραπιαῖα τὸν οὐρανὸ ἀφήνοντας πίσω του φωτεινὴ οὐρά, μόλις πάνω ἀπὸ τὴ στέγη τοῦ σπιτιοῦ του. Ἀναχωρεῖ τότε ὁ Αἰνεΐας μέ τὸ γέροντα πατέρα του στοὺς ὤμους του, κρατώντας ἀπ' τὸ χέρι τὸ μικρὸ του γιό Ἰουλο. Ἡ Κρέουσα ἀκολουθεῖ ἀπὸ μακριά· ἀλλὰ γίνεται ἄφαντη. Μάταια ὁ Αἰνεΐας τὴν ἀναζητᾷ. Τὸ φάντασμα της παρουσιάζεται σ' αὐτόν καὶ λέει ὅτι ἡ μεγάλη μητέρα τῶν θεῶν, ἡ Κυβέλη, τὴν κατέταξε ἀνάμεσα στίς Νύμφες της· προφητεύει στὸν Αἰνεΐα ὅτι θά ὀθεῖ στὴν Ἰταλία, στίς ὄχθες τοῦ Τίβερα, καὶ θά παντρευτεῖ κόρη βασιλιά. Ὁ Αἰνεΐας ἐπιστρέφει στοὺς συντρόφους του καὶ μαζί τους ἀνεβαίνει στὸ βουνό.

Βιβλίο ΙΙΙ. Ὁ Αἰνεΐας κατασκευάζει στόλο καί μέ δάκρυα φεύγει ἀπ' τήν πατρίδα του κι ἔρχεται μέ τούς συντρόφους του στή Θράκη. Χτίζει ἐκεῖ πόλη μέ τ' ὄνομά του· ἀλλά θάμνοι, πού οἱ ξεριζωμένες ρίζες τους στάζουν μαῦρο αἷμα, ἀποκαλύπτουν σ' αὐτόν ὅτι ὁ γιός τοῦ Πριάμου Πολύδωρος σκοτώθηκε ἐκεῖ ἀπό τό βασιλιά τοῦ τόπου. Ἀνεβαίνουν πάλι στά πλοῖα καί φεύγουν ἀπ' τή Θράκη. Ἔρχονται στή Δῆλο κι ἀπό κεῖ, μέ τήν παρακίνηση τοῦ Ἀπόλλωνα, στήν Κρήτη, ὅπου χτίζουν πόλη. Φοβερή ὅμως ἀρρώστια πού ἔπесε ἐκεῖ τούς ἀναγκάζει νά ἐγκαταλείψουν τήν Κρήτη. Ἀπό τήν Κρήτη πλέουν στά βόρεια καί φτάνουν στίς ἀκτές τῶν Στροφάδων, πού κατοικοῦν ἡ Κελαινώ καί οἱ ἄλλες Ἀρπυιες, δύσσομα καί φρικιαστικά τέρατα, μέ πρόσωπα κοριτσιῶν, σώματα πουλιῶν καί χέρια μέ νύχια κυρτά. Οἱ Ἀρπυιες φεύγουν χωρίς νά πληγωθοῦν ἀπό τά βέλη τῶν συντρόφων τοῦ Αἰνεΐα, ἀφοῦ ἄρπαξαν, ὅση τροφή μπορούσαν καί μόλυναν ὅση ἀτόμεινε. Ἡ Κελαινώ, μιά ἀπ' αὐτές, προφητεύει ὅτι θά πλεύσουν στήν Ἰταλία, ἀλλά δέ θά χτίσουν τήν πόλη, προτοῦ φοβερή πείνα τούς ἀναγκάσει νά φῶνε καί αὐτά τά τραπέζια.

Ἀφοῦ ἀπέπλευσαν ἀπ' τίς Στροφάδες περνοῦν κοντά ἀπ' τή Ζάκυνθο καί τήν Ἰθάκη γιά νά φτάσουν τέλος στό Ἀκτιο, ὅπου ὀργανώνουν ἀγῶνες. Ἀπό κεῖ σήκωσαν πανιά κι ἔφτασαν στό Βουθρωτό τῆς Ἡπείρου, ὅπου ὁ Αἰνεΐας βρίσκει τήν Ἀνδρομάχη νά θυσιάζει στό κενοτάφιο τοῦ Ἑκτορα καί μιᾶ μαζί της. Ὁ Ἑλενος, δεῦτερος σύζυγος τῆς Ἀνδρομάχης βασιλιάς καί μάντης, κάνει μακρές προφητεῖες γιά τόν Αἰνεΐα χωρίς νά μπορεῖ νά ἀποκαλύψει ὅλο τό μέλλον του. «Θά καταπλεύσει ὁ Αἰνεΐας, λέει, στήν Ἰταλία ὕστερα ἀπό συμφορές καί περιπλανήσεις στήν Αὐσόνια θάλασσα καί χρονοτριβές στό νησί τῆς Κίρκης, ἀλλά ἐπὶ τέλους κάτω ἀπ' τόν κορμό πουρναριοῦ κοντά σέ ἀπόκρυφο ρεῦμα θά βρεῖ ἄσπρο γουρουνί μέ τριάντα νεογέννητα καί στόν τόπο τοῦτο θά ἀναπαυτεῖ». Ἀφοῦ ὁ Ἑλενος ἔδωσε κι ἄλλες συμβουλές καί συστάσεις καθώς καί πολύτιμα δῶρα καί κωπηλάτες, ὁ Αἰνεΐας κι οἱ σύντροφοί του, μέ τά δῶρα τῆς Ἀνδρομάχης, ἀπέπλευσαν στό Αὐσόνιο πέλαγος.

Παρέπλευσαν τόν Τάραντα καί τό ἀκρωτήρι Λακίνιο κι ἔφτασαν στή Σικελική ἀκροθαλασσιά κοντά στήν Αἴτνα, ὅπου περιμαζεύουν ἀξιοθρήνητο σύντροφο τοῦ Ὀδυσσεά, πού εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ κοντά

στούς Κύκλωπες. Ἐπειτα παρέπλευσαν τό Πάχυνον ἀκρωτήρι καί ἀπό μακριά βλέπουν τήν Καμάρινα, τή Γέλα, τόν Ἀκράγαντα, παρακάμπουν τήν ἄκρη τοῦ Λιλυβαίου καί φτάνουν στό Λιμάνι τοῦ Δρεπάνου, ὅπου ὁ Ἀγχίσης πεθαίνει. Ἐδῶ τελειώνει ἡ διήγηση τοῦ Αἰνεία στή Διδώ.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΕΙΜΕΝΟ

ΒΙΒΛΙΟ Ι

Στίχ. 1 - 11

Ὑπόθεση τοῦ ἔπους καὶ ἐπὶκλήση τῆς Μουσας.

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum, saevae memorem Junonis ob iram,
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem 5
inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
quidve dolens regina deum tot volvere casus
insignem pietate virum, tot adire labores 10
impulerit. tantaene animis caelestibus irae?

Στίχ. 81 - 123

Καταγίδια.

Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
impulit in latus: ac venti velut agmine facto,
qua data porta, ruunt et terras turbine perflant.
incubuerunt mari, totumque a sedibus imis
una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis 85
Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus.
insequitur clamorque virum stridorque rudentum.

- eripiunt subito nubes caelumque diemque
 Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
 90 intonuere poli et crebris micat ignibus aether,
 praesentemque viris intentant omnia mortem.
 extemplo Aeneae solvuntur frigore membra;
 ingemit et duplicis tendens ad sidera palmas
 talia voce refert: «ο terque quaterque beati,
 95 quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
 contigit oppetere! ο Danaum fortissime gentis
 Tydide! mene Iliacis occumbere campis
 non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra,
 saevus ubi Aeacidæ telo iacet Hector, ubi ingens
 100 Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
 scuta virum galeasque et fortia corpora volvit!»
 Talia iactanti stridens Aquilone procella
 velum adversa ferit fluctusque ad sidera tollit.
 franguntur remi; tum prora avertit et undis
 105 dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
 hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
 terram inter fluctus aperit, furit aestus harenis.
 tris Notus abreptas in saxa latentia torquet —
 saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras,
 110 dorsum immane mari summo — tris Eurys ab alto
 in brevia et syrtis urget — miserabile visu —
 inluditque vadis atque aggere cingit harenae.
 unam, quae Lycios fidumque vehebat Orontem,
 ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
 115 in puppim ferit: excutitur pronusque magister
 volvitur in caput; ast illam ter fluctus ibidem
 torquet agens circum et rapidus vorat aequore vortex.
 apparent rari nantes in gurgite vasto,
 arma virum tabulaeque et Troia gaza per undas.
 120 iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatae,
 et qua vectus Abas, et qua grandaeus Aletes,
 vicit hiems; laxis laterum compagibus omnes
 accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.

Στίχ. 198 - 210

Παρηγορητικός λόγος τοῦ Αἰνεΐα στοὺς συντρόφους του.

« O socii — neque enim ignari sumus ante malorum —
 o passi graviora, dabit deus his quoque finem.
 vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis 200
 accestis scopulos, vos et Cyclopia saxa
 experti : revocate animos maestumque timorem
 mittite ; forsan et haec olim meminisse iuvabit.
 per varios casus, per tot discrimina rerum
 tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas 205
 ostendunt : illic fas regna resurgere Troiae.
 durate et vosmet rebus servate secundis ».
 Talia voce refert curisque ingentibus aeger
 spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
 Illi se praedae accingunt dapibusque futuris : 210

Στίχ. 254 - 296

Ὑπόσχεση τοῦ Δία στὴν Ἀφροδίτῃ πού τοῦ παραπονεῖται γιὰ τὰ δεινοπαθήματα τῶν Τρώων.

Olli subridens hominum sator atque deorum
 vultu, quo caelum tempestatesque serenat, 255
 oscula libavit natae, dehinc talia fatur :
 « parce metu, Cytherea : manent immota tuorum
 fata tibi ; cernes urbem et promissa Lavini
 moenia, sublimemque feres ad sidera caeli
 magnanimum Aenean ; neque me sententia vertit. 260
 hic tibi — fabor enim, quando haec te cura remordet,
 longius et volvens fatorum arcana movebo —
 bellum ingens geret Italia populosque feroces
 contundet moresque viris et moenia ponet,
 tertia dum Latio regnantem viderit aetas 265
 ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
 at puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
 additur — Ilus erat, dum res stetit Ilia regno —
 triginta magnos volvendis mensibus orbis

- 270 imperio explebit, regnumque ab sede Lavini
transferet et Longam multa vi muniet Albam.
hic iam ter centum totos regnabitur annos
gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
- 275 inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
Romulus excipiet gentem et Mavortia condet
moenia Romanosque suo de nomine dicet.
his ego nec metas rerum nec tempora pono :
imperium sine fine dedi. quin aspera Juno,
- 280 quae mare nunc terrasque metu caelumque fatigat,
consilia in melius referet mecumque fovebit
Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
sic placitum. veniet lustris labentibus aetas,
cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenae
285 servitio premet ac victis dominabitur Argis.
nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
hunc tu olim caelo, spoliis Orientis onustum,
- 290 accipies securam; vocabitur hic quoque votis.
aspera tum positae mitescent saecula bellis ;
cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
iura dabunt ; dirae ferro et compagibus artis
claudentur Belli portae ; Furor impius intus
295 saeva sedens super arma et centum vinctus aënis
post tergum nodis fremet horridus ore cruento ».

Στίχ. 441 - 493

‘Ο ναός τῆς Ἥρας στήν Καρχηδόνα καί οἱ ζωγραφίες του.
Περιγραφή τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ πού δείχνουν ὁκτώ
σκηνές ἀπό τόν Τρωικό πόλεμο.

Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
quo primum iactati undis et turbine Poeni
effodere loco signum, quod regia Juno

monstrarat, caput acris equi : sic nam fore bello
 egregiam et facilem victu per saecula gentem. 445
 hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
 condebat, donis opulentum et numine divae,
 aënea cui gradibus surgebant limina nexaeque
 aere trabes, foribus cardo stridebat aënis.
 hoc primum in luco nova res oblata timorem 450
 leniit, hic primum Aeneas sperare salutem
 ausus et adflctis melius confidere rebus.
 namque sub ingenti lustrat dum singula templo
 reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,
 artificumque manus inter se operumque laborem 455
 miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas,
 bellaque iam fama totum volgata per orbem,
 Atridas Priamumque et saevum ambobus Achillem.
 constitit et lacrimans, « quis iam locus », inquit, « Achate,
 quae regio in terris nostri non plena laboris ? 460
 en Priamus. sunt hic etiam sua praemia laudi ;
 sunt lacrimae rerum, et mentem mortalia tangunt.
 solve metus ; feret haec aliquam tibi fama salutem ».
 sic ait, atque animum pictura pascit inani
 multa gemens, largoque umectat flumine voltum. 465
 namque videbat, uti bellantes Pergama circum
 hac fugerent Grai, premeret Troiana iuventus ;
 hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
 nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
 agnoscit lacrimans, primo quae prodita somno 470
 Tydides multa vastabat caede cruentus,
 ardentisque avertit equos in castra, priusquam
 pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
 parte alia fugiens amissis Troilus armis,
 infelix puer atque impar congressus Achilli : 475
 fertur equis curruque haeret resupinus inani,
 lora tenens tamen ; huic cervixque comaeque trahuntur
 per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.
 interea ad templum non aequae Palladis ibant

- 480 crinibus Iliades passis peplumque ferebant,
 suppliciter tristes et tunsae pectora palmis :
 diva solo fixos oculos aversa tenebat.
 ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros
 exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
- 485 tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
 ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici
 tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
 se quoque principibus permixtum agnovit Achivis
 Eoasque acies et nigri Memnonis arma.
- 490 ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
 Penthesilea furens mediisque in milibus ardet,
 aurea subnectens exsertae cingula mammae,
 bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

Στίχ. 561 - 578

**Πῶς δικαιολογεῖται ἡ Διδῶ γιὰ τὴν ἐχθρική στάση τῶν ὑπη-
 κόων τῆς ἀπέναντι στοὺς Τρῶες. Δεξιῶση τῶν Τρώων.**

- Tum breviter Dido voltum demissa profatur :
 « solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
 res dura et regni novitas me talia cogunt
 moliri et late finis custode tueri.
- 565 quis genus Aeneadam, quis Troiae nesciat urbem
 virtutesque virosque aut tanti incendia belli ?
 non obtusa adeo gestamus pectora Poeni,
 nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.
 seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva
- 570 sive Erycis finis regemque optatis Acesten,
 auxilio tutos dimittam opibusque iuvabo.
 voltis et his mecum pariter considerare regnis :
 urbem quam statuo, vestra est; subducite navis :
 Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
- 575 atque utinam rex ipse noto compulsus eodem
 adforet Aeneas ! equidem per litora certos
 dimittam et Libyae lustrare extrema iubebo,
 si quibus eiectus silvis aut urbibus errat ».

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙ

Στίχ. 13 - 20

Ὁ Δούρειος ἵππος.

Fracti bello fatisque repulsi ductores Danaum tot iam labentibus annis, instar montis equum divina Palladis arte aedificant sectaque intexunt abiete costas ; votum pro reditu simulant ; ea fama vagatur. huc delecta virum sortiti corpora furtim includunt caeco lateri penitusque cavernas ingentis uterumque armato milite complent.	15 20
--	----------------------------------

Στίχ. 40 - 56

Ἡ δυσπιστία καὶ οἱ εἰκασίες τοῦ Λαοκόοντα
γιά τό ἀφιέρωμα.

Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva, Laocoon ardens summa decurrit ab arce et procul : « ο miseri, quae tanta insania, cives ? credits avectos hostis aut ulla putatis dona carere dolis Danaum ? sic notus Ulixes ? aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi, aut haec in nostros fabricata est machina muros inspectura domos venturaque desuper urbi, aut aliquis latet error ; equo ne credite, Teucri. quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes ». sic fatus validis ingentem viribus hastam in latus inque feri curvam compagibus alvum contorsit. stetit illa tremens, uteroque recusso insonuere cavae gemitumque dedere cavernae. et, si fata deum, si mens non laeva fuisset,	40 45 50
--	--

- 55 impulerat ferro Argolicas foedare latebras,
Troiaque nunc staret, Priamique arx alta maneres ».

Στίχ. 199 - 233

Ἡ περιπέτεια τοῦ Λαοκόοντα καί τῶν δύο γιῶν του.

- Hic aliud maius miseris multoque tremendum
200 obicitur magis atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
— horresco referens — immensis orbibus angues
205 incumbunt pelago pariterque ad litora tendunt ;
pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
sanguineae superant undas, pars cetera pontum
pone legit sinuatque immensa volumine terga.
fit sonitus spumante salo ; iamque arva tenebant
210 ardentisque oculos suffecti sanguine et igni
sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
diffugimus visu exsanguis. illi agmine certo
Laocoonta petunt ; et primum parva duorum
corpora natorum serpens amplexus uterque
215 implicat et miseros morsu depascitur artus ;
post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
corripiunt spirisque ligant ingentibus ; et iam
bis medium amplexi, bis collo squamea circum
terga dati superant capite et cervicibus altis.
220 ille simul manibus tendit divellere nodos
perfusus sanie vittas atroque veneno,
clamores simul horrendos ad sidera tollit,
qualis mugitus, fugit cum saucius aram
taurus et incertam excussit cervice securim.
225 at gemini lapsu delubra ad summa dracones
diffugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
tum vero tremefacta novus per pectora cunctis

insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspidē robur 230
 laeserit et tergo sceleratam intorserit hastam.
 ducendum ad sedes simulacrum orandaque divae
 numina conclamant.

Στίχ. 268 - 297

Τί συμβουλεύει τὸν Ἀινεία στὸν ὕπνο του
 ἡ σκιά τοῦ Ἑκτορα.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
 incipit et dono divum gratissima serpit.
 in somnis ecce ante oculos maestissimus Hector 270
 visus adesse mihi largosque effundere fletus,
 raptatus bigis ut quondam, aterque cruento
 pulvere perque pedes traiectus lora tumentis.
 hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
 Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli 275
 vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis;
 squalentem barbam et concretos sanguine crinis
 vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
 accepit patrios! ultro flens ipse videbar
 compellare virum et maestas expromere voces: 280
 «o lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,
 quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
 expectate venis? ut te post multa tuorum
 funera, post varios hominumque urbisque labores
 defessi aspicimus! quae causa indigna serenos 285
 foedavit voltus? aut cur haec volnera cerno?»
 ille nihil, nec me quaerentem vana moratur,
 sed graviter gemitus imo de pectore ducens
 «heu fuge, nate dea, teque his», ait, «eripe flammis.
 hostis habet muros; ruit alto a culmine Troia. 290
 sat patriae Priamoque datum; si Pergama dextra
 defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
 sacra suosque tibi commendat Troia penates:
 hos cape fatorum comites, his moenia quaere

- 295 magna, pererrato statues quae denique ponto ».
 sic ait et manibus vittas Vestamque potentem
 aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Στίχ. 402 - 428

Ἡ μάχη γύρω ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα. Ὁ θάνατος
 τοῦ Κοροΐβου.

- Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
 ecce trahebatur passis Priameia virgo
 crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
 405 ad caelum tendens ardentia lumina frustra,
 lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
 non tulit hanc speciem furiata mente Coroeus,
 et sese medium iniecit periturus in agmen.
 consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
 410 hic primum ex alto delubri culmine telis
 nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes
 armorum facie et Graiarum errore iubarum.
 tum Danai gemitu atque ereptae virginis ira
 undique collecti invadunt, acerrimus Aiax
 415 et gemini Atridae Dolopumque exercitus omnis;
 adversi rupto ceu quondam turbine venti
 confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eois
 Euris equis; stridunt silvae saevitque tridenti
 spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
 420 illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
 fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,
 apparent: primi clipeos mentitaque tela
 agnoscunt atque ora sono discordia signant,
 ilicet obruimur numero; primusque Coroeus
 425 Penelei dextra divae armipotentis ad aram
 procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
 qui fuit in Teucris et servantissimus aequi;
 dis aliter visum.

Στίχ. 506 - 558

Σφαγή τοῦ Πριάμου.

Forsitan et Priami fuerint quae fata requiras.
 urbis uti captae casum convolsaque vidit
 limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
 arma diu senior desueta trementibus aevo
 circumdat nequiquam umeris, et inutile ferrum 510
 cingitur ac densos fertur moriturus in hostis.
 aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
 ingens ara fuit iuxtaque veterrima laurus,
 incumbens arae atque umbra complexa penates.
 hic Hecuba et natae nequiquam altaria circum, 515
 praecipites atra ceu tempestate columbae,
 condensae et divom amplexae simulacra sedebant.
 ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis
 ut vidit, « quae mens tam dira, miserrime coniunx,
 impulit his cingi telis ? aut quo ruis ? » inquit. 520
 « non tali auxilio nec defensoribus istis
 tempus eget ; non, si ipse meus nunc adforet Hector.
 huc tandem concede ; haec ara tuebitur omnis,
 aut moriere simul ». sic ore effata recepit
 ad sese et sacra longaevum in sede locavit. 525
 Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
 unus natorum Priami, per tela, per hostis
 porticibus longis fugit et vacua atria lustrat
 saucius. illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
 insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta. 530
 ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
 concidit ac multo vitam cum sanguine fudit.
 hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
 non tamen abstinuit nec voci iraeque pepercit :
 « at tibi pro scelere », exclamat, « pro talibus ausis, 535
 di, si qua est caelo pietas, quae talia curet,
 persolvant grates dignas et praemia reddant

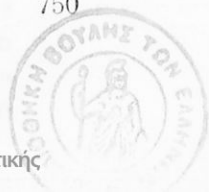
- debita, qui nati coram me cernere letum
fecisti et patrios foedasti funere voltus.
540 at non ille, satum quo te mentiris, Achilles
talis in hoste fuit Priamo ; sed iura fidemque
supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit ».
sic fatus senior, telumque imbelles sine ictu
545 coniecit, rauco quod protinus aere repulsum
ex summo clipei nequiquam umbone pependit.
cui Pyrrhus : « referes ergo haec et nuntius ibis
Pelidae genitori ; illi mea tristitia facta
degeneremque Neoptolemum narrare memento :
550 nunc morere ». hoc dicens altaria ad ipsa trementem
traxit et in multo lapsantem sanguine nati
implicuitque comam laeva, dextraque coruscum
extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
haec finis Priami, fatorum hic exitus illum
555 sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
regnatorem Asiae. iacet ingens litore truncus,
evolsumque umeris caput et sine nomine corpus.

Στίχ. 705 - 751

‘Ο Αἰνείας φεύγει μέ τούς οἰκείους του.
Μάταια ἀναζητεῖ τή σύζυγό του Κρέουσα, πού στό δρόμο
ἔγινε ἄφαντη.

- 705 Dixerat ille, et iam per moenia clarior ignis
auditur, propiusque aestus incendia volvunt.
« ergo age, care pater, cervici imponere nostrae ;
ipse subibo umeris, nec me labor iste gravabit.
quo res cumque cadent, unum et commune periculum.
710 una salus ambobus erit, mihi parvus Iulus
sit comes, et longe servet vestigia coniunx.
vos, famuli, quae dicam animis advertite vestris.
est urbe egressis tumulus templumque vetustum

desertae Cereris iuxtaque antiqua cupressus
 religione patrum multos servata per annos : 715
 hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
 tu, genitor, cape sacra manu patriosque penates ;
 me, bello e tanto digressum et caede recenti,
 attrectare nefas, donec me flumine vivo
 abluero ». 720
 haec fatus latos umeros subiectaque colla
 veste super fulvique internor pelle leonis,
 succedoque oneri ; dextrae se parvus Iulus
 implicuit sequiturque patrem non passibus aequis ;
 pone subit coniunx. ferimur per opaca locorum ; 725
 et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
 tela neque adverso glomerati ex agmine Grai,
 nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis,
 suspensum et pariter comitique onerique timentem.
 iamque propinquabam portis omnemque videbar 730
 evasisse viam, subito cum creber ad aures
 visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
 prospiciens : « nate », exclamat, « fuge, nate ; propinquant.
 ardentis clipeos atque aera micantia cerno ».
 hic mihi nescio quod trepido male numen amicum 735
 confusam eripuit mentem. namque avia cursu
 dum sequor et nota excedo regione viarum,
 heu ! misero coniunx fatone erepta Creusa.
 substitit, erravitne via seu lassa resedit ?
 incertum ; nec post oculis est reddita nostris... 740
 quem non incusavi amens hominumque deorumque, 745
 aut quid in eversa vidi crudelius urbe ?
 Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque penates
 commendo sociis et curva valle recondo ;
 ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis.
 stat casus renovare omnis omnemque reverti 750
 per Troiam et rursus caput obiectare periclis.

Στίχ. 752 - 770

Ὁ Αἰνείας ἐπιστρέφει τῇ νύχτᾳ στό σπίτι του
καί στά ἀνάκτορα τοῦ Πριάμου.

- Principio muros obscuraque limina portae,
qua gressum extuleram, repeto et vestigia retro
observata sequor per noctem et lumine lustro ;
755 horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent.
inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
me refero ; intruerant Danaï et tectum omne tenebant.
ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
volvitur, exsuperant flammæ, furit aestus ad auras
760 procedo et Priami sedes arcemque reviso.
et iam porticibus vacuis Junonis asylo
custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
praedam adservabant. huc undique Troia gaza
incensis erepta adytis, mensæque deorum
765 crateresque auro solidi, captivæque vestis
congeritur. pueri et pavidæ longo ordine matres
stant circum.
ausus quin etiam voces iactare per umbram
implevi clamore vias, maestusque Creusam
770 nequiquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.

Στίχ. 771 - 794

Τί λέγει ἡ σκιά τῆς Κρέουσας στόν Αἰνεία.

- quaerenti et tectis urbis sine fine furenti
infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusæ
visa mihi ante oculos et nota maior imago.
obstupui steteruntque comæ et vox faucibus haesit.
775 tum sic adfari et curas his demere dictis ;
« quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
o dulcis coniunx? non hæc sine numine divom
eveniunt ; nec te comitem hinc portare Creusam
fas aut ille sinit superi regnator Olympi.

longa tibi exsilia et vastum maris aequor arandum 780
 et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
 inter opima virum leni fluit agmine Thybris :
 illic res laetae regnumque et regia coniunx
 parta tibi ; lacrimas dilectae pelle Creusae.
 non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas 785
 aspiciam aut Graiis servitum matribus ibo
 Dardanis et Divae Veneris nurus ;
 sed me magna deum genetrix his detinet oris.
 iamque vale et nati serva communis amorem ».

haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem 790
 dicere deseruit tenuisque recessit in auras ;
 ter conatus ibi collo dare bracchia circum ;
 ter frustra comprehensa manus effugit imago,
 par levibus ventis voluerique simillima somno.

Στίχ. 795 - 804

Ὁ Αἰνείας πηγαίνει στά βουνά
 μαζί μέ τό συγκεντρωμένο πλῆθος.

Sic demum socios consumpta nocte reviso. 795
 Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
 invenio admirans numerum, matresque virosque,
 collectam exsilio pubem, miserabile vulgus.
 undique convenere animis opibusque parati,
 in quascumque velim pelago deducere terras. 800
 iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
 ducebatque diem, Danaïque obsessa tenebant
 limina portarum, nec spes opis ulla dabatur.
 cessi et sublato montes genitore petivi.

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ

Στίχ. 39 - 68

Ἀπό κακά σημάδια τοῦ νεκροῦ Πολύδωρου ὁ Αἰνείας
ἀναγκάζεται νά ἐγκαταλείψει τή Θράκη.

- Eloquar an sileam ? — gemitus lacrimabilis imo
 40 auditur tumulo et vox reddita fertur ad auris :
 « quid miserum, Aenea, laceras ? iam parce sepulto,
 parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
 externum tulit aut cruor hic de stipite manat.
 heu ! fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
 45 nam Polydorus ego. hic confixum ferrea textit
 telorum seges et iaculis increvit acutis ».
 tum vero ancipiti mentem formidine pressus
 obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit.
 hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
 50 infelix Priamus furtim mandarat alendum
 Threicio regi, cum iam diffideret armis
 Dardaniae cingique urbem obsidione videret.
 ille, ut opes fractae Teucrum et fortuna recessit,
 res Agamemnonias victriciaeque arma secutus
 55 fas omne abrumpit ; Polydorum obtruncat et auro
 vi potitur. quid non mortalia pectora cogis,
 auri sacra fames ? postquam pavor ossa reliquit,
 delectos populi ad proceres primumque parentem
 monstra deum refero et, quae sit sententia, posco.
 60 omnibus idem animus, scelerata excedere terra,
 linqui pollutum hospitium et dare classibus austros.
 ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
 aggeritur tumulo tellus ; stant Manibus arae
 caeruleis maestae vittis atraque cupresso

et circum Iliades crinem de more solutae; 65
 inferimus tepido spumantia cymbia lacte
 sanguinis et sacri pateras, animamque sepulcro
 condimus et magna supremum voce ciemus.

Στίχ. 84 - 98

“Όταν ό Αινείας έφτασε στή Δήλο, ζητάει τή συμβουλή
 του ’Απόλλωνα. Χρησμός του ’Απόλλωνα.

Templa dei saxo venerabar structa vetusto :
 « da propriam, Thymbraee, domum ; da moenia fessis 85
 et genus et mansuram urbem ; serva altera Troiae
 Pergama, reliquias Danaum atque immitis Achilli.
 quem sequimur ? quove ire iubes ? ubi ponere sedes ?
 da, pater, augurium, atque animis illabere nostris ».
 vix ea fatus eram : tremere omnia visa repente, 90
 liminaque laurusque dei, totusque moveri
 mons circum et mugire adytis cortina reclusis.
 submissi petimus terram, et vox fertur ad auris :
 « Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
 prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto 95
 accipiet reduces. antiquam exquirite matrem.
 hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris
 et nati natorum et qui nascentur ab illis ».

Στίχ. 161 - 167

Τί λένε οί έφρέστιοι θεοί στόν Αινεία σχετικά μέ τόν τελικό
 προορισμό του.

« Mutandae sedes. non haec tibi litora suasit
 Delius aut Cretae iussit considerare Apollo.
 est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
 terra antiqua, potens armis atque ubere glabrae :
 Oenotri coluere viri ; nunc fama minores 165
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
 hae nobis propriae sedes, hinc Dardanus ortus ».

Στίχ. 306 - 342

Διάλογος Αινεία καί Ἀνδρομάχης, κοντά στό κενοτάφιο
τοῦ Ἑκτορα, στό Βουθρωτό τῆς Ἡπείρου.

- Ut me conspexit venientem et Troia circum
arma amens vidit, magnis exterrita monstribus
deriguit visu in medio, calor ossa reliquit;
labitur et longo vix tandem tempore fatur:
- 310 « verane te facies, verus mihi nuntius adfers,
nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? » dixit, lacrimasque effudit et omnem
implevit clamore locum. vix pauca furenti
subicio et raris turbatus vocibus hisco:
- 315 « vivo equidem vitamque extrema per omnia duco;
ne dubita, nam vera vides.
heu! quis te casus deiectam coniuge tanto
excipit? aut quae digna satis fortuna revisit,
Hectoris Andromache? Pyrrhin conubia servas? »
- 320 deiecit voltum et demissa voce locuta est:
« o felix una ante alias Priameia virgo,
hostilem ad tumultum Troiae sub moenibus altis
iussa mori quae sortitus non pertulit ullos
nec victoris heri tetigit captiva cubile!... »
- 337 sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?
aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris?
quid puer Ascanius? superatne et vescitur aura?
ecqua tamen puero est amissae cura parentis?
ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
- 342 et pater Aeneas et avunculus excitat Hector? »

Στίχ. 441 - 460

Ὁ Ἑλένος, σύζυγος τῆς Ἀνδρομάχης, συμβουλεύει τόν Αἰνεία
νά ρωτήσῃ τή μάντισσα Σίβυλλα, ὅταν θά φτάσῃ στήν Κύμη
τῆς Ἰταλίας.

Huc ubi delatus Cymaeam accesseris urbem,

divinosque lacus et Averno sonantia silvis,
 insanam vatem aspicias, quae rupe sub ima
 fata canit foliisque notas et nomina mandat.
 quaecumque in foliis descripsit carmina virgo, 445
 digerit in numerum atque antro seclusa relinquit,
 illa manent immota locis neque ab ordine cedunt;
 verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
 impulit et teneras turbavit ianua frondes,
 numquam deinde cavo volitantia prendere saxo 450
 nec revocare situs aut iungere carmina curat:
 inconsulti abeunt sedemque odere Sibyllae.
 hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
 quamvis increpitent socii et vi cursus in altum
 vela vocet, possisque sinus implere secundos, 455
 quin adeas vatem precibusque oracula poscas;
 ipsa canat vocemque volens atque ora resolvat.
 illa tibi Italiae populos venturaque bella
 et, quo quemque modo fugiasque ferasque laborem
 expediet, cursusque dabit venerata secundos. 460

Στίχ. 707 - 718

Θάνατος τοῦ Ἀγχίσου. Τέλος τῆς διηγήσεως τοῦ Αἰνεΐα.

«Hinc Drepani me portus et illaetabilis ora
 accipit. hic, pelagi tot tempestatibus actus,
 heu genitorem, omnis curae casusque levamen,
 amitto Anchisen; hic me, pater optime, fessum 710
 deseris, heu tantis nequiquam erepte periclis!
 nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
 hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
 hic labor extremus, longarum haec meta viarum,
 hinc me digressum vestris deus appulit oris.» 715
 Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
 fata renarrabat divom cursusque docebat.
 conticuit tandem factoque hic fine quievit.

444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000

ΜΕΡΟΣ Β'

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΒΙΒΛΙΟ Ι

Στίχ. 1 - 11

1. arma virumque = τούς πολέμους και τόν άντρα. Τά δύο αὐτά όνόματa τοποθετεῖ έκφραστικά στήν άρχή ό ποιητής, θέλοντας νά δώσει σύντομα τό κύριο περιεχόμενο τοῦ έπους. cāno = τραγουδῶ, δηλαδή τό ποίημά μου εἶναι πολεμικό κι όχι διδακτικό (όπως τά γεωργικά). arma = bella. πρβλ. 'Όμ. Α, 1 *Μῆνιν άειδε θεά Πηληιάδew Ἀχιλῆος*. Ἡ επίκληση τῆς Μούσας γίνεται στό στίχο 8. qui primus... ή σύνταξη : qui primus Troiae ab oris profūgus vēnit Italiām. Τό Troiae ab oris πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό profūgus. Τό primus = άρχηγός, ό πρῶτος, όπως τό princeps (πρβλ. στ. 6 unde = a quo) = γενάρχης τῶν Λατίνων, ιδρυτής τοῦ Λατινικοῦ γένους. Ὁ χαρακτηρισμός αὐτός έξυψώνει τόν ἥρωα τοῦ έπους.

2. Italiām = in Italiām, ή χωρίς πρόθεση αιτιατική στή θέση τῆς αιτιατικῆς μέ τήν πρόθεση in, γιά νά δηλωθεῖ ή κίνηση σέ τόπο, προκειμένου γιά όνομα χώρας· βρίσκειται στους ποιητές. Παρόμοια πιό κάτω litōra = ad litōra. Τό i τῆς πρώτης συλλαβῆς μακρό γιά τό μέτρο, όπως και στή λέξη Itālus. fato, άφαιρ. τοῦ fatum. fatum (ή fata) = Τό πεπρωμένο, ή μοίρα. fato profūgus = από τή μοίρα διωγμένος. Στό profūgus περιέχεται ή αίτία πού έκανε τόν Αἰνεία νά αφήσει τήν Τροία και νά έρθει στήν Ἰταλία. Laviniaque : πιό μερικός προσδιορισμός τοῦ Italiām· ό que εἶναι έπεξηγηματικός. «και μάλιστα στίς άκτές τοῦ Λαβινίου». Τό Λαβίνιο χτίστηκε ύστερα από τόν Αἰνεία· από δῶ βγαίνει τό ιστορικό γιά τή χρονολογία λάθος. Lavinia, πρέπει νά διαβαστεῖ τρισύλλαβα μέ συνίζηση γιά τό μέτρο. Τό i θά τό προφέρουμε σάν γ.

3. Multum... iactātus... multa... passus, οί μετοχές iactātus

καί passus ἀναφέρονται στό ὑποκ. τοῦ venit, τό ille, πού παρατέθηκε, ὅπως στόν "Ομηρο τό ὃ γε, γιά νά γίνει πιό ἐκφραστικός ὁ λόγος. Πρβλ. 'Ομ. α, 1 κ.έξ. "Ἄνδρα μοι ἔννεπε... ὃς μάλα πολλά πλάγχθη... πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα. Τό ille ἔχει ἀντιθετική ἔννοια = παρ' ὅλο πού παρασύρθηκε ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ (στά κύματα), ἔφτασε. Τό iactāti, πού λέγεται, ὅπως τά 'Ελληνικά «σαλεύεσθαι» καί «ριπτάζεσθαι», γιά κείνους πού παρασύρονται ἀπό τά θαλασσινά κύματα κι ἀπ' τούς ἀνέμους ἐδῶ καί κεῖ, ἐδῶ ἀναφέρεται καί στίς περιπλανήσεις στήν ξηρά. passus = ἀφοῦ ἔπαθε, μετοχή τοῦ patiōr, passus sum, pati = πάσχω. alto mari = στήν ἀνοιχτή θάλασσα, στόν πόντο.

4. vi sup̄erum, «θεῶν ἰότητι», 'Ομ. ρ. 119. superum = superorum. 'Η ἀκριβέστερη ἐρμηνεία τῆς φράσης φαίνεται ἀπό τίς ἐπόμενες λέξεις: saevae Junōnis ob iram. 'Η "Ηρα, ὀργισμένη ἡ ἴδια, θά ἐξοργίσει τόν Αἴολο καί τούς ἄλλους. saevae memōrem: πρόσεξε τή θέση τῶν δύο αὐτῶν ἐπιθέτων σέ ἀντιστοιχία μέ τά οὐσιαστικά πού ἀκολουθοῦν Junōnis ob iram = γιά τήν ὀργή τῆς σκληρᾶς "Ηρας, ἡ ὁποία δέν ξεχνοῦσε. Αἰσχ. 'Αγαμ. 155. «μνάμων μῆνις», ὑπαλλαγή.

5. multā quoque et = πολλά ἀκόμα καί. Τό quoque et = (quoque etiam) τονίζει τή σπουδαιότητα τοῦ δεύτερου μέρους. dum condēret = ὥσπου χτίσει. Οἱ σύνδεσμοι dum, donec καί quoad συντάσσονται μέ ὀριστική, ἂν τό πράγμα παρουσιάζεται βέβαιο, μέ ὑποτακτική ἂν παρουσιάζεται ἀμφίβολο ἢ ἂν φανερώνεται ταυτόχρονα καί σκοπός ἢ αἰτία· στήν περίπτωση τῆς ὑποτακτικῆς ὑπάρχει καί ἡ βούληση καί ἐπιθυμία αὐτοῦ πού ἐνεργεῖ. Χρόνοι τοῦ condo: condo, condīdi, conditum, condēre, δηλ. τήν πόλη τοῦ Λαβινίου· inferretque = καί φέρεי στό (Λάτιο).

6. deos εἶναι οἱ Penātes, δηλαδή οἱ ἐφέστιοι ἢ Μύχιοι θεοί τῆς Τροίας, πού τούς ὀνομάζει ἄλλοῦ ὁ ποιητής Phrygiōs Penātes. Αὐτούς ἔσωσε παίρνοντας μαζί του ὁ Αἰνείας. Latio, δοτ. τοῦ in Latium: ὅχι σπάνια στούς ποιητές ρήματα πού φανερώνουν κάποια κίνηση συντάσσονται μέ δοτική. 'Η δοτική ὑπάρχει, γιατί ἡ φράση ἔχει ἡθική σημασία. unde = a quo, δηλ. ἀπ' τόν ὁποῖο Αἰνείας· ἄλλοι ἀναφέρουν τό unde στό Λάτιο, δηλ. ἀπό τό Λάτιο.

7. Albānique patres = καί οἱ 'Αλβανοί πατέρες (πρόγονοι)· ἔτσι ποιητικά παρουσιάζεται ἡ "Αλβα Λόγγα, χτισμένη ἀπ' τόν 'Ασκάνιο, γιό τοῦ Αἰνεία. altae moenia Rōmae = τῆς ψηλῆς Ρώμης τά

τείχη· ποιητική περιγραφή τῆς Ρώμης, πού λέγεται καί *alta*, γιατί ἦταν χτισμένη πάνω σέ λόφους.

8. *Musā*. 'Ο "Ομηρος καί γενικά οἱ ἐπικοί ποιητές ἐπικαλοῦνται τή Μούσα στήν ἀρχή τοῦ ἔπους· βλ. 'Ομ. α, 1 "Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα· ἀλλά ὁ Βιργίλιος τήν ἐπικαλεῖται ἀπό ἐκεῖνο τό σημεῖο πού πρόκειται νά ἐκθέσει σπουδαιότατα καί πολύ ἀξιόλογα πράγματα· πρβλ. 'Ομ. α, 10 *τῶν ἀμόθεν*. *causas* = τίς αἰτίες δηλ. τῶν ἀκολουθῶν: *tot volvere casus*, *tot adire labores* πού φανερώνονται μέ τά *quo numine laeso quidve dolens*. *quo numine laeso* = *quam ob laesionem numinis*. Τό *numen* ἔχει ἐδῶ τήν ἀρχική σημασία τῆς θελήσεως, δηλαδή χρησιμοποιεῖται ἀντί τοῦ *voluntate* = *quā* (*Junonis*) *voluntate* (*ab Aenea*) *offensā*, *neglecta* = ἀφοῦ ποιά θέληση τῆς "Ηρας ταπεινώθηκε, ἀμελήθηκε· ἄλλοι δέχονται τή λέξη *numen* μέ τή σημασία τῆς θεότητος = *quo deo offenso*. Πάντως πρέπει νά ἐννοήσουμε τήν "Ηρα καί ὅχι ἄλλη θεότητα γενικά. 'Ο Αἰνείας ἐναντιώθηκε στή θέληση τῆς "Ηρας, χωρίς νά τό θέλει καί νά τό γνωρίζει, μέ τήν ἴδρυση τοῦ Ρωμαϊκοῦ γένους, πού ἦταν γραφτό νά ἐξολοθρεῖ τήν Καρχηδῶνα.

9. *quidve dolens* = ἡ γιατί λυπημένη, στενοχωρημένη· εἶχε ἡ "Ηρα προσωπική ἀφορμή νά μισεῖ τοὺς Τρῶες, γιατί δέν πῆρε τό καλ-λισταῖο ἀπό τόν Τρώα Πάρι, πού ἔκρινε τίς τρεῖς θεές "Ηρα, 'Αφροδίτη, 'Αθηνᾶ, καί γιά τίς τιμές τοῦ Γανυμήδη, πού ἀρπάχτηκε, ὅπως ἀναφέρεται στοὺς στίχους (23 - 28). *volvère casus* = νά ὑποφέρει συμφορές· τό *volvère*, πού εἶναι εἰδικό ρῆμα γιά τά χρόνια πού φεύγουν κι ἔρχονται (*volventibus annis*), ἐδῶ μεταφέρεται στίς συνεχεῖς συμφορές, πού ξανάρχονται μέ ἀλλαγὴ σάν σέ κύκλο καί περίοδο. Οἱ χρόνοι *volvo*, *volvi*, *volūtum*, *volvère*. *adēo labores* = ἀναλαβαίνω κόπους, πόνους, ἀγῶνες.

10 - 11. *insignem pietate virum* = σπουδαῖο γιά τήν εὐσέβεια, εὐσεβέστατο ἄνδρα, δηλ. τόν Αἰνεία. Κύρια ἀρετὴ τοῦ ἥρωα εἶναι ἡ *pietas*, ἡ εὐσέβεια πρὸς τοὺς θεοὺς καί τοὺς γονεῖς. *impulērit*, παρακ-ύποτ. τοῦ *impello* (*in - pello*), *impuli*, *impulsum*, *impellere* = παρακινῶ, ἐξαναγκάζω. 'Η χρῆση τοῦ ρήματος αὐτοῦ μέ ἀπαρέμφ. (*volvère - adire*) στή θέση τῆς ὑποτακτ. μέ τό *ut*, ὅπως γίνεται στοὺς πεζοὺς (*ut volvēret - adiret*), εἶναι ποιητικὴ· *animis*, ἀφαιρ. *in animis*, πρβλ. τό ὁμηρ. φρεσσί, θυμῷ. *caelestibus*, δοτικὴ, *caelestes - ium*, οἱ θεοὶ τοῦ οὐρανοῦ· *irae*, πληθυντικός ἀντί τοῦ ἐνικοῦ, τοῦ ὀνόματος

πού φανερώνει ψυχική συγκίνηση. tantaene... irae? Ρωτᾷ ἔτσι κι ἀπορεῖ ὁ ποιητής, γιατί ἔχει στό νοῦ του τήν ψηλότερη γιά τό θεό ἔννοια, πού ἐπικρατοῦσε τότε στούς μορφωμένους Ρωμαίους.

Στίχ. 81 - 123

81. Haec ubi dicta, δηλ. sunt, ἀμέσως ἀφοῦ εἰπώθηκαν αὐτά (δηλ. ἀπό τόν Αἰόλο) = ἀμέσως, καθώς εἶπε αὐτά (ὁ Αἰόλος). 'Ο Αἰόλος στίς παρακλήσεις καί τίς ὑποσχέσεις τῆς "Ηρας ἀπάντησε ὅτι εἶναι πρόθυμος, καί γιά λόγους εὐγνωμοσύνης πρὸς τήν "Ηρα, νά ἐκτελέσει καθετί πού διατάζει ἡ "Ηρα. cavum... montem = τό κούφιο βουνό, πού βρίσκεται πάνω ἀπό τή σπηλιά πού ἦταν κλεισμένοι οἱ ἄνεμοι, στό νησί Αἰολία, στήν κατοικία τοῦ Αἰόλου. 'Ομ. κ, 1 - 2 : Αἰολίην δ' ἐς νῆσον ἀφικόμεθ'· ἔνθα δ' ἔναιεν | Αἰόλος Ἰπποτάδης. conversa cuspidē = ὅταν ἀναστράφηκε τό δόρυ, ἀφοῦ ἀνάστρεψε (ὁ Αἰόλος) τό δόρυ, ὥστε ἀπό κάθετη νά πάρει ὀριζόντια θέση. 'Απ' ἐδῶ ἀρχίζει ἡ περιγραφή τῆς θύελλας, περιγραφή πού πρέπει νά σημειώσει κάποιος τόν πραγματολογικό της χαρακτήρα, ἀφοῦ πρόκειται γιά θύελλα κυκλωνική. Πηγὴ ἐμπνεύσεως ὁ "Ομηρος" ε, 291.

82. montem impūlit = χτύπησε τό βουνό. Τό impello, γιά μεγαλύτερη δύναμη : in latus στά πλευρά, στά πλάγια· ἀπό τό χτύπημα μετακινήθηκε στά πλάγια τό βουνό, ὥστε νά ἀνοιχτεῖ χάσμα (= porta στίχ. 83) ἀπ' ὅπου ἐξορμοῦν οἱ ἄνεμοι. ac = ac statim = καί ἀμέσως· μέ τό ac φανερώνεται ἄμεση χρονική ἀκολουθία. velut agmine facto = σάν νά ἔγινε ἄγγμα, σάν νά ἀποτέλεσαν οἱ ἄνεμοι στρατό συνταγμένο σέ πορεία.

83. qua data porta· ἡ ὀλοκλήρωση τῆς φράσεως ἔχει ἔτσι : qua (parte) data (est) porta. porta = πύλη· ἡ λέξη, πού κυριολεκτεῖται σέ στρατόπεδα καί φρούρια, εὐστοχα ἀπ' τόν ποιητὴ ἐδῶ χρησιμοποιήθηκε, ἀφοῦ προηγουμένως εἰπώθηκε γιά τοὺς ἀνέμους ὅτι αὐτοὶ ἀποτέλεσαν τάχα στρατό συνταγμένο σέ πορεία. ruunt· ruo, rui, rūtum, ruere = ὀρμῶ, ἐξορμῶ. turbo - īnis, ἀρσ. γ' = δίνη, ἀνεμοστρόβιλος. perflo, α' συζ. ὁμαλ. = διαπνέω (πνέω διὰ μέσου).

84. incubuere mari = ἔπεσαν πάνω στή θάλασσα. incumbo, cubūi, cubitum, - ēre : 'Ομ. ε, 295 - 6 σὺν δ' Εὐρὸς τε Νότος τ' ἔπeson Ζέφυρὸς τε δυσας | καὶ Βορέης αἰθρηγενέτης, μέγα κύμα κυλίνδων. 'Ο παρακείμενος (incubuere) φανερώνει αἰφνίδια καί γρήγορη κί-

νηση. Σ' αὐτόν ἀκολουθοῦν οἱ ἐνεστ. ruunt, volvunt. totum (mare) a sedibus imis = ὅλη (τῇ θάλασσᾳ) ἀπ' τόν πυθμένα.

85. una = ὁμηρ. σύν. ruunt ἐνεργ. = eruunt = ἀναταράζουν, ἀναστατώνουν. cleber procellis = procellosus = ὁ θυελλώδης, ὁμηρ. Ζέφυρος δυσαῖς· ἀπ' τοὺς τέσσερις ἀνέμους, πού μνημονεύει ὁ Ὅμηρος, λείπει ὁ Βοριάς, πού τόν ἀναφέρει πιό κάτω (στίχ. 102).

87. virum = virorum. stridor - ὄρις, ἄρσ. γ' = τρίξιμο. rudens-entis, ἄρσ. γ' = τό καραβόσχοινο. Σ' ὅλο τό στίχο ὑπάρχει παρήχηση τοῦ r.

88 - 89. eripiunt... ex oculis. Μετάφραση τῶν ὁμηρ. ε, 293 κ.έξ. : ... σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε (ὁ Ποσειδῶν) | γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' οὐρανὸθεν νύξ. ponto δοτ. = στὸν πόντο. nox atra = νύχτα θεοσκοτεινή. incūbo, (āvi, ātum), ūi, ītum, āre = ξαπλώνομαι.

90. poli = caelum, τό μέρος στή θέση τοῦ ὅλου. crebris micat ignibus aether = λάμπει ἀπ' τίς συχνές ἀστραπές ὁ οὐρανός. crebri ignes = συχνές ἀστραπές. mico, ūi - āre = γιαιλίζω, λάμπω, ἀστράφτω.

91. praesentem, κατηγορ. στό mortem, στό τέλος τοῦ στίχου = ἀναπόφευκτο, βέβαιο τό θάνατο. Πρόσεξε ὅτι τό ἐπίθετο εἶναι στήν ἀρχή καί τό οὐσιαστ. στό τέλος τοῦ στίχου· πιό σπάνια γίνεται τό ἀντίθετο. intentant = minantur = ἀπειλοῦν· συνδύασε τήν ὅλη φράση μέ τό ὁμηρικό ε, 305 νῦν μοι σῶς αἰπὺς ὄλεθρος.

92. extemplo = statim = ἀμέσως. Aeneae solvuntur membra. πρβλ. 'Ομ. ε, 297 καὶ τότε' Ὀδυσσεύς λῦτο γούνατα. frigus - ὄρις, οὐδ. γ' = ρίγος, κρύο : φόβος πού προκαλεῖ ρίγος. frigore ἀπ' τόν κρύο φόβο.

93. duplicis = ambas, duplex, ποιητ. : palmas = supinas manus = παλάμες. Συνήθιζαν αὐτοὶ πού προσεύχονταν νά σηκώνουν στὸν οὐρανὸ τὰ χέρια μέ τίς παλάμες ἀνοιχτές. tendo = τεντώνω. ingēmit... voce refert. 'Ομ. ε, 298 : ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς δὴν μεγαλήτορα θυμόν.

94. o terque quaterque beati, πρβλ. 'Ομ. ε, 306 κ.έξ. τρισμάκαρες Δαναοὶ καὶ τετράκις οἱ τότε' ὄλοντο | Τροίῃ ἐν εὐρείῃ· ἡ φράση φανερώνει τό μεγαλύτερο βαθμὸ τῆς εὐτυχίας.

95. quis, τύπος ἀρχαϊκὸς ἀντί τοῦ quibus = στοὺς ὁποίους, ποῖ.

96. oppetere mortem (ὁμηρ. πότμον ἐπισπεῖν) καὶ ἀπλά oppetere (στὸν πόλεμο) = νά πεθαίνει κανεὶς πρόθυμα. contigit = συνέβη· γιὰ τό καλὸ, δηλ. εἶχαν τήν εὐτυχία.

97. Tydide, κλητ. τοῦ Tydides, ὁ Τυδείδης, πού τόν ὀνομάζει ὁ ποιητής Danāum fortissimum gentis, ὅπως καί ὁ "Ομηρος λέει: *ὄν δὴ ἐγὼ κάρτιστον Ἀχαιῶν φημὶ γενέσθαι*. Ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ θυμηθεῖ ὁ Αἰνείας τόν Τυδείδη, πού θά τόν σκότωνε, ἂν δέν ἔτρεχε νὰ τόν βοηθήσει ἡ Ἀφροδίτη ('Ομ. ε, 274 κ.ἐξ.). *mene... non potuisse, μόνη αἰτίατ. μέ ἀπαρέμφατο, χωρὶς δηλ. νὰ ἐξαρτιέται ἀπὸ κάποιο ρῆμα, συναντιέται πολλές φορές, ὅταν πρόκειται γιὰ θαυμασμό, ἐκπληξή, ἀγανάκτηση ἢ κάποιο ἄλλο παρόμοιο ψυχικὸ πάθος. Περισσότερο ὅμως μέ τό ἐρωτηματικὸ μόριο ne (μέ ἐρώτηση καί ἀπορία), πρβλ. : ἐμέ παθεῖν τάδε. Iliacis campis, ἀφαιρ. τοπική = στίς Ἰλιακές πεδιάδες. occumbere = νὰ πέσω. occumbo, cūbi, cubitum, γ'.*

98. animam effundere = νὰ ἐκπνεύσω. effundo, -ūdi, -ūsum, -ēre = χύνω ἔξω (γιὰ τὰ ὑγρά). tua dextra, ἀφαιρ. ὀργανική = μέ τό δεξιὸ σου χέρι, γιατί τό animam effundere χρησιμοποιεῖται στή θέση τοῦ perite (νὰ χαθῶ).

99. saevus = ξακουστός, σκληρός (ὄχι μέ κακὴ σημασία) ubi = ὅπου. Aeacidae = τοῦ Αἰακίδη, δηλ. τοῦ Ἀχιλλέα, σάν ἔγγονο τοῦ Αἰακοῦ. Ἀνάφερε στό telo = ἀπ' τό βέλος. telum = κάθε εἶδος ἐπιθετικοῦ ὅπλου. iacet = κείτεται (νεκρός). Τό iacēre, ὅπως τό ἐλληνικὸ «κεῖσθαι», εἶναι ρῆμα εἰδικὸ γιὰ τοὺς νεκροὺς καί σκοτωμένους. Βρίσκεται σέ ἐνεστώτα γιὰ περασμένο βέβαια πράγμα, πού ὅμως ἀκόμα καί τώρα παραμένει ζωηρὰ στή μνήμη.

100. Sarpēdon, Σαρπηδών, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Λυκίων καί σύμμαχος τῶν Τρώων, σκοτώθηκε ἀπ' τόν Πάτροκλο καί μέ διαταγὴ τοῦ Δία μεταφέρθηκε ἀπ' τόν Ἀπόλλωνα μέ τόν Ὑπνο καί τό θάνατο στή Λυκία ('Ομ. Π. 477 κ.ἐξ.). Simois, ὁ Σιμόεις ποταμὸς πού χύνεται στό Σκάμανδρο πηγάζοντας ἀπ' τὴν Ἰδὴ καί περνώντας μέσα ἀπ' τὴν Τρωϊκὴ πεδιάδα. corpora... volvit πρβλ. 'Ομ. Μ, 22 - 23 : καὶ Σιμόεις, ὅθι πολλὰ βοάγρια (scuta virum) καὶ τρυφάλεια (galeae) | **κάππεσον ἐν κονίῃσι** (= volvit) καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν (fortia corpora virum).

102. iactanti = clamanti, vociferanti ἢ καί ἀπλά dicenti. Πρόσεξε τὴ συντακτικὴ θέση τῆς δοτικῆς πού περιγράφει τὴν κατάσταση τοῦ ὑποκειμένου σέ στιγμὴ πού συμβαίνει ἡ ἐνέργεια τοῦ κύριου ρήματος. Στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα γενικὴ ἀπόλυτη. Τό iactare σημαίνει πάντα κάποια κίνηση τῆς ψυχῆς ὁ Αἰνείας εἶναι φανερά συγκινημένος.

Aquilōne, αφαιρ. τῆς αἰτίας, πού προσδιορίζει τό stridens = πού σφυρίζει (θύελλα), γιατί ξεκίνησε ἀπ' τό βοριά.

103. adversa. κατηγ. = ἐναντία, δηλ. prora irrūens = πού ἔπεσε πάνω ἀπό τήν πλώρη. velum = τό πανί, τοῦ πλοίου δηλ. τοῦ Αἰνεῖα. ferit = κυτπάει : τό ρῆμα ferio - ferire· στό ferit ὑπάρχει ἡ ἔννοια τοῦ lacērat = διασπᾶ μέ τόν ὀρμητικό ἀέρα. Στή φράση πρβλ. 'Ομ. Ο, 626 : ... ἀνέμοιο δὲ δεινὸς ἀήτης | ἱστίῳ ἐμβρομέται. fluctus ad sidera tollit = σηκώνει τά κύματα μέχρι τ' ἀστέρια. Πρβλ. 'Ομ. ε, 313 : Ὡς ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασε μέγα κύμα κατ' ἄκρης.

104. avertit, πρέπει νά νοηθεῖ μέ τήν ἀμετάβατη σημασία του = se avertit ἢ avertitur = ἀποστρέφεται undis dat latus, πρέπει νά νοήσουμε τή γεν. navis = prora latus navis fluctibus oppōnit = ἡ πλώρη ἐκθέτει τά πλευρά τοῦ πλοίου στά κύματα.

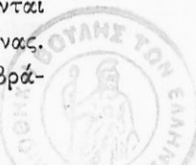
105. insequitur cumūlo... mons. cumūlo, αφαιρ. τοῦ τρόπου, πού προσδιορίζει τό insequitur : cumūlo = cumulātīm, mole sua = μέ σωρό, μέ τόν πολύ μεγάλο ὄγκο του πέφτει πάνω. prae-rūptus aquae mons = ἀπότομο βουνό νεροῦ. Μέ τή μονοσύλλαβη λέξη mons στό τέλος τοῦ στίχου παριστάνεται τό ἀπότομο τοῦ μεγάλου κύματος.

106 - 107. hi... his, πρόκειται γιά τοὺς ναῦτες τοῦ πλοίου τοῦ Αἰνεῖα. hi = αὐτοί πού βρίσκονται στήν πρύμνη, his = σ' αὐτούς πού βρίσκονται στήν πλώρη. pendēo, pependi, -ēre = κρεμιέμαι, αἰωροῦμαι. dehīscō, -hivī, -ēre = χάσκω. terram = τόν πυθμένα· ὁ πυθμένας δηλώνεται καί μέ τήν ὀργανική ἀφαιρετική harēnis, πού ἀκολουθεῖ καί προσδιορίζει τό furit : furit aestus harenis. Τό furēre συνηθισμένο ρῆμα γιά τήν ἀγριεμένη θάλασσα· ἡ λέξη aestus συχνά λέγεται γιά τήν ὀρμητικότερη κίνηση τῶν κυμάτων. Ὡραία ἡ εἰκόνα· μ' αὐτήν πρέπει νά παραβληθεῖ ἡ παρόμοια τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλῆ 586 κ.ἑξ. : ... πόντιον οἶδμα... κυλίνδει βυσσόθεν κελαινὰν θίνα (= harenis).

108. tris, ἀρχαϊκός τύπος στή θέση τοῦ tres. Τό στόλο τοῦ Αἰνεῖα ἀποτελοῦσαν εἴκοσι πλοῖα. Notus, ποιητικά χρησιμοποιεῖται ἀντί τοῦ ἀνέμου γενικά, ὅπως καί πῶ κάτω τό Eurus. saxa latentia = βράχοι κρυμμένοι. torquēō, torsi, tortum, -ēre = στρέφω, ἐκσφενδονίζω.

109. Ἡ πλοκή τοῦ λόγου : Itāli vocant Aras saxa, quae sunt in mediis fluctibus· οἱ Ἀρές (Arae) εἶναι οἱ νησίδες πού ὀνομάζονται Αἰγίμοροι καί πού βρίσκονται στό στόμιο τοῦ κόλπου τῆς Καρχηδόνος.

110. dorsum, ἐπεξηγεῖ τό Arae, μεγάλη ράχη, μεγάλο κομμάτι βρά-

χου. mari summo, αφαιρ. τοπ. = πάνω στην επιφάνεια της θάλασσας.

111. brevīa, είναι επίθετο σέ παράλειψη του ὀνομ. vada, πού ἔγινε οὐσιαστικό = τά ρηχά τῆς θάλασσας, τά ἀβαθή. Μ' αὐτό συμφωνεῖ τό ἀκόλουθο syrtis = ἄμμουδερές ἀκρογιαλιές. urgēo = σπρώχνω, ξοκίλλω, ἀρχ. χρ. urgēo, ursi, urgēre.

112. vada = τά ρηχά νερά. vadis δοτ. inlīdo, -si, -sum, -ēre (in-laeo) = προσαράζω aggēre cingit harēnae = μέ σωρό ἄμμου περιζώνει. agger ἄρσ. γ' = χῶμα καί ποιητικά σωρός. Τήν ἄμμο αὐτή ἀνάσυρε ἡ θάλασσα ἀπ' τό βυθό (στίχ. 107).

113. Lycīos, οἱ Λύκιοι εἶχαν ἔρθει νά βοηθήσουν τοὺς Τρῶες καί, ὅταν σκοτώθηκε ὁ ἡγεμόνας τους Πάνδαρος (ἢ Σαρπηδών), ἐπλευσαν μαζί μέ τόν Αἰνεία. veho, vexi, vectum, vehēre = ὀδηγῶ, φέρω, κομίζω. Orontem, τό ὄνομα τοῦτο πλάστηκε ἀπ' τό Βιργίλιο.

114. ipsius = αὐτοῦ, δηλ. τοῦ Αἰνεία. ingens pontus, ἔχει εἰπωθεῖ μέ ἔμφαση = τόσο μεγάλο κύμα σάν νά ἦταν ὅλη ἡ θάλασσα. a vertice = desūper, ab alto = ἀπ' τήν κορυφή, ἀπό πάνω.

115. magister, δηλ. navis = ὁ κυβερνήτης pronus - a - um = πρηνής (προύμυτα).

116. in caput, ὁμηρ. ἐπὶ κὰρ = κατακέφαλα, πρβλ. 'Ομ. μ, 413 : ὁ δ' ἄρ' ἀρνευτῆρι εὐκίως | κάπλεσ' ἀπ' ἱκρίοφιν. ast illam = τό ἄλλο δέ, δηλ. τό ἀκυβέρνητο πλοῖο. ast = at, κανονικά στό Βιργίλιο συναντιέται τό ast μπροστά ἀπό λέξη πού ἀρχίζει ἀπό φωνῆεν. ibidem = ἐκεῖ, στό ἴδιο μέρος.

117. agens circum = circumagens, τμήση σύμφωνα μέ τήν 'Ελληνική σύνταξη = περιφέροντας. rapīdus vorat aequōre vortex = ὀρμητικός ἀνεμοστρόβιλος μέ τή θάλασσα καταπίνει τό πλοῖο. Ποιητικά παριστάνει τόν ἀνεμοστρόβιλο νά καταπίνει μέ τή θάλασσα τό πλοῖο. Πρόσεξε στό στίχο τήν παρήχηση τοῦ φθόγγου r. vortex - īcis, ἄρσ. γ' = ἀνεμοστρόβιλος. vorat = absorbet = καταπίνει. Μέ μοναδική ἐκλογή τῶν λέξεων περιγράφει τό πράγμα, γιατί μέ τόν ἦχο τους παριστάνεται αὐτό γραφικότατα.

118. rari, κατηγ. (dispersi = διασκορπισμένοι ἐδῶ καί κεῖ). in gurgite vasto = στήν ἀνοιχτή θάλασσα gurgēs - ītis. ἄρσ. γ' = ἀνεμοστρόβιλος, στρίψιμο τοῦ νεροῦ, πολύ νερό. ('Ομ. μέγα λαῖτμα θαλάσσης). Τό rari κάνει τήν εἰκόνα ἀρκετά γραφική, ἂν φανταστοῦμε λίγους ἐδῶ καί κεῖ νά κολυμποῦν καί νά ἀπέχουν πολύ ὁ ἓνας ἀπ' τόν ἄλλον ἀντί-

θετα μέ τήν ἀπέραντη θάλασσα. Στή γραφικότητα συντείνει καί ὁ ἥρεμος σπονδειακός ρυθμός τοῦ στίχου. πο, α' συζ. ὁμαλ. = κολυμπῶ.

119. arma, κυρίως οἱ ἀσπίδες καί οἱ δερμάτινες περικεφαλαῖες. tabulae, σανίδες τοῦ πλοίου· πρβλ. 'Ομ. μ, 67: *πίνακας τε νεῶν Troia gaza* = Τρωικός θησαυρός· ἡ λέξη gaza, περσική, γαζοφυλάκιο ἑλλ. γάζα· τόν τρόπο τῆς συγκεντρώσεως τοῦ θησαυροῦ διηγεῖται ὁ Αἰνείας στό δεύτερο βιβλίο.

120. Ilionēi, μέ συνίζηση πρέπει νά προφερθεῖ σάν τετρασύλλαβη. 'Ιλιονεύς καί πιό κάτω 'Αβας εἶναι ὀνόματα παρμένα ἀπ' τόν 'Όμηρο. 'Αχάτης καί 'Αλήτης εἶναι ὀνόματα πλασμένα ἀπ' τό Βιργίλιο. 'Αχάτης κατὰ Σέρβιο ἀπ' τό ἀχάτης· ὑπῆρχε ὄνομα ποταμοῦ στή Σικελία· 'Αλήτης ὑπάρχει στή μυθολογία.

122. hiems = tempestas = ὁ χειμῶνας, ἡ τρικυμία, ἡ κακοκαιρία, vicit = κατανίκησε, κατὰβαλε. laxis compagibus = laxatis compagibus = ἀφοῦ χαλαρώθηκαν (διαλύθηκαν) οἱ ἄρμοι. omnes, δηλ. naves.

123. imbrem = aquam maris, θαλασσινό νερό. inimicum = exitiosum = ἐχθρικό, καταστρεπτικό. rimisque fatiscunt = καί διαλύονται ἀπό τά ρήγματα (ἀνοίγματα). Τό fatiscere εἶναι εἰδικό ρῆμα γιά τίς σπασμένες καί ἀνύπαρκτες δυνάμεις, ὥστε ἰσοδυναμεῖ μέ τό solvi, dilābi (νά διαλύεται, νά καταρρέει). rimisque fatiscunt = et solvuntur ut rimas agant· rimas agere = νά δέχονται ρωγμές, νά σπάζουν. Πρόσεξε τό πρωθύστερο σχῆμα, γιατί πρώτα διαλύονται καί ἀνοίγονται ρωγμές, ἀπ' ὅπου μπαίνει τό καταστρεπτικό θαλασσινό νερό.

Στίχ. 198 - 210

198. ante, συνήθως θεωρεῖται τοῦτο ὡς ἐπιθετικός προσδιορισμός τοῦ malorum (= antiquorum malorum = τῶν προηγούμενων κακῶν), περισσότερο ὅμως πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς ἰσοδύναμο μέ τό adhuc = μέχρι τώρα, πρβλ. 'Ομ. μ, 208: «*ἜΩ φίλοι (= o socii), οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμενός εἰμεν*» (neque enim ignāri sumus ante malorum)· τό enim δικαιολογεῖ γιατί τούς θυμίζει τίς περασμένες συμφορές.

199. graviŕā, εἶναι πολύ πιό βαριά, ἂν συγκριθοῦν μέ τήν τρικυμία πού τούς εἶχε καταβάλει, πρβλ. 'Ομ. μ, 209: *οὐ μὲν δὴ τότε μείζον ἐπι κακόν*· στή συνέχεια δέ τά graviora παραθέτονται τό ἕνα κοντά σ' ἄλλο.

200. vos et... vos et... Μοναδική δύναμη ἔχει ἡ ἀντωνυμία στό λόγο· εἶναι σάν νά ἔλεγε: vos enim iidem estis, qui et... rabiem

Scyllaeam = ad ravidam Scyllam. Μέ τό rabiem Scyllaeam παραλλήλιζεται τό ἑλλην. βίη 'Ηρακλήη... 'Εξαρτᾶται ἀπό τό accestis = accessistis) ὅπως καί τό scopūlos. penitus sonantis = αὐτούς πού ἀντηχοῦν βαθιά (στό βάθος τους) πρβλ. 'Ομ. μ, 241 : ἀμφὶ δὲ πέτρῃ | δεινὸν βεβρόχει.

201. Cyclopia saxa εἶναι litus Cyclōpum saxōrum in Sicilia, στίς ὄχθες της καί στίς σπηλιές της, πού ἦταν κοντά στήν Αἴτνα, κατοικοῦσαν οἱ Κύκλωπες.

202. revocāte animos = πάρετε θάρρος· maestus timor = βαρύς φόβος. experti, ἐνν. estis = ἀποκτήσετε ἐμπειρία· experior, expertus sum, -īri = ἀποκτῶ πείρα.

203. mittite = demittite = ἀπομακρύνετε, ἀποβάλετε. forsan = ἴσως. Τό μόριο forsan, fors sit an, ἀντί τοῦ fortasse (= ἴσως) εἶναι ποιητικό καί συντάσσεται ἢ μέ ὑποτ. ἐξαιτίας τοῦ an ἢ μέ ὀριστ. ὅπως ἐδῶ καί τότε εἶναι ἀπλό ἐπίρρ. συνώνυμο μέ τό fortasse. olim, ἐδῶ χρησιμοποιεῖται γιά τό μελλοντικό χρόνο· ἀλλοῦ γιά τόν παρελθοντικό χρόνο. 'Ο στίχος εἶναι ἐπιγραμματικός. Μέ τήν ὅλη φράση πρέπει νά παραβληθοῦν τά ἀντίστοιχα τοῦ 'Ομήρου μ, 212 : καί πον τῶνδε μνήσσεσθαι οἶω, καί τοῦ Εὐριπίδῃ : ἀλλ' ἡδύ τοι σωθέντα μεμνήσθαι πόνων.

204. Per tot discriminā rerum = μέσα ἀπό τόσους κινδύνους. discriminā rerum = οἱ κρίσιμοι καιροὶ τῶν πραγμάτων, κρίσιμοι καιροί.

205. fata = fati decrēta oracūlis et auguriis nobis significāta = οἱ ἀποφάσεις τῆς μοίρας πού φανερώθηκαν σέ μᾶς μέ χρησμούς καί σημάδια. quietae sedes = ἡσυχία διαμονή. ostendunt, στή θέση τοῦ promittunt = ὑπόσχονται.

207. durāte, μέ ἀμετάβλητη σημασία = ὑπομένετε πρβλ. 'Ομ. Β', 299 : τλήτε, φίλοι. res secundae = ἡ εὐτυχία.

208. curis ingentibus aeger = μολονότι ἦταν βαριά στενοχωρημένος ἀπ' τίς ὑπερβολικές φροντίδες. Τό aeger ἐδῶ ἀντί τοῦ tristis, maestus, curis vexatus et agitatū = ἐνοχλημένος ἀπ' τίς φροντίδες.

209. spem vultu simūlat = μέ τό πρόσωπο κάνει πώς ἐλπίζει. premit = occultat = κρύβει. altum dolōrem corde = λύπη βαθιά στήν καρδιά.

210. se praedae accingunt = ἀνασκουμπώνονται γιά τά λάφυρα, δηλ. ἐτοιμάζονται νά μαγειρέψουν τά σκοτωμένα ἐλάφια. praedae, δοτ. τοῦ σκοποῦ. dapibusque futūris, δοτ. τοῦ σκοποῦ = γιά τό μελ-

λοντικό ξεφάντωμα. "Όλη ή φράση αναλύεται έτσι : accingunt se ut ex praeda (cervis caesis) dapes futuras parent : daps - dapis = τό φαγοπότι, ή εύωχία· λέγεται δέ πληθ. dapes αντί του daps.

Στίχ. 254 - 256

254. olli, αρχαία δοτ. αντί του illi δηλ. στην 'Αφροδίτη. subridens = χαμογελώντας· πρβλ. 'Ομ. Θ, 38 : τήν δ' επιμειδήσας προσέφη νεφεληγερέτα Ζεύς.

255. voltu... serēnat. Συνηθισμένη στους ποιητές ή εικόνα αυτή των θεών μέ πολλή γραφικότητα. caelum tempestatesque serenat = ξαστερώνει τον ούρανό καί (καταπαύει) τίς τρικυμίες.

256. libavit = ψηλάφησε. osculum. ύποκορ. του os = στόμα. oscula libavit = μέ τό στόμα του φίλησε τό στόμα. natae = τής κόρης : δηλ. τή φίλησε. τό natae μέ έμφαση γιατί προηγήθηκε τό olli. dehinc, ως δισύλλαβο πρέπει νά προφερθεϊ = ύστερα.

257. parce metu noli metuere = μή φοβάσαι. metu, δοτ. αντί του metui, Cytherēa, όμηρ. Κυθήρεια : επίθετο τής 'Αφροδίτης άπ' τό νησί των Κυθήρων που λατρευόταν στους αρχαιότατους χρόνους καί κοντά του, σύμφωνα μέ μεταγενέστερη παράδοση, βγήκε πάνω άπ' τά κύματα. manent immōta tuorum fata tibi, αυτά τά λέει ό Δίας, γιατί ή 'Αφροδίτη μέ παράπονο του είχε πεϊ : quae te sententia vertit? immōtus, -a, -um = ακούνητος, άμετακίνητος, άμετάβλητος. fata tuorum = ή μοίρα σου, δηλ. ή θεϊκή σκέψη για τον Αίνεϊα. tibi, δοτ. χαριστική.

258 - 259. urbem et moenia = urbis moenia. Lavini αντί Lavinium. sublimem feres ad sidēra caeli = σηκωτό θά φέρεις στους θεούς. Αύτά αναφέρονται σ' όσα είχε πεϊ μέ παράπονο ή 'Αφροδίτη στο Δία, caeli quibus adnuis arcem = στους όποιους ύπόσχεται τήν 'Ακρόπολη τ' ούρανοϋ (στίχ. 250). magnanimus = μεγαλόψυχος.

261. hic, δηλ. ό Αίνεϊας. tibi, δοτ. ήθική. quando = quoniam = γιατί, έπειδή· remordet αντί του iterum, itērumque mordet : non cessat mordēre, είναι πιο δυνατό άπ' τό mordet = σέ στενοχωρεϊ.

262. longius et volvens. Τό longius πρέπει νά συνδεθεϊ μέ τό volvens, που είναι ίσο μέ τό evolvens = καί ξεφυλλίζοντας πιο πέρα· ή μεταφορά άπ' τό βιβλίο. movebo = θά μετακινήσω, θ' αποκαλύψω.

263. Italia = in Italia. populos feroces = populos bellicōsos, δηλ. τούς Ροτούλους καί τούς Τυρρηνούς.

264. contūdet = superabit, vincet = θά νικήσει, θά καταβά-
λει. Οἱ χρόνοι contundo, -tūdi, -tūsum, -ēre = συντρίβω. mores...
ponet = θά κτίσει τείχη.

265 - 266. aestas, κυρίως τό καλοκαίρι, ἐδῶ τό μέρος στή θέση
τοῦ ὅλου, σέ συνεκδοχή, ὅπως καί πύό κάτω. terna hiberna (castra) =
tres hiemes, δηλ. τρία χρόνια. dum = ὥσότου vidērit, μέλλοντας
δεύτερος = θά ἔχει δεῖ. Rutūlis subactis, δοτ. τῆς ἀναφορᾶς = ex
quo Rutūli subacti erunt = ἀφότου ὑποταχθοῦν οἱ Ροτούλοι· ἡ δοτ.
τῆς ἀναφορᾶς πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό transiērīnt (θά ἔχουν περάσει) :
Ἡ πτώση ἐδῶ σύμφωνα μέ τό ἐλληνικό ἰδίωμα, Πρβλ. Θουκυδ. III,
29, 2 «ἡμέραι... ἦσαν τῇ Μυτιλήνῃ ἐαλωκυῖα ἐπτὰ». Οἱ Ροτούλοι, λαός
τοῦ Λατίου, ἐπιτέθηκαν στούς Τρῶες μέ τήν παρακίνηση τοῦ βασιλιᾶ
τοῦ Τούρνου, αὐτός δέ ὁ ἀγώνας εἶναι τό θέμα τῶν τελευταίων βιβλίων
τῆς Αἰνείιδας.

267. at, ἀντίθεση στό hic τοῦ στίχ. 261. at, σύνδεσμος = ἀλλά.
puer Ascanius, ὁ μικρός γιός τοῦ Αἰνεία πού τόν γέννησε ἡ Κρέουσα.
nunc = τώρα, σ' ἀντίθεση πρός τό προηγούμενο κατηγορήμα Ius
(στίχ. 268). Iulo, κατηγορούμενο σέ δοτ. γιά νά συμφωνήσει μέ τό
cui. Ὁ πρῶτος πού εἰσηγήθηκε τήν καταγωγή τῆς Ἰουλίας γενιᾶς
ἀπ' τόν Ἰούλο ἦταν ὁ Ἰούλιος Καίσαρας.

268. Ius, ἔτσι λεγόταν κι ἓνας ἀπ' τούς γιούς τοῦ Τρώα. res
Ilia = τά τοῦ Ἰλίου, τό κράτος τῆς Τροίας. stetit, δηλ. incolūmis
regno, ἀφαιρ. μεταφορικά = στό ὕψος τῆς δυνάμεώς του.

269. magnos orbis, ἔτσι ὀνομάζονται οἱ κύκλοι τοῦ χρόνου, σέ
ἀντίθεση μέ τούς μικρότερους κύκλους τῶν μηνῶν, πού ἀποτελοῦν τό
χρόνο. volvendis = volventibus = πού περιοδικά ξανάρχονται. volvo,
σέ μέση σημασία : πού περιστρέφονται μέ τό περιοδικό ξαναγύρισμα.
mensibus = τῶν μηνῶν.

271. transfēret = θά μεταφέρει (δηλ. στήν Ἀλβα ὁ Ἀσκάνιος).
Τόν τριακοστό χρόνο ὁ Ἀσκάνιος θά χτίσει τήν Albam longam καί ἀπ'
τό Λαβίνιο θά μεταφέρει τήν ἔδρα σ' αὐτή. Longam... Albam, συνηθι-
σμένη ἐκφορά εἶναι Alba Longa, ἀλλά σύμφωνα μέ τήν ἀρχαίκή ἀκολου-
θία τῶν λέξεων τό ἐπίθετο πηγαίνει μπροστά (ὅπως bona dea, patria
potestas, sacra via). multa vi = πολύ δυνατά. muniet = θά ὀχυρώσει.

272. hic, ἐπὶρρ. ἐδῶ, δηλ. στήν "Αλβα, iam = ἀμέσως, ἔπειτα. ter centum = τριακόσια. 'Ο Αἰνείας θά βασιλεύσει τρία χρόνια, ὁ 'Ασκάνιος τριάντα, καί τριακόσια οἱ 'Αλβανοί βασιλιάδες. Πρόσεξε τοὺς ἀριθμητικούς συνδυασμούς τοῦ τρία σάν ἱεροῦ ἀριθμοῦ. regnabitur (ἀπρόσωπα) = θά ὑπάρχει βασιλεία.

273. gente sub Hectorēa, ἀπλά ἀντί τοῦ gente sub Troiana, ἀπ' τόν "Εκτορα, ἐξαιρετικό ἥρωα τῶν Τρώων. regina, θυγατέρα τοῦ βασιλιά· sacerdos = virgo Vestalis = Ἑστιάδα.

274. gravis = grāvida = ἔγκυος, κυοφοροῦσα· πρόκειται ἐδῶ γιὰ τή θυγατέρα τοῦ Νουμίτωρα Ρέα Σίλβια, πού ἀναγκάστηκε νά γίνει ἐστιάδα ἀπ' τόν ἀδελφό τοῦ Νουμίτωρα Ἀμούλιο πού ἄρπαξε ἀπ' τόν ἀδελφό του τό θρόνο· geminam... prolem = θά γεννήσει δίδυμα, δηλ. τό Ρωμύλο καί τό Ρέμο. Proles, is θ. = γόνος, παιδί. Ilia = Troiana : εἶναι ἡ Ρέα Σίλβια. Τό ὄνομα τοῦτο φαίνεται μετάφραση τοῦ ἑλλην. Ρέα Ἰδαία ("Ιδη = δάσος, silva)· ἔτσι ὀνομάζεται ἡ θεά Κυβέλη.

275. lupae nutricis = τῆς λύκαινας πού τόν θήλαζε. Τό Ρωμύλο θήλασε λύκαινα. "Οταν πέθανε αὐτή, ὁ Ρωμύλος ἀφαίρεσε τό δέρμα της καί μ' αὐτό ντύθηκε γιὰ νά τή θυμᾶται καί νά τήν εὐγνωμονεῖ. tegmine = μέ τό κάλυμμα, μέ τό δέρμα. tegmen, inis οὐ. (tegimen, -inis) καί tegmentum, i (tegmentum, i). fulvo = μέ τό ξανθό. tegmine (= pelle) laetus = χαρούμενος πού φοροῦσε τό δέρμα.

276. excipiet gentem, δηλ. Aeneae = θά διαδεχτεῖ (ὁ Ρωμύλος) τό γένος τοῦ Αἰνεία καί θά τό συνεχίσει ἀπ' τήν "Αλβα στή Ρώμη. Κληρονόμος τῆς "Αλβας ἦταν ἡ Ρώμη. Mavortia = τοῦ "Αρη, ἀπ' τό Mavors, πού εἶναι ἀρχαιότερος τύπος τοῦ Mars ("Αρης). Τούτου γιός ἦταν ὁ Ρωμύλος.

277. Romanos dicet, ἐξήγηση ἐτυμολογική. suo de nomine = ἀπ' τ' ὀνομά του.

278. his, δηλ. Romanis rerum, πρέπει νά τό πάrouμε μαζί καί στό metas (= terminos) καί στό tempora. sine fine = infinitum· τοπικά καί χρονικά.

279. imperium sine fine dedi = τό κράτος αἰώνιο στόδωκα. Αὐτό τό δίνει ὁ Δίας σύμφωνα μέ τοὺς ὁρισμούς τῆς Μοίρας καί ὄχι περισσότερα. quin ἀπό τό quine (= πῶς ὄχι;) = ἀλλά βέβαια· μέ τό quin εἰσάγεται κάτι τό πῶς σημαντικό· αὐτό εἶναι ἡ καθυσύχαση τῆς ὀργισμένης (aspera) "Ηρας.

280. *fatigat = vexat = requiescere non sinit* = δέν αφήνει νά ήσυχάσουν, διαρκῶς ταραάζει. *metu* = ἀπό φόβο, μήπως δηλ. ἔρθει ὁ Αἰνείας στήν Ἰταλία καί ιδρύσει κράτος πού πρόκειται νά καταστρέψει τήν Καρχηδόνα.

281 - 282. *consilia in melius refēret* = θ' ἀλλάζει τή γνώμη του πρὸς τό καλύτερο. *fovēbit* = θά περιθάλπει, δηλ. θά εὐνοήσει τόσο τοὺς Ρωμαίους, ὥστε νά τοὺς κάνει δεσπότες (κύριους) τοῦ κόσμου. *rerum (= orbis terrarum) dominos. gentemque togatam*, μέ τό *que* γίνεται πρὸ ἀκριβῆς ὁ προσδιορισμός τοῦ *Romanos. gentem togatam* = τό τηβεννοφόρο ἔθνος. Ἡ *toga* (τήβεννος) ἦταν τό ἐθνικό φόρεμα τῶν Ρωμαίων, ἄσπρο πούφθανε μέχρι τά πόδια.

283. *sic placitum*, δηλ. *mihi est = sic decrevī* = ἔτσι ἀποφάσισα. Συνηθισμένη ἡ παράλειψη τοῦ *esse* σέ τέτοιες φράσεις. *lustrum* (οὐδ.) = τό καθάρισμα, ὁ ἐξαγνισμός τῶν πολιτῶν, πού γινόταν κάθε πέντε χρόνια. *lustris labentibus* = μέ τό πέρασμα τοῦ καιροῦ.

284. *domus Assarāci* = τό σπίτι τοῦ Ἀσσάρακου, τοῦ παπποῦ τοῦ Ἀγχίστη καί πρόπαππου τοῦ Αἰνεία. *domus Assaraci* = οἱ Ρωμαῖοι πού κατάγονται ἀπ' τοὺς Τρῶες. *Phthia* = ἡ Φθία, πατρίδα τοῦ Ἀχιλλέα. *Mycēnae* = Μυκῆνες πρωτεύουσα τοῦ κράτους τοῦ Ἀγαμέμνονα. Μέ τή Φθία καί τίς Μυκῆνες δηλώνεται ὅλη ἡ Ἑλλάδα, πού ὑποτάχτηκε στή Ρώμη τό 146 π.Χ.

285. *servitio premēt* = μέ δουλεία θά βασανίσει· ἡ φράση τούτη πρὸ ἰσχυρῆ ἀπ' τή φράση *imperio premet*· σχετική καί ἡ ἔννοια τοῦ *dominābitur* = θά κυριαρχήσει. *Argis*, ἀφαιρ. τοῦ *Argi - orum* = Ἄργος· οὐδ. τό Ἄργος· ἡ ἀφαιρ. στό *dominābitur victis Argis*, τοῦ Ἄργους πού νικήθηκε.

286. *pulchra Troianus origine Caesar*. Πρόσεξε τήν ἀντιστοιχία τῶν ἐπιθέτων καί τῶν οὐσιαστικῶν *pulchra origine = clara, egregia origine*. Μέ τοὺς στίχους 286 - 296 ὁ Βιργίλιος ἐξυμνεῖ τόν Αὐγούστο. Αὐτός ὀνομαζόταν *Iulius Caesar* μέ τό δικαίωμα τῆς υἱοθεσίας καί ἐπειδὴ ἡ Ἰουλία γενιά καταγόταν ἀπ' τόν Ἰουλο ὀνομάστηκε *Troianus*. Ὀλόκληρο τό ὄνομα τοῦ Αὐγούστου ἦταν *G. Iulius Caesar Octavianus*.

287. *imperium Oceano, famam qui terminet astris* = πού τήν ἐξουσία του μέ τόν Ὠκεανό, τή φήμη του μέ τ' ἀστέρια θά ὀρίσει· ὑπερβολή.

288. nomen, προσδιορισμός στό Iulius. demissum = dedūctum = πού κατάγεται.

289. caelo, αφαιρ. αντί in caelo : ό ύπαινιγμός στήν άποθέωση του Αύγουστου. spoliis onūstum Orientis = γεμάτο άπό ανατολικά λάφυρα. Έννοεΐται ή έκστρατεία πού έγινε τό 30 π.Χ. μετά τή μάχη στό Άκτιο ενάντια στή Συρία καί στή Μ. Άσία κατά του Πτολεμαίου καί του Φαρνάκου, πού ένώθηκαν μέ τόν Άντώνιο.

290. secūra = χωρίς φροντίδες, χωρίς ένσχλήσεις άπ' τήν Ήρα. vocabitur votis = θά γίνεται καλεστός μέ εύχές, θά λατρεύεται σάν θεός. Ποιητικά έτσι παριστάνεται ή άποθέωση του Αύγουστου· πρόσεξε τήν παρήχηση· hic quoque = καί αύτός ό Αύγουστος, όπως δηλ. καί ό Αϊνείας.

291. tum, μετάβαση στόν ύμνο των άγαθών τής ειρήνης. aspēra saecūla mitēscent = οι άγριοι αϊώνες θά έξημερωθούν. Εΐναι ή Pax Romana. Προσωποποιεί ό ποιητής τό χρόνο άποδίδοντάς του ιδιότητες πού άρμόζουν στους ανθρώπους. positis bellis = compositis bellis = finītis bellis = μέ τό σταμάτημα των πολέμων.

292. cana = ή πανάρχαια (antiqua, prisca). Fides : Ή προσωποποίηση αφαιρεμένων έννοιών συχνά συναντιέται στή Ρωμαϊκή μυθολογία. Τό cana αναφέρεται καί στή Vestam. Ή Έστία εΐναι μία άπ' τίς πολιοῦχες θεότητες τής Τροίας πού μεταφέρθηκε μέ τούς έφέστιους θεούς άπ' τόν Αϊνεία στήν Ήταλία. Remo cum fratre Quirīnus... Κυρήνος εΐναι ό Σαβινικός Άρης, ό θεός τής Σαβινικής φυλής. Όταν ή φυλή αύτή συγχωνεύθηκε μέ τή φυλή των Ραμνήτων, ό Κυρήνος ταυτίστηκε μέ τό Ρωμύλο, τόν έπώνυμο ήρωα τής Ρώμης. Οι άδελφοί Ρωμύλος καί Ρέμος συμφιλώθηκαν, άφού φιλονίκησαν μέχρι θανάτου· ή συμφιλίωση προμαντεύει τό τέλος των έμφύλιων πολέμων, πού βασάνιζαν τή Ρώμη, καί εΐναι σύμβολο ήσυχίας καί ειρήνης.

293. iura dabunt = leges ferent = θά θέσουν νόμους, γιά νά υπερασπίζονται τά δίκαια· ό δεύτερος Ρωμύλος ήταν ό Αύγουστος Καίσαρας πού μέ τούς νόμους θά έπιβάλλει τήν τάξη καί τή γαλήνη στό κράτος των Ρωμαίων. dirus, a, um = φριχτός. ferro et compagibus artis, ένα γιά δύο, αντί του ferrēis compagibus artis = μέ σιδερένιες σφιχτές συναρμογές.

294. Belli portae, προσωποποίηση του πολέμου· ύπονοεί τό ναό του Ήανου, πού ήταν κλεισμένος μόνο σέ καιρό ειρήνης. Στα 29 κλείστη-

κε ὁ ναός. Ὁ πόλεμος παριστάνεται σέ καιρό εἰρήνης κλεισμένος σέ φυλακή, σέ καιρό δέ πολέμου ἐλεύθερος ἐνάντια στούς ἐχθρούς. Furor impius = ἡ ἀσεβῆς μανία (τῶν ἐμφύλιων πολέμων). intus = μέσα (στό ναό).

295. centum vinctus aënis nodis = δεμένη μέ ἑκατό χάλκινα δεσμά· vinctus, παθητ. μετοχή τοῦ vincio, vinxi, vinctum, vincire = δένω. post tergum = ἀπό πίσω. aënus, a, um = χάλκινος. aes - aeris = χαλκός.

296. fremet horridus ore cruēto = θά βρυχίεται φριχτά μέ ματωμένο στόμα. Πρόσεξε τήν παρήχησιν τοῦ φθόγγου r. frēmo, -ūi, -itum, -ēre = βρυχιέμαι.

Στίχ. 441 - 493

441. lucus, ἄρ. = ἄλσος. fuit, ἄς μεταφραστεῖ μέ παρατατικό. laetissimus umbrae, τό ἐπίθετο laetus συντάσσεται μέ γενική, ὅπως τά ῥήματα πού φανερώνουν ἀφθονία = πλουσιότατο σέ σιά.

442 - 443. quo primum... signum, ἡ σειρά τῶν λέξεων : quo loco (ὅπου) Poeni iactati undis et turbine effodere primum signum. effodio, -ōdi, -ossum, -ēre = ἀνασκάφτω. signum = omen = σημάδι.

444. monstrarat = monstraverat, ὑπερσ. τοῦ monstro α' συζ. ὁμηρ. = δείχνω. caput acris equi ἐπεξηγεῖ τό signum = δηλ. κεφάλι θυμωμένου ἀλόγου. Τά νομίσματα τῆς Καρχηδῶνας ἔφεραν κεφάλι ἀλόγου.

444 - 445. sic nam = nam sic. fore = futūram esse μέ ὑποκειμένο τό gentem, κατηγορούμενο δέ τό egregiam bello et facilem victu : victus -us (vivo) = τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή. facilem victu = εὐκολο στό νά ἔχει τά ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς (πρβλ. τό ὁμηρ. Z 138, δ 805 : θεοὶ ῥεῖα ζῶντες). ēgrēgius, a, um (e - grex) = ἐξαιρετος, θαυμάσιος.

446. Sidonia : ἡ Διδώ ὀνομάζεται ἔτσι ἀπό τή Σιδῶνα, πρωτεύουσα τῆς Φοινίκης.

447. condebat, ὅταν ἐρχόταν μέσα ὁ Αἰνείας, δέν εἶχε τελειώσει τό χτίσιμο τοῦ ναοῦ. donis et numine, οἱ ἀφαιρετικές ἐξαρτιοῦνται ἀπ' τό opulentum (= ἰσχυρό)· τά πλούσια δῶρα (donis) πού προσφέρονταν ἦταν ἀποτελέσματα τῆς δυνάμεως καί τῆς προστασίας τῆς θεᾶς

(divae), nūmen - īnis, οὐ. (nuo) = νεῦμα, βούληση, ἰδίως τοῦ Θεοῦ, θεία δύναμη καί ἐξουσία.

448 - 449. cui gradibus = cuius (= τοῦ ὁποῖου ναοῦ). gradi-bus, ἀφαιρ. (ἀπό τὰ σκαλοπάτια). aënea surgebant limina = ὑψώνονταν χάλκινα σκαλιά. nexaeque aere trabes, δηλ. surgebant = καί χαλκοδεμένες παραστάδες:μποροῦσε ὁ ποιητής νά πεῖ γενικά πῶς τὰ σκαλιά κι οἱ παραστάδες ἦταν ἀπό χαλκό· μεταχειρίστηκε ὅμως τό ρῆμα surgebant (ὑψώνονταν), γιατί εἶναι πιό εἰκονικό ἀπό τό ἄχρωμο erant, ὅπως λέει καί ἀμέσως πιό κάτω foribus cardo stridebat aënis ἀντί τοῦ ἀπλοῦ καί ἄχρωμου fores erant aënae. fores - ium πληθ. = πόρτα· cardo - īnis (ἀρσ.) = μοχλός (πόρτας). strīdo, -di, -ēre = τρίζω. Πρόσεξε ὅτι καί οἱ δύο στίχοι ἀρχίζουν ἀπ' τῆς λέξεως aënae - aere, ἐνῶ ὁ δεύτερος τελειώνει μέ τή λέξη aënis. Πρέπει νά παρατηρηθεῖ καί ἡ ποιικιλία τῶν ἐπιθέτων, aënea, aere, nexae, aënis.

450. nova res oblata = πράγμα πού ἐμφανίστηκε ἀπροσδόκητα. Αὐτό στή συνέχεια ξεκαθαρίζεται (453). timōrem, ὁ φόβος τοῦ Αἰνείας προερχόταν ἀπό τό ὅτι δέ γνώριζε πῶς θά τόν ὑποδεχόταν ἡ Διδώ. leniit, παρ.κ. τοῦ lenio δ' συζ. ὁμ. = καταπραύνω.

452. adflictis rebus, ἀφαιρ. ἀπόλυτη = in rebus adflictis = στήν ἔσχατη (πιό μεγάλη) ἀπορία. melius confidēre = νά ἔχει περισσότερη πεποίθηση (θάρρος). sub . . . templo = in inferioribus partibus templi = ἀπό τή βάση τοῦ θεμελίου. singula = τό καθένα (τοῦ ναοῦ). lūstro α' συζ. ὁμ. = ἐξετάζω, παρατηρῶ.

454. reginam opperīens = περιμένοντας τή βασίλισσα· opperīens, -perītus καί pertus sum, -īri = περιμένω. Ὁ ποιητής δέν ξεκαθαρίζει ἀπό πού εἶχε τήν πληροφορία ὁ Αἰνείας ὅτι θά προσερχόταν στό ναό ἡ βασίλισσα γιά νά σκεφτεῖ σ' αὐτόν, κατά τίς συνήθειες τῶν Ρωμαίων, γιά τὰ κοινά, σέ χρόνο πού θά ἦταν αὐτός ἐκεῖ. quae fortūna sit urbi πλάγια ἐρώτηση πού ἐξαρτᾶται ἀπό τό mirātur τοῦ στίχ. 456, ὅπως καί οἱ αἰτιατικές manus καί labōrem. Τήν εὐτυχία τῆς πόλεως ὁ Αἰνείας συμπεράινει ἀπό τή μεγαλοπρέπεια τῆς κατασκευῆς.

455. artificum manus inter se, ὑπονοεῖται, τό certantes = τά χέρια τῶν τεχνιτῶν πού συναγωνίζονταν ὁ ἕνας τόν ἄλλο. opērum labōrem = opēra laboriosa = ἔργα κουραστικά.

456. ex ordīne, σάν ἐπιθετικός προσδιορισμός τοῦ pugnas = τίς μάχες τίς ζωγραφισμένες στή σειρά.

457. *famā*, ἀφαιρ. ὀργανική = μέ τή φήμη.

458. *ambōbus* = καί στούς δύο· δηλ. ἀπ' τό ἓνα μέρος στούς Ἀτρεΐδες, πού ἦταν γι' αὐτούς ὀργισμένοι ὁ Ἀχιλλέας, γιατί ὁ ἄλλος Ἀτρεΐδης (Ἀγαμέμνων) ἄρπαξε τή Βρῆσηίδα, ἀπό τό ἄλλο μέρος στόν Πρίαμο, πατέρα τοῦ Ἑκτορα πού σκότωσε τόν Πάτροκλο.

459. *constitit* = στάθηκε.

460. *plena nostri laboris* = *plena* (*fama*) *nostri laboris* = γεμάτος ἀπ' τή φήμη γιά τίς δικές μας συμφορές τοῦ πολέμου = *labor* = πόνος, συμφορά.

461. *en Priāmus* = νά ὁ Πρίαμος. Τό *en* ἐδῶ μέ ὀνομαστική, ἄλλοῦ μέ αἰτιατική. *hic etiam* = καί ἐδῶ. *laudi* = *virtūti* = στήν ἀρετή. *suā praemiā* = τά δικά της βραβεῖα.

462. *sunt lacrimae rerum*, ὁ στίχος εἶναι παροιμιώδης. Τό *rerum* εἶναι γεν. ἀντικειμενική στό *lacrimae* καί σ' αὐτό πρέπει νά νοήσουμε τό ἐπίθετο *humanarum*, ἀπό τό πιό κάτω *mortālīa* = ὑπάρχουν δάκρυα γιά τίς ἀνθρώπινες δυστυχίες, ὑπάρχουν δηλ. καί ἐδῶ ἀνθρώποι πού κλαῖνε γιά τίς συμφορές τῶν ἄλλων. Συγγενεῖς στό νόημα ἡ ἀκόλουθη πρόταση *et mentem mortālīa tangunt* = καί οἱ τύχες τῶν θνητῶν (*mortālīa*) συγκινοῦν (= *tangunt*) τήν καρδιά (= *mentem*).

463. *solve metus* (σκέψου τό *corde*) = διῶξε τοὺς φόβους (ἀπ' τήν ψυχή σου) *haec fama* = *harum rerum fama* = ἡ φήμη τῶν κατορθωμάτων μας. *tibi* δοτ. ἡθική· ἀπευθύνεται στόν Ἀχάτη, ὑπονοεῖ ὅμως καί τόν ἑαυτό του.

464. *pictūrā inani*, ἀφαιρ. ὀργανική = μέ τήν ἀψυχη ζωγραφιά. Ὁ καλός ζωγράφος ἐξαπατᾷ, γιατί προκαλεῖ στοὺς ἀνθρώπους τέτοια συναισθήματα καί πάθη, πού θά προκαλοῦσαν τά ἴδια τά πράγματα. *animum pascit* = εὐχαριστεῖ τήν ψυχή. *pasco*, *pavi*, *pastum*, *pascere* = βόσκω (ἐδῶ δίνω χαρά).

465. *multa gēmens* = στενάζοντας πολύ. *umēctat* = irrigat = βρέχει *largo flumīne* = μ' ἄφθονα δάκρυα (ἄφθονη ροή δακρύων) πρβλ. Ὁμ. I, 570 *δεύοντο δὲ δάκρυσι κόλποι καὶ Θ*, 522 *δάκρυ δ' ἔδευεν ὑπὸ βλεφάροισι παρειάς*.

466 - 493. Στούς στίχους αὐτοὺς περιγράφει ὁ ποιητής εἰκόνες ζωγραφισμένες στοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ πού δείχνουν ὀχτῶ σκηνές τοῦ Τρωικοῦ πολέμου σέ τέσσερα ἀντίστοιχα ζευγάρια πού δηλώνονται μέ τά ἐπιρρ. *hac* (στίχ. 467 - 468), *hinc... parte... alia* (469 - 474):

δηλ. νίκη τῶν Τρώων μέ τόν Ἑκτορα (1) καί τῶν Ἀχαιῶν μέ τόν Ἀχιλλέα (1), τό φόνου τοῦ Ρήσου ἀπ' τό Διομήδη (2) καί τό φόνου τοῦ Τρώϊλου ἀπ' τόν Ἀχιλλέα (2), τόν ἐρχομό τῶν Τρωάδων στό ναό τῆς Παλλάδας (3) καί τόν ἐρχομό τοῦ Πριάμου στόν Ἀχιλλέα (3), τή βοήθεια τῶν Αἰθίοπων μέ τό Μέμνονα (4) καί τή βοήθεια τῶν Ἀμαζόνων μέ τήν Πενθεσίλεια (4).

466. Pergāma : ἔτσι ὀνομαζόταν ἡ ἀκρόπολη τῆς Τροίας, ὅπου βρίσκονταν οἱ ναοί καί τά ἀνάκτορα τοῦ βασιλιά· συχνά ἡ λέξη δηλώνει καί τήν ἴδια τήν πόλη.

467. uti Grai (Graeci) fugerent... premēret Troiāna iuventus = πῶς ἔφευγαν οἱ Ἕλληνες, ἐνῶ τοὺς πίεζε ἡ νεολαία τῆς Τροίας.

468. Phryges, σκέψου fugerent, ἔφευγαν μέν οἱ Φρύγες (Τρῶες), instāret curru cristātus Achilles = ἐρχόταν ἐναντίον αὐτῶν πάνω στό ἄρμα ὁ Ἀχιλλέας μέ τήν περικεφαλαία.

469. Rhēsi (Rhēsus) = Ρῆσος : Θράκας βασιλιάς πού βοήθησε τοὺς Τρῶες. Γιά τό θάνατό του καί τό κλέψιμο τῶν ἀλόγων του ἀπ' τό Διομήδη κοίταξε Ὁμ. Κ, 334 κ.ἑξ. tentoria nivēis velis = σκηνή ἀπ' ἄσπρο πανί. Σκηνές ἀπ' ἄσπρο πανί στρατιωτικές ὑπῆρχαν στά χρόνια τοῦ ποιητῆ. Οἱ σκηνές στοὺς ἥρωικούς χρόνους κατασκευάζονταν ἀπό βούρλα καί καλάμια πού τά ἴπλεκαν. Ἀναχρονισμός τοῦ ποιητῆ.

470. Primo somno prodita = στόν πρῶτο ὕπνο προδομένες. Τήν προδοσία ἔκανε ὁ Δόλων, πού γιά νά σωθεῖ διηγῆθηκε στό Διομήδη καί τόν Ὀδυσσεά τόν ἐρχομό τοῦ Ρήσου.

471. multa caede = μέ πολλή σφαγή.

472. ardentis equos avertit in castra : τά ζωηρά, ψυχωμένα ἄλογα ὀδήγησε στό στρατόπεδο.

473. prius quam gustāssent... bibīssent : Ἡ Τροία κατά τά γραμμένα τῆς μοίρας θά κυριευόταν, ἂν τ' ἄλογα τοῦ Ρήσου δέν ἔτρωγαν τό χορτάρι τῆς Τροίας καί δέν ἔπιναν τό νερό τοῦ Ξάνθου. gusto = γεύομαι = τρώγω. pabulum -i = χορτάρι, χλόη. bibo = πίνω. Xanthus = ὁ Ξάνθος· ἔτσι ἔλεγαν τόν ποταμό οἱ θεοί, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι τόν ἔλεγαν Σκάμανδρο.

474. Troilus = Ὁ Τρωῖλος : ἦταν γιός τοῦ Πριάμου, σκοτώθηκε δέ στή μάχη πρὶν ἀπ' τοὺς ἀγῶνες πού διηγεῖται ὁ Ὅμηρος στήν Ἰλιάδα. Σέ συμπλοκή μέ τόν Ἀχιλλέα ἔχασε τήν ἀσπίδα (amissis armis) καί πληγωμένος ἔπεσε ἀνάσκελα πίσω ἀπ' τό ἄρμα, μέ τά πόδια μεπερδεμένα

στά σχοινιά πού κρατούσε στά χέρια του (*lora tenens tamen*)· ὁ σβέρκος του καί τά μαλλιά του σέρνονται στή γῆ, ἐνῶ τό δόρυ του ἀφήνει τά σημάδια του σ' αὐτή.

475. *congressus Achilli* = σέ σύγκρουση μέ τόν Ἀχιλλέα. Ἡ δοτ. *Achilli* στή θέση τοῦ *cum* μέ ἀφαιρ. συνηθίζεται στούς ποιητές. *puer atque impar* = παιδί καί πιό ἀδύναμο (ἀπ' τόν Ἀχιλλέα)· τό δεύτερο εἶναι συνέπεια τοῦ πρώτου.

476. *fertur equis* = φέρεται μέ τ' ἄλογά του, μέ τό ἄρμα του.

477. *tamen* = ὅμως (ἄν καί ἦταν νεκρός).

478. *pulvis inscribitur* = ἡ σκόνη, τό χῶμα σηματοδεύεται, *pulvis, ĕris, ἄ. καί θ. versā hastā* = μέ τό δόρυ ἀναποδογυρισμένο.

479. *non aequae = iniquae* = ἐχθρικοῦ.

480. *crinibus passis* = μέ τά μαλλιά ξέπλεκα. Σ' ἐνδειξη πένθους προσέρχονται οἱ Ἰλιάδες μέ ξέπλεκα μαλλιά. *pando, pandi, pansum καί passum, -ĕre* = ἀπλώνω, λύνω. *peplumque ferebant* = καί ἔφεραν τόν πέπλο. Ὁ πέπλος ἦταν παλιό ἔνδυμα τῶν Ἑλληνίδων φτιαγμένος ἀπό ἓνα πλατύ τετράγωνο κομμάτι ὕφασμα. Τόν φοροῦσαν ἀφοῦ τόν κούμπωναν στό πάνω μέρος. Μέ τόν καιρό ἀντικαταστάθηκε ἀπ' ἄλλο ἔνδυμα καί περιορίστηκε στό νά φανερώνει τό ἔνδυμα τῆς Ἀθηνᾶς καί μάλιστα αὐτό πού προσφερόταν ἀπό τίς γυναῖκες στήν Παλλάδα Ἀθηνᾶ κατά τή γιορτή τῶν Παναθηναίων.

481. *suppliciter* = παρακλητικά· ἀνάφερε το στό *ferebant*. *tun-sae pectora palmis* = κτυπώντας τά στήθια μέ τά χέρια. Ἡ λέξη εἶναι ἑλληνική.

482. *diva solo fixos... tenebat* = ἡ θεά μέ ἀποστροφή κρατοῦσε τά μάτια της προσηλωμένα στή γῆ, δηλ. δέν ἄκουγε τίς παρακλήσεις. *solo* δοτ.

483 - 484. Οἱ στίχοι μιλοῦν γιά τά γεγονότα πού ἔγιναν πιό πρὶν ἀπό τήν περιγραφόμενη σκηνή. Τοῦτο φαίνεται ἀπ' τόν ὑπερσ. *rapta-vĕrat* (εἶχε σύρει). Ὁ Ὀμηρος στήν Ἰλιάδα λέει ὅτι τό πτώμα τοῦ Ἑκτορα συρόταν ἀπό τόν Ἀχιλλέα τρεῖς φορές κάθε πρωί γύρω ἀπ' τόν τάφο τοῦ Πάτροκλου. Ὁ Βιργίλιος, πού ἀκολουθεῖ τή διασκευή τοῦ μύθου στόν Εὐριπίδη καί τόν Ἐννιο, λέει ὅτι ὁ Πρίαμος ἔρχεται παρακαλώντας νά ἐξαγοράσει τό πτώμα τοῦ γιοῦ του (*exanimū corpus auro vendebat Achilles*) = τό πτώμα μέ χρυσάφι τό πουλοῦσε ὁ Ἀχιλλεύας).

485. dat, δηλ. ὁ Αἰνείας : dat gemitum ingentem = στενάζει πολύ.

486. spolia = τά λάφυρα.

487. manus inermis = τά χέρια ἄοπλα, γιατί ὁ Πρίαμος ἦρθε παρακλητικά.

488. Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis = τὸν ἑαυτὸν τοῦ δέ πού μέσα στοὺς πρῶτους συμπλεκόταν μέ τοὺς Ἀχαιοὺς ἀναγνώρισε (ὁ Αἰνείας).

489. Eōas acies et nigri Memnōnis armā = Τά Ἀνατολικά τάγματα καί τά ὅπλα τοῦ μαύρου Μένονα. Σέ βοήθεια τῶν Τρώων ὁ Μένων ἔφερε ἀπ' τὴν Ἀνατολή τοὺς μαύρους Αἰθίοπες. Τό ἴδιο καί οἱ Ἀμαζόνες μέ ἀρχηγό τους τὴν Πενθεσίλεια, θυγατέρα τοῦ Ἄρη. Οἱ Ἀμαζόνες κατοικοῦσαν στή Σκυθία, κοντά στό Θερμώδοντα ποταμό· πολεμοῦσαν ἔφιππες μέ δόρυ, τσεκούρι, μικρὴ ἀσπίδα σέ σχῆμα μισοφέγγαρου (lunātis peltis) καί χρυσὴ ζώνη, πούχαν δεμένη κάτω ἀπ' τό γυμνὸ μαστό, ἀπ' αὐτὴ δέ κρεμοῦσαν τό τόξο, τὴ βελοθήκη καί τό σπαθί.

492. subnectens = subnēxā habens (cingulā) = ἔχοντας ζώνη δεμένη. exsertae mammae (δοτ. τό δέ ρῆμα exsēro = γυμνώνω) = κάτω ἀπ' τό γυμνὸ μαστό.

493. viris, δοτ. στό concurrere = νά συγκρούεται μέ ἄντρες. virgo = παρθένα· ὁ Ὅμηρος (Γ 189) λέει Ἀμαζόνες Ἀντιάνειραι.

Στίχ. 561 - 578

561. voltum demissa· ἡ Διδώ εἶχε τό πρόσωπο κατεβασμένο ἀπὸ ντροπή, δέν τολμοῦσε νά κοιτάζει τοὺς Τρῶες, γιατί εἶχε ἀκούσει ἀπ' τὸν Ἀχάτη, πόσο σκληρά καί ἀπάνθρωπα συμπεριφέρθηκαν στοὺς Τρῶες οἱ ὑπήκοοί της. Ἡ σύνταξη ἐλληνική. Ἡ Διδώ δείχνει ἦθος εὐγενικό.

562. solvite corde metum, ἀντί solvite corda metu = ἀπαλλάξτε τὴν καρδιά σας ἀπ' τό φόβο = μὴ φοβᾶστε.

563. res dura = rerum dura condicio, ἡ δύσκολη κατάσταση. regni novitas = ἡ νεότης τοῦ βασιλείου. Ἡ δύσκολη κατάσταση προερχόταν ἀπ' τίς συκοφαντίες τοῦ ἀδελφοῦ Πυγμαλίωνα κι ἀπ' τό ὅτι τό νέο βασίλειο γειτόνευε μέ πολεμικοὺς λαούς. Ἔτσι ἡ κατάσταση
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

δικαιολογεῖ τὴ σκληρὴ συμπεριφορὰ τῶν ὑπηκόων τῆς Διδῶς στοὺς Τρῶες, πού κάνουν τὴ Διδῶ νὰ ντρέπεται. *talīa molīri* = τέτοια νὰ μηχανεύομαι (γιά ἀσφάλειά μου).

564. custōde, περιληπτικά ἀντί custodibus.

565. Aeneādum, τῶν γύρω ἀπ' τόν Αἰνεΐα, δηλ. τῶν Τρώων· ἑλληνικός τύπος τῆς γεν. πληθυντικῆς Αἰνειαδῶν. nesciat (ὑποτ. τοῦ nescio) = μπορεῖ νά μήν ξέρει.

566. virtūtesque virosque = τὰ ἀντραγαθήματα καὶ τοὺς ἄντρες,
 πού τάκαναν. Παρήχρησι τοῦ r.

567 - 568. obtūsa τοῦ obtundo, -tūdi, -tūsum καί tunsum, -ēre = κτυπῶ (μέ ὅπλο), ἀφαιρῶ τή δύναμη κάποιου. homo obtūsus = μωρός, ἡλίθιος ἄνθρωπος. adēo... tam, ἀπόλυτα, χωρίς ν' ἀκολουθεῖ συμπερασματική πρόταση μέ τό ut, πού μπορεῖ ὅμως εὐκολα νά νοηθεῖ ἀπ' τά προηγούμενα (ut Troianōrum factā nesciāmus). nec tam aversus Sol... = nec tam in aversa caeli parte iungit, ζέει, δηλ. ζεμένους ὀδηγεῖ (iunctos ducit), ὅταν δηλ. τήν ἀνατολή προχωρεῖ στόν οὐρανό. Tyria ab urbe, ἀπ' τήν Καρχηδόνα. Ἡ ἔννοια : Δέν εἴμαστε τόσο ἀναίσθητοι στίς συμφορές σας, οὔτε βρίσκεται ἡ χώρα μας τόσο μακριά ἀπ' τήν τροχιά τοῦ ἡλίου : ἔξω ἀπ' τίς κατοικημένες χῶρες, γιά νά γνωρίζουμε τά κατορθώματά σας.

569. Hesperiam, τὴν Ἰταλία, πού στὸν ἴδιο στίχο ὀνομάζεται Saturnia arva = Saturnia tellus, ἀπ' τὸν ἀρχαῖο ἐθνικὸ θεὸ τῶν Ἰταλῶν Saturnum, πού ὕστερα ταυτίστηκε μέ τὸν ἐλληνικὸ Κρόνο.

570. Erycis finis, ποιητικά ἔτσι ὀνομάζει τὴ Σικελία ἀπ' τὸ βουνὸ Ἑρυκα, ὅπου ὑπῆρχε ναὸς τῆς Ἀφροδίτης (venus Erycina). optātis = ἐκλέγετε.

571. *auxilio*, ἀφαιρ. πρέπει νά πάει μαζί μέ τό *tutos opibus*, μέ τά ἀναγκαῖα χρηματικά μέσα. *iuvabo*, μέλλοντας τοῦ *iuvo* = βοηθῶ. ἡ πρόταση συνδέεται μέ τό *dimittam*, ἐνῶ χρονικά εἶναι πιό μπροστά.

572. voltis et = ἐάν πάλι θέλετε. Ἡ ἐρωτηματικὴ πρόταση voltis... considēre ἰσοδυναμεῖ μέ ὑποθετικὴ. (si voltis κλπ.) πού ἔχει σάν ἀπόδοση τό urbem... vestra est. mecum pariter = mecum simul, mecum una = ταυτόχρονα μαζί μου. considō, sēdi (sīdi), sessum, ěre = ἐγκαθίσταμαι, κατοικῶ.

573. *unthunam quoniam statim est, inquit, tenebra* ἔλξη Ὀλόκληρη ἡ

φράση ἔχει ἔτσι : urbem quam statūo, (haec) vestra est. statūo = κτίζω. subducite navis = ἀνασύρετε τὰ πλοῖα.

574. Tros Tyriusque, περιληπτικά = Τρῶες καὶ Τύριοι. nullo discrimine = χωρὶς καμιά διάκριση. mihi agētur = a me regētur, tractābitur, habēbitur = θά διευθύνεται ἀπὸ μένα.

575. noto compūlsus eodem. Τό noto ποιητικά ἀντί τοῦ vento. eodem, δηλ. quo vos compulsi estis. compūlsus = σπρωγμένος ἀπ' τόν ἴδιο ἄνεμο πού ἔσπρωξε καί σᾶς.

576. adforet = adēset· ἡ εὐχή ἐδῶ μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ, ὅπως φανερώνουν τὰ ἀκόλουθα. certos = πιστούς ἀνθρώπους.

577. lustro, ἀ' διέρχομαι, διατρέχω.

578. si errat = γιὰ τήν περίπτωση πού πλανιέται· si quibus silvis· quibus, ἄοριστη ἀντωνυμία = ἐάν κάπου στά δάση. Τό urbibus γενικά γιὰ πόλεις κατοικημένες σ' ἀντίθεση μέ τό silvis.

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙ

Στίχ. 13 - 20

13. *Fracti bello* = *defessi bello* = τσακισμένοι ἀπ' τόν πόλεμο. *fatis* = *calamitatibus* = ἀπ' τίς συμφορές. *repulsi* = ἀφοῦ ἀποκρούστηκαν, δηλ. ἀπ' τό νά κυριέψουν τήν Τροία.

14. *ductotes Danaūm* (= *Danaorum*) = οἱ ἀρχηγοί τῶν Δαναῶν. *tot annis* = σέ τόσα χρόνια, δηλ. δέκα. *labentibus annis*, ἀφαιρ. ἀπόλυτη ποῦ φανερώνει τήν αἰτία καί ἐκφέρεται σέ ἐνεστώτα κι ὄχι παρακ. (*lapsis*), γιατί ἀκόμα οἱ Δαναοί ὑπόφεραν προσπαθώντας νά κυριέψουν τήν Τροία. Τέλος ἀπελπισμένοι κατάφυγαν στήν πονηριά, στό δόλο.

15. *instar montis* = *ad montis magnitudinem* = σέ μέγεθος βουνοῦ. *divīna Palladis arte* = *arte deae Palladis* = μέ τίς μηχανορραφίες τῆς Παλλάδας (καθώς λέει ὁ Εὐριπίδης στίς Τρωάδες)· ἡ θεά τῆς σοφίας Παλλάδα ἔκανε τό σχέδιο, τό ὁλοκλήρωσε ὁ Ἐπειός (Ὁμ. Θ. 493 : τὸν Ἐπειὸς ἐποίησε σὺν Ἀθήνῃ).

16. *aedificant* = κατασκευάζουν. Αὐτό πιο πλατιά ἐξηγεῖται μέ τίς *sectaeque intēxunt* (= *texunt*) *abiēte costas*. *secta abiēte*, ἀφαιρ. τῆς ὕλης = ἀπό κομμένο ἔλατο, ἀπό ἐλάτινες σανίδες. Τό *abiēte*, νά ἀναγνώστεϊ τρισύλλαβα. *intēxunt costas* = προσαρμόζουν τίς πλευρές.

17. *votum*, παθητ. παρακ. ἀπαρέμφ. πρέπει νά νοηθεῖ τό *eum esse simulant* = κάνουν πώς προσποιούνται, δηλ. διαδίδουν ὅτι τό ἄλογο ἀφιερώθηκε στήν Ἀθηνᾶ. *pro reditu* = γιά τόν (ἀΐσιο) γυρισμό. Τό ρῆμα *noveo, novi, votum, -ēre* = εὐχομαι, ἀφιερώνω. *fama* = *eius fama, eius voti fama* = ἡ φήμη γι' αὐτό τό ἀφιέρωμα. *vagor* = πλανιέμαι. *fama vagatur* = ἡ φήμη πλανιέται, κυκλοφορεῖ.

18. *huc* = ἐδῶ· ἐξηγεῖται πιο καλά μέ τό στίχο 19 *caeco latēri* = στό σκοτεινό πλευρό. *delēcta virum* (= *virorum*) *corpōra* = *delectos viros* = ἐκλεκτοὺς ἄντρες. *sortiti* = ἀφοῦ ἔριξαν κλῆρο. *furtim* = κρυφά.

19. *inclūdo* = κλείνω μέσα. *penitus*, προσδιορίζει τό *complent*.

complēo β' συζ. ὁμαλ. = γεμίζω. cavernas uterumque, ἓνα μέ δύο : cavernas uteri = τό κούφιο τῆς κοιλιᾶς (τοῦ ἀλόγου). utērus, -i, θηλ. = ἡ κοιλιά.

20. armato milite, περιληπτικό ἀντί armātis militibus = ὅπλι-
σμένων στρατιωτῶν.

Στίχ. 40 - 56

40. ibi, χρον. = τότε, ὅταν δηλ. ἀποροῦσαν τί νά κάνουν. ante omnis, τονίζει τό primus = πρῶτος ἀπ' ὅλους. magna comitānte cātēra = μέ τήν ἀκολουθία μεγάλου πλήθους. Πολλοί ἀκολουθοῦν τό Λαοκρόντα, πού ἦταν ἀπ' τούς ἀρχηγούς τῶν Τρώων καί ἀδελφός τοῦ Ἀγχίση.

41. ardens, δηλ. irā = ἀναμένος ἀπ' τήν ὀργή. decurro, - cū-curri καί - curri, -cursum, -ēre = τρέχω γρήγορα. summa ab arce = ἀπ' τήν κορυφή τῆς ἀκροπόλεως (Περγάμου). ἀπό κεῖμποροῦσε νά κατασκοπεύει τήν παραλία καί τή θάλασσα.

42. et procul, σκέψου τό dixit, πού παραλείπεται, γιά νά φανεῖ ἡ βιασύνη τοῦ Λαοκρόντα· παράλειψη ἔχουμε καί στήν ἀκόλουθη πρό-
ταση : quae insania (= ποιά ἀφροσύνη), ὅπου νοεῖται τό est. Οἱ παρα-
λείψεις αὐτές καθὼς καί οἱ ἀπανωτές ἐρωτήσεις δείχνουν τήν ταραχή
τοῦ Λαοκρόντα.

43. avectos, παρακ. παθητ. ἀπαρέμφ. μέ παράλειψη τοῦ esse·
avectos (esse), ἐξαρτᾶται ἀπ' τό creditis : πιστεύετε ὅτι ἀπόπλευσαν
οἱ ἐχθροί; ἡ ἐρώτηση ἰσοδυναμεῖ μέ ἔντονη ἀπαγόρευση : ne credite =
μὴν πιστεύετε.

44. Τό ἀπαρέμφατο carēre ἐξαρτιέται ἀπ' τό putatis. carēo =
στεροῦμαι. dolus - i = δόλος, πονηριά. sic notus Ulixēs? = τόσο (τόσο
λίγο) γνωστός εἶναι ὁ Ὀδυσσεύς;

45. hoc ligno = σέ τοῦτο τό ξύλο (τό ξύλινο ἄλογο). occūltor =
κρύβομαι.

46. hace machina = αὐτή ἡ μηχανή· ὁ ποιητής ἔχει ὑπόψη του
τῇ γνωστῇ στούς Ρωμαίους πολιορκητικῇ μηχανῇ, πού φθανε πύο ψηλά
ἀπ' τὰ τεῖχη τῆς πολιορκημένης πόλεως, ἀπ' ὅπουμποροῦσαν οἱ ἐχθροί
νά κατασκοπεύουν καί νά πηδοῦν κάτω στά τεῖχη καί ἀπό κεῖ στήν
πόλη. fabricāta est = κατασκευάστηκε.

47. inspectūra, ventūra, μέλλ. μετοχ. = πού πρόκειται νά κατασκοπεύει καί νά έπιτεθεῖ. urbi, δοτ. = in urbem = έναντία στήν πόλη.

48. aliquis = alius quis = κάποιος άλλος. error - ōris = πονηριά (πού όδηγεῖ σ' άπάτη).

49. et = et etiā = άκόμα καί. dona δηλ. στούς θεούς. 'Ο στίχος αὐτός παροιμιώδης.

50. validis ingentem viribus hastam : πρόσεξε τήν αντίστοιχη πρὸς τά οὐσιαστικά θέση τῶν ἐπιθέτων. validis viribus (παρήχηση) = magnis viribus. ingens hasta = πολύ μεγάλο δόρυ. in latus : αὐτό προσδιορίζεται περισσότερο μέ τίς (λέξεις) in feri curvam compagibus alvum, 'Η σειρά τους έχει ἔτσι : in alvum feri (= equi) curvam compagibus (= curva compāge lignorum contextam) = στήν κοιλιά τοῦ αλόγου τήν κατασκευασμένη άπό κυρτά ξύλα μέ συναρμογή.

52. contorsit : τό ρῆμα contorquēo, -rsi, -rtum, -ēre = τινάζω, στρέφω. stetit = στάθηκε (μπηγμένο). utēro recūssō = (ἔτσι) πού σείστηκε ἡ κοιλιά (τό ρῆμα recutio, -ussi, -ussum, -ēre).

53. insōno, -ui, -are = ἤχῳ, σονάρω. insonuēre cavae = insonuēre quid cavum = ἀντήχησαν τά κοιλώματα. Τό cavae νά θεωρηθεῖ κατηγορούμενο τοῦ cavernae (= τά κοιλώματα).

54. 'Η πλοκή τοῦ λόγου εἶναι ἡ ἀκόλουθη : si fata deum (= deorum) non laeva (= contraria) fuissent, si mens (δηλ. nostra) non laeva (= stulta = άνόητα) fuisset. fata deum = ἡ θέληση τῶν θεῶν, οἱ άνάγκες πού πηγαίνουν άπ' τούς θεούς, καθώς λέει στίς Φοίνισσες ὁ Εὐριπίδης.

55. impulērat, ὀριστ. ἀντί ὑποτακτ. impulisset, προκειμένου γιά συμπέρασμα σέ ὄχι άληθινή ὑπόθεση. foedāre = lacerare = νά κομματιάξεις καί νά διαλύεις κάτι πού έχει μέ τέχνη κατασκευαστεῖ (ὅπως ἐδῶ τό αφιερωμένο αλλογο).

56. manēres (καί τοῦ Πριάμου [σύ], ἡ ψηλή άκρόπολη, θά ἔμεινες) μέ τό νοῦ του στήν άκρόπολη τά λέει αὐτά (σχῆμα άποστροφῆς). Πρόσεξε τήν άπότομη αλλαγή μετά τό προηγούμενο Troiāque nunc staret· ἡ τέτοια αλλαγή έχει πολλή περιπέτεια.

Στίχ. 199 - 233

199. Hic = tum. aliud, αντί οὐσιαστικοῦ = κάποιο ἄλλο γεγονός. maius = μεγαλύτερο. multo, νά συνδυαστεῖ μέ τό magis tremendum = πολύ πιό φοβερό.

200. obicitur, ἐνεστώτας τοῦ obicior (ob - jacio) = παρουσιάζεται, φανερώνεται. improvida = nihil providentia, necopinantia = πού τίποτε δέν προβλέπει, δέν περιμένει.

201. ductus sorte = ἀφοῦ κληρώθηκε· κληρώθηκε ἱερέας ὁ Λαοκόων γιά νά κάνει τή θυσία, πού ἀποφάσισαν οἱ Τρῶες νά προσφέρουν στόν Ποσειδῶνα ἀπό εὐγνωμοσύνη γιά τή σωτηρία τους ἀπ' τοὺς Ἀχαιοὺς. Neptūno, δοτ. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση ὁ ἱερέας τοῦ Ποσειδῶνα εἶχε λιθοβοληθεῖ ἀπ' τό λαό ἀπ' τήν ἀρχή τοῦ πολέμου, γιατί δέν μπόρεσε μέ τίς παρακλήσεις του νά ἀποτρέψει τήν ἀπόβαση τῶν Ἑλλήνων.

202. taurum macto = θυσιάζω ταῦρο, σφάζω, sollēmnis ad aras = πάνω στοὺς καθορισμένους βωμούς, δηλ. σ' αὐτοὺς ἔκαναν κάθε χρόνο τίς καθιερωμένες θυσίες.

203 - 204. gemīni... immensis orbibus angues = δύο φίδια μέ πολύ μεγάλες κουλοῦρες. per alta = μέσα ἀπ' τή θάλασσα. Τό alta σάν οὐσιαστικό παίρνει καί ἐπιθετικό προσδιορισμό τό tranquilla : tranquillus = ἡσυχῇ, γαληνεμένη (ἡ γαληνεμένη θάλασσα κάνει νά φαίνονται τά φίδια). horresco, horrui, -ēre = ἀνατριχιάζω, τρέμω. refērens = ἀναφέροντας, διηγούμενος.

205. incumbunt = πέφτουν ἐπάνω. Τό ρῆμα δείχνει τό βάρος καί τόν πελώριο ὄγκο τῶν φιδιῶν. pariter = ὅμοια, μέ τήν ἴδια προσπάθεια· τά φίδια αὐτά ἀποτελοῦν ζευγάρι· βαδίζουν ἔτσι ἐνωμένα.

206. arrecta = φουσκωμένα (τά στήθη). iubae = οἱ λόφοι· πολλοί πίστευαν ὅτι τά φίδια ἔφεραν λόφο (ἐξόγκωμα).

207. Τό ἐπίθετο sanguinēae πού ἀναφέρεται στό iubae μεταφράζει τό ὁμηρικό B, 308 δράκων ἐπὶ νῶτα δαφρινός. superant undas = ἐξέχουν ἀπ' τή θάλασσα. pars cetēra = τό ἄλλο μέρος τοῦ σώματος.

208. pone legit pontum = ἀπό πίσω γλείφει τή θάλασσα. sinuatque = καί κάνει κοίλωμα· σέ παράταξη ἀντί μετοχή sinuans. immensa terga = τήν πελώρια ράχη. volumine = μέ ἐλιγμούς.

209. fit sonitus spumante salo (πρόσεξε τήν παρήχηση) = γίνε-

ται βοή, ἤχος, πάταγος, ἀπ' τὸ σάλεμα (τῆς θάλασσας) π' ἀφρίζει. Τὸ πλησίασμα τῶν φιδιῶν γίνεται ἀντιληπτὸ ἀπ' τὸ σάλαγο πού κάνουν. *arva = litōra*.

210. *ardentisque oculos suffecti sanguine et igni* = καὶ τὰ μάτια τὰ λαμπερά ἔχοντας κατακόκκινα καὶ φλογερά. *sufficio* = τοποθετῶ κάτι ἀπὸ κάτω. *oculos suffecti* = ἡ σύνταξη τῆς αἰτιατικῆς (*oculos*) μὲ ρῆμα παθητ. ἡ μέσης διαθέσεως (*suffecti*) εἶναι 'Ελληνική.

211. *lambabant* = ἐγλειφον (τά φίδια). *sibila ora* = τὰ στόματα πού σφυρίζουν. *linguis vibrantibus* = μὲ τίς γρηγοροκίνητες γλῶσσες. Πρόσεξε τὴν ἡχητικὴ τοῦ στίχου.

212. *diffugibus* = φεύγουμε, σκορπιζόμαστε ἐδῶ καὶ κεῖ. *exsanguis* = κατακίτρινοι ἀπ' τὸ φόβο. *pallidi* = κίτρινοι, ὠχροί. *semianimi* = μισοπεθαμένοι. Τὸ *exsanguis* λέγεται γιὰ κείνους πού τοὺς πιάνει μεγάλος φόβος. *visu* = ἀφαιρ. τῆς αἰτίας, γιὰ τὸ θέαμα, *agmine certo* = μὲ σταθερὴ πορεία (γιὰ ἓνα βέβαιο σκοπὸ).

214. *sepens uterque amplexus* = ἀφοῦ τὸ καθένα ἀπ' τὰ φίδιο περισφιξε. *natorum corpōra* = *natos* = τὰ παιδιὰ, τοὺς γιούς.

215. *implicat* = περιστρέφεται. Τὸ *implicare* εἶναι ρῆμα εἰδικὸ γιὰ τὰ φίδια. *miseros artus* = *miserorum artus* = τῶν δυστυχημένων τὰ μέλη. *depascitur* = κατατρῶει, ἀντὶ τοῦ *mordet* (δαγκώνει). Τὸ *depasci* λέγεται γιὰ κεῖνον πού καταβροχθίζει. Οἱ ποιητὲς λένε καὶ *morsu lacerare, consumere*.

216. *ipsum* = τὸν ἴδιο (τὸν πατέρα), σ' ἀντίθεση μὲ τοὺς γιούς. *post* = ἔπειτα. *auxilio* (δοτ. τοῦ σκοποῦ) = γιὰ βοήθεια. *subeuntem* = πού ἔρχεται.

217. *corripio* = ἀρπάζω. *spira - ae* = σπείρα. *ligo* = δένω.

218. *medium = medium corpus bis collo squamēa terga* : *bis circumdati collo squamēa terga* = δύο φορές ἀφοῦ περισφιξε τὸ σβέρκο (τοῦ Λαοκόοντα) ἡ λεπιδωτὴ ράχη (τῶν φιδιῶν). Στὸ *circum terga dati* ἔγινε τμῆση. Τὸ *collo* δοτ. στὸ *circumdati*.

219. *sup̄erant capite*, δηλ. *suo*, ἐξέχουν μὲ τὸ κεφάλι τους. *capite* περιληπτικὸς ἐνικός : ὁ ἐνικός *capite* ἀντὶ *capitibus* δείχνει ὅτι τὰ κεφάλια τῶν δύο φιδιῶν ἦσαν τόσο κοντὰ τὸ ἓνα στ' ἄλλο, ὥστε ἂν καὶ περισφιζαν δύο φορές τὴ μέση τοῦ ἄντρα, δύο φορές δὲ καὶ τὸ σβέρκο του καὶ πάλι ἐξεῖχαν ἀκόμα.

220 - 222. *simul... simul* = ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος μὲν... ἀπὸ τὸ ἄλλο

μέρος δέ. *divello*, -elli, -ūlsum, -ēre = διασχίζω, διασπῶ. *tendo*, *tetendi*, *tensum* καὶ *tentum*, -ēre = ἐκτείνω, ἐντείνω, ἀγωνίζομαι, προσπαθῶ. *nodos* = τὰ δεσμά πού στό στίχ. 217 ὀνόμασε *spiras*. *perfusus* = χυμένος, βαμμένος. *vittas* = τὰ στέμματα = ἔχοντας βαμμένα τὰ στέμματα. *saniē atroque venēno* = μέ τό σάλιο καί τό μαῦρο (θανατηφόρο) δηλητήριο (τῶν φιδιῶν). Αὐτό ἔτρεχε ἀπό τὰ δαγκώματα τῶν φιδιῶν κι ἔβρεχε τὰ ιερατικά στέμματα.

223. *qualis mugitus* (σκέψου *tollit*) *taurus cum fugit*. Στήν ὑπόθεση ἀρμόζει καί ὁ σπονδειακός ρυθμός τοῦ στίχου· πρβλ. 'Ομ. Υ, 403 : αὐτὰρ ὁ θυμὸν ἄϊσθε καὶ ἤρυγεν, ὥς ὅτε ταῦρος | ἤρυγεν. *saucius* = τραυματισμένος.

224. *et... excussit*, σύνταξη σέ παράταξη ἀντί σέ ὑπόταξη. *excussa incerta secūri* = ἀφοῦ τίναξε τό τσεκούρι πού ἀστόχησε. Πρόσεξε ὅτι οἱ κραυγές τοῦ Λαοκόοντα δέ συγκρίνονται μέ τὰ μουγκρίσματα τοῦ κάθε ταύρου, ἀλλά τοῦ προορισμένου γιά θυσία. Κι αὐτό εἶναι μεγαλύτερο. Ἦταν κακό σημάδι, ἂν τό θῦμα (ζῶο) ἔφευγε ἀπ' τό βωμό ἢ ἂν μούγκριζε, ὅταν τό χτυποῦσαν. Ὁ μῦθος τοῦ Λαοκόοντα ἔγινε ξακουστός ἀπό ὠραῖο γλυπτό σύμπλεγμα πού παριστάνει τῶν τριῶν θυμάτων τόν ἀγῶνα μέ τὰ φίδια καί πού βρέθηκε τό 1506 στή Ρώμη καί κατατέθηκε στό Βατικανό. Σάν ιδέα καί ἐκτέλεση εἶναι ἀπό τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ὁ Πλίνιος ἀποδίδει τό ἔργο στούς Ἀγῆσανδρο, Πολύδωρο, καί Ἀθηνόδωρο ἀπ' τή Ρόδο. Εἶναι ζήτημα ὅμως ἂν οἱ καλλιτέχνες αὐτοί ἔζησαν πρὶν ἢ μετὰ τό Βιργίλιο καί ἂν εἶχαν ἐπομένως ὑπ' ὄψη τους τήν περιγραφή τῆς Αἰνείαδας. Ἡ διαφορά τῆς ποιητικῆς περιγραφῆς τοῦ θανάτου τοῦ Λαοκόοντα καί τῶν παιδιῶν του καί τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτῆς παραστάσεως στό σύμπλεγμα τοῦτο ἀποτελεῖ τή βάση τοῦ περίφημου ἔργου τοῦ Γερμανοῦ ποιητῆ, λογοτέχνη καί κριτικοῦ Λέσσιγκ μέ τόν τίτλο «Λαοκόων ἢ περί τῶν ὀρίων τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν καί τῆς ποιήσεως», πού μεταφρασμένο στήν ἐλληνική ἀπ' τόν Α. Προβελέγγιο ἐκδόθηκε στή βιβλιοθήκη Μαρσαλῆ.

225. *at* = *autem* = δέ, ὅμως. *delūbra ad summa* = πρὸς τό νό (τῆς Ἀθηνᾶς) πού ἦταν στήν ἀκρόπολη, ἐν πόλει ἄκρη, ὅπως λέει ὁ Ὅμηρος 2, 297. (*Αἰ δ' ὅτε νηὸν ἱκανον Ἀθῆνης ἐν πόλει ἄκρη*). *lapsu*, ἀφαιρ. τοῦ *lapsus* = γλίστρημα· *lapsu diffugiunt* = *labuntur*, *serpunt*· φαίνεται τό εἶδος τῆς κινήσεως πού ταιριάζει στά φίδια.

226. saevae = irātae. Tritonis - īdis = ἡ Τριτωνίδα, Τριτογένεια Ἀθηνᾶ.

227. deae δηλ. τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς. Εἶναι γνωστό πῶς παριστανόταν ἡ Ἀθηνᾶ. teguntur, ρῆμα μέσο αὐτοπαθές = tegunt se.

228. tremefacta pectorā = τρεμουλιαστά στήθη (ἀπό ἱερό φόβο). Ἀρχικά ἦταν ἀπλὸς φόβος· τώρα γίνεται πρὶ ἰσχυροῦ συναίσθημα, ἱερός τρόμος (novus pavor), ἀφοῦ οἱ Τρῶες κατάλαβαν ὅτι τὰ φίδια ἐκεῖνα τὰ ἔστειλε ἡ ὀργισμένη Ἀθηνᾶ.

229. insinuat, χωρὶς τό se = εἰσχωρεῖ, εἰσέρχεται. cunctis, πτώση δοτ. expendisse scelus = poenas scelēris persolverisse = πλήρωσε τό δίκιο γιὰ ἀσέβεια (τιμωρήθηκε γιὰ ἀσέβεια). scelus εἶναι ἡ ἀσέβεια τοῦ Λαοκρόντα στ' ἄλλογο, πού ἦταν δῶρο τῆς Ἀθηνᾶς. merentem = ἀντάξιο (τῆς ποινῆς).

230 - 231. qui laeserit... intorsērit : οἱ ἀναφορικές αὐτές προτάσεις εἶναι αἰτιολογικές : γιατί αὐτός λεηλάτησε... καί τίναξε. sacrum robur = equum sacrum e robore factum, δηλ. τό «Δούρειο Ἴππο», πού λέγεται sacer (ἱερός) γιατί ἦταν ἀφιερωμένος στή θεά. robur - ōris οὐδ. = ξύλο δρύϊνο. cuspide = μέ τήν αἰχμή (ἄκρη). tergo, δοτική ἀντί corpōri ἢ latēri = in corpus, in latus.

232. ducendum... oranda, ἐνν. esse, γερούνδια πού ἐξαρτῶνται ἀπ' τό conclamant. Τό oranda = exoranda, placanda. ad sedes, δηλ. deae, δηλ. templum, simulacrū = τό εἶδωλο. conclāmant = omnes uno ore clamant = ὅλοι μέ μιά φωνή κραυγάζουν (πῶς πρέπει νά ἐξιλεώσουν τή θεά).

Στίχ. 268 - 297

268. prima quies = primus somnus = ὁ πρῶτος ὕπνος. mortaliū aegris = στούς δειλοὺς θνητούς ("Ὀμηρος), σ' ἀντίθεση μέ τοὺς μακάριους θεούς.

269. incipit, τοῦ incipio = ἀρχίζει. dono, ἀφαιρ. ὀργαν. divum = deorum. serpit = σέρνομαι, γλιστρῶ. τό ρῆμα serpo γιὰ τὰ ἐρπετά καί τόν ὕπνο : serpo, -psi, -ptum, -ēre = σέρνομαι, γλιστρῶ.

270. ecce = νά, ἰδοῦ.

270 - 272. Ἡ σειρά τοῦ λόγου ἔχει ἔτσι : maestissimus Hector, raptatus bigis (μέ τό ἄρμα τοῦ Ἀχιλλέα) aterque cruento pulvère

perque pedes traiectus lora tumentis, ut quondam visus est adesse mihi largosque effundere fletis. Στην πρόταση ut quondam θά νοηθεῖ πάλι: visus erat raptatus = ὥσπου τόν εἶδαν νά σέρνεται. biga, ae θ. καὶ bigae, arum πληθ. (ἀντί bijugae) δίζυγα, δύο ἄλογα μαζί στό ζυγό.

273. traiectus lora, ἡ σύνταξη ἐλληνική ἀντί τοῦ traiectis per pedes tumentis loris. ἢ habens per pedes tumentis lora traiecta. Ὁ ποιητής λέγοντας pedes tumentis (φουσκωμένα) ἔχει ὑπόψη τοῦ τὴν παράδοση, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία ὁ Ἀχιλλεὺς ἔσυρε τόν Ἑκτορα, ἀκόμα ζωντανό, δεμένο στό ἄρμα. Ἀν ὁ Ἑκτορας ἦταν νεκρός, ὅπως λέει ὁ Ὅμηρος, δέ θά φούσκωναν τὰ πόδια του.

274. hei mihi = ἀλλοίμονό μου· ἀνακράζει συγκρίνοντας τὴν παλιά καὶ τὴν τωρινή κατάσταση. quantum mutatus ab illo = quantum diversus ab illo, mutatione facta = πόσο διαφορετικός ἀπὸ κεῖνον, ἀφοῦ σημειώθηκε μεταβολή.

275. quī = qualis = ὅποιος. redit: ἐνεστώτας τοῦ redēo· ὁ ἐνεστώτας εἶναι ἱστορικός σέ πρόταση ἀναφορ., γιὰ νά δηλωθεῖ γεγονός, περασμένο, πού διατηρεῖται ἀκόμα στή μνήμη του. exuviae - arum = τὰ λάφυρα. exuvias indutus Achilli = ὅπλισμένος μέ τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλεὺς, πού (μέ ἱεροσυλία) τ' ἀφαίρεσαν ἀπ' τὸ νεκρό Πάτροκλο.

276. puppibus, δοτ. = in puppes. Τόν ἀγώνα κοντά στά πλοῖα τῶν Ἀχαιῶν περιγράφει ὁ Ὅμηρος στίς P. πρβλ. Π, 122 - 123: τοὶ δ' ἔμβalon ἀκάματον πῦρ | νηὶ θεῇ. O, 704: Ἑκτωρ δὲ πρύμνης νεὸς ἦματο ποντοπόροιο καὶ X, 374: Ἑκτωρ ἦ ὅτε νῆας ἐνέπρησεν πυρὶ κηλέῳ. iaculor, ἀποθ. α' ἐξακοντίζω, ρίχνω.

277 - 279. squalentem barbam... gerens, ἐπεξηγεῖ τό quantum mutatus. Πρόσεξε τὴν ἀλλαγὴ εἰκόνων δόξας καὶ ἀθλιότητας τοῦ Ἑκτορα. squalēo = ρυπαίνω. barba - ae = γένι, πηγούνι. squalens barba = ρυπαρό, ἀπλυτο γένι. conerētos sanguine crines = πηγμένα ἀπ' τὸ αἷμα τὰ μαλλιά. vulnerā = τὰ τραύματα, πού δέχτηκε ὁ Ἑκτορας, ὅταν συρόταν γύρω ἀπ' τὰ τείχη Ὁμ. X, 371... οὐδ' ἄρα οἷ τις ἀνοητὴ γε παρέστη καὶ 375 Ὡς ἄρα τις εἶπεν καὶ οὐτήσασκε παραστάς. ultro, συναψέ το μέ τό compellare, ἐνόμιζα (vidēbar, δηλ. mihi) ὅτι πρῶτος προσφωνοῦσα. ultro, ἐπίρρ. = μέ τή θέλησή μου (ἐκούσια). flens ipse = κλαίοντας καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος, ὅπως δηλ. ὁ Ἑκτορας (271 effundere fletus). exprōno = ἐξάγω, βγάζω.

281. lux = salus, ὅπως ὁ "Ομηρος τῇ σωτηρίᾳ τῇ λέει φῶς (φῶς). Teucrum = Teucrorum = Τρώων.

283. exspectāte, κλητική σέ ἔλξῃ μέ τήν κλητική Hector ἀντί ὀνομαστ. exspectātus. ut = πῶς (μέ τί συναισθήματα ἀνάμεικτα ἀπό χαρά καί λύπη).

285. aspicimus te = παρατηροῦμε σένα. defessi (cladibus) = τσακισμένοι ἀπ' τίς συμφορές.

286 - 287. foedo = ντροπιᾶζω κάτι, καταστρέφω κάτι. ille nihil, νοεῖται respondet. nec me... morātur = οὔτε μέ ἀνέχεται νά τό ρωτῶ μάταια (vana quaerentem), δηλ. δέ δίνει προσοχή στίς μάταιες ἐρωτήσεις μου.

289. fuge = φεῦγε. Ὁ Βιργίλιος παριστάνοντας τόν "Εκτορα νά παρακινεῖ τόν Αἰνεία νά φύγει ζητάει νά δικαιολογήσει τή φυγή αὐτοῦ. erīpe te = πάρε τόν ἑαυτό σου καί φύγε, ἐξαφανίσου. his flammis : λέγοντας δείχνει τίς φλόγες.

290. ruit alto a culmine· ὁ "Ομηρος λέει : ὤλετο πᾶσα κατ' ἄκρης Ἰλίου αἰπεινή. culmen, inis οὐσ. συν. cacūmen, inis οὐ. κορυφή, ἄκρη.

291. sat... datum, ἄρκετά ἔγιναν, ἄρκετοί ἀγῶνες γιά τήν πατρίδα καί τόν Πρίαμο.

292. hac = μ' αὐτό, μέ τό δικό μου (χέρι). etiam = βέβαια.

293. sacra, νοεῖται τό sua ἀπ' τ' ἀκόλουθο suos· sacra εἶναι τά στέμματα (vittas) πού ἀναφέρονται στούς στίχους 296 - 297. Vestam = τήν Ἑστία καί ignem (τή φωτιά). penātes εἶναι οἱ penātes publici, οἱ θεοί τῆς ἐστίας, προστάτες ὅλης τῆς πόλεως, σέ ἀντίθεση πρὸς τοὺς penates privātos (domesticos), τοὺς προστάτες κάθε σπιτιοῦ. Ρωμαϊκά νομίσματα ἀπεικονίζουν ἐστία πού κρατᾷ τό Τρωϊκό Παλλάδιο.

294. comītes fatorum = συντρόφους στή μοίρα, τίς περιπέτειες καί περιπλανήσεις, πού εἶναι γιά σένα γραμμένες.

295. Ἡ πλοκή τοῦ λόγου ἔχει ἔτσι : quae (moenia) ponto pererrato statūes magna. ponto pererrato = ὕστερα ἀπό μακρές περιπλανήσεις στόν πόντο. statuo, ūi, ūtum, γ' = ἰδρῶ, κτιζώ. magna = ἐνδοξα.

296. sic ait et... effert = αὐτά λέει καί ἐξάγει· ἡ σύνταξη παρατακτική ἀντί : λέγοντας αὐτά ἐξάγει.

297. effert, βραχυλογικά αντί τοῦ : per somnum mihi, videtur efferre. Ἡ λατρεία τῆς Ἑστίας ἀπαιτοῦσε στέμματα (vittas) καί ἄσβεστη φωτιά (ignem aeternum). Ἡ ἄβεστη φωτιά ἦταν σύμβολο τῆς αἰωνιότητος τῆς πόλεως. adytis penetralibus = ἀπ' τ' ἀπόκρυφα ἄδυτα. Τό penetralibus εἶναι ἐπίθετο. Ἄδυτα ὀνομαζόταν τό ἐσωτερικό τοῦ ναοῦ, πού μόνο ὁ ἱερέας εἶχε τό δικαίωμα νά μπεῖ (εἰσέρθῃ).

Στίχ. 402 - 428.

402. heu! nihil invitis fas quamquam fidere divis. invitis divis (= deis), δοτ. στό fidere = νά πιστεύει (κανεῖς). Τό invitis = inimicis. fas, νοεῖται est = ἀλίμονο. Καμιά πίστη δέν πρέπει νά ἔχει κανεῖς στούς ἐχθρικούς θεούς. Αὐτά λέγονται σέ σχέση μέ ἐκεῖνο πού εἰπώθηκε πρὶν, ὅτι δηλ. ἡ τύχη στήν ἀρχή φάνηκε εὐνοϊκή στούς Τρῶες (adspirat fortuna primo labōri).

403. ecce trahebatur. Αὐτά δικαιολογοῦν τό προηγούμενο ἐπιφώνημα. passis crinibus = μέ λυμένα τά μαλιά : παθητ. μετοχή τοῦ ρήμ. pando 'οἱ χρόνοι του : pando, pandi, pansum καί passum, -ēre = ἀνοίγω, ἀπλώνω.

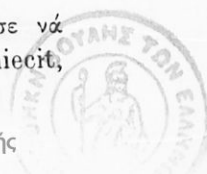
404. a templo adytisque = ab adytis templi Minervae = ἀπό τ' ἄδυτα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐδῶ εἶχε καταφύγει ἡ Κασσάνδρα, ἡ κόρη τοῦ Πριάμου, πού ὁ Αἴαντας, ὁ γιός τοῦ Ὀϊλέα, τήν ἀτίμασε σ' αὐτόν τό νά ὀ τῆς Ἀθηνᾶς, ἐνῶ ἦταν ἱερεῖά της· γι' αὐτό καί κατακεραυνώθηκε ἀπ' τήν Ἀθηνᾶ στή θάλασσα.

405. tendens lumina = ὑψώνοντας τά μάτια της. ardentia λέγονται τά lumina γιά τόν πόνο, τήν ντροπή καί τήν ἀπελπισία της, ἐπειδὴ δέν εὑρίσκε καμιά βοήθειαν, ὅπως δείχνει καί τό frustra (μάταια). Πρόσεξε τήν ἐπαναφορά τοῦ lumina.

406. arcēbant = coēcebant, continebant = συγκρατοῦσαν.

407. hanc speciem = τοῦτο τό θέαμα (τῇ μνηστῇ δεμένη περιφέρουν στήν πόλιν). tulit = pertulit = ὑπέμεινε furiāta mente = μέ ξετρελλαμένη (ἀπ' τόν ἔρωτα) ψυχή. Coroebus = Κόροιβος, γιὰ τοῦ Μύγδονα, βασιλιᾶ τῆς Φρυγίας, σταλμένος ἀπ' τόν πατέρα του γιά νά βοηθήσει τοὺς Τρῶες.

408. periturus = χαμένος, πεθαμένος. Ἡ μετοχή, μετροῦσε νά συμφωνῇ στήν πτώση καί μέ τό ἀντικείμενο τοῦ ρήματος iniecit, τό sese.

409. *densis armis*, δοτ. = *in densa arma*, δηλ. *hostium* (*in currimus*). *densus*, a, um πυκνός, συγκεντρωμένος.

410. *delūbri* = τοῦ ναοῦ (τῆς Ἀθηνᾶς).

411. *telis nostrorum obruimur* = κατακαλυπτόμαστε ἀπ' τὰ δικά μας βέλη· αὐτό ἦταν τό τραγικό ἐπακόλουθο τοῦ τεχνάσματος τοῦ Κοροΐβου, πού εἶχε συμβουλευθεῖ τοὺς Τρῶες νά ντυθοῦν ὅπλα ἑλληνικά. Τό φωνῆεν τῆς λήγουσας στό *obruimur* λαμβάνεται μακρό στήν τομή. *miserrima caedes* = τρισάθλια σφαγή (γιατί συγγενεῖς σκότωναν συγγενεῖς).

412. *facie... errōre*, ἀφαιρ. τῆς αἰτίας. Τό *facie* = *specie*, *forma*.

413. *tum* = ἔπειτα, μετὰ τό *primum* τοῦ στίχ. 410. *gemitu atque ereptae virginis ira* = *cum gemērent atque ob ereptam virginem irascerentur*. *gemitus*, us ἄ. στεναγμός, λύπη.

414. *undique* πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό *collecti* καί ὄχι μέ τό *invādunt* *collecti* = μαζεμένοι. Στήν ἀρχή εἶχαν διασκορπιστεῖ στήν πόλη, ὅταν ἔπεσε πάνω τους σέ πυκνές μάζες ὁ στρατός τοῦ Αἰνεία.

415. *Aiax* = Αἴαντας, γιός τοῦ Ὀϊλέα.

416. *rupto turbine* = *cum turbo se prorūpit* = ὅταν ξεσπάσει θύελλα. Ἡ παραβολή παρμένη ἀπ' τήν Ἰλ. II, 765, 770 : Ὡς δ' Εὐρύς τε Νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλουν... , ὡς Τρῶες καί Ἀχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι θορόντες | δήρουν. *adversi* = ἐνάντιοι.

417. *laetus Eōis Euris equis* = χαρούμενος γιά τ' ἄλογα τῆς αὐγῆς : Ἔτσι λέγονται τὰ ἄλογα, γιατί ὁ Εὐρύς πνέει ἀπ' τήν Ἀνατολή· *equi* εἶναι ἀντί τοῦ *curru*, γιατί, ὅπως λένε οἱ ποιητές, οἱ ἄνεμοι φέρονται σέ ἄρμα μέ δύο ἄλογα, ὅπως οἱ θεοί κι οἱ βασιλιάδες.

418. *strīdunt*, ἀρχαϊκός τύπος, ἀντί τοῦ *strident*. Πρόσεξε στό στίχο τήν παρήχηση τοῦ φθόγγου s.

419. *Nerēus* = ὁ Νηρέας. Ἦταν γιός τοῦ Πόντου καί τῆς Γῆς, ἐνδοξότατος θεός τῆς θάλασσας ὕστερα ἀπ' τόν Ποσειδῶνα· εἶχε καί μαντική δύναμη· προφῆτεψε τήν ἐκστρατεία τῶν Ἑλλήνων στήν Τροία καί τίς συμφορές τῶν Τρώων· ἡ τρίαίνα σύμβολο τοῦ Ποσειδῶνα ἀποδίδεται ἐδῶ στό Νηρέα. *fundus*, i ἄ. πυθμένος.

420. *si quos* = *quoscumque* : ὅπως καί στήν ἑλληνική τό εἴ τις ἀντί ὅστις (ἐάν κάποιος, ὅποιος). *obscura nocte per umbram* = *per umbram obscurae noctis*.

421. *fudimus* = διασκορπίσαμε. *insidiis* = dolo.

422. apparent = φαίνονται πάνω. primi, πρβλ. στίχ. 412. mentita, ἀνήκει καὶ στό elipēos = ἀναγνωρίζουν (= agnōscunt) τίς ψεύτικες ἀσπίδες καὶ τὰ ψεύτικα ὅπλα, δηλ. ὅτι δέν ἦταν Ἕλληνες αὐτοὶ ποὺ τὰ εἶχαν.

423. atque ora... signant. Tó ora = linguam, τό δέ signo ἀντιστοιχεῖ μέ τό Ἑλληνικό συμπεραίνω. Ἡ ἔννοια : καί ἀπ' τήν προφορά (sono) συμπεραίνουν τή διαφορετική γλώσσα (ora discordia). Στόν Ὅμηρο δέ γίνεται καμιά διάκριση γλώσσας μεταξύ Ἀχαιῶν καί Τρώων.

424. illicet ἀπ' τό ire - licet (ire licet = μπορῶ νά φύγω)· πρῶτα σημαίνει φύγε καί τότε οὗτος ὁ κήρυκας ποὺ κήρυττε τή διάλυση τοῦ δικαστηρίου· ἀπ' τοὺς ποιητές τοῦ χρυσοῦ αἰῶνα λέγεται γιά πράξεις ποὺ πρέπει νά γίνουν γρήγορα καί ἰσοδυναμεῖ μέ τό ἀμέσως. numero = multitudine = ἀπ' τό πλῆθος obruimur = κατακλυζόμαστε. obrũo, -ui, -ũtum, -ẽre = κατακλύζω, καταχώνω.

425. Ὁ Πηνέλεος ἐδῶ εἶναι ἄλλος ἀπ' τόν Πηνέλεο, τόν ἡγεμόνα τῶν Βοιωτῶν, ποὺ ἀναφέρεται στήν Ἰλιάδα Β, 494. Ὁ ποιητής μέ τ' ὄνομα τοῦτο θέλει νά δείξει ἄλλο ψεύτικο πρόσωπο. divae ad aram, δηλ. στόν πρόναο τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς. armĩpõtens, ntis (arma, potens) ὁ δυνατός στά ὅπλα, ὁ πολεμικός.

426. instissimus unus (τό unus τονίζει τό ὑπερθετικό) = ὁ δικαιότατος ἀπ' ὅλους τοὺς Τρῶες. pro-cumbo, cũbũi, cubitum, γ' = πέφτω, χάνομαι.

427. servantissimus aequi = αὐτός ποὺ στεριώνει τό δίκιο. Γι' αὐτή τήν ἀρετή δέν ἔπρεπε νά σκοτωθεῖ, ἀλλά...

428. Dis aliter visum = ἄλλο νόμισαν οἱ θεοί. Πρβλ. τό Ὀμηρικό α, 234 : νῦν δ' ἐτέρως ἐβόλοντο θεοὶ κακὰ μητιόωντες.

Στίχ. 506 - 558

506. forsĩtan... requĩras = ἴσως ἤθελες ρωτήσῃ. Τό forsitan = fors sit an. forsitan = fortasse = ἴσως. Ἀπό τό requĩras ἐξαρτᾶται ἡ ἐρώτηση quae fuerint fata κ.λπ.

507. urbis casum = urbis interĩtum = τήν καταστροφή τῆς πόλεως.

508. medium, κατηγορούμενο· καί τόν ἐχθρό μέσο, δηλ. καί τόν ἐχθρό στή μέση. limen, ĩnis οὐδ. τό κατώφλι τῆς πόρτας, πόρτα.

509 - 510. Ἡ σειρά τῶν λέξεων : senior (= senex), nequiquam circumdat trementibus aevo umeris (δοτική) arma (τό θώρακα) diu desueta (τόν ἀσυνήθιστο γιά πολύ χρόνο). ne - quiquam (nequicquam, ne-quidquam) μάταια. inutile, καί σάν ἐπίρρημα* στή φράση πρβλ. τό Ὁμηρ. βέλος ἄλιον.

511. cingitur = περιβάλλεται, μέσ. αὐτοπαθές = cingit se* μέ ἀφαιρ. ἀλλά καί αἰτ., ὅπως στά ἑλληνικά.

512. aedibus in mediis = στήν ἐσωτερική αὐλή τοῦ σπιτιοῦ. nudo sub aetheris axe = sub polo, sub caelo = στό ὕπαιθρο.

514. arae = in aram. umbrā, ἀφαιρ. ὄργαν. = μέ τή σκιά.

515. altariā circum, ἀναστροφή τῆς προθέσεως, circum altariā = circum aram.

516. praecipites = se praecipitantes = καταφεύγοντας γιά νά ἀποφύγουν τήν καταγίδα.

517. condensae = μαζεμένοι ἀπ' τόν τρόπο. sedēbant = κάθονταν καί παρακαλοῦσαν, ὅπως συνήθιζαν οἱ ἰκέτες.

519. quae mens tam dira = ποιά (εἶναι) ἡ τόσο ἀπαίσια σκέψη.

520. impulit = ἀπώθησε, ἔσπρωξε* μέ ἀπαρέμφατο (cingi).

521. non tempus eget = δέν ἀπαιτεῖ ὁ καιρός. Τά tali auxilio nec defensoribus istis ἀποτελοῦν μαζί μιά ἔννοια καί ἀναφέρονται στό telis (520). defensoribus istis = armis istis, ἔτσι ἡ ὅλη φράση ἰσοδυναμεῖ μέ τήν auxilio istorum armorum = ὁ καιρός δέ θέλει τή βοήθεια αὐτῶν τῶν ὅπλων (πού σύ φορεῖς).

522. non, δηλ. egēret, si ipse κλπ. = ὁ καιρός δέ θά ἀπαιτοῦσε τά ὅπλα αὐτά, οὔτε κι ἂν ἦταν ἐδῶ ὁ ἴδιος ὁ Ἑκτορας.

523. huc tandem concēde = ἐδῶ (ὅπου δηλ. εἶμαι ἐγώ) τέλος ἔλα. haec ara tuebitur omnis = ὁ βωμός αὐτός θά διασώσει ὅλους. Οἱ ἰκέτες τοῦ βωμοῦ ἦταν ἀπαραβίαστοι. Πρβλ. Αἰσχ. στίς Ἰκέτ. 190 : κρεῖσσον δὲ πύργου βωμός, ἄρρηκτον σάκος. longaevus, a, um (π.) (longus, aevum) πολύχρονος.

526. Pyrrhi de caede = ξέφυγε ἀπ' τά χέρια τοῦ Πύρρου (τοῦ Νεοπτόλεμου), πού τοῦ προκάλεσε θανάσιμο τραῦμα. Ὁ γιός τοῦ Πριάμου Πολίτης ἀναφέρεται σέ πολλά σημεία τῆς Ἰλιάδας.

527. per tela, per hostis, ἄμ φόνον, ἄ νέκρας* Ὁμηρος στό Κ. 298. Τό ἀσύνδετο φανερώνει τή γρήγορη φυγή τοῦ Πολίτη.

528. porticibus longis, ἀφαιρ. τοπική = ἀπ' τίς μακρόστενες

στοές. *vacua atria* = τούς ἔρημους θαλάμους τοῦ προδόμου. *lustrat* = περιφέρεται ζητώντας καταφύγιο.

529. *infesto volnēre insequitur* = τόν καταδιώκει μέ τό ὄπλο γιά νά τόν πληγώσει.

530. *iam iamque* = καί ἀπό στιγμή σέ στιγμή, *manu tenet* = κρατᾷ στό χέρι. *premit hasta* = ἐπιτίθεται μέ τό δόρυ, πιέζει μέ τό δόρυ.

531. *parentum*, δηλ. τοῦ πατέρα Πριάμου καί τῆς μητέρας Ἑκάβης, πού κάθονταν στό βωμό.

532. *concidit* = ἔπεσε κάτω, ἀπ' τό τραῦμα πού δέχτηκε.

533 - 534. *in media morte* = *in ipso mortis pericūlo*. *non abstinuit* = *non continuit sese* = δέ συγκράτησε τόν ἑαυτό του, δέ συγκρατήθηκε. *nec voci iraeque pepercit*, ἐπέξήγ. τοῦ *non abstinuit*.

535. *at* = ἀλλά· φανερώνει μεγάλη ψυχική ταραχή, ὅταν κάποιος ἦ εὐχεται γιά κάποιον ἀγαθά ἢ καταριέται συμφορές. *tibi*, ἡ δοτική ἀναφέρεται στό *persolvant* καί *reddant*. *ausis* εἶναι οὐσιαστικό. *ausum*, -i (*ausus*, *audeo*) κακούργημα.

536. *pietas* = *institia* = συναίσθημα δικαιοσύνης. *quae - talia curret* = *ut talia curret*.

537. *grates* = *gratias* et *praemia* = βραβεῖα. Αὐτά λέγονται εἰρωνικά ἀντί τοῦ *poenae*.

538. *cernere*, ἐξαρτιέται ἀπ' τό *fecisti* ὅπως στήν ἐλληνική σύνταξη ἀντί τοῦ *fecisti me ut cernerem* = μ' ἔκανες νά διακρίνω.

539. *foedasti voltus*, λερώνεται αὐτός πού βλέπει σκοτωμένο. *funere*, δηλ. *fili* = μέ τό πτώμα τοῦ γιοῦ.

540. *satum (esse)* = *natum esse*· ἐξαρτᾶται ἀπ' τό *mentiris* = ψέματα λές πώς γεννήθηκες.

541. *in hoste Priāmo* = στόν ἐχθρό Πριάμο. *iura fidemque supplicis erubuit* = ντράπηκε (σεβάστηκε) τό δίκιο καί τήν πίστη τοῦ ἱκέτη. *erubuit*, παρακ. τοῦ *erubescō*, *erubui*, -ēre = κοκκινίζω, ντρέπομαι. *iura* = τά δίκαια, πού ἔχει ὁ ἱκέτης καί ἐπιβλέπει ὁ Δίας. *fides* ἡ πίστη πού ὑφείλεται στόν ἱκέτη.

542. *sepūlero*, δοτ. τοῦ σκοποῦ = γιά ταφή. *corpus... Hectorēum* = *corpus Hectōris*.

544. Τό δόρυ ὀνομάζεται *imbelle* καί ρίχτηκε *sine ictu*, χωρίς

δηλ. νά πληγωθεῖ αὐτός γιά τόν ὁποῖο ρίχτηκε, γιατί ὁ Πρίαμος πού τό ἐρίξε εἶναι senior. Tó sine ictu εἶναι τό ἐλληνικό : ἄλιον (ἄκαρπο, ἀποτυχημένο).

545. rauco aere repulsum, δηλ. est, τό δόρυ ἀποκρούστηκε ἀπ' τή χάλκινη ἀσπίδα τοῦ Πύρρου, πού μέ τό χτύπημα προκάλεσε ἀντίλαλο στό βράχο. prōtīnūs (prōtēnūs) = ἀμέσως.

546. summo umbōne = ἀπ' τήν ἄκρη τοῦ ἀφαλοῦ (τοῦ κέντρου τῆς ἀσπίδας). Τό δόρυ στάθηκε μπηγμένο στήν ἄκρη τοῦ κέντρου τῆς ἀσπίδας, χωρίς νά τή διαπεράσει· ἔτσι δέ χτύπησε τόν Πύρρο.

547. refēres... ibis, ἐδῶ μέλλοντες ἀντί προστακτικῶν.

549. Neoptoleum, ἀντικείμενο τοῦ narrāre, ὅπως καί τό tristia facta = νά διηγηθεῖς τά θλιβερά ἔργα καί γιά τόν ἀγενή Νεοπτόλεμο. Τά λείει αὐτά μέ σαρκασμό ὁ Νεοπτόλεμος σ' ἀπάντηση αὐτῶν πού εἶπε ὁ Πρίαμος στό στίχ. 540. Ὁ Νεοπτόλεμος ταυτίζεται μέ τόν Πύρρο.

550. trementem = τρέμοντας ὅχι ἀπό φόβο, ἀλλ' ἀπ' τά γεράματα (546).

551. lapsantem = αὐτόν πού συχνά γλιστράει (ξεφεύγει). Τό lapso θαμιστικό τοῦ labor.

552 - 553. comam laeva· ἀντί τοῦ συνηθέστερου implicūit coma laevam σ' ἀντιστοιχία χιαστή μέ τά dextra - ensem. coruseum, κατηγορούμενο προληπτικό, τίναξε πρὸς τά πάνω δηλ. extūlit = sustūlit = τό ξίφος, ὥστε νά ἀστράψει (γιαλίσσει).

554. haec finis, νοεῖται fuit. fatorum sorte = μέ τό λαχνό τῆς μοίρας.

555. tūlit = abstulit.

556. populis terrisque, ἀφαιρετικές πού ἐξαρτιοῦνται ἀπ' τό superbum = περήφανο γιά τά κ.τ.λ.

557. iacet... truncus = εἶναι ριγμένος στήν ἀκροθαλασσιά ὁ μεγάλος κορμός· δηλ. ἄταφος.

558. avolsum caput, νοεῖται est sine nomīne = ἀνώνυμο, ἀγνώριστο, γιατί κόπηκε τό κεφάλι. Ὁ Βιργίλιος περιγράφοντας τό θάνατο τοῦ Πριάμου πού σύμφωνα μέ τήν παράδοση σκοτώθηκε σ' ἀνάκτορο πάνω στό βωμό, στό τέλος τῆς περιγραφῆς ἐνώνει τήν παράδοση μέ τήν παραλλαγή, πού λείει ὅτι δέ σκοτώθηκε ἐκεῖ ἀλλά συρμένους ἔξω μέχρι τήν ἀκροθαλασσιά σφάχτηκε πάνω στόν τάφο τοῦ Ἀχιλλέα. Ἡ σφαγή

ἀκολουθεῖ τὴν παράδοση τοῦ Εὐριπίδη (Ἑκάβη - Τρωάδες) καὶ τοῦ Ἀρκίνου. Στὴν παράσταση τῆς ἀποκοπῆς τοῦ κεφαλίου πιθανῶς θυμὸς τὸ φρικιαστικὸ θάνατο τοῦ Πομπήιου, ποὺ εἶναι γνωστὸς ἀπ' τὴν ἱστορία.

Στίχ. 705 - 751

705. ignis = ignis crepitans, crepitus ignis = ὁ θόρυβος τῆς φωτιᾶς τῆς καίμενης Τροίας. clarior auditur = καθαρότερος ἀκούγεται.

707. imponere, παθητ. ἐνστ. προστακτ. impone te = θέσε πάνω τὸν ἑαυτό σου.

708. subibo umeris = suscipiam te umēris meis ἢ in umēros meos = θά σέ ὑποδεχτῶ στούς ὤμους μου.

709. quo res cumque = quocumque res cadent = ὅπως κι ἂν ἔρθουν τὰ πράγματα.

711. longe = e longinquo ἀπὸ μακριά, γιὰ νά μὴν τραβήξει τὴν προσοχὴ τῶν ἐχθρῶν ἢ ἐξοδος πολλῶν μαζί. Ἔτσι προετοιμάζεται καὶ ὁ ἐξαφανισμὸς σέ λίγο τῆς Κρέουσας. servet = observet = ἄς παρατηρεῖ, ἄς ἀκολουθεῖ ἀπὸ μακριά τ' ἀχνάρια μου.

712. animis advertite vestris : animadvertite. animis, ἀφαιρ.

713. est urbe egressis = εἶναι γιὰ κείνους ποὺ βγαίνουν ἀπ' τὴν πόλη. egressis, δοτ. τῆς ἀναφορᾶς, πρβλ. Θουκ. Α, 24, 1 : Ἐπίδαμνός ἐστι πόλις ἐν δεξιᾷ ἐσπλήοντι ἐς τὸν Ἰόνιον κόλπον.

714. desertae Cerēris, ἀντί templum desertum Cerēris· ὁ ναὸς ὀνομάζεται ἔτσι, γιὰτὶ βρισκόταν ἔξω ἀπ' τὴν πόλη σέ ἀπόμερο μέρος, ὅπου σπάνια σύχναζαν ἄνθρωποι. Λογικὸς ὁ ὀρισμὸς τοῦ τόπου ἀπ' τὸν Αἰνεΐα. cupressus, i καὶ us θ. κυπαρίσσι.

715. religiōne = cultu = μέ τῇ λατρείᾳ.

716. ex diverso = ex diversis partibus = ἀπὸ διάφορα μέρη.

718. bello e tanto = e tanto bello = ἀπὸ τόσο μεγάλο πόλεμο.

720. attrectāre = νά ἀγγίξω, νά πιάσω donec abluero = ὥσπου νά λουστῶ. flumine vivo = μέ νερό ποὺ τρέχει (μέ τρεχούμενο νερό).

721. latos, πρβλ. Ὀμηρ. εὐρέας ὤμους· umeros, colla, ἀντικ. τοῦ insternor· σύνταξη Ἑλληνική = στρώνω τοὺς ὤμους καὶ τό σβέρκο. subiēcta collā = colla quae subicio oneri recipiendo = τό σβέρκο

πού βάζω κάτω για ύποδοχή τοῦ φορτίου. super, ἐπίρρ. = ἐπάνω, ἀπό πάνω.

722. veste = μέ σκέπασμα. Αὐτό ἐξηγεῖται μέ τό ἀκόλουθο pelle leonis = δηλ. μέ δέρμα ξανθοῦ λιονταριοῦ (μέ λεοντή).

723. succēdo oneri = δέχομαι τό βάρος· ἡ δοτ. oneri ἔνεκα τῆς προθέσεως sub στό ρῆμα succedo (sub - cedo). se implicuit dextrae = μπλέχτηκε στό δεξί μου (ἀπό φόβο μή χαθεῖ).

725. per opāca locorum = per opāca loca = ἀνάμεσα ἀπό σκιερούς τόπους.

726 - 727. iniecta... tela = δόρατα πού ρίχνονται ἀπό μακριά, σέ ἀντίθεση μέ τή μάχη πού γίνεται ἀπό κοντά, ὅπως φανερώνουν τά ἀκόλουθα : adverso glomerati ex agmine = συσπειρωμένοι σέ ἀντιμέτωπη τάξη. dūdum, ἐπίρρ. = προηγούμενα, πρίν.

729. suspensum = sollicitum, anxium = μετέωρο, αγωνιώντας.

730. videbar (mihi) = νόμιζα.

731. evasisse viam omnem = ὅτι βάδισα ὅλο τό δρόμο, ξέφυγα κάθε κίνδυνο.

732. visus· νοεῖται est mihi = μοῦ φάνηκε, νόμισα. ad aures adesse = ad aures accedere et adesse.

733. prospiciens = βλέποντας ἀπό μακριά. nate... nate, ἡ διπλή προσφώνηση δείχνει τό φόβο καί τήν ἀγωνία τοῦ πατέρα. Τό ἴδιο δείχνει καί ἡ παράλειψη τοῦ ὑποκ. τοῦ propīquant hostes.

734. ardentes = τίς λαμπερές ἀσπίδες, γιατί ἦταν ντυμένες μέ χαλκό. Εἶναι συνώνυμο τό ardentes μέ τό ἀκόλουθο micantia aera.

735 - 736. male amicum = inimicum. Ἡ σειρά τῶν λέξεων : hic nescio quod numen male amicum eripuit mihi trepido confusam mentem = ἐδῶ, τότε δέν ξέρω ποιός κακός δαίμονας ἀφαίρεσε ἀπό μένα τό φοβισμένο τά σαλεμένα μου μυαλά (ἀπ' τόν κρότο τῶν ποδιῶν κι ἀπ' τό λόγο τοῦ Ἀγχίστη).

737. nota regiōne viarum = ἀπ' τή γνωστή διεύθυνση τῶν δρόμων.

738. misero, νοεῖται mihi. Κάνοντας ὑποθέσεις γιά τόν ἐξαφανισμό τῆς Κρέουσας ὁ Αἰνείας ἀναφέρει δύο αἰτίες, πού συνδέονται μέ τό ne... ne. Ἀπ' αὐτές ἡ δεύτερη πάλι εἶναι διπλή (seu), εἴτε ἀρπαγμένη ἀπ' τή μοίρα ἐγκαταλείφθηκε κάπου, εἴτε ξέφυγε ἀπ' τό δρόμο ἡ κουρασμένη κάθισε κάπου.

740. incertum, ἀπάντηση στίς προηγούμενες ἐρωτήσεις.

745. quem... deorumque, στίχος ὑπέρμετρος. Ὁ τέτοιος στίχος τελειώνει πάντα σέ φωνῆεν, καί ἀπό φωνῆεν ἀρχίζει ὁ ἀκόλουθος, ὥστε νά γίνεται ἐκθλιψη τῆς συλλαβῆς πού περισσεύει στὸν ὑπέρμετρο στίχο. Ὁ Αἰνείας, παράφορος γιὰ τὸ χαμὸ τῆς συζύγου του, κατηγορεῖ θεοὺς κι ἀνθρώπους.

748. curva valle = cava valle = στήν εὐρύχωρη κοιλάδα, στή χαράδρα. commendo, α' ἐμπιστεύομαι, recondo, dīdi, dītum, γ' = ἀποθέτω, κρύβω.

749. ipse = ego ipse, urbem repeto = in urbem redeo. cingor (μέσο) = cingo me = ζώνομαι... repeto et cingor fulgentibus armis = repeto cinctus etc.

750. stat, δηλ. sententia = παίρνω σταθερή ἀπόφαση. casus renovare = νά ἀνανεώνω τίς περιπέτειες.

751. et rursus caput obiectare periculis = καί πάλι τῇ ζωῇ μου νά ἐκθέσω σέ κινδύνους.

Στίχ. 752 - 770

752 - 753. muros obscuraque limina portae qua gressum extuleram repeto = τρέχω πίσω στὰ τείχη καί στό σκοτεινὸ κατώφλι τῆς πόρτας, ἀπ' ὅπου εἶχα βγεῖ (gressum extuleram). retro sequor observata vestigia = ἀκολουθῶ πάλι πίσω (retro) τ' ἀχνάρια πού διακρίνονται.

754. lumine = oculis. lustrō = circumspicio = βλέπω γύρω - γύρω.

755. horror ubique animo, νοεῖται τό est· τό animo εἶναι δοτική.

756. Ἡ σειρά τοῦ λόγου: inde domum me refero si forte· τό domum, ἐπίρρ. = στήν πατρίδα. si = στήν περίπτωση = ἀπό δὼ ἔρχομαι ξανά στὸ σπῖτι. si forte = μήπως τυχόν. pedem tulisset = κατάφυγε ἐκεῖ (ἡ Κρέουσα). Πρόσεξε τῇ διπλῇ ἐπανάληψι τοῦ si forte, πού φανερώνει τὴν ἀγωνία τοῦ Αἰνεία γιὰ τὴν τύχη τῆς χαμένης Κρέουσας.

757. tectum = domum. Πρόσεξε τὴν ἀλλαγὴ τῶν χρόνων inruerant, tenēbant, volvitur κλπ. tenebant = obtinebant = κρατοῦσαν. in - rūo (irrūo), rūi, - γ' ὁρμῶ μέσα, εἰσβάλλω.

758. ilicet = ἀμέσως. ignis edax = ἡ ἀχόρταγη, λαίμαργη φωτιά. summa ad fastigia = μέχρι τίς ἄκρες τῶν κορυφῶν.

759. exsuperant = ὑπερβαίνουν, ξεπερνοῦν, δηλ. τῇ στέγῃ. furit aestus ad auras = μέ ὁρμή ἀνεβαίνει ἡ φωτιά στόν οὐρανό. ad auras = ad caelum.

760. procēdo, νοεῖται a domo mea. sedes = domum = τό σπίτι. 'Ο Αἰνείας ἀπ' τό σπίτι του, πού τό εἶδε νά καίεται, κατευθύνεται στήν ἀκρόπολη καί τ' ἀνάκτορα, βλέπει τούς 'Αχαιοὺς νά φυλάνε τά λάφυρα καί τοὺς αἰχμάλωτους στό ἄσυλο τῆς "Ηρας, ἀλλ' ἡ Κρέουσα δέ φαίνεται πουθενά.

761. porticibus vacuis = κάτω ἀπ' τίς ἔρημες στοές. asylo = templo. Οἱ 'Αχαιοὶ φυλάγουν τά λάφυρα στό ναό τῆς "Ηρας, γιατί τοὺς συμπαθεῖ. Τό ναό τόν τοποθετεῖ ὁ ποιητής στήν ἀκρόπολη, γιατί' ἔχει ὑπόψη του, ὅπως φαίνεται, τό ναό τῆς "Ηρας στό Καπιτώλιο.

762. Phoenix, Φοῖνικας, βασιλιάς τῶν Δολόπων καί παιδαγωγός τοῦ 'Αχιλλέα. dirus, a, um = φοβερός, σκληρός.

763. gaza = θησαυρός. Περσ. ἡ λέξη γάζα.

764. mensae deorum = τραπέζια γεμάτα τροφές πού τά τοποθετοῦσαν μπροστά στίς εἰκόνες τῶν θεῶν στίς ἱερές εὐωχίες (ιερά φαγοπότια, συμπόσια).

765. cratēres auro solidi = crateres solido auro = κρατῆρες ἀπό στερεό χρυσάφι, ὀλόχρυσοι, captiva vestis = αἰχμάλωτο φόρεμα, περιληπτ. ἀντί captivae vestes, δηλ. σκεπάσματα καί χαλιά.

766. pueri et pavidae matres ἦταν αἰχμάλωτοι πού σκόπευαν νά πάρουν μαζί τους οἱ νικητές. longo ordine = σέ μακριά παράταξη· αὐτό δείχνει τό μεγάλο πλῆθος τῶν αἰχμαλώτων.

767. stant circum, τμήση καί ἀναστροφή = circumstant.

768. quin etiam = καί μάλιστα. ausus = πού τόλμησε.

769 - 770. Creūsam vocavi iterumque iterumque = πολλές φορές (ἐπανειλημμένα) φώναξα «Κρέουσα» ingeminans = ἐπαναλαμβανοντας. 'Η διπλή ἐπανάληψη τοῦ iterumque δείχνει ἐκφραστικά αὐτό πού γινόταν πολλές φορές.

Στίχ. 771 - 794

771. tectis = aedificiis, ἀφαιρ. τοῦ τόπου = per aedificia = per domos = ἀνάμεσα ἀπό τά σπίτια τῆς πόλεως, δηλ. ἀπ' τοὺς δρόμους
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

μους· οἱ δοτικὲς quaerenti καὶ furenti ἀναφέρονται στό ἀκόλουθο (στίχ. 773) mihi. furenti = ἐνῶ περιπλανιόμενον ὀργισμένους.

772. infelix simulacrum = τὸ ἄθλιο εἶδωλο.

773. visa (est) nota maior imago = εἰκόνα πῶς μεγάλη ἀπ' τῆ γνωστῆ. Πιστεύεται ὅτι οἱ πεθαμένοι παρουσιάζονται σὲ σχῆμα μεγαλύτερο, ἐδῶ δὲ ἀκόμα περισσότερο, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ τὴν ἡρώϊδα Κρέουσα.

774. obstipui = θαμπώθηκα. ob - stipesco (καὶ ob - stupesco), pui, -ere θαμπώνομαι. steteruntque comae = σηκώθηκαν τὰ μαλλιά. Στὴν εἰκόνα πρβλ. 'Ομ., Ω, 359 : ὄρθαι δὲ τρίχες ἔσταν ἐνὶ γναμπτοῖσι μέλεσσι. vox faucibus haesit = ἡ φωνὴ στό λάρυγγα κόλλησε.

775. affāri... demere, ἀπαρέμφ. περιγραφικά. Ὑποκείμενο ἔχουν τὸ Creusa.

776. quid iuvat? = τί ὠφελεῖ; indulgēre insāno dolōri? νὰ ὑποχωρεῖς σ' ἀπερίσκεπτη λύπη; λέγεται ἀπερίσκεπτη, γιατί αὐτὰ γίνονται μέ τῇ θέλησῃ τῶν θεῶν.

777. non sine numine divom : πρόσεξε τῇ λιτότητα· πρβλ. 'Ομ. Ζ, 240 οὐ πάντων ἀέκητι θεῶν.

778. comitem, κατηγορ. τοῦ Creusam.

778 - 779. nec... fas aut ille sinit = δέν εἶναι γραμμένο (fas = fatum) οὔτε ἀπ' τὸ βασιλιά τοῦ ψηλοῦ Ὀλύμπου συγχωρημένο. regnātor, ὁῖς ἀ. (regno) βασιλιάς, κύριος.

780. longa exsilia = μακρές περιπλανήσεις ἔξω ἀπ' τὴν πατρίδα (ἀντικείμενο τοῦ arandum, ἀπ' ὅπου ἐξαρτιέται καὶ ἡ αἰτία. aequor). Τὸ ρῆμα arare ταιριάζει στό aequor, ὅχι ὅμως καὶ στό exsilia, ὅπου θὰ ἐννοήσουμε ἄλλο ρῆμα, ὅπως π.χ. obeūda.

781 - 782. Thybris, ἑλληνικὸς τύπος (Θύβρις)· τοῦτο χρησιμοποιεῖ πῶς συχνά ὁ Βιργίλιος παρὰ τὸ λατινικὸ Tiberis· ὀνομάζεται ὁ ποταμὸς Lydius, γιατί ῥέει ἀπ' τὴν Τυρρηνία, πού οἱ κάτοικοί της νομίζονταν πὼς κατάγονταν ἀπ' τὴν Λυδία. Τέμβριος ποτ. Φρυγίας. arva opima virum 'Ομ. Μ, 283 ἀνδρῶν λίονα ἔργα (= γῆ καλλιεργημένη ἀπὸ ἐργατικούς ἀντρες). leni agmine = μέ ἥσυχο ρεῦμα.

783. res laetae = εὐτυχία. regia coniunx : ἡ Λαβινία, θυγατέρα τοῦ βασιλεῖς Λατίνου· ἦταν ἀναγκαῖο νὰ χαθεῖ ἡ Κρέουσα, γιὰ νὰ κάμει ὁ Αἰνείας τὸ δεύτερο αὐτὸ γάμο.

784. parta (sunt) : παθητ. παρακ. τοῦ pario, pepēri, partum,

-ēre = γεννώ. *parta tibi (sunt) = fato destinata sunt = ἀπ' τῆ μοίρα ὀρίστηκαν γιά σένα.* Τό *parta* ἀναφέρεται καί στό *res laetae* καί στό *regnum* καί στό *regia coniunx*. *lacrimas dilectae Creusae =* τά δάκρυα πού χύνονταν γιά τήν ἀγαπημένη Κρέουσα. *pelle = παῦσε.*

785. *superbas*, ποιητικά ἀναφέρεται τό ἐπίθετο στό *sedes*, ἀντί νά ἀναφέρεται στούς κατοίκους τῶν ἐδρῶν αὐτῶν.

786. *servitum*, ὕπτιο, φανερώνει σκοπό.

787. *nūrus*, us θ. νύφη.

788. *magna deum genētrix*: δηλ. ἡ Κυβέλη, θεότητα ἀσιατικῆ τῆς γῆς καί τῶν βουνῶν· λατρευόταν πύο πολύ στήν Ἰδῆ. Ταυτίζεται μέ τή Ρέα κι εἶναι μητέρα τῶν θεῶν (*Idaea mater*)· συμπαθεῖ τοὺς Τρῶες κι ἔχει στούς ἀκολούθους τῆς νύφες καί τήν Κρέουσα. Ἡ Κρέουσα στήν ἀρχή ὀνομάζει τόν Αἰνεία *dulcem coniugem* καθὼς καί στό τέλος, ὅπου συσταίνει σ' αὐτόν τόν κοινό γιό.

790. *haec ubi dicta dedit*, συνηθισμένη φράση στό Βιργίλιο = καθὼς εἶπε αὐτά. Πρόσεξε τήν παρήχηση.

792. *ter conatus sum*. Στή φράση πρβλ. 'Ομ. λ, 206, ὅπου λέγεται ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς μάταια στόν Ἄδῃ προσπάθησε νά ἀγκαλιάσει τή μητέρα του: *τρεῖς μὲν ἐφορμήθην, ἐλέειν τέ με θυμός ἀνώγει, | τρεῖς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον ἦ καὶ ὀνείρω | ἔπτατ'* dare... *circum = circumdare*, τμήση καί ἀναστροφή· ἀπό τό *circumdare* ἐξαρτιέται ἡ δυτικὴ *collo*.

Στίχ. 795 - 804

795. *Sic demum =* ἔτσι τέλος πάντων, ἀφοῦ δηλ. τόσο χρόνο μέ περίμεναν. *reviso socios =* βλέπω ξανά τοὺς συντρόφους. *reviso, vīsi, vīsum*, γ' βλέπω ξανά.

796 - 797. *ingentem comitum numerum =* πολύ μεγάλο ἀριθμό ἀκολούθων. *matres... viros =* ἄντρες καί γυναῖκες· σ' αὐτό ἀκολουθεῖ σάν προσδιορισμός (παράθεση) στό στίχ. 898 τό *pubem = multitudinem* καί *vulgu*. *exsilio*, δοτ. = γιά ἐξορία.

799. *parati =* παρασκευασμένοι (δηλ. νά μ' ἀκολουθήσουν). *animis - opibus =* μέ τίς ψυχές (θάρος) καί τίς περιουσίες (γιά νά φύγουν σ' ἄλλο μέρος).

800. *deducere =* νά ὀδηγήσει (νά ἰδρύσει). Τό ρῆμα κυριολεκτεῖ-

ται για τήν ἱδρύσῃ ἀποικιῶν· κι ὁ Αἰνείας πρόκειται νά ἱδρύσει νέα πόλη.

801. iugis = στίς κορυφές τῆς Ἰδης.

802. obsessa liminā = ἀφοῦ κατάλαβαν τά κατώφλια (τίς εἰσόδους).

803. nec spes opis (ferendae) ulla dabatur = δέν ὑπῆρχε καμιά ἐλπίδα βοήθειας.

804. cessi, δηλ. fato = ὑπόκυψα στή μοίρα, et sublato genitore montes petivi = καί ἀφοῦ πῆρα στούς ὤμους τόν πατέρα μου ἔφυγα στά βουνά.

Στίχ. 39 - 68.

39. *Elōquar an sileam?* ὑποτακτικές πού φανερώνουν ἀπορία = νά μιλήσω ἢ νά σιωπήσω; τά ῥήματα εἶναι *elōquor* καί *sileo*. Αὐτά σάν σέ παρένθεση λέγονται. *gemitus lacrimabilis* = στεναγμός θρηνητικός.

40. *vox reddita* = ἀκούγεται φωνή πού βγαίνει ἀπ' τόν τάφο βαθιά καί εἶναι σάν ἀπάντηση στήν πράξη τοῦ Αἰνεῖα, πού ἐπιχείρησε τρεῖς φορές νά ξεριζώσει θάμνο, ἐνῶ ἀπό τίς ξεριζωμένες ρίζες του εἶχε στάξει μαῦρο αἷμα.

41. *quid* = γιατί; *lacero*, α' συζ. ὁμαλ. = σπαράζω. *iam parce* = ἐπὶ τέλους σταμάτα (κάνε οἰκονομία). Ὁ Πολύδωρος, ὁ νεώτατος γιός τοῦ Πριάμου, δέ βρῆκε τίς κανονισμένες ἐπικήδειες τιμές, μέρος ἀπὸ τὸ πτώμα του σκεπάστηκε μέ χῶμα κι ἔτσι τὸ διαπέρασαν τά βέλη πού ρίχτηκαν σ' αὐτό.

42. *parce scelerare* = *noli scelerare* = μὴν ἀτιμάζεις (ντροπιάζεις, λερώνεις) (*scelerare* = *polluere* = νά ντροπιάζεις, νά ἀτιμάζεις).

43. *tulit*, πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τὸ *externum* = ὄχι ξένο σέ σένα. *tulit* = *protulit* = ἔφερε στό φῶς, γέννησε. *aut cruor hic de stipite manat*, μέ τὸ *aut* συνεχίζεται ἡ ἄρνηση = καί δέ ρέει (τρέχει) τὸ αἷμα αὐτὸ ἀπὸ τὸ στέλεχος (ἀλλ' ἀπ' τὸ σῶμα του). *stipes* - *itis* = στέλεχος. *mano* α' συζ. ὁμ. = ῥέω. *eruor* - *oris* ἄ. συγγ. μέ *τά caro*, κρέας = αἷμα, αὐτὸ μάλιστα πού βγαίνει ἀπὸ τραῦμα.

44. *litus avārum* = *litus ubi tyrannus avarus habitat*. *avarus* = φιλάργυρος.

45 - 46. *nam Polydorus ego* = γιατί εἶμαι ἐγὼ ὁ Πολύδωρος. Στόν πρόλογο τῆς Ἑκάβης τοῦ Εὐριπίδη ἡ σκιά τοῦ Πολύδωρου διηγεῖται τὸ θάνατό του. Στόν Ὅμηρο (Υ' 407 κ.ἑξ.) τὸν Πολύδωρο σκοτώνει ὁ Ἀχιλλεύς. *confixum*, δηλ. *me* = ἐμένα διαπερασμένο· τὸ ῥῆμα *configo*, -*xi*, -*xum*, -*ēre* = διαπερνῶ. *ferrea telorum seges* = σιδερένιο ἀπ' τὰ βέλη χωράφι, δηλ. χωράφι ἀπὸ σιδερένια βέλη. *iaculis*, πτώση δοτ. τὸ χωράφι τῶν βελῶν βλάστησε (*incrēvit*) κι ἔκανε μυτερά δόρατα

(iaculis - acutis), δηλ. από κείνα τά ριγμένα βέλη φύτρωσε πυκνό χωράφι θάμνων σέ σχῆμα δοράτων.

47. ancipiti formidine, άφαιρ., όνομ. anceps formido = από διπλό φόβο, για τό αίμα πού είδα και τά λόγια πού άκουσα. mentem, άνάφερε το στό pressus. έλληνική σύνταξη.

48. obstipui, παρακ. του obstipesco = θαμπώνομαι. steteruntque comae et vox faucibus haesit = και σηκώθηκαν οι τρίχες του κεφαλιού και ή φωνή κόλλησε στό λάρυγγα. sto = στέκομαι. fauces - ium, πληθ. = λάρυγγας. haereo = πήζω, σταματώ.

50. furtim κρυφά (άπ' τους "Έλληνες), Εύριπ. Έκάβη. 6, ύπεξέπεμψε. mandārat, αντί mandaverat = commendārat, comisserat = είχε επιτρέψει. 'Απ' αυτό έξαρτάται τό γερονδιακό alendum, πού σημαίνει σκοπό = για νά θρέψει.

51. Threiciō rēgi = στό Θράκα (άπ' τή Θράκη) βασιλιά. Πρόκειται για τόν Πολυμήστορα, σύζυγο τής 'Ιλιόνης, θυγατέρας του Πρίαμου. diffido, (-issus sum), -ēre alicui = δέν πιστεύω σέ κάποιο.

52. cingi obsidiōne = cinctam tenēri obsidiōne = είχε πολιορκηθεί και κυκλωθεί. 'Η Τροία δέν περικυκλώθηκε από τους 'Αχαιούς, άλλ' ό ποιητής σέ ήρωικά χρόνια μεταφέρει πολιορκία πού έγινε μέ ρωμαϊκό τρόπο.

54. res Agamemnonias secūtus = τά πράγματα του 'Αγαμέμνονα, αφού άκολούθησε τόν 'Αγαμέμνονα. victrix, icis, θ. (vinco) νικήτρια* επιθ. = νικηφόρος, νικητής.

55. fas, τό δίκαιο τής φιλοξενίας.

56. auro potitur, γίνεται κύριος του χρυσού. obtrunco, α' σφάζω, κατακόπτω.

57. sacra fames = άνίερη πείνα* sacer = ό καθορισμένος για τους θεούς του "Αδη, ό καταραμένος από δω και ή σημασία του άνόσιου (άνιερου).

58. procēres - um = οι πρώτοι στήν πολιτεία.

59. monstra = prodigium = τό τερατώδες σημεϊο. deum = deorum. refero et quae sit sententia posco = αναφέρω και ρωτώ ποιά είναι ή γνώμη. 'Ο Αινείας δηλ. έκανε ό,τι και ό άρχοντας στή ρωμαϊκή σύγκλητο, όταν ζητούσε τή γνώμη* πρβλ. τίς φράσεις: referre (relatio) ad senatum και rogare sententias.

60 - 61. omnibus idem animus, (est) = omnibus idem pla-

cet = σ' όλους τό ἴδιο ἀρέσει, ὅλοι τήν ἴδια γνώμη ἔχουν· ὑποκείμενα εἶναι τά ἀπαρεμφ. 1) *excedere* (νά ἐξέρθουμε), 2) *linqui pollūtum hospitium* = νά ἐγκαταλειφθεῖ ἡ μολυσμένη φιλοξενία καί 3) *classibus* (= *navibus*) *austros* (= *ventos*) *dare* = στά πλοῖα τοὺς ἀνέμους νά δώσουμε (ἀφοῦ σηκώσουμε πανιά), γιά νά μποροῦν νά ταξιδεύουν.

62. *ergo* = λοιπόν. *instauramus funus* = κάνουμε ξανά ταφή. Τό πτώμα τοῦ Πολύδωρου εἶχε θαφτεῖ πρόχειρα· τώρα νέα ταφή γίνεται ἀπ' τόν Αἰνεία καί τοὺς δικούς του σύμφωνα μέ τίς ρωμαϊκές συνήθειες, ἀφοῦ συγκέντρωσαν χώμα ὥστε νά σχηματιστεῖ τάφος (*ingens aggeritur tumulo* [δοτική] *tellus*).

63. *Manibus* = στήν ψυχή (τοῦ Πολύδωρου). Οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν πού ἀπολαμβάναν τίς κανονισμένες τιμές, γίνονται θεοί τῆς γῆς [*manes*]. *arae* = βωμοί : ἦταν συνήθεια στοὺς Ρωμαίους νά κατασκευάζουν περισσότερους ἀπό ἓνα βωμούς στοὺς νεκροὺς κατὰ τήν ἐπικήδεια τελετή.

64. *caerxleis* = *nigris*. *vittae* = ταινίες, στέμματα (γιά τοὺς βωμούς). *maestae* = *maestitiam declarantes* = δείχνοντας πένθος (οἱ βωμοί). *atra* = ἡ μαύρη· τό κυπαρίσι λέγεται μαῦρο ὄχι γιά τό χρώμα, ἀλλά γιά τή συμβολική του παράσταση.

65. *Iliādes*, εἶναι οἱ Τρωάδες, οἱ ἀκόλουθες τοῦ Αἰνεία. *crinem solūtāe* = *crinibus passis* = μέ ξέπλεκα μαλλιά. *de more*, δηλ. *lun-gentium* = ὅπως (ἦταν) συνήθεια σ' αὐτοὺς πού πενθοῦσαν.

66. *inferimus*, στοὺς νεκροὺς προσφέρονταν χοές ἀπό γάλα - μέλι, καθαρό κρασί καί αἶμα ἀπό τὰ σφάγια. Τό ρῆμα πού κυριολεκτεῖται στίς χοές εἶναι *infero*, ὥστε *inferimus* = προσφέρουμε χοές. *tepido lacte* = μέ χλιαρό (μόλις ἀρμεγμένο) γάλα. *cymbia* = ποτήρια.

67. *patēras* = φιάλες. *sacri sanguinis* = αἵματος τῶν ἱερείων (σφαγίων).

68. *condimus sepulcro* = κρύβουμε στὸν τάφο. Ἡ ψυχή τοῦ νεκροῦ ἀναπαύεται γιά πάντα, ὅταν τοῦ γίνει ἡ κανονισμένη ταφή. *suprē-mum* = τό τελευταῖο, τό ὕστατο (χαῖρε). *voce eiēm* = *vocamus*, δηλ. μέ τό τριπλό *vale* (χαῖρε).

Στίχ. 84 - 98

84. *templa*· ὁ πληθ. ἀντί τοῦ ἐν.: στήν ποίηση γίνεται τοῦτο. *dei* = τοῦ Θεοῦ (Ἀπόλλωνα). *saxo structa vetūsto* (*templa*) ἀπό Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

πέτρα παλιά κατασκευασμένο, παλιό (ναό). veneror - atus asum - ari = σέβομαι.

85. da, προστακτική τοῦ do = δῶσε! propriam domum = perpetuam domum = συνεχὴ κατοικία Thymbraee = Θυμβραΐε· ὁ θεὸς ὀνομάζεται ἔτσι ἀπ' τὴν πεδιάδα Θύμβρη πού τὴ διαρρέει ὁ ποταμὸς Θύμβρης, κοντὰ στὴν Τροία. Ἐκεῖ ὑπῆρχε περίφημος ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνα.

86 - 87. mansūram urbem = πόλη πού πρόκειται νὰ παραμείνει, πόλη μέ διάρκεια. altēra Pergāma = ἄλλη δηλ. ἀκρόπολη πού θὰ κτίσει ὁ Αἰνείας σάν ἀκρόπολη δεύτερης Τροίας. reliquias Danaum atque inimītis Achilli. Οἱ γεν. εἶναι ὑποκειμενικές = quos Danai... Achilles reliquerunt = τὰ λείψανα τῶν Τρώων, πού σεβάστηκαν οἱ Δαναοὶ καὶ ὁ σκληρὸς Ἀχιλλεύας. Ἡ γεν. Achilli μέ συναίρεση τοῦ Achillei (ὄνομ. Achilleus).

88. quem sequimur? δηλ. ducem = quem sequi nos (ducem) iubes? = ποιόν ἀρχηγό προτρέπεις νὰ ἀκολουθήσουμε; πρόσεξε τὴ χρῆση τῆς ὀριστ. ἀντὶ τῆς ὑποτ. τοῦ ἐνεστώτα, ὅταν ἀπορεῖ κανεὶς τί νὰ κάνει. quove = ἧ ποῦ; ubi = ποῦ;

89. augurium = χρησμός. illabere· προστακτ. ἐνεστ. τοῦ illabor (in-labor), illapsus sum, i ἀποθ. = εἰσέρχομαι, γλιστράω μέσα (μπαίνω μέσα). animis δοτ. Ὁ Θεὸς μπαίνει βαθιά μέσ στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων, πού τούς ἐμπνέει καὶ φωτίζει.

90. vix... fatus eram... omnia visa, δηλ. sunt. Πρόσεξε τὴν ἔκφραση σέ ἀσύνδετη παράταξη ἀντὶ τῆς συνηθισμένης = vix fatus eram, cum omnia visa sunt. repente = αἰφνίδια, ξαφνικά. tremere, ἀπαρ. τοῦ tremo, -ui, -ēre = τρέμω, σειέμαι.

91. limināque : τό μέρος (liminā = τὰ κατώφλια) στή θέση τοῦ ὅλου (τοῦ ναοῦ). Τό φωνῆεν e τοῦ que στή θέση τοῦ δεύτερου πόδα, ὅταν ἀκολουθεῖ λέξη μέ ἄλλο que (laurusque), λαμβάνεται σάν μακρό. laurus, πληθυντικός ὁ ἀριθμός, δείχνοντας δάσος ἀπὸ δάφνες.

92. mons εἶναι τό βουνό τοῦ Κύνθου, ὁ Κύνθος. cortīna = λέβητας· κυρίως ὁ τρίποδας λέβητας τοῦ Πύθιου Ἀπόλλωνα, ὁ Δελφικός τρίποδας, καὶ κατ' ἐπέκταση ὁ χώρος τοῦ μαντείου ἢ τό ἴδιο τό μαντεῖο. mugio = μουγκρίζω reclūdo, clūsi, clūsum, γ' ἀνοίγω, ἀπλώνω.

93. submissi petimus terram = ταπεινωμένοι πέφταμε στή γῆ. ad auris = στ' αὐτιά.

94. duri = σκληροί, βασανισμένοι.

95 - 96. quae vos... accipiet reduces = ή γῆ πού πρώτη (prima) είδε νά γεννιέται τό γένος σας (tulit vos) από τούς πρώτους προγόνους (a stirpe parentum), ή ίδια θά σᾶς δεχθεῖ (vos accipiet) όταν επιστρέψετε (reduces): τό reduces κατηγορούμενο. Σύμφωνα μ' αὐτά τό ταξίδι τοῦ Αἰνεία στήν Ἰταλία εἶναι ή ἐπιστροφή του. ubere laeto = solo pingui et fertili = μέ ἔδαφος παχύ καί γόνιμο. Τό ubere laeto μεταφορικά· πρβλ. τό ὁμηρικό «οὐθαρ ἀρούρης».

97. hic = ἐδῶ. domus Aeneae = τό σπίτι, ή γενιά τοῦ Αἰνεία. cunctis dominabitur κ.λπ. Εἶναι προφητεία, μέ τήν ὁποία πρέπει νά παραβάλλει κανείς τήν ὑπόσχεση τοῦ Ποσειδῶνα, ὅπως λέγεται στόν "Ομηρο, (Υ, 307 - 8) όταν αὐτός ἔσωζε τόν Αἰνεία: νῦν δὲ δὴ Αἰνείας βίη Τρώεσσιν ἀνάξει | καί παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται' (et nati natorum et qui nascentur ab illis). Ὁ Βιργίλιος μέ μία τροποποίηση τῆς προφητείας αὐτῆς γράφει σ' ὅλους ἀντί στούς Τρῶες. Πρέπει νά σημειωθεῖ ἀκόμη ὅτι οἱ στίχοι αὐτοί ἀλλαγμένοι (τροποποιημένοι) περιλήφθηκαν στήν Ἰλιάδα ἀπό ραψωδό, πού ἤθελε νά ἐξυμνήσει δυναστική οἰκογένεια μέ τήν ἐξουσία της στή Σκήψη τῆς Αἰολίδας καί τήν καταγωγή της στόν Αἰνεία. ora, ae θ. (π.) χώρα.

Στίχ. 161 - 167

161. Mutandae sedes (sunt) = πρέπει ν' ἀλλάξει ὁ τόπος. suāsīt, παρακ. τοῦ suadeo = πείθω· ἐδῶ suāsīt = ὑπόδειξε.

162. Cretae = in Creta, στήν Κρήτη. considēre, ἀπαρέμφ. τοῦ consido -ēdi, -essum, -ēre = κάθομαι.

163. Hesperiam Grai cognomine dicunt = Ἑσπερία οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουν. Ὅλο τό χῶρο πρὸς τή δύση οἱ Ἕλληνες τόν ὀνόμαζαν Ἑσπερία καί κυρίως τήν Ἰταλία καί τήν Ἰσπανία, πολύ συχνά μόνο τήν Ἰταλία.

164. potens armis atque ubere glabrae = πολεμική καί καρποφόρα.

165. Oenōtri = Οἰνωτροί, ἀρχαῖος λαός στή νότια Ἰταλία. colo, -ui, cultum, -ēre = κατοικῶ. fama (est). minōres = οἱ μεταγενέστεροι.

166. ducis. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση ὁ Ἰταλός ἦταν βασιλιάς

τῶν Ἰταλῶν· κατὰ τὸ Θουκυδίδη (Ζ, 2, 4) τῶν Σικελῶν· ἡ γενικὴ ducis ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ de nomine = ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἡγεμόνα, τοῦ βασιλιᾶ. gentem = terram, δηλ. τῇ χώρᾳ, πού κατοίκησε ὁ λαός.

Στίχ. 306 - 342

306. ut = καθώς, μάλιστα. Troia arma = τρωικά ὅπλα, δηλ. τοὺς ἀκόλουθους τοῦ Αἰνεία ὅπλισμένους με τρωικά ὅπλα.

307. magnis nostris· θαυμαστό σημάδι ἀπ' τὸ Δία γιὰ τὴν Ἀνδρομάχη ἦταν νὰ βλέπει Τρῶες ἔνοπλους.

308. visu in medio = ἐνῶ στεκόταν κι ἔβλεπε. deriguit = πάγωσε. Τό ρ. εἶναι derigescere. calor ossa reliquit = ἡ θερμότητα ἐγκατέλειπε τὰ κόκκαλα πρβλ. τὸ ὄμηρ. φόβος κρυερός.

309. labitur = ἀποτυχαίνει, κινδυνεύει νὰ πέσει. vix tandem = μάλιστα τέλος. longo tempore = post longum tempus. fatur = μιλάει· πρβλ. τὰ ὄμηρ., δ 704, 706 : δὴν δέ μιν ἀμφασίῃ ἐπέων λάβε... ὅρῃ δὲ δὴ μιν ἐπέεσσιν ἀμειβομένη προσέειπεν. Ἡ Ἀνδρομάχη λιποθυμᾷει κι ὅταν συνέρχεται μιᾶ.

310. vera facies... verus nuntius : κατηγορούμενα στό ὑποκ. tu (adfers), ἀντὶ νὰ συμφωνήσουν με τὸ ἀντικείμενο te = παρουσιάζεσαι σέ μένα (te adfers) σάν ἀληθινὴ μορφή, σάν ἀληθινὸς ἄγγελος : τὴν ἐρώτηση αὐτὴ ξεκαθαρίζει ἡ ἀκόλουθη ἐρώτηση : vivisne = ζεῖς;

311. lux alma = τὸ ζωογόνο φῶς, δηλ. ἡ ζωή. si lux alma recessit = ἂν ἡ ζωὴ δὲν ὑπάρχει πιά, δηλ. ἂν δὲν εἶσαι παρά κούφια σκιά (vana imāgo, umbra)· ὑπῆρχε πίστη πὼς οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν ἐμφανίζονταν, γιὰ νὰ πάρουν μέρος, στίς θυσίες.

312. Hector ubi est? = Ὁ Ἑκτορας ποῦ εἶναι; γιατί ὁ Ἑκτορας δὲν παρουσιάζεται; Ἡ Ἀνδρομάχη με ἀπορία ρωτᾷ γιατί δὲν παρουσιάζεται καὶ ἡ σκιά τοῦ Ἑκτορα, ἀφοῦ γι' αὐτὸν γίνεται ἡ θυσία, με τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ Αἰνείας ἔρχεται σάν σκιά ἀπ' τὸν Ἄδη.

313. furenti (στὴν Ἀνδρομάχη) = στὴν ὀργισμένη (ἀπ' τὸ πάθος) insolabiliter et impatienter dolenti (πού λυπᾶται ἀπαρηγόρητα χωρὶς νὰ ὑπομένει). Τό furere συνηθισμένο ῥῆμα προκειμένου γιὰ δυνατὸ ψυχικὸ πάθος.

314. subicio = ὑποκρίνομαι. hisco = μένω μ' ἀνοιχτό τὸ στόμα, χάσκω χωρὶς νὰ μπορῶ νὰ πῶ λέξη· ὕστερα : μάλιστα καὶ μετὰ βίας λέω κάτι. turbatus = παραγμένος.

315. extrema per omnia = per omnia summa discrimina (pericula) μέσα σ' όλους τούς κινδύνους. vitam duco = περνῶ τή ζωή μου. equidem = ἐγώ τουλάχιστο. vivo equidem = ζῶ βέβαια.

316. ne dubita = noli dubitare = μὴν ἀμφιβάλλεις.

317. deiectam tanto coniuge = orbatam tanto coniuge = πού ἔχασε τέτοιο σύζυγο, δηλ. τόν Ἑκτορα. Ἡ φράση εἰπώθηκε σ' ἀναλογία πρὸς τό deicere aliquem honore, spe = νά στερεῖ (ἀφαιρεῖ) ἀπὸ κάποιου τήν τιμή, τήν ἐλπίδα. excipio = ὑποδέχομαι κάποιον.

318. quae fortuna revisit? δηλ. te = ποιά τύχη πάλι σέ ἐπισκέφθηκε (σέ θυμήθηκε), σοῦ γέλασε; digna satis = πολύ ἀντάξια.

319. Andromäche, ἀφαιρ. πού ἐξαρτιέται ἀπ' τό digna, πρέπει νά ἀποδοθεῖ μέ γενική, τῆς Ἀνδρομάχης. Hectōris, νοεῖται τό uxōre = συζύγου τοῦ Ἑκτορα. Pyrrhin = Pyrrhine. Τό τελικό βραχύ e, ἐπειδὴ δέν προφερόταν δυνατά, ξέπεσε. conubia servas = εἶσαι σύζυγος. Τοῦτο λέγεται κατ' εὐφημισμό. Ἡ Ἀνδρομάχη, ἀφοῦ ἔπεσε σέ δουλεία, δέν ἦταν κυρίως σύζυγος τοῦ Πύρρου.

320. deiēcit voltum = χαμήλωσε τό πρόσωπο· φυσικά ὕστερα ἀπ' τήν τελευταία ἐρώτηση τοῦ Αἰνεία. demissa voce = μέ χαμηλή φωνή.

321. felix una ante alias Priamēia virgo = ὣ ἡ πιό εὐτυχισμένη ἀπ' ὅλες τίς θυγατέρες τοῦ Πρίαμου. Τοῦτο λέγεται γιὰ τήν Πολυξένη. Τήν ἀγάπησε ὁ Ἀχιλλέας καί τή σκότωσε ὁ Πάριος πάνω στήν προπαρασκευή τοῦ γάμου. Μετά τό τέλος τοῦ πολέμου ἡ σκιά τοῦ Ἀχιλλέα ζητοῦσε τό ἀνάλογο σ' αὐτή μερίδιο ἀπ' τά λάφυρα καί ὁ Κάλχας προέτρεψε νά θυσιαστεῖ ἡ Πολυξένη γι' αὐτόν πάνω στόν τάφο.

323. quae... sortitus non pertulit ullos, πρόταση ἀναφορική μέ ὀριστική, ἔχει σημασία αἰτιολογική τοῦ felix. sortitus - us = ἡ κλήρωση. Μέ κλήρο μοίραζαν οἱ πολεμιστές τά λάφυρα, μαζί καί τούς αἰχμάλωτους.

324. tetigit cubile = ἔπιασε τό κρεβάτι, erus - eri = ἄρχοντας, κύριος.

338. ignarum, δηλ. te huius regiōnis = ἐσένα πού ἀγνοεῖς αὐτήν ἐδῶ τή χώρα.

339. quid puer Ascanius δηλ. agit? superat? ἀμετάβατα = superstes est? = ζεῖ ἀκόμα? vescitur aura (aetheria) = fruitur aura (aetheria?) = ἀπολαμβάνει τήν οὐράνια αὔρα;

340. *ecqua cura?* = ἄραγε ὑπάρχει κανείς πόθος; Τό *tamen* (= ὅμως) φανερώνει πῶς καθαρά τήν ἀντίθεση πρὸς τό *amissae perentis* = ἄν καί πέθανε ἡ μητέρα του, μέ λαχτάρα τῇ θυμᾶται τό παιδί;

342. *avunculus* ἡ Κρέουσα, μητέρα τοῦ Ἀσκάνιου, ἦταν ἀδερφή τοῦ Ἑκτορα. *avunculus* = ὁ θεῖος. *excitat*, δηλ. *puerum* = παρακινεῖ τό παιδί μέ τά δικά του παραδείγματα ἀνδρείας καί ἀρετῆς; *animi viriles* = ἀνδρεία. *virtus* = ἀρετή.

Στίχ. 441 - 460

441. *Huc* = ἐδῶ. *delātus* = ἀφοῦ πλεύσεις.

442. *divinos* = *sacros et Averna*, ἐπέξηγεῖ τό *div. laeus. Averna* ("Αορνα ὅπως τά Τάρταρα) οὐδ. πληθ. σάν οὐσιαστικό λαμβάνεται (πιστευόταν ὅτι κοντά στήν "Αορνο λίμνη ὑπῆρχε ἡ κάθοδος στόν "Αδη) *sonantia silvis* = πού ἀντηχεῖ ἀπό τό θόρυβο τῶν δασῶν κοντά στίς ὄχθες (*silvis*, ἀφαιρ. ὄργ.).

443. *insanam vatem* = θεόπνευστο μάντη, δηλ. τῇ Σίβυλλα. *rupe sub ima* = στό βάθος πέτρινης σπηλιᾶς (στίχ. 446 *antro*, 450 *cavo saxo*).

444. *canit* = τραγουδᾷ, χρησιμοδοτεῖ· οἱ χρησμοί ἦταν ἔμμετροι. *foliisque notas et nomina mandat* = καί στά φύλλα γράμματα καί λέξεις σημειώνει.

446. *digerit in num̄erum* = τακτοποιεῖ σέ χρονική ἀκολουθία (τά μέλλοντα, πού τάγραψε ἡ ἴδια ἡ Σίβυλλα σέ φύλλα δέντρου). *seclusa* = κλεισμένα.

447. *locis* = κάθε χρησμός στή θέση του.

448. *eadem*, ἀντικ. τοῦ *impūlit verso cardine* = ὅταν γύρισε ἡ στρόφιγγα (μοχλός) δηλ. ἀφοῦ ἄνοιξε ἡ πόρτα. *tenuis ventus* = λεπτός ἄνεμος, δηλ. πνοή ἀνέμου.

449. *ianua*, ἡ πόρτα πού ἀνοίγει ἀφήνει νά μπεῖ ὁ ἀέρας πού κουνᾷ τά φύλλα.

451. *nec revocare situs* = *nec restituere ordinem foliōrum* = οὔτε ν' ἀποκαταστήσει τή γαλήνη στά φύλλα.

452. *inconsulti abeunt* = χωρίς νά λάβουν χρησμό φεύγουν (αὐτοί πού ρώτησαν τῇ Σίβυλλα). Δηλ. αὐτός πού δέ ζήτησε ἀπ' τῇ Σίβυλλα νά δώσει χρησμό μέ τό στόμα, παίρνει τό πρῶτο τυχαῖο φύλλο ἀπ' τῇ Σίβυλλῃ.

αὐτά πού σκόρπισε ὁ ἄνεμος, ἀλλὰ ὁ γραμμένος πάνω σ' αὐτό χρησμός συχνά δέν ἀρμόζει στήν ἐρώτηση πού ἔγινε, γιά τοῦτο καί φεύγει αὐτός πού ρώτησε *inconsultus* (χωρίς νά πάρει χρησμό) καί μισεῖ (*odere*) τήν ἔδρα τῆς Σίβυλλας. Ἡ Σίβυλλα, μάντιδα τοῦ Ἀπόλλωνα, κατὰ γόταν ἀπ' τή Μαρπησσό τῆς Τρωάδας ἤ ἀπ' τίς Ἐρυθρές τῆς Ἰωνίας. Τό ὄνομα Σίβυλλα ἀρχικά ἦταν ἀτομικό ὄνομα, κατόπιν ἔγινε γενικό. Στήν Ἰταλία ἡ λατρεία τῶν Σιβυλλῶν ἤρθε ἀπ' τήν Ἑλλάδα. Ἡ Κυμαία Σίβυλλα ἦταν σχεδόν τό ἐπίσημο μαντεῖο τῶν Ρωμαίων.

453. *ne fuerint tanti* = ἀπαγόρευση. *tanti*, γεν. τοῦ τιμήματος. *dispendia*, ὀνομαστ. πληθ. (*dispendium* ὁ ἐν.) = χάσιμο, ἀπώλεια. *morae*, γενική ἐπεξηγηματική = ἀπώλεια χρονотριβῆς, ζημιὰ πού ὀφείλεται σέ ἀναβολή. Ἀπ' τήν πρόταση *ne fuerint tanti* ἐξαρτῶνται οἱ προτάσεις *quin adeas... poscas = ut non* (456). Τό νόημα εἶναι: Μή δώσεις τόση σημασία στό χάσιμο λίγου χρόνου, ὥστε νά μήν ἔρθεις νά ζητήσεις χρησμό. Μήν ἀμελήσεις νά προσέλθεις, γιά νά κερδίσεις λίγο χρόνο κ.τ.λ.

454 - 457. *quam vis increpitent* = ὅσο κι ἂν γογγύζουν οἱ σύντροφοι (*socii*). *et vi cursus vela vocet in altum* = ὅσο κι ἂν ἡ εὐκαιρία τοῦ ταξιδιοῦ σέ πιέζει ἔντονα (*vi*) νά ἐπιταχύνεις τήν ἀναχώρηση. Τήν πρόταση αὐτή ἐξηγεῖ πιό καθαρά ἡ ἀκόλουθη: *possis que sinus implere secundos* = καί μπορείς τούς κόλπους (τῶν πανιῶν) νά γεμίσεις μέ εὐνοϊκούς ἀνέμους. *ipsa canat vocemque volens atque ora resolvat* = αὐτή ἡ ἴδια ἄς προφητέψει καί μέ καλή διάθεση ἄς λύσει τή φωνή καί τό στόμα της.

459. *quo*, νά τό συνδέσεις μέ τό *modo* = μέ ποῖο τρόπο. *quemque*, νά τό συνδέσεις μέ τό *laborem* = κάθε κόπο. *figiasque ferasque* = εἴτε νά ἀποφύγεις εἴτε νά ὑπομείνεις.

460. *expediet*, δηλ. *dictis* = *expōnet* = θά ἐκθέσει, θά πεῖ. *cursus dabit secundos*: ἡ Σίβυλλα δέν μπορεῖ νά δώσει εὐνοϊκό ταξίδι, μπορεῖ μόνο νά προφητέψει· ἔτσι τό *dabit* = *docēbit* = θά διδάξει, θά προφητέψει. *venerata*, πρέπει νά νοηθεῖ παθητικά = ἀφοῦ παρακλήθηκε μέ θυσίες.

Στίχ. 707 - 718

707. *Drepani portus* = τό λιμάνι τοῦ Δρεπάνου (στούς πρόποδες τοῦ Ἑρωνα). *illaetabilis ora* = ὅχι εὐχάριστος τόπος· ἔτσι ὁ ποιητής φηλοποιήθηκε ἀπό τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τῆς ὀνομάζει τό χωρο γύρω ἀπ' τό ἀκρωτήριο Δρέπανο γιατί' εἶχε ἄμμο
κι ἦταν ἄγονος.

708 - 709. actus pelagi tot tempestatibus = ἀφοῦ ὑπέφερα τόσες
τριφυμίες στό πέλαγος (= ἀφοῦ δοκίμασα τόσες συμφορές), τώρα δοκι-
μάζω κι ἄλλη, δηλ. amitto genitōrem = χάνω τόν πατέρα Ἀγχίση.
omnis curae casusque levamen (προσδιορισμός κατά παράθεση στό
genitorem [γεννήτορα]) = ἀνακούφιση ἀπό κάθε φροντίδα καί περι-
πέτεια.

711. nequiquam = μάταια· πραγματικά μάταια, γιατί δέν εἶχε
τὴν εὐτυχία ὁ Ἀγχίσης νά δεῖ τή γῆ τῆς Ἰταλίας πού λαχταροῦσε.

712. nec vates Helenus praedixit = οὔτε ὁ προφήτης Ἑλενος
μοῦ προφῆτεψε (τό θάνατο)· πρβλ. Ὀμ. P, 410 κ.έξ. δὴ τότε γ' οὐ
οἱ (τῷ Ἀχιλλεῖ) εἶπε κακὸν τόσον ὅσον εὐτύχθη | μήτηρ, ὅτι ῥά οἱ
πολὺ φίλτατος ὤλεθ' ἑταῖρος.

714. labor extrēmus = ὁ τελευταῖος πόνος, δηλ. τό τέλος τῶν
ταλαιπωριῶν μου. Πρόσεξε ὅτι δέ λαμβάνεται ὑπόψη ἐδῶ ἡ τρικυμία
πού ἔσπρωξε τόν Αἰνεία στίς ἀκτές τῆς Ἀφρικῆς. mēta, ae, θ. (ἵππο-
δρόμου) στήλη, τέρμα, παρακαμπτήρας. via ae θ. ἐδῶ iter, itinēris
πορεία, δρόμος.

716. unus = μόνος. intentis omnibus = ἐνῶ ὅλοι πρόσεχαν.

717. fata renarrabat divom cursusque docēbat = τά γραμμένα
ἀπ' τοὺς θεοὺς διηγοῦνταν καί τίς περιπλανήσεις ἐξηγοῦσε.

718. conticuit tandem = τέλος σῶπασε. factoque hic fine = καί
ἀφοῦ τελείωσε (τὴ διήγηση). quievit = ἡσύχασε, ἀναπαύτηκε.

ΜΑΡΚΟΥ ΤΥΛΛΙΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΑ
ΕΝΥΠΝΙΟ ΣΚΙΠΙΩΝΑ

ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΣΚΗΝΩΜΑ
ΜΑΡΚΟΥ ΤΣΑΛΑΝΤΟΥ ΤΟΤΣΑΝ

ΕΡΡΙΚΟΥ Α. ΣΚΑΣΣΗ

M. TULLII CICERONIS
SOMNIUM SCIPIONIS
(DE RE PUBLICA LIBER VI)

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1981

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Α'. 'Ο Κικέρων φιλόσοφος.

'Ο Κικέρων (106 π.Χ. - 43 π.Χ.) νέος ακόμα μελέτησε όλα τὰ φιλοσοφικά συστήματα. "Ακουσε (ἀπό τό 88 π.Χ.) τόν ἐπικούρειο φιλόσοφο Φαῖδρο, τό Λαρισινό Φίλωνα τῆς Νέας 'Ακαδημίας καί τό Στωικό Διόδωτο, πού ἀργότερα τόν εἶχε στό σπίτι του.

Στήν 'Αθήνα (79 π.Χ.) ἄκουσε μαθήματα τοῦ 'Ακαδημαϊκοῦ 'Αντίοχου ἀπό τόν 'Ασκάλωνα (μαθητή τοῦ Φίλωνα), τοῦ Σιδώνιου ἐπικούρειου Ζήνωνα καί στή Ρόδο (78 π.Χ.) τοῦ Στωικοῦ Ποσειδώνιου, ὁπαδοῦ τῆς Μέσης Στοᾶς, πού ἡ ἐπίδρασή του πάνω στόν Κικέρωνα ἦταν μεγάλη. 'Ο Κικέρων εἶχε μεγάλη κλίση στή φιλοσοφία καί μάλιστα τήν Πλατωνική, ἀσχολήθηκε δέ μέ μελέτες, πού εἶχαν σάν ἀντικείμενο τή γνωσιολογία καί κυρίως τήν ἠθική. Τή φιλοσοφία περίφημα ἐξυμνεῖ στούς Τουσκουλανούς (1,62 καί 5,5). Εἶναι ὁ πρῶτος Ρωμαῖος, πού κατόρθωσε νά κάνει τή λατινική γλῶσσα ἱκανή νά ἐκφράζει μέ καθαρότητα διάφορα φιλοσοφήματα. Εἶναι ακόμα χρήσιμος, γιατί γεφύρωσε τήν ἑλληνική φιλοσοφική παράδοση, ἀπό τόν Πλάτωνα καί τόν 'Αριστοτέλη, μέ τόν ἑαυτό του, πλουτίζοντας τίς ἑλληνικές θεωρίες μέ ρωμαϊκά παραδείγματα καί ακόμα περισσότερο, ἐξαιτίας τῆς ἐμπειρίας του στήν πολιτική, προβαίνοντας στήν ἐξέταση διαφόρων σχετικῶν ζητημάτων.

Γιά ὅλα αὐτά ἐκθέτει τίς γνώμες ἄλλων, χωρίς νά παρουσιάζει τή δική του κρίση σέ κάθε περίπτωση, προτείνει ὅμως, σύμφωνα μέ τό Φίλωνα καί τόν 'Αντίοχο, τό ἐκλεκτικό σύστημα, ὅπου φαίνεται καθαρά καί ἡ δική του ἀποψη γιά τή Φιλοσοφία.

'Ο Κικέρων, μάχεται τήν 'Επικούρεια Φιλοσοφία, δέχεται στή γνωσιολογία τό σύστημα τῆς Νέας 'Ακαδημίας, εἰδικά τοῦ Φίλωνα, καί στήν ἠθική εἶναι Στωικός ἢ καλύτερα τόσο Στωικός, ὅσο ὁ Παναίτιος (κράμα Στωικισμοῦ καί Πλατωνισμοῦ). 'Ο Κικέρων πιστεύει στήν ὑπαρξή τῶν θεῶν, στήν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως καί στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, πού προέρχεται ἀπ' τήν ἴδια τήν οὐσία τοῦ θεοῦ καί πού ἡ πραγματική της ζωή ἀρχίζει μετά τό θάνατο.

τόν κόσμο όλόκληρο. (Cic. rep. 3, 34. Aug. civ. 22, 6). Τό ἔργο εἶναι ἀφιερωμένο στόν ἀδελφό του Κόϊντο ἢ σύμφωνα μέ ἄλλους, στό φίλο του τόν Ἀττικό.

Στήν ἀρχή ὁ Κικέρων σκεπτόταν νά διαιρέσει τό ἔργο του σέ 9 βιβλία, σέ ἰσάριθμους διαλόγους ἓνα γιά κάθε μέρα τῆς ἐνιάμερης ἑορταστικῆς ἀργίας (novendiales feriae = feriae latinae). Ὅταν μάλιστα τέλειωσε τά δύο πρῶτα βιβλία τοῦ de re publica στόν Τουσκουλανό, ἀνάγνωσε αὐτά στό φίλο του Γναῖο Σαλλούστιο, πού εἶχε γράψει γιά τίς διδασκαλίες τοῦ φιλόσοφου Ἐμπεδοκλή (δέν πρόκειται γιά τόν Ἱστορικό Σαλλούστιο). Ὁ φίλος του αὐτός τόν συμβούλευσε ὅτι στό ἔργο του πρέπει νά ἀντικαταστήσει τό διάλογο μέ τό λόγο τοῦ ἴδιου τοῦ Κικέρωνα, ἄντρα ὑπατικοῦ μέ μεγάλο πολιτικό κύρος καί μεγάλη πείρα στά κοινά (Cic. ad Q. fr. 3, 5, 1 ἐξ.).

Ὁ Κικέρων στήν ἀρχή φάνηκε πῶς δεχόταν τή συμβουλή τοῦ φίλου του, τελικά ὅμως δέν ἄλλαξε ριζικά τό ἀρχικό σχέδιο, μόνο πού τροποποίησε κάπως τήν ἀρχική διάταξη τῆς ὕλης καί περιόρισε ἔτσι τά 9 βιβλία σέ 6· γι' αὐτά καταναλώθηκαν συνολικά 3 ἀπό τίς γιορτάσιμες μέρες, δηλ. μιά μέρα γιά τό περιεχόμενο δύο βιβλίων.

Στό ἔργο τοῦτο ὑποστηρίζεται ὅτι τό Ρωμαϊκό πολίτευμα (res publica) εἶναι τό καλύτερο ἀπ' ὅλα, γιατί ἀποδείχτηκε ἡ πιό τέλεια μορφή διακυβερνήσεως τοῦ κράτους μέ τή θαυμαστή συνένωση τῆς βασιλείας, τῆς ἀριστοκρατίας καί τῆς δημοκρατίας (δηλ. τῆς ἐξουσίας τῶν ἀρχόντων, τῶν ὑπάτων, τῆς συγκλήτου καί τοῦ λαοῦ). Καί αὐτό γιατί τό κάθε πολίτευμα μόνο του εἶναι ἐπικίνδυνο· ἡ βασιλεία καταλήγει στήν ἀπόλυτη δεσποτεία (τυραννία), ἡ ἀριστοκρατία στόν κομματισμό (στήν ὀλιγαρχία), ἡ δημοκρατία στήν ἀναρχία (λαοκρατία). Τελικά κανένα ἀπό αὐτά δέν εἶναι βιώσιμο γιά πολύ, γιατί ἀντιπροσωπεύει μιά μερίδα, πού οἱ δύο ἄλλες συνασπίζονται κάθε φορά γιά νά τήν ἀνατρέψουν. Ὁ Κικέρων ἔτσι καί ὁ ἴδιος προτιμᾷ τό μεικτό πολίτευμα, πού ἀπό παλιά δοκιμάστηκε καί παρέχει σ' ἓνα μονάχα ἄρχοντα τήν ἀνώτατη ἐξουσία, ἀλλά καί στούς πιό προικισμένους πολίτες ἀρκετό μέρος ἀπ' αὐτή, χωρίς ὅμως καί νά ἀρνεῖται στό λαό τήν ἐλευθερία καί τό δικαίωμα νά ἐπεμβαίνει στή διαχείριση τῶν δημόσιων ὑποθέσεων.

Τό εἶδος τοῦτο τοῦ μεικτοῦ πολιτεύματος θεμέλιωσε ὁ Πλάτων, ἀνέπτυξε ὁ Δικαίαρχος, παράλαβε ὁ Πολύβιος καί συμπλήρωσε ὁ Στωϊ-

κός Παναίτιος για να τό δεχτεῖ τελικά ὁ Κικέρων (πρβλ. Cic. rep. βιβλ. II καί III).

Στό πρῶτο βιβλίο ὑποστηρίζεται ἡ ἔνωση τῶν τριῶν πολιτευμάτων καί τό καθήκον τῶν Ρωμαίων νά καλλιεργοῦν τήν ἠθική καί νά ἀσχοῦν τήν πολιτική. Στό δεύτερο βιβλίο γίνεται δεκτό ὡς τό καλύτερο πολίτευμα τό Ρωμαϊκό καί γίνεται ἡ ἱστορική του ἀνάπτυξη σύμφωνα μέ τόν Πολύβιο. Στό τρίτο βιβλίο (πού περίληψή του δίνει ὁ ἱερός Αὐγουστίνος) ὡς ἀπαραίτητη βάση τῆς πολιτείας θεωρεῖται ἡ δικαιοσύνη. Στό τέταρτο γίνεται λόγος γιά τίς ἐθνικές κατευθύνσεις καί τήν ἀγωγή. Στό πέμπτο βιβλίο ὁ Κικέρων καινοτομεῖ, γιατί ἀσχολεῖται μέ τόν ἡγέτη τῆς πολιτείας (*princeps civitatis, rectores, rector patriae, rector rerum publicarum, moderator rei publicae*), πού γιά νά διατηρήσει τό μικτό πολίτευμα ὀφείλει νά ἐξυπηρετεῖ τήν πολιτεία καί νά μὴν ἱκανοποιεῖ τίς ἐπιθυμίες τοῦ καθενός πολίτη, ἀλλά νά συγκεντρώνει τήν ἐμπιστοσύνη ὅλων τῶν πολιτῶν. Σάν παράδειγμα ἔλαβε τό πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων καί ἄνδρες, ὅπως ὁ Σόλων καί ὁ Περικλῆς· γενικά εἶχε ὑπόψη του τήν «Ἀθηναίων Πολιτεία» τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἀπό τό ἕκτο βιβλίο διασώθηκε ὁ ἐπίλογος, δηλ. τό ἀποκαλυπτικό ὄνειρό τοῦ Σκιπίωνα τοῦ νεώτερου. (Κοίταξε σελ. 104. 106 ἐξ.).

β) Σπουδαιότητα τοῦ ἔργου.

Ὁ Κικέρων θεωρεῖ, καί πολύ σωστά, τό ἔργο του «*de re publica*» ἐγγύηση κι ἀσφάλεια στούς πολίτες γιά τήν καλή του συμπεριφορά, ὅπως ἔδειξε λίγο ἀργότερα, ὅταν σάν ἀνθύπατος διοίκησε τήν Κιλικία (51 π.Χ.). Ἐδειξε πραγματικά ὅτι ἡ ἀρετή, πού δέν ἀρκεῖ νά τήν ἔχει κάποιος ὡς ἐπιστήμονας, πρέπει νά φαίνεται στήν πράξη. Τά ἀξιώματα τῶν στρατηγῶν καί τῶν ἀρχόντων εἶναι καθήκοντα, πού ὀφείλουν νά ἐκπληρώσουν, κι ὅχι ἀγαθὰ πού τά κυνηγοῦν γιά τό δικό τους συμφέρον καί τή φιλοδοξία τους.

Ὁ Κικέρων γιά νά συντάξει τό ἔργο του ὠφελήθηκε ἀπό τά συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καί ἰδίως τοῦ Πλάτωνα καί Ἀριστοτέλη, τόσο ὅμως καί ἔτσι, ὥστε καί ὁ σκοπός του νά μὴ βλάπτεται καί νά μὴν παραγνωρίζονται οἱ Ρωμαϊκές ἀρχές. Στό ἔργο του συνενώνεται τίς ἀφηρημένες θεωρίες τοῦ Πλάτωνα μέ τίς θετικότερες ἀντιλήψεις τοῦ Ἀριστοτέλη καί τοῦ ἱστορικοῦ Πολυβίου.

‘Ο Πλάτων στήν Πολιτεία του είχε στό νοῦ του μιὰ κυριολεκτικά ιδανική πολιτεία, ἐνῶ ὁ Κικέρων περιγράφει τή ρωμαϊκή πολιτεία ὡς φυσική ἀκτινοβολία δικαιοσύνης καί σοφίας. Ἔτσι δείχνοντας τή ρωμαϊκή πολιτεία καί στή γέννησή της καί στήν πρόοδό της καί στήν ὁλοκληρώσή της ὑπηρετεῖ τό σκοπό του καλύτερα ἀπό ὅτι, ἂν φανταζόταν μιὰ πολιτεία, ὅπως ὁ Πλατωνικός Σωκράτης. Καί ὁ ἴδιος ὁ Κικέρων ἀναφέρει ὅτι ὁ Πλάτων περιέγραψε μιὰ ιδανική πολιτεία, ἐνῶ αὐτός στηρίχτηκε πάνω σέ μιὰ πραγματική καί γεμάτη μεγαλεῖο Ρωμαϊκή (πολιτεία): σ’ αὐτή φαίνονται καθαρά οἱ πολιτειακές ἀρχές πού καί ὁ Πλάτων ὁραματίστηκε· ὅμως ὁ Κικέρων τίς ὁραματίστηκε ἔτσι, ὥστε νά εἶναι ἐκδηλῆ ἡ ἀφορμή καί ἡ αἰτία τοῦ κάθε καλοῦ ἢ κακοῦ, πού συμβαίνει σ’ αὐτή.

Ἐκεῖνο πού παίρνει ὁ Κικέρων ἀπό τόν Πλάτωνα εἶναι οἱ ιδέες του γιά τή φύση τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ὅπως π.χ. ἡ διδασκαλία του γιά τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, πού ἀναφέρεται στό *Somnium Scipionis*. Ὁ Κικέρων ἀπό τήν ἐλληνική σοφία δέχτηκε μόνονάχα τίς αἰώνιες καί καθολικές ἀρχές τῆς πολιτικῆς καί τῆς ἠθικῆς. Γιά τοῦτο τιμοῦσαν τά βιβλία του γιά τήν πολιτεία, ἐπειδὴ εἶχαν σπουδαῖο καί ἀρεστό σ’ ὅλους περιεχόμενο. Στίς ἀρχές αὐτές πρόσθεσε τόν κύρος καί τήν αὐθεντία τοῦ ἄντρα, τή ρητορική του δεινότητα, τήν ἀντιδιοτέλεια, τήν τιμιότητα καί τή θαυμαστή φιλοπατρία, γιά τήν ὁποία ὁ Πλούταρχος διηγεῖται (β. Κικ. 49) τά ἑξῆς: «*Πυνθάνομαι δὲ Καίσαρα (δηλ. τόν Αὐγούστο) χρόνους πολλοῖς ὕστερον εἰσελθεῖν πρὸς ἑγὼ τῶν θυγατριδῶν· τὸν δὲ βιβλίον ἔχοντα Κικέρωνος ἐν ταῖς χερσίν ἐκπλαγέντα, τῷ ἱματίῳ περικαλύπτειν· ἰδόντα δὲ Καίσαρα λαβεῖν καὶ διελθεῖν ἐστῶτα μέρος πολὺ τοῦ βιβλίου, πάλιν δ’ ἀποδιδόντα τῷ μειρακίῳ φάναι: «*Λόγιος ἂν ἦ εἴ, ὦ παῖ, λόγιος καὶ φιλόπατρις*».*

γ) Τύχη τοῦ ἔργου.

Τό φιλοσοφικό καί πολιτικό τοῦτο βιβλίο πού τόν πρῶτο αἰῶνα μ.Χ. λησμονήθηκε, ἔπειτα ὅμως ἀπό πολλοὺς αἰῶνες θαυμάστηκε. Εἶχε τελικά τή μεγάλη ἀτυχία νά χαθεῖ· μόλις στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα βρέθηκε ξανά, ὅχι ὅμως ἀκέραιο (περισσότερο περίπου ἀπό τό 1/3 τοῦ συνόλου).

Οἱ παλαιοὶ Σενέκας, Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, Σουητώνιος, Φρόντων καὶ Αὐλὸς Γέλλιος νύξεις μόνον κάνουν γι' αὐτό καὶ σπάνια ἀναφέρουν, γιὰ τὴ γλῶσσα μόνον, ὀρισμένα κομμάτια του. Στούς μετέπειτα χρόνους ὕστερα ἀπὸ τοὺς δύο αἰῶνες τῆς Αὐτοκρατορίας, λένε ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Σεβῆρος (αὐτοκράτορας 222 - 235 μ.Χ.) μελετοῦσε, παράλληλα μὲ τὸ Βιργίλιο, τὸν Ὀράτιο, τὴν Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα καὶ τοὺς διαλόγους τῶν ἔργων τοῦ Κικέρωνα de re publica καὶ de officiis (γιὰ τὰ καθήκοντα). Ἐπειτα καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἱερός Αὐγουστίνος μελέτησε τοῦτο καὶ τὸ μιμήθηκε στὸ ἔργο του de civitate Dei. Αὐτὸ ὅμως εἶναι ἐξαίρεση· μπορούμε γενικὰ νὰ ποῦμε ὅτι τὸ de re publica στὸς χρόνους τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς διαφθορᾶς δὲν εἶχε τὴν πρώτη σπουδαιότητα. Γιὰ τίς ἀρχές ὅμως αὐτοῦ ἐνδιαφερόταν ὁ χριστιανισμός, πού μὲ τὸ Λακτάντιο καὶ ἰδίως τὸν ἱερό Αὐγουστίνον μιμεῖται ἢ ἀντιγράφει κομμάτια του. Ἐπίσης οἱ γραμματικοὶ Nonius (Marcellus) καὶ κυρίως ὁ (Aurelius Ambrosius Theodosius) Macrobius ἀναφέρουν κομμάτια ἢ τὸ σχολιάζουν ἐκτεταμένως. Τέλος ὁ Boethius (480 - 524 μ.Χ.), ὁ γραμματικὸς Priscianus καὶ αὐτὸς ὁ Isidorus, ἐπίσκοπος τῆς Σεβίλλης (περ. 560 - 636 μ.Χ.) εἶχαν ἀκόμη στὰ χέρια τοὺς τὸ «περὶ πολιτείας» ἔργο τοῦ Κικέρωνα, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ λόγιοι τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἀργότερα ὅμως χάθηκαν τὰ ἔχνη του, γιατί τὸ βιβλίο αὐτό, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα ἔπεσαν σὲ χέρια ἀνθρώπων πού δὲν μπορούσαν νὰ καταλάβουν τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία του.

Στούς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως ὁ Ἕλληνας μοναχὸς Μάξιμος Πλανούδης ἀπὸ τὴ Νικομήδεια τοῦ Βυζαντίου (περ. 1260 - 1310) μετέφρασε τὸν ἐπίλογο (Somnium Scipionis) πού εἶχε ἀποσπασθεῖ ἀπὸ καιρὸ ἀπὸ ὅλο τὸ ἔργο, γιὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ ὁποίου κάθε ἐλπίδα πιά εἶχε χαθεῖ. Παρ' ὅλα ὅμως αὐτά, τὸ σύγγραμμα αὐτό δὲ χάθηκε ὁλοκληρωτικὰ· ἡ τύχη βοήθησε τὸ βιβλιοθηκάριο τῆς Βατικανῆς βιβλιοθήκης, τὸ μετέπειτα Καρδινάλιο Angelo Mai (1782 - 1854), νὰ ἀνακαλύψει ἕναν κώδικα, πού περιεῖχε ἀποσπάσματα τῶν 5 πρώτων βιβλίων σχεδὸν ἐκτενῆ.

Ὁ κώδικας αὐτὸς μεταφέρθηκε ἀπὸ κάποιο μοναστήρι τῆς Ἰταλίας στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ (ἀρ. 5757 τοῦ IV αἰῶνα) μὲ πολλὰς ὅμως περικοπές. Τὸ κείμενο πού δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Mai (1822) εἶχε πολλὰ γάσματα, μὲ μεταγενέστερες ὅμως ἐργασίες

βελτιώθηκε πολύ. Σ' αυτό προστέθηκαν και άλλα αποσπάσματα και κυρίως τό *Somnium Scipionis*. Έτσι από τό έργο *de re publica* σώζεται τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ πρώτου βιβλίου, σημαντικό μέρος τοῦ δευτέρου και αξιόλογα αποσπάσματα από τό τρίτο, τό τέταρτο όμως και πέμπτο βιβλίο παραμένουν σχεδόν άγνωστα. Από τό έκτο και τελευταίο σώθηκε μονάχα ό θαυμαστός επίλογος (*Somnium Scipionis*).

δ) Τά πρόσωπα τοῦ έργου.

Τά πρόσωπα τοῦ διαλόγου (129 π.Χ.), τά όποια σέ αντίθεση μέ τά πρόσωπα τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων δέν εἶναι σύγχρονα, τά άπαριθμεῖ στό έργο του περί Πολιτείας : *de re publica* (*de optimo statu civitatis et de optimo cive*) ό ίδιος ό Κικέρων στίς επιστολές του. Αὐτά δέ εἶναι οἱ ἐξῆς άντρες από τόν κύκλο τῶν Σκιπιώνων.

Ό 'Αφρικανός ό Νεώτερος, τό κυριότερο πρόσωπο, ό Φίλων (L. *Furius Philo*), ύπατος τό 136 π.Χ. από τούς πύο μορφωμένους τῶν χρόνων του, έμπειρος στά άστρονομικά, πολύ φίλος τοῦ Σκιπίωνα και τοῦ Λαίλιου, ό Λαίλιος, ό Μάνιος Μανίλιος (M. *Manilius*), ύπατος τό 149 π.Χ. (στό 5ο βιβλίο τοῦ έργου). Σ' αὐτούς πρέπει νά προστεθοῦν ως άκροατές τέσσερις σπουδαῖοι νέοι (ό Q. *Aelius Tubero*, ό P. *Rutilius Rufus* και οἱ δύο γαμπροί τοῦ Λαίλιου Q. *Mucius Scaevola augur* και C. *Fannius* πού διακρίνονταν εἴτε γιά πολιτικότητα και ρητορεία, όπως ό πρώτος, εἴτε γιά ιστορικότητα, όπως ό δεύτερος, συγγραφέας Χρονικῶν τῆς εποχῆς του).

Στό τέλος τοῦ τρίτου βιβλίου παρουσιάζεται νά παίρνει μέρος και ό Μόμμιος (*Spurius Mummius*), άδερφός τοῦ πορθητῆ τῆς Κορίνθου Λεύκιου Μόμμιου. 'Ιδιαίτερα στό όνειρο παίρνουν μέρος :

1) Ό L. *Aemilius Paulus Macedonicus* (Παῦλος Αἰμιλίου ό Μακεδονικός) από τό αρχαιότατο γένος τῶν Πατρικίων Αἰμιλίων, νικητής τοῦ Περσέα κοντά στήν Πύδνα (168 π.Χ.), γιός τοῦ Παύλου πού πέθανε στίς Κάννες και πατέρας τοῦ Πόπλιου, πού εξαιτίας τῆς νύθεσίας ονομάστηκε Σκιπίων 'Αφρικανός ό νεώτερος. Ήταν, σύμφωνα μέ τούς Λατίνους συγγραφείς, γνήσιος Ρωμαῖος και φίλος τῶν 'Ελλήνων.

2) Ό P. *Cornelius Scipio Aemilianus* (Π. Κορνήλιος Σκιπίων Αἰμιλιανός) πού έπονομάσθηκε *Africanus* (Minor) και *Numantinus*. Γεννήθηκε τό 185/184 π.Χ. Ήταν δευτερότοκος γιός τοῦ L. *Aemilius*

Paulus τοῦ Μακεδονικοῦ καί τῆς πρώτης γυναίκας του Papiria. Ἐγίνε μέλος τῆς οἰκογένειας τῶν Σκιπίωνων, ὅταν υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὸν Π. Κορνήλιο Σκιπίωνα, πρεσβύτερο γιό τοῦ Σκιπίωνα τοῦ Ἀφρικανοῦ (τοῦ Πρεσβύτερου), πού πέθανε τὸ 183 π.Χ. Εἶχε δασκάλους τὸν ἱστορικό Πολύβιο καί τὸ φιλόσοφο Μητρόδωρο. Ἦταν ἔμπειρος πολὺ στὰ ἑλληνικά καί ρωμαϊκά γράμματα, φίλος τοῦ Στωικοῦ Παναίτιου καί τῶν πρὸ μορφωμένων ἀντρῶν τῆς ἐποχῆς του (τοῦ κωμικοῦ ποιητῆ Τερέντιου, τοῦ Ἀκχίου, τοῦ Λουλίλιου), καθὼς καί τῶν προσώπων τοῦ διαλόγου στὸ ἔργο τοῦ Κικέρωνα *de re publica*.

Ἐπαινεῖται ἀπ' αὐτόν, ὅπως μαρτυροῦν μερικά ἀποσπάσματα, πού διασώθηκαν, ὡς ἱκανὸς ρήτορας. Χρημάτισε ὑπάτος τὸ 147 π.Χ. σὲ ἡλικία μόλις 37 χρόνων, ἀφοῦ τερμάτισε τὸν τρίτο (Γ') Καρχηδονιακὸ πόλεμο καί πάλι γιὰ δευτέρη φορά ὑπάτος τὸ 134 π.Χ. Θριάμβευσε τὸ 133 π.Χ. ἀπὸ τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Νουμιδίας. Γιὰ μερικά χρόνια εἶχε ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴ Ρώμη, γύρισε ὅμως στὴν ἐπανάσταση τοῦ Τιβέριου Γράκχου. Ὡς πολιτικὸς εἶχε ἀριστοκρατικές ἀρχές. Τὸν σκότωσαν τὸ 129 π.Χ. σὲ ἡλικία 56 περίπου ἐτῶν. Γιὰ τὴ δολοφονία του κατηγορήθηκε τὸ δημοκρατικὸ κόμμα, γιατί σ' αὐτὸ εἶχε ἀντιταχθεῖ στὶς ταρχές τῶν Γράκχων, ὅπως καί ἡ γυναίκα του Σεμπρονία, ἀδερφή τῶν Γράκχων, χωρὶς ὅμως ἀποδείξεις. (Θαυμάσια εἰκόνα του παρέχει ὁ Πολύβιος 32, 8 - 16).

3. Ὁ C. Laelius (Γάϊος Λαίλιος), γιὸς τοῦ Γ. Λαίλιου, ὑπάτου (190 π.Χ.) φίλος τοῦ Σκιπίωνα Αἰμιλιανοῦ. Γεννήθηκε τὸ 186 π.Χ. Χρημάτισε ταμίας τὸ 151 π.Χ., πραιτορας τὸ 145 π.Χ., ὑπάτος τὸ 140 π.Χ. μαζί μὲ τὸν Q. Servilius Caepio. Ἐπιδόθηκε στὶς φιλοσοφικές καί φιλογολικές μελέτες· γι' αὐτὸ καί ὀνομάστηκε Sapiens. Διακρίθηκε πολὺ ὡς ρήτορας. Ἰδιαίτερα εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο ἔργο τοῦ Κικέρωνα (*Laelius sive de amicitia*), ὅπου εἶναι τὸ κύριο πρόσωπο τοῦ διαλόγου.

4. Ὁ Masinissa (Μασσανάσης) βασιλιάς τῆς ἀνατολικῆς Νουμιδίας (τοῦ τωρινοῦ Ἀλγερίου), γιὸς τοῦ Γάλα, πατέρας τοῦ Μικίψα καί πάππος τοῦ Ἰουγούρθα (περ. 240-148 π.Χ.). Ἦταν ἀντίπαλος τοῦ βασιλιά Σύφακου, ἐχθρὸς τῶν Ρωμαίων καί φίλος τῶν Καρχηδονίων στὸ δεύτερο Καρχηδονιακὸ πόλεμο. Ἐπειτα, ἐξαιτίας τῶν καλῶν τρόπων τοῦ Σκιπίωνα, μεταπήδησε στοὺς Ρωμαίους, σάν πιστὸς φίλος καί σύμμαχος, διατηρώντας πάντοτε μαζί τους ἰδιαίτερη φιλία καί ἀγάπη

καί μάλιστα μέ τήν οἰκογένεια τῶν Σκιπιδίωνων (πρβλ. *Somn. Scip. 1: familiae nostrae amicissimum*). "Όταν πέθανε ὁ Μασσανάσης ἄφησε ἐκτελεστέ τῆς διαθήκης τό Σκιπίωνα Ἀφρικανό τό Νεώτερο.

ε) Εἰσαγωγή στό *Somnium Scipionis*.

Καί ὁ ἐπίλογος αὐτός τοῦ ἔργου συντάχθηκε μέ τό τεχνικό ὑπόδειγμα τοῦ Πλάτωνα (Πολιτ. X, 614 B), πού τόν μιμήθηκε στήν ἐπινόηση, μέ κάποια ὅμως παραλλαγή. Ὁ Σωκράτης δηλ. γιά νά ὑποστηρίξει ὅτι στήν ἄλλη ζωή ἀνάλογες ποινές καί ἀμοιβές περιμένουν τούς κακοούς καί τούς ἐνάρετους, διηγεῖται γιά τόν Ἡρα τόν Ἀρμένιο, κατὰ τό γένος Πάμφυλο. Αὐτός σκοτώθηκε στόν πόλεμο. Τή δέκατη μέρα, ἀφότου εἶχε σκοτωθεῖ, σήκωσαν τό νεκρό, γιά νά τόν θάψουν μετὰ δύο μέρες. Ὅμως στή φωτιά πού βρισκόταν ξανάζησε καί διηγεῖται, ὅσα εἶδε τίς 12 αὐτές μέρες στόν ἄλλο κόσμο. Αὐτή τή διήγηση ὁ Κικέρων τήν ἀντικατέστησε μ' ἓνα ὄνειρο, πού εἶδε τό κύριο πρόσωπο τοῦ διαλόγου, ὁ Σκιπίων, Ἀφρικανός ὁ Νεώτερος, ὅταν φιλοξενήθηκε στό Μασσανάση. Αὐτό ἔκανε ὁ Κικέρων γιά ψυχολογικούς κυρίως λόγους καί τό παρουσιάζει στό τέλος τοῦ βου βιβλίου. Πρβλ. καί τό ὄνειρο τοῦ Ἀπόκοπου, στιχοῦργημα ἀπό 558 στίχους τοῦ Κρητικοῦ Μπεργαδῆ, στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα, πολλές φορές τυπωμένο στή Βενετία. Ἐκδόθηκε ἀπό τό Legrand δύο φορές : (Coll. de Monuments ἀριθμ. 9, 1870, καί Biblioth. grecque vulg. II 1881).

Τό λόγο πού ἀνάγκασε τόν Κικέρωνα στό τέλος ἑνός πολιτικοῦ ἔργου νά μιλήσει γιά τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ἐξηγεῖ ὁ Μακρόβιος (*Somn. 1, 4, 2*) λέγοντας τά ἑξῆς : "Όταν ὁ Λαίλιος δυσανασχετοῦσε (στό ἔργο τοῦ Κικέρωνα γιά τήν πολιτεία), γιατί δέν εἶχαν κάνει δημόσια ἀνδριάντα, γιά νά τιμήσουν τό Σκιπίωνα Νασικά, πού σκότωσε τό 133 π.Χ. τόν τύραννο (Τιβ. Γράκχο), ἀπάντησε ἀνάμεσα στ' ἄλλα καί τά ἑξῆς : «ἀλλά ἂν καί ἡ συνείδηση αὐτῆ τῶν καλῶν πράξεων τοῦ εἶναι ἡ πιό μεγάλη ἀμοιβή, ὅμως ἡ θεία αὐτή ἀρετή ἐπιθυμεῖ ὄχι ἀνδριάντες (χάλκινους) στερεωμένους σέ μολυβένιες βάσεις, οὔτε θριάμβους μέ δάφνες, πού εἶναι προορισμένες νά ξεραθοῦν (μακραθοῦν), ἀλλά περισσότερο σταθερά καί πιό ζωντανά εἶδη ἀμοιβῶν. Ποιά εἶναι ἐπιτέλους αὐτά τά εἶδη ; ρώτησε ὁ Λαίλιος. Τότε ὁ Σκιπίων εἶπε : «Ἀκοῦστε με, ἐπειδή τρεῖς μέρες πιά ἀναπαυόμαστε γιά τή γιορτή».

Μέ τέτοια λόγια αρχίζει ἐδῶ τήν ἀφήγηση τοῦ ὄνειρου (καί ὅχι ὅπως γίνεται στόν Πλάτωνα μέ μύθο) δείχνοντας ὅτι οἱ σταθερότερες καί διαρκέστερες ἀμοιβές στόν οὐρανό, ὅπως κι ὁ ἴδιος ἀντιλήφθηκε, περιμένουν τούς ἐνάρετους πολιτικούς ἡγέτες, πού ἐξυπηρέτησαν τήν πατρίδα καί τό κοινό καλό.

Μολονότι χάθηκε ἕνα μέρος ἀπό τά προηγούμενα βιβλία, τό *Sonnum Scipionis* διατηρήθηκε ἀκέραιο. Μ' αὐτό ἀσχολήθηκαν διάφοροι καί ἰδίως ὁ λόγιος συγγραφέας Μακρόβιος, ἀνθύπατος τῆς Ἀφρικῆς τό 410 μ.Χ., πού τό ὑπομνημάτισε (στίς ἀρχές τοῦ 5ου αἰῶνα μ.Χ.) ὅς ἐδύ βιβλία πού σώζονται καί πού περιέχουν διάφορες μαθηματικές καί ἀστρονομικές παρατηρήσεις καθώς καί νεοπλατωνικές θεωρίες.

Cum in Africam venissem M'. Manilio consuli ad quartam I § 1 (9)
 legionem tribunus, ut scitis, militum, nihil mihi fuit potius, quam
 ut Masinissam convenirem regem, familiae nostrae iustis de cau-
 sis amicissimum. Ad quem ut veni, complexus me senex conlacri-
 mavit aliquantoque post suspexit ad caelum et : Grates, inquit,
 tibi ago, summe Sol, vobisque, reliqui Caelites, quod, ante quam
 ex hac vita migro, conspicio in meo regno et his tectis P. Corne-
 lium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor ; itaque numquam
 ex animo meo descendit illius optimi atque invictissimi viri memo-
 ria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra re publica
 percontatus est, multisque verbis ultro citroque habitis ille nobis
 consumptus est dies.

Post autem apparatu regio accepti sermonem in multam noc- I § 2 (10)
 tem produximus, cum senex nihil nisi de Africano loqueretur
 omniaque eius non facta solum, sed etiam dicta meminisset.
 Deinde, ut cubitum discessimus, me et de via fessum, et qui ad
 multam noctem vigilassem, artior quam solebat somnus comple-
 xus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti ;
 fit enim fere, ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid
 in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet
 saepissime vigilans solebat cogitare et loqui) Africanus se osten-
 dit ea forma, quae mihi ex imagine eius quam ex ipso erat notior ;
 quem ubi agnovi, equidem cohorrui, sed ille : Ades, inquit, animo
 et omitte timorem, Scipio, et, quae dicam, trade memoriae.

Videsne illam urbem, quae parere populo Romano coacta II § 3 (11)
 per me renovat pristina bella nec potest quiescere ? (ostendebat
 autem Karthaginem de excelso et pleno stellarum illustri et claro
 quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis paene miles.

* Σύμφωνα με τή στερéυτη έκδοση τοῦ C. F. Müller, Lips. (Teubner).

Hanc hoc biennio consul evertes, eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes adhuc a nobis hereditarium. Cum autem Karthaginem deleveris, triumphum egeris censorque fueris et obieris legatus Aegyptum, Syriam, Asiam, Graeciam, deligere iterum consul absens bellumque maximum conficies, Numantiam excindes. Sed cum eris curru in Capitolium invectus, offendes rem publicam consiliis perturbatam nepotis mei.

II § 4 (12) Hic tu, Africane, ostendas oportebit patriae lumen animi, ingenii consiliiue tui. Sed eius temporis ancipitem video quasi factorum viam. Nam cum aetas tua septenos octiens solis anfractus reditusque converterit, duoque ii numeri, quorum uterque plenus alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, in te unum atque in tuum nomen se tota convertet civitas, te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur, tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus, ac ne multa, dictator rem publicam constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamasset Laelius ingemuissentque vehementius ceteri, leniter arridens Scipio: St! quaeso, inquit, ne me e somno excitetis, et parumper audite cetera.

III § 5 (13) Sed quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rem publicam, sic habeto: omnibus, qui patriam conservaverint, adiuverint, auxerint, certum esse in caelo definitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruuntur; nihil est enim illi principi deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius quam concilia coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur; harum rectores et conservatores hinc profecti huc revertuntur.

III § 6 (14) Hic ego, etsi eram perterritus non tam mortis metu quam insidiarum a meis, quaesivi tamen, viveretne ipse et Paulus pater et alii, quos nos extinctos arbitraremur. Immo vero, inquit, hi vivunt, qui e corporum vinculis tamquam e carcere evolaverunt, vestra vero, quae dicitur, vita mors est. Quin tu aspicias ad te venientem Paulum patrem? Quem ut vidi, equidem vim lacri-

narum profudi, ille autem me complexus atque osculans flere prohibebat.

Atque ego ut primum fletu represso loqui posse coepi, Quae- III § 7 (15)
 ro, inquam, pater sanctissime atque optime, quoniam haec est
 vita, ut Africanum audio dicere, quid moror in terris? quin huc
 ad vos venire propero? Non est ita, inquit ille. Nisi enim deus
 is, cuius hoc templum est omne, quod conspicias, istis te corporis
 custodiis liberaverit, huc aditus patere non potest. Homines
 enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illius globum, quem
 in hoc templo medium vides, quae terra dicitur, iisque animus
 datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera ei stellas voca-
 tis, quae globosae et rotundae, divinis animatae mentibus, circu-
 los suos orbesque conficiunt celeritate mirabili. Quare et tibi,
 Publi, et piis omnibus retinendus animus est in custodia corporis
 nec iniussu eius, a quo ille est vobis datus, ex hominum vita mi-
 grandum est, ne munus humanum adsignatum a deo defugisse vi-
 deamini.

Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, iusti- III § 8 (16)
 tiam cole et pietatem, quae cum magna in parentibus et propin-
 quis, tum in patria maxima est; ea vita via est in caelum et in
 hunc coetum eorum, qui iam vixerunt et corpore laxati illum
 incolunt locum, quem vides, (erat autem is splendidissimo can-
 dore inter flammās circus elucens) quem vos, ut a Graiis acce-
 pistis, orbem lacteum nuncupatis; ex quo omnia mihi contem-
 planti praeclara cetera et mirabilia videbantur. Erant autem eae
 stellae, quas numquam ex hoc loco vidimus, et eae magnitudines
 omnium, quas esse numquam suspicati sumus, ex quibus erat
 ea minima, quae ultima a caelo, citima a terris luce lucebat aliena.
 Stellarum autem globi terrae magnitudinem facile vincebant.
 Iam ipsa terra ita mihi parva visa est, ut me imperii nostri, quo
 quasi punctum eius attingimus, paeniteret.

Quam cum magis intuerer, Quaesio, inquit Africanus, quous- IV § 9 (17)
 que humi defixa tua mens erit? Nonne aspicias, quae in templa

veneris ? Novem tibi orbibus vel potius globis conexas sunt omnia, quorum unus est caelestis, extumus, qui reliquos omnes completur, summus ipse deus arcens et continens ceteros ; in quo sunt infixi illi, qui volvuntur, stellarum cursus sempiterni ; cui subiecti sunt septem, qui versantur retro contrario motu atque caelum ; ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. Deinde est hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor, qui dicitur Iovis ; tum rutilus horribilisque terris, quem Martium dicitis ; deinde subter mediam fere regionem sol obtinet, dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret et compleat. Hunc ut comites consequuntur Veneris alter, alter Mercurii cursus, in infimoque orbe luna radiis solis accensa convertitur. Infra autem iam nihil est nisi mortale et caducum praeter animos munere deorum hominum generi datos, supra lunam sunt aeterna omnia. Nam ea, quae est media et nona, tellus, neque movetur et infima est, et in eam feruntur omnia nutu suo pondera.

V § 10 (18) Quae cum intuerer stupens, ut me recepi, Quid ? hic, inquam, quis est, qui complet aures meas tantus et tam dulcis sonus ? Hic est, inquit, ille, qui intervallis disiunctus inparibus, sed tamen pro rata parte [ratione] distinctis impulsu et motu ipsorum orbium efficitur et acuta cum gravibus temperans varios aequaliter concentus efficit ; nec enim silentio tanti motus incitari possunt, et natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acute sonent. Quam ob causam summus ille caelestis stellifer cursus, cuius conversio est concitatio, acuto et excitato movetur sono, gravissimo autem hic lunaris atque infimus ; nam terra nona immobilis manens una sede semper haeret complexum medium mundi locum. Illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est duorum, septem efficiunt distinctos intervallis sonos, quorum numerus rerum omnium fere nodus est ; quod docti homines nervis imitati atque cantibus aperuerunt sibi reditum in humanum locum, sicut alii, qui praestantibus ingeniis in vita humana divina studia coluerunt.

Hoc sonitu oppletae aures hominum obsurduerunt ; nec est V § 11 (19)
 ullus hebetior sensus in vobis, sicut, ubi Nilus ad illa, quae Catadupa nominantur, praecipitat ex altissimis montibus, ea gens, quae illum locum adcolit, propter magnitudinem sonitus sensu audiendi caret. Hic vero tantus est totius mundi incitatissima conversione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint, sicut intueri solem adversum nequitis, eiusque radiis acies vestra sensusque vincitur. Haec ego admirans referebam tamen oculos ad terram identidem.

Tum Africanus : Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum ac domum contemplari ; quae si tibi parva, ut est, ita videtur, haec caelestia semper spectato, illa humana contemnito. Tu enim quam celebritatem sermonis hominum aut quam expetendam consequi gloriam potes ? Vides habitari in terra raris et angustis in locis et in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vasta solitudines interiectas, eosque, qui incolunt terram, non modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim transversos, partim etiam adversos stare vobis ; a quibus expectare gloriam certe nullam potestis. VI § 12 (20)

Cernis autem eandem terram quasi quibusdam redimitam et circumdatam cingulis, e quibus duos maxime inter se diversos et caeli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos obriguisset pruina vides, medium autem illum et maximum solis ardore torreret. Duo sunt habitabiles, quorum australis ille, in quo qui insistent, adversa vobis urgent vestigia, nihil ad vestrum genus ; hic autem alter subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne quam tenui vos parte contingat. Omnis enim terra, quae colitur a vobis, angustata verticibus, lateribus latior, parva quaedam insula est circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quem Oceanum appellatis in terris, qui tamen tanto nomine quam sit parvus, vides. VI § 13 (21)

Ex his ipsis cultis notisque terris num aut tuum aut cuiusquam nostrum nomen vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit vel illum Gangem tranatare ? Quis in reliquis ori- VI § 14 (22)

entis aut obeuntis solis ultimis aut aquilonis austrive partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis cernis profecto quantis in angustiis vestra se gloria dilatari velit. Ipsi autem, qui de nobis loquuntur, quam loquentur diu?

- VII §15(23) Quin etiam si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes unius cuiusque nostrum a patribus acceptas posteris prodere, tamen propter eluviones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo [non] aeternam, sed ne diuturnam quidem gloriam adsequi possumus. Quid autem interest ab iis, qui postea nascentur, sermonem fore de te,
- VII §16(24) cum ab iis nullus fuerit, qui ante nati sunt? qui nec pauciores et certe meliores fuerunt viri, praesertim cum apud eos ipsos, a quibus audiri nomen nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi possit. Homines enim populariter annum tantum modo solis, id est unius astri, reditu metiuntur; cum autem ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint eandemque totius caeli discriptionem longis intervallis rettulerint, tum ille veritens annus appellari potest; in quo vix dicere audeo quam multa hominum saecula teneantur. Namque ut olim deficere sol hominibus extinguique visus est, cum Romuli animus haec ipsa in templa penetravit, quandoque ab eadem parte sol eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad principium stellarumque revocatis expletum annum habeto; cuius quidem anni nondum vicesimam partem scito esse conversam.

- VII §17(25) Quocirca si redditum in hunc locum desperaveris, in quo omnia sunt magnis et praestantibus viris, quanti tandem est ista hominum gloria, quae pertinere vix ad unius anni partem exiguum potest? Igitur alte spectare si voles atque hanc sedem et aeternam domum contueri, neque te sermonibus vulgi dedideris nec in praemiis humanis spem posueris rerum tuarum; suis te oportet inlecebris ipsa virtus trahat ad verum decus, quid de te alii loquantur, ipsi videant, sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille et angustiis cingitur iis regionum, quas vides, nec umquam

de ullo perennis fuit et obruitur hominum interitu et oblivione posteritatis extinguatur.

Quae cum dixisset, Ego vero, inquam, Africane, siquidem VIII§18(26) bene meritis de patria quasi limes ad caeli aditum patet, quamquam a pueritia vestigiis ingressus patris et tuis decori vestro non defui, nunc tamen tanto praemio exposito enitar multo vigilantius. Et ille : Tu vero enitere et sic habeto, non esse te mortalem, sed corpus hoc ; nec enim tu is es, quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura, quae digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse, siquidem est deus, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit et moderatur et movet id corpus, cui praepositus est, quam hunc mundum ille princeps deus ; et ut mundum ex quadam parte mortalem ipse deus aeternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet.

Nam quod semper movetur, aeternum est ; quod autem movetur VIII§19(27) tum adfert alicui, quodque ipsum agitur aliunde, quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est. Solum igitur, quod sese movet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moveri quidem desinit ; quin etiam ceteris, quae moventur, hic fons, hoc principium est movendi. Principii autem nulla est origo ; nam ex principio oriuntur omnia, ipsum autem nulla ex re alia nasci potest ; nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde ; quodsi numquam oritur, ne occidit quidem umquam. Nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit, siquidem necesse est a principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur ; id autem nec nasci potest nec mori ; vel concidat omne caelum omnisque natura et consistat necesse est nec vim ullam nanciscatur, qua a primo impulsa moveatur.

Cum pateat igitur aeternum id esse, quod a se ipso moveatur IX § 20 (28) tum, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget ? Inanimatum est enim omne, quod pulsu agitur externo ; quod autem

est animal, id motu cietur interiore et suo ; nam haec est propria natura animi atque vis ; quae si est una ex omnibus, quae sese moveat, neque nata certe est et aeterna est.

IX § 21 (29)

Hanc tu exerce optimis in rebus ! sunt autem optimae curae de salute patriae, quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit ; idque ocius faciet, si iam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras et ea, quae extra erunt, contemplans quam maxime se a corpore abstrahet. Namque eorum animi, qui se corporis voluptatibus dediderunt earumque se quasi ministros praebuerunt impulsuque libidinum voluptatibus oboedientium deorum et hominum iura violaverunt, corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur nec hunc in locum nisi multis exagitati saeculis revertuntur. Ille discessit ; ego somno solutus sum.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

I

Περίληψη: Ὁ Π. Κορνήλιος Σκιπίων ὁ Ἀφρικανὸς ὁ Νεώτερος διηγεῖται στοὺς φίλους του τὴ συνάντησίν του μὲ τὸ Μασσανάση στὴν Ἀφρική καὶ τὰ ὅσα εἰπώθηκαν γιὰ τὸ Σκιπίωνα Ἀφρικανὸν τὸν Πρεσβύτερο, τὸν παπποῦ του. Μετὰ τὴ συζήτηση ἔπese νὰ κοιμηθεῖ καὶ εἶδε στὸν ὕπνο του τὸν παπποῦ του.

§ 1. (9) *cum... venissem* ἀφοῦ ἦλθα (τὸ 149 π.Χ.) στὴν ἀρχὴ τοῦ γ' Καρχηδονιακοῦ πολέμου, ὅταν πολιορκοῦνταν ἡ Καρχηδόνα. Ὁ Π. Κορνήλιος Σκιπίων Αἰμιλιανὸς ἀρχίζει τὴ διήγησίν του. *Africam*· μὲ τὴ λέξη *Africa* σέ εὐρύτερη ἔννοια οἱ Ρωμαῖοι ἔννοοῦσαν τὴ Λιβύη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, δηλ. τὴν παλιά περιοχὴ τῆς Καρχηδόνας, ἐνῶ σέ στενότερη ἔννοια, ὅπως ἐδῶ, τὴ χώρα ἔξω ἀπ' αὐτὴ πού εἶχε κάποτε ὑποταχθεῖ στοὺς Καρχηδониους, ὅπως καὶ τὴ χώρα τῶν γειτονικῶν φυλῶν καὶ ἰδιαίτερα τὴν ὀνομαζόμενη *Africa propria* (τώρα Τυνησία - Τύννης καὶ Τύνις). *M. Manilio* (κοίταξε τὰ προλεγόμενα σ. 104). *consuli* σύνδεσέ το μὲ τὸ *tribunus... militum* (= *tribunus militaris*) στρατιωτικὸς χιλιάρχος κάτω ἀπὸ τίς διαταγές τοῦ ὑπάτου. *ad quartam legionem tr. m.* χιλιάρχος τῆς τέταρτης λεγεώνας. Τῆς λεγεώνας ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἦταν ὁ ὑπάτος (*consul*) ἢ ὁ ὑπατικός χιλιάρχος (*tribunus consularis*), ἀλλὰ διοικητές (ἀξιωματικοὶ κατώτεροι) αὐτῆς ἦταν κυρίως οἱ χιλιάρχοι, ἔξι σέ κάθε μιὰ λεγεώνα, πού τὴ διοικοῦσαν δυὸ δυὸ μὲ ἀλλαγὴ γιὰ δυὸ μῆνες. *nihil mihi fuit potius quam ut... convenirem* = τίποτε καλύτερο δὲν εἶχα παρά νὰ συναντήσω (τίποτ' ἄλλο δέ λαχτάρησα περισσότερο παρά νὰ συναντήσω. Τό *potius* (= *antiquius*) εἶναι οὐδέτερο συγκριτικοῦ τοῦ *potis*, ε. *Masinisam* κοίταξε προλεγόμενα σ. 105. *Familiae* δοτ. *justis de causis*, ἡ πρόθεσις *de* ἔχει αἰτιολογικὴ σημασία = γιὰ βάσιμους (σοβαροὺς) λό-

γους. *ut* = καθώς. *senex*, 90 περίπου χρόνων. *senex*, *senis* = γέροντας. *conlacrimavit* ή πρόθ. *cum* (con-) δείχνει ένταση. *suspexit ad caelum* και *in caelum* και (μέ τροπική σημασία) άπλά *caelum*. *suspicio*, -pexi, -spectum, *ēre* (γ) βλέπω πρὸς τὰ πάνω (άναβλέπω). *grates... tibi ago... vobisque... quod... conspicio* = εύγνωμοσύνη χρω-
στῶ σέ σένα, και σέ σᾶς, γιατί (εύχαριστῶ σένα και σᾶς γιατί). τό *grates* (άντί *gratias*) και *Caelites* (άντί τοῦ *caelestes* = *dii* ή *di*)
γιά νά δείξουν μεγαλοπρέπεια. 'Η ὅλη φράση, γενικά ποιητική, εἶναι
παρμένη από κάποιον ποιητή. *summe sol... Caelites*. Τό *summe*
(ἐδῶ μέ έννοια ὄχι τοπική, αλλά ήθική) = μέγιστε, ανώτατε· τό δέ
Caelites (οὐσιαστ.) οἱ οὐράνιοι, θεοί τοῦ οὐρανοῦ (ὁ "Ἡλιος καθὼς και
ή Σελήνη και τὰ υπόλοιπα ἀστέρια, πού στίς πολύ παλιές θρησκείες τὰ
θεωροῦσαν θεότητες). *caeles* - *caelitis* (κατά τό *dives*, *divitis*, πλού-
σιος). *antequam... migro* : χρησιμοποιήθηκε ὀριστική ὕστερα από
τό *antequam*, γιατί ή πράξη χρονικά παρουσιάζεται σάν νά πρόκειται
νά γίνει σύντομα. 'Ο Μασσανάσης εἶναι πολύ γέροντας και προσπαθεῖ
νά κατλάβουν οἱ ἄλλοι ὅτι σέ λίγο θά μεταβεῖ (*migrare*) σ' ἄλλον
ὑπαρκτό τόπο *in meo regno et his tectis* ή πρόθεση *in* δέν ἐπαναλαμ-
βανεται, γιατί ή ὅλη φράση ἔχει μονάχα μιᾶ έννοια = στ' ἀνάκτορα
τοῦ βασιλείου μου (πού πρωτεύουσα εἶχε τήν Κίρτα, σήμερα Κωνσταν-
τίνη). 'Η λ. *regnum* ἐδῶ = ή ὑποταγμένη στό βασιλιά χώρα μαζί μέ
τούς κατοίκους της. *itaque* (άντί *ita* ή *adeo*) = τόσο... *illius... viri*
Σκιπίωνα Ἀφρικανοῦ τοῦ Πρεσβύτερου (*Maior*). Τό *illius* μπήκε και
γιά νά δείξει τή χρονική απόσταση, αλλά και γιατί φανερώνει ένταση.
ex animo = από τή μνήμη μου. *memoria* = ἀνάμνηση. *de suo regno*,
κανονικά θά ἔπρεπε νά τεθεῖ *eius*, άντί τοῦ *suo*. *de re publica*, γιά τήν
πολιτεία (σ' αντίθεση πρὸς τό *de... regno*). *ultra citroque* = *ultra*
et citro = ἐδῶ και ἐκεῖ, κι από τὰ δύο μέρη, ἀμοιβαῖα. (= *invicem*).
multis verbis... habitis, ἀφοῦ εἰπώθηκαν πολλά (ἀφαιρ. ἀπόλυτη).
nobis δοτ. τοῦ ποιητ. αἰτίου στό *consumptus est*, αλλά και σάν δοτ.
περιποιητική (γιά μᾶς τούς ἴδιους). *consumo*, -sumpsi, -sumptum.
-ēre (3).

§ 2 (10) *Post autem* = και ὕστερα. *accepti* = ἀφοῦ φιλοξενήθηκαν.
apparatu regio (ἀφαιρ. ὀργανική) = μέ βασιλική μεγαλοπρέπεια και
πλούσιο γεῦμα. *sermonem produximus* = παρατείναμε τή συζήτηση.

in multam noctem = ad multam noctem = μέχρι τῆ βαθιά νύχτα.
cum!.. nihil nisi... loqueretur... meminisset : cum... nihil (ἐνν.
aliud) nisi = καί μολονότι γιά κανένα ἄλλο πράγμα δέ μιλοῦσε παρὰ
 γιά τόν Ἀφρικανό καί θυμόταν (ἀνάφερε)... τό *meminisset* ὑπερσ.
 ἀντί τοῦ παρατατικοῦ πού λείπει. *eius facta... dicta* οὐσ. = τίς πρά-
 ξεις του... τὰ λόγια του. Χιαστά τό μέν *facta* (σέ Ἰσπανία καί Ἀ-
 φρικῇ τό 204 π.Χ.) ἀναφέρεται στό *invictissimi*, τό δέ *dicta* στό *opti-*
mi (§ 1). *cubitus*, ὑπτίον πού δηλώνει τό σκοπό μέ ῥῆμα κινήσεως) =
 γιά νά κοιμηθοῦμε. *cūbo*, -būi, -bītum -āre (1). *ut... discessimus =*
καθώς... ἀποχωρήσαμε, ἀποσυρθήκαμε (ὁ καθένας στό δωμάτιό του).
dis - cedo, -cessi -cessum -ēre (3). *me... somnus complexus est,*
προσωποποιῶτα, = μέ πῆρε ὁ ὕπνος (ἀποκοιμήθηκα). *complector -*
plexus sum, (3). de via, ἡ πρόθεσις de (propter) φανερώνει αἰτία
(ἔπως πιά πάνω § 1 justis de causis) στό fessum (παθ. μετοχή τοῦ
fatisco). *et qui... vigilassem =* καί ἐπειδὴ ἐγώ (*et ego qui = cum*
ego) εἶχα ἀγρυπνήσει. *artior (= artior) quam solebat =* βαθύτερος ἀπό
 τό συνηθισμένο (*quam solebat = solito ἢ παρὰ τῇ συνήθειά του*). *soleo,*
solitus sum (2) ἡμιαποθ. *hic mihi... Africanus se ostendit =* τότε
 (= *hic*) μοῦ φανέρωσε τόν ἑαυτό του (φανερώθηκε) ὁ Ἀφρ. *ostendo,*
-tendi, -tentum, ēre (3). *equidem =* πραγματικά. *fere* ἐδῶ = γενικά,
 -*tendi, -tentum, ēre* (3). *fit... ut... pariant =* συμβαίνει ὥστε...
 συνήθως (*plerumque, vulgo*). *fit... ut... pariant =* συμβαίνει ὥστε...
 νά γεννοῦν. *pario - peperit, -partum, ēre* (3). *cogitationes =* οἱ σκέ-
 ψεις. *sermōnes =* ὁμιλίες, λόγια. *scribit Ennius* (γράφει) ἀναφέρει ὁ
 Ennius. Ἐδῶ ὑπονοεῖ ὁ Κικέρων τοὺς στίχους τοῦ Ἐννίου, πού θυμή-
 θεκε καί ὁ Βιργίλιος (Αἰν. 2, 270) :

in somnis mihi visus Homerus adesse poëta
hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo.

Ὁ Ἐννίος γεννήθηκε τό 239 π.Χ. στήν πόλιν Ρωδιές τῆς Καλα-
 βρίας. Ἦταν ἐθνικός ποιητής τῶν Ρωμαίων. *de quo* δηλ. Homēro.
videlicet = δηλαδή (εἰρωνικά), *vigilans =* ἀγρυπνώντας. *cogitare =*
 νά διαλογίζεται (νά θυμάται). *ea forma, ἀφαιρ. ex imagine eius =*
 ἀπό τήν εἰκόνα του. Τίς εἰκόνες πού ἦταν ἀπό κερί κι εἶχαν σχῆμα προ-
 σωπεῖου τίς τοποθετοῦσαν στό ὀνομαζόμενο *atrium* μέσα σέ ξύλινους
 μικροῦς ναοῦς (*armaria*). Κάτω ἀπ' τίς εἰκόνες ὑπῆρχε ἐπιγραφή ἢ
 ὑπογραφή (*titulus*) μέ τό ὄνομα αὐτῶν τῶν ἀρχόντων, πού εἶχαν τό

δικαίωμα γι' αὐτό (*ius imaginum*). *ex imagine eius quam ex ipso erat notior*. Ὁ νεώτερος Ἀφρικανός ἦταν πολὺ μικρὸς ἀκόμα, ὅταν πέθανε (183 π.Χ.) ὁ νικητὴς τοῦ Ἀννίβα. *quem* = *hunc autem* = τοῦτον δέ. *agnovi* = ἀναγνώρισα. *agnosco*, *agnōvi*, *-agnitum* -*ēre* (3). *cohorruī* ρ. *cohorresco*, *-horruī*, *-ēre* = ἀνατριχιάζω, φοβοῦμαι. *sed ille... inquit* ἀλλὰ ἐκεῖνος... εἶπε. *ades* (προστακτ. τοῦ *adsum*) *animō et omīte* (= *depōne*) *timorem* = πάρε θάρρος καὶ διώξε τὸ φόβο σου, μὴ φοβᾶσαι. Τὸ ἓνα ἐπεξηγεῖ τὸ ἄλλο. Τὸ *animō* (ἢ *animis*) εἶναι σέ πτώση δοτικῇ. *trade* = *manda* ἢ *committe*. = *memoriae* (δοτ.) = στή μνήμη τῶν μεταγενέστερων. *quae dicam* = ὅσα θὰ πῶ, τὰ λόγια μου.

II

Περὶ λήψης : Τὸ φάντασμα τοῦ παπποῦ προφητεύει στὸν ἑγγονό του γιὰ τὴ μελλοντικὴ δόξα του καὶ τὸ τραγικὸ του τέλος.

§ 3 (11) *illam urbem* = *Karthaginem*. *parere coacta... per me* = πού ἀναγκάστηκε ἐξαιτίας μου νὰ ὑπακούει (νὰ εἶναι πειθνία). Ἀνάμεσα στοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης, ὅταν νικήθηκαν οἱ Καρχηδόνιοι στὴ Ζάμα τὸ 202 π.Χ., ἦταν ἡ καταβολὴ γιὰ 50 χρόνια εἰσφορῶν (κάθε χρόνον καὶ μιᾶς), συνολικά 10.000 ταλάντων, καὶ ἡ υποχρέωση νὰ μὴν κηρύξουν ποτέ τὸν πόλεμον στὴν Ἀφρική ἢ ἐξω ἀπ' αὐτὴ χωρὶς τὴν ἄδεια τῆς Ρωμαϊκῆς Συγκλήτου. *cōgo*, *-cōēgi*, *-coactum*, *-ēre* (*cum* + *ago* = ὀδηγῶ μαζί) = ἀναγκάζω. *pareo*, *-rui* (2). *populo Romano* δοτ. *renovat* : στήν πραγματικότητά αἰτία τοῦ γ' Καρχηδονιακοῦ πολέμου ἦταν ἡ Σύγκλητος, πού ζητοῦσε τὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῶν Καρχηδονίων, καὶ ὁ Μασσανάσης, πού τοὺς ἐνοχλοῦσε ἀκατάπαυστα μέ λεηλασίες. Καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ὅμως τὸ 187 π.Χ. ζήτησαν νὰ καταβάλουν σέ μιὰ δόση τὸ ὑπόλοιπον τοῦ χρέους τους, γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴ φορολογικὴ ταπείνωση. *pristina* (*pristina*) *bella* δηλ. τοῦ α' (264 - 241 π.Χ.) καὶ β' Καρχηδονιακοῦ πολέμου (218 - 201 π.Χ.). *quiescere* = νὰ ἡσυχάζει, νὰ εἰρηνεύσει. *quiesco*, *quievi*, *-ēre* (3). *ostendebat autem* = καὶ ἔδειχνε. Τὸ *autem* ἐδῶ δέν εἶναι σύνδεσμος ἀντιθετικὸς, ἀλλὰ εἰσάγει μιὰ παρένθεση. Μεταφράζεται πιὸ καλὰ μέ τὸ ἀπλό «καί»... Κατὰ τὸ Μακρόβιον ὁ Σκιπίων βρίσκεται στό γαλαξία (*orbis lacteus* ἢ *locus*

plenus stellarum γεμάτος ἄστρα), ὅπου σύμφωνα μέ τοὺς Πυθαγο-
 ρεῖους ἦταν ἡ ἔδρα τῶν ψυχῶν τῶν ἡρώων. ostendo -ndi -ostentum
 καὶ ostentatum (3) δείχνω. et... illustri et claro quodam loco =
 καὶ φωτεινοῦ (ἀφοῦ ἦταν γεμάτος ἀπὸ ἄστρα) καὶ (ἐπομένως) κάποιου
 λαμπροῦ τόπου. ad quam... oppugnandam... γερουνδική ἔλξη =
 γιὰ τὴν πολιορκία τῆς ὁποίας (πόλεως) ...paene miles τὸ ἐπίρρ. paene
 (= σχεδόν) ἐδῶ σάν ἐπίθετο = (σάν) ἀπλὸς στρατιώτης. Tό miles
 συνεκδοχικά = miles gregarius (= ἀπλὸς στρατιώτης). Ὁ βαθμὸς τοῦ
 tribunus militum, πού εἶχε, ἦταν ὁ κατώτατος τῆς στρατιωτικῆς
 ἱεραρχίας. nunc hoc biennio = τώρα... στά ἐρχόμενα δυὸ χρόνια. Tό
 hoc biennio σ' ἄκρα ἀντίθεση μέ τό nunc. consul = ὕπατος (ὄντας).
 Στὴ lex Villia annalis (181 - 180 π.Χ.), πού καθόριζε τὴν ἀπονομή
 τῶν τιμῶν, ὁ νεώτερος Σκιπίων ἐκλέχθηκε ὕπατος νωρίτερα ἀπὸ τό
 κανονικό, σέ ἡλικία 37 χρονῶν (147 π.Χ.). cognomen δηλ. τὸ ἐπώνυμο
 τοῦ Ἀφρικανοῦ. tibi (στό Σκιπίωνα τό Νεώτερο) per te partum
 (σ' ἀντίθεση πρὸς τό adhuc [= μέχρι τώρα]. hereditarium = κλη-
 ρονομική, σύμφωνα μέ τὴν κληρονομιά. a nobis = a me = ἀπὸ μέ (τόν
 πάππο σου) [Σκιπίωνα τόν Πρεσβύτερο]. cum... deleveris (τετελ.
 μέλλ.). deligere = ὅταν θά ἔχεις καταστρέψει. (ὅταν θά καταστρέ-
 ψεις)... θά ἐκλεγεῖς (deligere = deligeris, β' ἐν. μέλλ. ὀριστ. τῆς παθητ.
 φωνῆς). censor (τό 142 π.Χ.). triumphum, στό τέλος τοῦ 146 π.Χ.
 legatus, ὁ Κικέρων ἄλλοῦ λέει ὅτι ἡ πρεσβεία αὐτὴ προηγήθηκε ἀπὸ
 τὴν τιμητεία. iterum = γιὰ δευτέρη φορά, πάλι (γιὰ τόν πόλεμο ἐνάντια
 στὴ Νουμιδία παρὰ τόν ἀπαγορευτικό νόμο τοῦ 151 π.Χ.: ne quis
 iterum consul fieret). consul, κατηγοροῦμ. (τό 134 π.Χ.). absens
 (ἂν καί) ἀπών (δέν παραστάθηκε, δέν ὑπέβαλε ὑποψηφιότητα. Ὁ Σκι-
 πίων, ὅπως λέει ὁ Βαλέριος Μάξιμος, πῆγε στό πεδίο τοῦ Ἀρεως
 γιὰ νά ὑποστηρίξει τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ συγγενοῦς του Φαβίου, πού
 ζητοῦσε νά γίνει Ταμίας, καὶ ὁ Σκιπίων) ἐκλέχθηκε γιὰ δευτέρη φορά
 ὕπατος. maximum = καταστρεπτικό, μακρό (διάρκισε ἀπὸ τό 141 -
 133 π.Χ.). Numantiam excindes τό 133 π.Χ. Ἡ πρόταση αὐτὴ ἀσύν-
 δετη καὶ σέ παράταξη ἐπέξηγε τὴν προηγούμενη = δηλ. θά... excindo
 (exscindo), -scidi, -scissum -ere (3). cum eris curru (ἀφαιρ.
 ὀργαν.). in Capitolium invectus = ὅταν θά ἔχεις εἰσέρθει (θά εἰσέρ-
 θεις) μέ θριαμβευτικό ἄρμα στό Καπιτώλιο. offendes rem publicam
 consiliis (ἀφαιρ. ὀργαν.) μέ τίς σκέψεις, τὰ φιλόδοξα σχέδια (μέ τὴ
 ὑποστήριξη ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

μεταρρύθμιση τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου), ἐξαιτίας τῆς κληρονομιάς στό Ρωμ. λαό τοῦ βασιλιᾶ τῆς Περγάμου Ἀττάλου τοῦ Γ' πού εἶχε πεθάνει. offendo, -fendi -fensum, -ēre = βρίσκω, πετυχαίνω. nepotis mei = τοῦ ἐγγονοῦ μου (Τιβ. Γράκχου, γιοῦ τῆς θυγατέρας του Κορνηλίας).

§ 4. (12). hic (ἐπὶρρ.) = τότε (στό σημεῖο αὐτό, ἐδῶ). ostendas oportebit ('Η ὑποστ. ostendas μέ τό oportet χωρίς τό ut) = θά πρέπει νά δείξεις. patriae δοτ. lumen animi, ingenii consiliiue tui: ἡ μεταφορά αὐτή στή νέα ἑλληνική ἀποδίδεται μέ τό ἐπίθετο «ὄλος» = ὅλο σου τό θάρρος, ὅλο σου τό πνεῦμα, ὅλη σου τῇ σύνεση. sed eius temporis... fatorum viam. 'Η γεν. temporis ἐξαρθᾶται ἀπό τό fatorum. 'Ο συζητητής γιά μιᾶ στιγμή σῶπασε, μέ τῇ σκέψῃ του στό μέλλον, κατάπληκτος ἀπ' τήν ἀντίθεση πού διακρίνει στή μοίρα τοῦ ἐγγονοῦ του. ancipitem = ἀβέβαιη, ἀμφίβολη (ἐπικίνδυνη). anceps, ancipitis. quasi = ut ita dicam (γιά νά πῶ ἔτσι ἢ κατὰ κάποιον τρόπο). 'Ο Σκιπίων βρέθηκε στό κρεβάτι του νεκρός (129 π.Χ.) κάτω ἀπό μυστηριώδεις συνθήκες, ἔχοντας στό πλευρό του σημειώματα τοῦ λόγου, πού ὅπως εἶχε δηλώσει, θά ἐκφωνοῦσε στή Σύγκλητο ἐκθέτοντας τήν πολιτική του θέση πάνω στό ἀγροτικό ζήτημα. cum converterit (= confecerit) duoque ii numeri confecerint = ὅταν θά ἔχει διατρέξει (διανύσει) καί οἱ... θά ἔχουν συμπληρώσει (ὅταν θά συμπληρώσουν) septenos octiens solis anfractus reditusque ὀκτώ ἐπὶ ἐπτὰ κύκλους ἢ ἐπαναφορές τοῦ ἡλίου. Τό ἀριθμητ. ἐπὶρρ. πολλαπλασιάζει τό διανεμητικό (= $7 \times 8 = 56$ χρόνια). solis anfractus (ἡ λέξη anfractus = κύκλος, σπειροειδῆς κίνηση). Εἶναι σύμφωνα μέ τό φαινόμενο ἡ τροχιά τοῦ ἡλίου πάνω στήν ἐκλειπτική, ὥσπου νά φτάσει στά ἡλιοστάσια (τροπές ἢ σημεῖα τῶν τροπῶν), ὅποτε ἔχει τήν πιό μεγάλη του ἀπόκλιση δηλ. 23° καί 27' ἀπό τόν οὐράνιο Ἰσημερινό. Τά ἡλιοστάσια εἶναι δύο, τό χειμερινό τῆς 21 Δεκ. (bruma) καί τό θερινό τῆς 21 Ἰουνίου (colstitium). 'Ο ἥλιος στήν ἐκλειπτική ἀνέρχεται ἀπό τό Ν. ἡμισφαίριο (χειμ. ἡλιοστάσιο) στό βόρειο (θερ. ἡλιοστ.) περνώντας ἀπό τόν ἰσημερινό (ἑαρινή ἰσημερία aequinoctium vernum), στή συνέχεια κατεβαίνει στό Ν. ἡμισφαίριο περνώντας ἀπό τόν ἰσημερινό (φθινοπωρινή ἰσημερία aequinoctium autumnale). 'Η πρώτη φάση τῆς ἀνόδου ἀντιστοιχεῖ στό χειμῶνα καί τήν ἀνοιξη, ἡ δέ ἄλλη τῆς καθόδου στό θέρος καί τό φθινόπωρο. 'Η κίνηση ἀπό τό θερινό ἡλιοστάσιο στό

χειμερινό φαίνεται αντίστροφη τῆς ἄλλης καὶ τοῦτο τό φανερώνει ἡ λ. *reditus καὶ converterit*. Ἐπομένως ἡ ὅλη φράση : *septenos octiens solis anfractus reditusque convertit* (= *convertendo conficit*) = συμπληρώνει 56 περιστροφές τοῦ ἥλιου (δηλ. 56 χρόνια). Ἀπό τὰ παραπάνω γίνεται φανερό ὅτι δὲ φαίνεται νὰ βρίσκεται ὁ ἥλιος κατὰ τὸ θερινό ἡλιοστάσιο στόν ἀστερισμό τοῦ Καρκίνου ἢ κατὰ τὸ χειμ. στόν ἀστερισμό τοῦ Αἰγόκερω, ἀλλὰ ἀντίθετα ἢ γῆ. *duoque ii numeri* δηλ. ὁ 7 καὶ ὁ 8. *plenus* = τέλειος. Ἐδῶ θυμούμαστε τίς Πυθαγόρειες διδασκαλίες, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες οἱ ἀριθμοὶ 7 καὶ 8 νομίζονταν τέλειοι (πλήρεις). *alter altera de causa* : ὁ καθένας γι' ἄλλη αἰτία, π.χ. ὁ 7 γιατί ἀποτελεῖται ἀπό μονό (ἄρσενικό) καὶ ζυγὸ (θηλυκὸ) $1 + 6$ ἢ $2 + 5$ ἢ $3 + 4$, καὶ ὁ 8 γιατί εἶναι ὁ πρῶτος κύβος, πού ἔχει τρεῖς ἴσες καὶ κανονικὲς διαστάσεις (μῆκος, πλάτος, ὕψος $2 \times 2 \times 2$). Γενικά ἐκτός ἀπ' τοὺς λόγους αὐτοὺς ἀναφέρονται κι' ἄλλοι. *habetur* = θεωρεῖται, νομίζεται. *circuitu naturali* = μέ τή φυσική περίοδο. *summam* νοεῖται *anfractuum redituumque solis (annorum) tibi fatalem*. Τό καθορισμένο (ἀπὸ τή μοῖρα) γιὰ σένα ποσό (χρόνων) δηλ. τὰ 56 χρόνια τῆς ζωῆς σου. *se... convertet* θά στραφεῖ (τό 130 π.Χ.). Ὁ Π. Σκιπίων εἶχε τότε στή Ρώμη μεγάλη ἀξία καὶ ἀποτέλουσε τὸ κέντρο στή διαμάχη τῶν κομμάτων. *omnes boni* = ὅλοι οἱ καλοὶ (αὐτοὶ πού εἶχαν τὰ ἴδια μέ τὸ Σκιπίωνα πολιτειακά φρονήματα (σ' ἀντίθεση μέ τοὺς κακοὺς, τοὺς ἐπαναστάτες). *te - te* σχῆμα ἐπαναφοῶς. *socii... Latini*. Αὐτοὶ ἐπειδὴ ἦταν κύριοι μεγάλων κομματιῶν γῆς καὶ ἐπειδὴ ἐβλεπαν νὰ φθάνει ἡ καταιγίδα, στηρίχτηκαν στόν Π. Σκιπίωνα, πού ἔτσι προκάλεσε τὴν ὀργή τῶν μεταρρυθμιστῶν ἐναντίον του. *nitatur* (ὑποτ. τοῦ ἀποθ. *nitor, nixus ἢ nixus sum*, 3) στηρίζεται, μπορεῖ νὰ στηριχθεῖ. *ne multa (dicam) υποτακτ.* = γιὰ νὰ μὴν πῶ πολλά, μ' ἓνα λόγο. *dictator... oportet* = σάν δικτάτορας πρέπει νὰ (κοίταξε πιό πάνω *ostendas oportebit*). Ἀποδόθηκε στή Σύγκλητο ἡ πρόθεση νὰ καταστήσει τὸ Σκιπίωνα δικτάτορα γιὰ νὰ καταπραῖνει τὰ πάθη καὶ νὰ ἀναδιοργανώσει τὴν ταραγμένη πιά πολιτεία. *si impias manus propinquorum effugeris* (τετ. μέλλ.) : οἱ ὑπόνοιες στράφηκαν ἐναντίον τῆς τριανδρίας (*tresviri agris dividundis*) δηλ. τοῦ Κάρβωνα, τοῦ Φλάκκου καὶ τοῦ Γ. Γράκχου, ἀκόμα τῆς Κορνηλίας, μητέρας τῶν Γράκχων καὶ τῆς Σεμπρωνίας, ἀδερφῆς τῶν Γράκχων καὶ γυναίκας τοῦ δολοφονημένου. Ἀναχοίσεις δὲν ἔγιναν. Ἡ Σύγκλητος δὲν ἐνδια-

φέρθηκε. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ ἄσπονδος ἐχθρός του Καικίλιος Μέτελλος στέλνοντας τούς γιούς του στήν κηδεία τοῦ Σκιπίωνα Αἰμιλιανοῦ εἶπε «ite, filii, celebrate exsequias, numquam maioris civis funus videbitis». *hic* (ἐπίρρ.) τότε (στό σημεῖο αὐτό τῆς ἀφηγήσεως) *cum exclamasset ingemuisentque* (ρ. *ingemisco, ingemui*, 3) ὅταν ἀνέκραξε καί ἀναστέναξαν, ὁ Λαίλιος (κοίταξε προλεγόμενα σ. 105) στό ἄκουσμα τῶν λόγων αὐτῶν κραύγασε, οἱ ἄλλοι (Φίλων, Μόμμιος, Τουβέρων, Ροῦφος Σκαιόλας, Φάννιος, κοίταξε προλεγόμενα σελ. 104) ξέσπασαν σέ δάκρυα, ἐνῶ ὁ Σκιπίων, γελώντας μαλακά, παρακαλεῖ νά σωπάσουν. *st.* (ἐπιφώνημα σιωπῆς, πρβλ. τό δικό μας σούτ! «σωπάστε, σιωπή!)). *parumper* = γιά λίγο (ἀκόμα). *cetera* = τά ὑπόλοιπα, τή συνέχεια (τῶν λόγων Σκιπίωνα τοῦ Πρεσβύτερου).

III

Περίληψη : Γιά νά τοῦ δώσει θάρος τοῦ ἀποκαλύπτει τά μυστήρια τῆς ἄλλης ζωῆς καί τῆς εὐτυχίας, πού βρίσκουν ἐκεῖνοι πού ἔγιναν ἄξιοι τῆς Πατρίδας. Παρουσιάζεται ἀκόμα καί ὁ φυσικός του πατέρας Παῦλος Αἰμίλιος. Γιατί ἀπαγορεύεται ἡ αὐτοκτονία. Θεϊκή ἡ καταγωγή τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Ὁ Γαλαξίας εἶναι κατοικία τῶν ἐνάντητων, τῶν δικαίων καί τῶν φίλων τῆς πατρίδας. Ἡ μικρότητα τῆς γῆς σέ σύγκριση μέ τ' ἀστέρια.

§ 5 (13). *quo* = *ut eo*. Τό *quo* χρησιμοποιεῖται μπροστά ἀπό συγκριτικό. *alacrior* = πύο θαρραλέος (πύο ἐνεργητικός). *ad... tutandam* r.p. γιά τή διαφύλαξη τῆς πολιτείας (γερονδιακή ἔλξη). *sic habeto* = μάθε τοῦτο, νόμιζε τοῦτο ὡς βέβαιον, ὅτι... (τό *habeo* ἐδῶ = *puto* = νομίζω καί γι' αὐτό χρησιμοποιήθηκε προστακτ. μέλλοντα [πρβλ. *scito, memento*]). *certum...* ἡ συντ. : ...*certum locum* (ὑποκ. *esse in caelo definitum* (κατηγ.) *omnibus* (δοτ.) *qui... ubi... fruuntur* = ὅτι ὑπάρχει σταθερός τόπος στόν οὐρανό, προορισμένος γιά κείνους πού (γιατί αὐτοί *qui... conservavērunt... auxerint* [ὑποτακτ. αἰτιολογικές]). *ubi... fruuntur* (ὑποτακτ. τοῦ ἀποθ. *fruor, fructus sum*, 3), ὅπου μποροῦν νά ἀπολαύσουν. *beati* = εὐτυχισμένοι «μακάριοι» (δηλ. ἀνάμεσα σ' ὅλα τά ἀγαθά πού παρέχει ἡ ἐσωτερική γαλήνη, ἀπαλλαγμένοι ἀπό κάθε ἀσχολία). *aevum* = *vita*. *nihil est principi deo... acceptius*

quam = τίποτε δέν εἶναι στόν ἀνώτατο θεό... πιά ἀρεστό (εὐπρόσδεκτο) παρά... *principi deo* = στόν ἄρχοντα (ἀνώτατο) θεό· εἶναι ὁ πιά μεγάλος θεός στόν Πλατωνικό διάλογο Τίμαιο πού λέει στούς ἄλλους κατώτερους θεούς : «θεοὶ θεῶν ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων».

quod quidem in ferris fiat (ἀναφ. περιοριστική πρόταση) = (τίποτε) πού τουλάχιστον γίνεται στή γῆ (στόν κόσμο τοῦτο). Ἡ λ. *terra* στόν ἐνικό ἀριθμό σημαίνει τή γῆ, συγκεκριμένα (π.χ. *terrae motus*), ἢ κάθε (μιά) χώρα (π.χ. *in hac terra*) ἢ τήν ξηρά (σ' ἀντίθεση μέ τή θάλασσα π.χ. *terra ac mari, terrā marique*)· στόν πληθυντ. ἀριθμό σημαίνει μία ξεχωριστά ἀπό τίς χώρες τῆς γῆς καί τόν ἴδιο τόν κόσμο, τήν οἰκουμένη. *concilia coetusque hominum iure sociati*, οἱ ἐπίσημες καί ἀνεπίσημες συγκεντρώσεις τῶν ἀνθρώπων, νόμιμα συγκροτημένες (*iure sociati*). Δίκαια ἐπομένως λέγεται : *ubi societas ibi jus* καί θεωρεῖται τό *jus et aequitas* σάν τά *vincula civitatis* (οἱ δεσμοί πού συγκρατοῦν τήν πολιτεία). *concilium* = συνάθροιση πού ἔγινε γιά κάποιον δημόσιο σκοπό· *coetus* = συνάθροιση προσώπων πού ἔγινε μέ τή θέλησή τους (γιά κάποιον σκοπό). *quae* σέ ἔλξη πρὸς τό *civitates* ἀντί *qui* (*concilia coetusque hominum iure sociati*). Πρβλ. § 7 : *quae terra dicitur* καί *quae sidera et stellas vocatis*, § 13 : *quem oceanum appellatis. civitates*. Μέσα στήν πολιτεία ὑπάρχει ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου, γιατί ἔξω ἀπὸ αὐτή δέν ἔχει πιά θέση προκειμένου νά ἐκτελέσει τό καθῆκον του ἀπέναντι στόν ἑαυτό του, ἀπέναντι στόν πλησίον καί ἀπέναντι στόν ἀνώτατο θεό. Γιά τοῦτο στόν θεό αὐτόν εἶναι εὐχαρίστες οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες, καθὼς καί κεῖνοι πού τίς καθοδηγοῦν καί τίς σώζουν. (*harum rectores et conservatores*). *hinc profecti huc revertuntur* : ἀπὸ κεῖ (ἀπὸ τά ἄστρα) ἀφοῦ ξεκίνησαν, ἐκεῖ (στά ἄστρα) ἐπιστρέφουν. (*proficiscor, profectus sum*, 3) : εἶναι ἐπίδραση τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας γιά τήν προὑπαρξη τῶν ψυχῶν στά ἄστρα, πρὶν νά ἐνωθοῦν μέ τό σῶμα. Σύμφωνα μέ τή λαϊκὴ ἀντίληψη, πού εἶναι ἴδια στίς ἰταλοελληνικὲς θρησκείες, οἱ ψυχές αὐτῶν, πού κυβέρνησαν καλὰ τά δημόσια πράγματα, ὅταν ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τό σῶμα, ἐπιστρέφουν στούς οὐράνιους χώρους, σάν στήν πραγματικὴ τους πατρίδα. Ὁ Κικέρων στούς *Τουσκοιανούς* (I, 17 - 20) λέει ὅτι οἱ ψυχές εἶναι μέρος τῆς θείας οὐσίας πού ἔχει διασκορπισθεῖ στόν κόσμο. Τίς ἴδιες ἰδέες ἐπαναλαμβάνει καί ὁ Βιργίλιος (*Αἰν. σ. 724* ἐξ.). Ὁ Σενέκας (*ep. 86,1*), μιλώντας γιά τό *Σχιπίωνα* λέει : *animum eius in caelum*,
 Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ex quo erat, rediisse persuadeo mihi (πείθω τόν ἑαυτό μου, πείθομαι). revertor, reverti, (reversus sum), 3.

§ 6 (14) *hic ego* = τότε ἐγώ. *quam... a meis* = ὅσο (ἀπό το φόβο) ἐκ μέρους τῶν δικῶν μου. *quaesivi... viveretne ipse* = τόν ρωτήσα... ἄν ὁ ἴδιος ζεῖ (ὁ Ἀφρικανός πού συζητοῦσε μαζί του ἢ εἶναι κάποια σκιά). *vivo - vixi - victum - ēre* (3). *extinctos* (esse). (ρ. *extinguor, extinctus sum*, 3). *quos... arbitraremur* : πού (τούς ὁποίους) νομίζαμε· μπῆκε ὑποτακτ., γιατί ἡ ἀναφορική πρόταση εἶναι μέρος σκέψεως οὐσιαστικό, σκέψεως πού ἔχει ἐκφρασθεῖ μέ ὑποτακτ. (*viveret*). *immo vero... hi vivunt* (μέ ρωτᾶς, ἄν ζοῦν καί ἀπαντῶ) : ναι, βέβαια αὐτοί ζοῦν πραγματικά (ζοῦν τήν ἀληθινή τους ζωή). *qui... evolaverunt*. Πλατωνικός τρόπος ἐκφράσεως· τό σῶμα εἶναι «φυλακή, τάφος τῆς ψυχῆς» καί ὁ θάνατος εἶναι «λύτρωση (ἀπαλλαγή) καί χωρισμός τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα» Φαιδ. 67 Δ. Γοργ. 493 Α. *vestra... vita... mors est*. Ὁ Κικέρων ἄλλοι λέει : *haec quidem vita mors est*. Ὁ Ἡράκλειτος ἐπίσης. «ὅτε μὲν ἡμεῖς ζῶμεν, τὰς ψυχὰς ὑμῶν τεθνάναι... ὅτε δὲ ἡμεῖς ἀποθνήσκομεν τὰς ψυχὰς ἀναβιοῦν καί ζῆν»· *quin tu aspicias...* (ἐρώτησ. προτροπτική) = γιατί (λοιπόν) δέν παρατηρεῖς.; παρατήρησε. *ascicio, -spexi, -spectum*, 3. *venientem* μτχ. κατηγορημ. *quem* = *hunc* *autem* = αὐτόν δέ. *equidem... ille autem* = ἐγώ βέβαια... ἀλλά ἐκεῖνος (ἀντίθετα ἐκεῖνος). *vim lacrimarum* = ἄφθονα δάκρυα (ποτάμι ἀπό δάκρυα). *flere prohibebat* (παρατ. ἀπόπειρας) = προσπαθοῦσε νά μέ ἐμποδίσει νά κλαίω (μοῦ ἔλεγε νά μὴν κλαίω). *fleo - flēvi - flētum* (2) *prohibeo, -bui, -bitum*, 2.

§ 7 (15) *ut primum... loqui posse coepi* = καθὼς γιὰ πρώτη φορά (= *ubi primum, simul ac*) ἄρχισα νά μπορῶ νά μιλῶ (ἦταν σ' ἐμένα δυνατό). *loquor - locutus sum* 3. *fletu represso* (ἀφαιρ. ἀπόλ. ὅταν σταμάτησα τὰ δάκρυα. *reprimo, -pressi, -pressum*, 3. *inquam* (εἶπα) μέ σημασία παρακμ. *sanctissime* (ὑπερθ. τοῦ *sanctus* μετοχ. τοῦ *sancio*, πού ἔγινε ἐπίθετο) = πολύ σεβαστέ. *haec αὐτή* (στὸν οὐρανό) *vita* = ἡ (ἀληθινή) ζωή. *ut Africanum audio dicere*, ἐπομένως δέ γνώριζε αὐτός τήν (Πυθαγόρεια, Στωική καί τῆς Ἀκαδημαϊκῆς) διδασκαλία, πού εἶχε διαδοθεῖ στὴ Ρώμη στίς ἀρχές τοῦ τελευταίου π.Χ. αἰῶνα καί τήν πρώτη της ἐκφραση βρίσκουμε στὰ συγγράμματα.

τοῦ Κικέρωνα. Ἡ γῆ δέν εἶναι πιά ἐπαρκής γιά τόν ἄνθρωπο. Ἡ ζωή στή γῆ δέν εἶναι τό ὑπέρτατο ἀγαθό, ὁ θάνατος δέν εἶναι τό πιό μεγάλο κακό. Ἡ γῆ δέν εἶναι τό πᾶν κι οὔτε μπορούμε νά ποῦμε πώς ἔξω ἀπό αὐτή δέν ὑπάρχει τίποτε. Ἀπό τίς φιλοσοφικές ἐκείνες ἀντιλήψεις τῆς Στωᾶς καί τῆς Ἀκαδημίας ἀναπήδησε, ριζώθηκε βαθιά μέ τό λόγο τοῦ Θεανθρώπου ἡ νέα θρησκεία, πού παρουσιάζει τόσα στοιχεῖα ἐπαφῆς μεταξὺ τοῦ ἐθνικοῦ (εἰδωλολάτρη) Κικέρωνα καί τῶν Χριστιανικῶν δογμάτων. *quid moror...?* γιατί; (πούς εἶναι ὁ λόγος πού...;) *in ter- ris*, κοίταξε πύ πάνω § 5. *quin... propero* = γιατί δέν... σπεύδω; (ἄς σπεύσω νά...). *huc* = σ' αὐτό τόν τόπο. Ἡ διδασκαλία τῆς Στωᾶς δεχόταν τήν αὐτοκτονία (πρβλ. «εὐλόγω ἐξαγωγῇ») ἀλλά ὁ Κικέρων ἐδῶ τήν ἀρνεῖται. *non est ita* (κατά λέξη = δέν εἶναι ἔτσι = ὄχι δά, ὄχι, ὄχι!!) (δέν μπορείς νά τό κάμεις) κοίταξε καί πύ κάτω : *in eu- stodiā corporis. ille ὁ πατέρας. nisi... te custodiis* (ἀφαιρ.) *liberave- rit...* ἄν δέ θά σ' ἔχει ἐλευθερώσει ἀπό τά δεσμά (ὅμοιες θεωρίες ὑπῆρ- χαν στοὺς Πυθαγόρειους· πρβλ. καί Πλατ. Φαίδ. 62 B). *templum* ἐδῶ = τόπος στόν οὐρανό (οὐράνιος), πού τό μάτι μας φθάνει (περι- χλείνει), τό στερέωμα. *cuius est* = στόν ὁποῖο ἀνήκει (πού τοῦ ἀνήκει). *quod conspicis*, ἀνάπτυξη τοῦ *templum*. *huc*, σύνδεσέ το μέ τό *adi- tus*. *aditus patere non potest* : δέν εἶναι κατορθωτή ἡ προσέλευση. *hac lege... qui tuerentur* = μ' αὐτό τόν ὅρο (τήν προϋπόθεση)... γιά νά παρατηροῦν καί νά θαυμάζουν αὐτοί (*qui* = *ut* ii). Θάπρεπε νά τεθεῖ *tueantur*, ἀλλά ὁ Κικέρων χρησιμοποίησε παρατ., γιά νά τρα- βῆξει τήν προσοχή τοῦ ἀναγνώστη στό σκοπό τοῦ θεοῦ καί στό χρόνο τῆς δημιουργίας. *tuor - tutatus sum*), 2. *illum globum* = ἐκείνη (τῇ γῆνι) σφαῖρα. *medium* : Σύμφωνα μέ τίς ἀστρονομικές ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων, μέχρι τά χρόνια τοῦ Κοπερνίκου ἡ γῆ βρισκόταν ἀκίνητη στό κέντρο τοῦ σύμπαντος· ἀλλά ὁ Ἀρίσταρχος ἀπό τή Σάμο, πρόδρομος τοῦ Κοπερνίκου, διατύπωσε τήν ἄποψη ὅτι τό σύστημα εἶναι ἡλιοκεντρι- κό (280 π.Χ.) *quae terra dicitur*. τό *quae* σ' ἔλξη πρὸς τό *terra* ἀντί *qui* (= *globus*). πρβλ. πύ πάνω § 5 : *quae civitates. eisque animus...* καί (γιά τό σκοπό αὐτόν) *ψυχή* (δόθηκε)... *ex... ignibus* (πού προέρχεται ἀπό...) : Οἱ Στωικοί θεωροῦσαν τήν *ψυχή* (πύρινο πνεῦμα) (= *inflammata anima*, Κικ.). ὅτι τά ἄστρα ἦταν φωτιές καί ἡ *ψυχή* ἐπίσης, ἀφοῦ προῆλθε ἀπό τά ἄστρα, εἶναι γενικά ἀντίληψη τῶν ἀρχαίων, ὅπως ἀναφέρεται στό Φαίδωνα καί στὸν Τίμαιο τοῦ Πλά-

τωνα, καθώς και από τόν ἴδιο τόν Κικέρωνα στό πρῶτο βιβλίο τῶν Τουσкулανῶν. *sidera et stellas* ἄστρα καί ἀστέρες. *globosae et rotundae*: τό πρῶτο ἐπιθ. φανερώνει τό σφαιροειδές (μέ τήν ἔννοια τοῦ στερεοῦ καί τῆς ὕλης), τό δέ δεύτερο φανερώνει τό κυκλικό (μέ τήν ἔννοια τοῦ σχήματος). Καί ὁ Ἀριστοτέλης νομίζει ὅτι τά ἄστρα εἶναι σφαιρικά. Ὁ Κικέρων ἀλλοῦ λέει ὅτι τίποτε ὠραιότερο (δέν ὑπάρχει) ἀπό τό σχῆμα αὐτό. *divinis animatae mentibus* = πού ἐμψυχώθηκαν μέ θεῖες ψυχές (ζωογονήθηκαν). *circulos suos orbesque conficiunt* (πλεονασμός) = πραγματώνουν τοὺς κύκλους καί διαγράφουν τίς τροχιές τους. Ὁ Κικέρων ἔτσι ἐκφράζει τήν «κύκλω φορὰν» ἢ «ἐγκύκλιον φορὰν» τοῦ Ἀριστοτέλη. *quare* = γιά τοῦτο. *et tibi... et piis... relinendus animus est* = καί ἀπό σένα καί τοὺς εὐσεβεῖς πρέπει νά φυλαχθεῖ ἡ ψυχὴ (σύ καί οἱ εὐσεβεῖς ὀφείλετε νά φυλάτε τήν ψυχὴ). ἡ *pietas* εἶναι ἡ ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντος ἀπέναντι στό θεό, τήν πατρίδα καί τοὺς γνωστούς. *in custodia corporis* = στή φυλακὴ τοῦ σώματος· κοίταξε καί § 21: *inclusus in corpore*. πρβλ. καί Πλατ. Φαίδ. 62 Β. «ὁ... ἐν ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος, ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἔσμεν οἱ ἄνθρωποι καί σύ δεῖ δὴ ἐαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδ' ἀποδιδράσκειν...». Ὁ Κικέρων, ἐνῶ στή Θεολογία εἶναι ὁπαδὸς τῶν Στωικῶν, στό σημεῖο αὐτό ἀποκαλύπτεται Πυθαγόρειος καταδικάζοντας μαζί μέ τόν Πλάτωνα τήν αὐτοκτονία (κοίταξε καί πιό πάνω § 5: *huc*). *nec... migrandum est* καί δέν πρέπει νά μεταικήσετε ἀπό... (νά ἐγκαταλείψετε τή...). *ille*: *animus*. *ne defugisse videamini* = γιά νά μὴ φανεῖτε πὼς ἔχετε ἀποφύγει *defugio*, -*fūgi*-, 3. *munus humanum* = τό καθήκον (δῶρο - προορισμός) τοῦ ἀνθρώπου, τό προορισμένο (δωσμένο) ἀπό τό θεό. *munus*, -*eris* οὐδ.

§ 8 (16) *sic... ut... ut* = ἔτσι... καθώς... καθώς. *anus* = πάππος (δὴλ. ὁ Ἀφρικανὸς ὁ Πρεσβύτερος)... *ego* = ἐγώ (πού σέ γέννησα *gigno* - *genūi*, *genitum*, 3 = γεννῶ. *colo*, *colūi*, *cultum*, 3 = θεράπεύω, καλλιεργῶ, τιμῶ. *iustitiam et pietatem* = δικαιοσύνη καί εὐσέβεια (δὴλ. τὰ καθήκοντα πρὸς τό θεό). *cum... tum* = ὅσο... τόσο (εἶναι). *in parentibus et propinquis* = μεταξὺ (στόν κύκλο) τῶν γονέων καί τῶν συγγενῶν. *ea vita via* (*via* κατηγορ.) *est in caelum* = αὐτὴ ἡ ζωὴ εἶναι δρόμος πού ὁδηγεῖ στόν οὐρανό. *via* - *vita*, *caelum* - *coetum*, παρήχηση. *corpore laxati* = ἀπαλλαγμένοι ἀπό τό σῶμα (τά

δεσμά τοῦ σώματος, πρβλ. § 6 *corporum vinculis*). *quem vides...*
quem... nuncupatis, μετά τίς λέξεις αὐτές ὁ πατέρας του Αἰμίλιος
 Παῦλος δέν παρουσιάζεται πιά σ' αὐτό τό διάλογο. *nuncūpo* (= *apello*)
 α' συζ. = ὀνομάζω. *autem* δέ = καί, κοίταξε καί § 3 : *ostendebat*
autem. circus, κατηγορ. *elucens* = λάμποντας, φεγγαβολώντας, *elū-*
ceo, - *luxi* 2. [*inter flammās* = *inter inflammata sidera* = ἀνάμεσα
 στά διάπυρα ἄστρα. *sidus* - *ēris*, οὐσ. *a Graiis* (λέξη ποιητική) = ἀπό
 τοῦς Ἑλλήνες. Ὁ Κικέρων μεταχειρίζεται τή λέξη *Graii* ὄχι στή
 θέση τοῦ *Graeci* ἐθνικοῦ μέ ἱστορική καί γεωγραφική ἔννοια, ἀλλά
 πάντοτε μέ τή δυναμική ιδέα σεβασμοῦ ἑνός ἡρωικοῦ λαοῦ καί μιᾶς
 κοιτίδας πολιτισμοῦ. *accepistis* = μάθατε, διδασχτήκατε. *orbem la-*
cleum = γαλαξία : τή συγκρότηση αὐτοῦ ἀπό ἄπειρα ἄστρα τήν εἶχε
 πιά ἐπισημάνει ἀπό τό 470 π.Χ. ὁ Δημόκριτος. Ἡ θεωρία τῆς διαμονῆς
 τῶν ψυχῶν τῶν ἐναρέτων ἀνήκει, σύμφωνα μέ τόν Ἰάμβλιχο, στόν
 Ἡρακλεΐδη τόν Ποντικό. *ex quo* (*loco*) (ἀπό τό γαλαξία δηλ. ἀπό τόν
 οὐρανό). *mihi contemplanti* (ρ. *contemplor*, 1) = σέ μένα πού παρα-
 τήρῳ προσεχτικά. *omnia... cetera* = ὅλα... τά ἄλλα (οὐράνια σώματα).
praeclara... mirabilia (κατηγορ.) = ὑπέρλαμπρα καί θαυμαστά. *autem*
 δέ = καί. *eae... quas* = τέτοιοι... πού. *ex hoc loco* = ἀπό τοῦτο τόν
 τόπο (ἀπό τούτη τή γῆ). *eae... quas* = τέτοια... πού... *omnium* (*stel-*
larum). *suspicati sumus* = φανταστήκαμε, (ρ. *suspicio*, 1). *ea...*
quae = ἐκεῖνο πού. *minima* = μικρότερο (ἄστρο), τό φεγγάρι. *ul-*
tima = ὁ πιό ἀπομακρυσμένος ἀπό : τοῦτο σχετικά μέ τόν τόπο, πού
 ὁ Σικιπίων εἶχε μεταφερθεῖ στόν ὕπνο του. *citima* = τό πιό κοντινό
 (ὑπερθ. τοῦ *citer*, *citra*, *citrum*, συγκρ. *citerior*, -*ius*, γεν. -*ioris*) :
 τοῦτο σέ σχέση μέ τήν πραγματικότητα (στόν ξύπνιο). *lucē... aliena* =
 μέ ξένο φῶς (τοῦ ἡλίου)* πρβλ. § 9. : *luna radiis solis accensa* :
 Τό φεγγάρι οἱ Στωϊκοί τό θεωροῦσαν μεγαλύτερο ἀπό τή γῆ, ἐνῶ εἶναι
 γνωστό ὅτι ἡ γῆ εἶναι 49 φορές μεγαλύτερη. *autem* δέ = καί. *facile* =
 εὐκόλα, κατά πολύ. *vincebant* = ὑπερεῖχαν (ἦταν πολύ μεγαλύτεροι).
vinco, *vīci*, *victum*, 3. *sam ipsa terra*, αὐτό σέ ἀντίθεση μέ τό πιό
 πάνω *omnia cetera*· στή θέση τῆς συντακτικῆς αὐτῆς σειρᾶς θά ἔπρεπε
 νά τεθεῖ *terra vero*, ἀλλά ἡ γῆ τούτη. *ita... parva* = τόσο μικρή.
ut me imperii nostri... praeuiteret ὥστε ἐγώ νά εἶμαι δυσαραστημέ-
 νος ἀπό τό κράτος μας. *paeniteo*, -*tūi* 2. καί πιό συνηθισμένα ἀπρόσωπο :
paenitet, -*tuit*, 2. *me alicuius rei* = δέ μου ἄρесеi κάτι, δέν εἶμαι

εὐχαριστημένος. *quo*, ἄφαιρ. ὄργαν. (*imperio*). *quasi punctum* = σάν (*quasi* = *ut ita dicam*) κάποιο σημεῖο (ἐλάχιστη ἔκταση). *eius* = αὐτῆς δηλ. τῆς γῆς. Ἡ ρωμ. περὶ φάνεια μειώνεται. Ἄρα γε θά μὴ λοῦσε ἔτσι ὁ Κικέρων, ἂν ἀπειθυνόταν σέ μεγαλύτερο κύκλο;

IV

Περίληψη : Περιγραφή τοῦ πλανητικοῦ συστήματος τῶν ἐννέα σφαιρῶν.

§ 9 (17) *. *quam* = hanc autem (terram). *magis* (ἐδῶ = *diu-*

* Στὴν παράγραφο τούτη περιέχεται σέ γενικές γραμμές ἡ θεωρία γιὰ τὸν κόσμον στὴν Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα. Τό γεωκεντρικὸ τοῦτο σύστημα ἀναπτύχθηκε μαθηματικὰ πρὸ ὁλοκληρωμένα στὸ σπουδαῖο σύγγραμμα τοῦ Ἑλλήνα ἀστρονόμου Πτολεμαίου (στὸ β' αἰ. περ. 100 - 178 μ.Χ.). «Μεγάλῃ μαθηματικῇ σύνταξιν τῆς ἀστρονομίας σέ 13 βιβλία» καὶ διατηρήθηκε σέ δυναμικὴ ἐφαρμογὴ μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Κοπέρνικου, Κέπλερου καὶ Γαλιλαίου. Ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ Στωϊκοὶ δέχονταν τὸ σύστημα τοῦτο. "Ὅμως καὶ στὴν ἀρχαιότητα παρουσιάστηκαν ἐκεῖνοι πού εἶχαν ἀντίθετη γνώμη καὶ μέ μεγάλη τόλμην πλησίασαν τίς σημερινές θεωρίες. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἀναφέρεται ὁ Ἀναξίμανδρος, μερικοὶ ἀπ' τοὺς νεώτερους Πυθαγόρειους φιλοσόφους (Ἰκέτας καὶ Ἐκφαντος Συρακούσιος), ὁ μαθηματικὸς Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, πού ὀνομάστηκε ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του παραδοξολόγος, καὶ ὁ διάσημος ἀστρονόμος Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος, πού ἀνάπτυξε στὴν ἀρχαιότητα τίς ἰδέες αὐτές πρὸ τέλει. Στὴ συνέχεια (§ 9 καὶ ἐξῆς) θά δοῦμε τίς θεωρίες πού ἐπικράτησαν στὴν ἀρχαιότητα. "Ὅμως σ' αὐτὰ δέ θά βροῦμε καμιά πρωτοτυπία. Ἡ ἀπασχόληση μέ θεωρητικὰ ζητήματα δέν ἐνδιέφερε τοὺς Ρωμαίους. Ἔτσι τὰ ὅσα ἐξιστοροῦνται ἐδῶ εἶναι κυρίως πλατωνικὲς καὶ ἀριστοτελικὲς κοσμολογικὲς δοξασιες (γνώμες) μέ κάποιες παραλλαγές στὰ ἐπιμέρους κεφάλαια. Ἡ σφαιρικὴ γῆ εἶναι ἀκίνητη στὴ μέση τοῦ σύμπαντος. Ὑψὺ ἀπ' αὐτὴ μέ διεύθυνση ἀπὸ ἀνατολὴ σέ δύση στρέφεται σέ μιὰ ὀλόκληρην μέρα ὁ ἕναστρος οὐρανός, ὅπως βεβαιώνουν οἱ αἰσθήσεις. Στὴν οὐράνια σφαῖρα ἀπέδιδαν ὑπόσταση πραγματικῇ. Πάνω σ' αὐτὴ ἦταν προσηλωμένα (καρφωμένα) τὰ ἀμετακίνητα ἀστέρια, πού ἐξωτερικὰ περιόριζε τὸ σύμπαν. Νωρὶς ὅμως ἡ παρατήρηση τῶν οὐράνιων φαινομένων εἶχε δείξει ὅτι μερικά ἀστέρια (ἀνάμεσα τους ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι), ἐνῶ παίρνουν μέρος στὴν κοινὴ περιστροφικὴ κίνηση, δὲ φαίνονται καρφωμένα (προσηλωμένα) σ' ἐπὶ τὴν οὐράνια σφαῖρα τῶν ἀπλανῶν, ἀλλὰ ἀλλάζουσι θέσιν καὶ ἀπέναντι σ' ἄλλα ἀστέρια καὶ μεταξύ τους, κινοῦνται μέ νόμους καὶ μέ περιόδους ἀλλὰ καὶ μέ πολὺπλοκο τρόπο. Αὐτὰ τὰ ἄστρα τὰ ὀνόμασαν πλάνητες ἢ πλανῆτες, σέ ἀντίθεση μέ τοὺς ἀπλανεῖς, πού ἐνῶ ἀπλὰ μετέχουν στὴν καθημερινὴ κίνηση τῆς οὐράνιας σφαίρας, φαίνονται νὰ διατηροῦν ἀμετακίνητη θέσιν πάνω σ' αὐτὴ. Οἱ γνωστοὶ κατὰ τὴν

tius) = πιά μακριά καί έπομένως πολύ πιά προσεχτικά. cum... intue-
 rer = έπειδή μέ μεγάλη προσοχή παρατηρούσα (έχοντας στό νοΰ μου
 τή μικρότητα τής γής καί τήν άκόμη μικρότερη έκταση τοΰ Ρωμ. κρά-
 τους). intueor, intuitus sum, eri 2. quaeso. Τό ρ. τοΰτο, πού λέγεται
 μέ βιασύνη καί κατάπληξη, ίσοδυναμεί έδω μέ τό tandem (quosque
 tandem... ώς πότε τέλος πάντων...;) quaeso. 3. humi (πτώση τοπ.) =
 λάμω, κατά γής, defigo, fixi, fixum, ere = προσηλώνω, καρφώνω. nonne
 aspicias...? (έξακολουθεΐς νά έχεις τό βλέμμα σου καρφωμένο στή γή
 καί) δέ βλέπεις...; in templa = σέ ναούς (έδω σ' άπέραντους χώρους
 (έκτάσεις). Έδω τό συγκεκρι. άντί τοΰ άφηρημένου. tibi (δοτ. ήθική).
 'Η δοτ. χρησιμεΐει έδω για νά προκαλέσει άμέριστη τήν προσοχή τοΰ
 Σκιπίωνα τοΰ Νεώτερου. orbibus... globis = από έννέα κύκλους, σφαΐρες

αρχαιότητα πλανήτες ήταν έπτά : ό "Ηλιος, τό Φεγγάρι, ό 'Ερμής, ή 'Αφροδίτη,
 ό "Αρης, ό Δίας καί ό Κρόνος. Γνωρίζουμε μέ ποιό τρόπο ή άστρονομία έξηγει τίς
 κινήσεις αυτές. Αΰτή, ένω τοποθετεί τούς άπλανείς σέ πολύ μεγάλη άπόσταση από
 τόν κόσμο τών πλανητών καί θεωρεί αυτόν ανεξάρτητο, υποθέτει ότι ό "Ηλιος είναι
 τό κέντρο τών πλανητικών κινήσεων καί ότι γύρω από αυτόν περιστρέφονται οί
 ύπόλοιποι πλανήτες, ανάμεσά τους καί ή γή, πού γύρω της κινείται τό φεγγάρι.
 Τέτοιο είναι σέ πολύ γενικές γραμμές τό σύγχρονο ήλιοκεντρικό σύστημα. Σύμφωνα
 μέ τόν Πλάτωνα (καί τόν Κικέρωνα) οί έπτά πλανήτες νομιζόνταν προσηλωμένοι
 (καρφωμένοι) σέ ισάριθμες διαφανείς σφαΐρες καί ή άτομική κίνησή τους όφειλό-
 ταν στήν κίνηση τών σφαιρών αυτών. Οί σφαΐρες αυτές ήταν διαφανείς, γιατί μέσα
 άπ' αυτές φαινόταν ό έναστρος οϋράνος· άκόμη είχαν τό ίδιο κέντρο μέ τήν οϋράνια
 σφαΐρα τών άπλανών καί συνδέονταν μαζί της, ώστε νά παίρνουν μέρος στήν καθη-
 μερινή περιστροφική κίνηση (Πλατ. Πολ. Χ. 616). "Ετσι ή καθεμιά άπ' αυτές
 είχε δύο ταυτόχρονες κινήσεις, αλλά γύρω από διαφορετικούς άξονες, τή μιά από
 άνατολή στή δύση, τήν ήμερήσια, καί τήν έλλη άντίστροφη. Οί σφαΐρες τών πλανητών
 περιέχονται στήν έξωτερική οϋράνια σφαΐρα τών άπλανών καί ή μιά μέσα στήν έλλη
 σύμφωνα μέ τήν άκόλουθη τάξη, πού δείχνει καί τήν άπόσταση τών πλανητών από
 τή γή. Πρώτη από τίς σφαΐρες τών άπλανών καί έπομένως πιά μακριά από τή γή
 είναι σύμφωνα μέ τόν Κικέρωνα ή σφαΐρα τοΰ Κρόνου, ύστερα από αυτήν τοΰ Δία,
 τρίτη τοΰ φλογισμένου "Αρη καί ύστερα στή μέση, μεταξύ τής γής καί τής σφαΐρας
 τών άπλανών, βρισκεται ό "Ηλιος· μετά οί σφαΐρες τής 'Αφροδίτης καί τοΰ 'Ερμή,
 καί τέλος πιά κοντά στή γή ή σφαΐρα τοΰ φεγγαριού. 'Η γή άποτελεί τήν ένατη
 σφαΐρα μέ πρώτη τή σφαΐρα τών άπλανών. 'Η διάταξη αΰτή άποδίδεται από τόν
 Πλάτωνα στόν Πυθαγόρα. Διαφορετική ήταν τοΰ Πλάτωνα καί τοΰ 'Αριστοτέλη,
 πού για πρώτη φορά καθορίστηκε από τόν 'Αναξαγόρα. Σύμφωνα μ' αΰτή οί πλανή-
 τες έχουν τήν άκόλουθη σειρά από τή σφαΐρα τών άπλανών : Κρόνος, Δίας, "Αρης,
 'Ερμής, 'Αφροδίτη, "Ηλιος, Φεγγάρι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

(πρβλ. § 7 *globosae* σφαιρικές *et rotundae*). *omnia* = ὅλα, τὸ οὐράνιο σύστημα (ἀποτελεῖται, ἀπαρτίζεται = *conexa sunt*). *unus* (*globus*). Τὸ *unus* δείχνει τὴν ὑπεροχή. *extumus* καὶ *extimus* (*extremus*, ὑπερβ. τοῦ *exter*), τοποθετημένη στὸ πιὸ μακρινὸ σημεῖο, ἢ πιὸ μακρινή (σφαίρα). Τὸ *extimus* εἶναι ἀντίθετο τοῦ *citimus* τῆς § 8. *complectitur* = περιλαβαίνει στὸν ἑαυτὸ της. *complector*, -plexus sum, 3. *summus ipse deus* (εἶναι) αὐτὸς ὁ ὑπέρτατος θεός. Σύμφωνα με τοὺς ἀρχαίους ὁ οὐρανὸς ἦταν συνώνυμος τοῦ «θεός», καὶ οἱ δύο μαζί ταυτίζονταν. *deus arceus et continens* = *coërcens et continens* = συγκρατώντας καὶ περικλείοντας. *in quo sunt infixi illi... stellarum cursus* (ποιητ.), πάνω στὴν ὁποία σφαῖρα εἶναι καρφωμένες ἐκεῖνες οἱ τροχιές τῶν ἄστρων (ἀντὶ *illae stellae quae cursu sempiterno volvuntur*). Ἡ γνώμη τοῦ Ἀναξίμενη (καθὼς καὶ τοῦ Ἐμπεδοκλῆ) γιὰ τὰ ἀμετακίνητα ἄστρα, ὅτι δηλ. αὐτὰ ἦταν καρφωμένα (προσηλωμένα) πάνω στὸν οὐράνιο θόλο ἔδινε ἀπλούστερη καὶ πιὸ σύμφωνη ἐξήγηση γύρω ἀπὸ τὰ φαινόμενα, ὥστε ἡ ἀστρονομία ὕστερα ἀπὸ αὐτοὺς στηριζόταν σ' αὐτὴ με ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις. *qui volvuntur* = πού περιστρέφονται μαζί, πού ἀκολουθοῦν μαζί τὴν αἰώνια κίνηση αὐτῆς. *cui subiecti sunt septem* = κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία (οὐράνια σφαῖρα) βρίσκονται ἑπτὰ. *retro* ἐπίρρ. = πίσω (σ' ἀντίστροφη φορά) δηλ. ἀπὸ Α στὴ Δ στρέφονται γύρω ἀπὸ ἰδιαίτερο ἄξονα (= *contrario motu atque caelum* = με ἀντίθετη τοῦ οὐρανοῦ κίνηση). *atque* = ἡ (= *quam*, πρβλ. *contrarius, idem, alius, similis ac ἡ atque*). Ἡ μιά κίνηση εἶναι ἡ γενική τοῦ σύμπαντος μέσα σέ μιά μέρα γύρω ἀπὸ τὸν ἄξονα τοῦ κόσμου... — *caelum* = *caelestis globus extumus*. *unum globum* = τὴν πρώτη σφαῖρα (τὸν πρῶτο κύκλο). *illa stella. in terris*, κοίταξε § 5. *Saturniam* (*stellam*): πραγματικά ὁ Κρόνος, σύμφωνα με τοὺς παλαιούς, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ Ποσειδῶνα καὶ τοῦ Πλούτωνα νομιζόταν ὁ πιὸ ἀπομακρυσμένος ἀπ' τὴ γῆ πλανήτης : *deinde* = ἔπειτα (σέ σειρά πρὸς τὸ κέντρο), δεύτερη. *prosperus et salutaris* : Οἱ Χαλδαῖοι κυρίως νόμιζαν ὅτι τὰ ἀστέρια ἀσχοῦσαν ἐπίδραση στὶς τύχες τῶν ἀνθρώπων. Ἡ γνώμη αὐτὴ καὶ σήμερα ἀκόμη δὲν ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ ὁλοκληρωτικά. Ἡ λευκὴ λάμψη τοῦ Δία νομιζόταν σωτήριο (salutaris), ἐνῶ ἡ κατακόκκινη τοῦ Ἄρη καὶ ἡ κίτρινη τοῦ Κρόνου καταστρεπτικές. *ille fulgor* = *illa fulgens stella* = ἐκεῖνο τὸ λαμπρὸ ἄστρο : *fulgeo, fulsi*, 2. λάμπω. *qui* (*fulgor*) *Iovis* (τὸ *Iovis* ἀρχαϊκή

νομ.) = Iupiter Δίας (πρβλ. σέ νομίσματα Iovis custos, Iovis propugnator, Iovis stator) : Iuppiter καὶ Iūpiter, γεν. Iovis. *tum* = τρίτη (σφαίρα). *deinde* = έπειτα (τέταρτος πλανήτης). *subter*, έπίρρ. = από κάτω. *mediam fere regionem* = τό μέσο, τή μέση σχεδόν θέση. *obtinēt* — *occupat* = κατέχει, καταλαμβάνει. *dux... luminum* (= *stellarum*) — *reliquorum* οδηγός... άρχηγός καί (ρυθμιστής) τών υπόλοιπων άστρων. Αυτό άναπτύσσει καί ό Μακρόβιος 1,20 lumen, *inis*, ού. *temperatio* = κανόνας (άφαιρεμένο έξαιτίας τοῦ προηγούμενου *mens*) = *temperator* (qui temperat) κανονιστής, ρυθμιστής (τοῦ κόσμου). *tanta magnitudine*, άφαιρ. ιδιοτ. Σήμερα είναι γνωστό ότι ό ήλιος είναι 1.326.480 φορές μεγαλύτερος από τή γῆ. *tanta... ut* = τόσο... ώστε. *cuncta lumina. sua luce*, άφαιρ. όργαν. *sua luce lustret* (*collustret*) = καταυγάζει (καταλάμπει) μέ τό δικό της φῶς (τούς άλλους πλανήτες). *compleat* = γεμίζει (πλημμυρίζει). *hunc (solem)*. *alter, alter... cursus* = ή μιά... ή άλλη τροχιά (δρόμος). *comites* = δορυφόροι (*comes* - *itis*) : τό σύστημα τοῦτο έσφαλμένα ονομάζεται Αίγυπτιακό, γιατί άνήκει στό μαθητή τοῦ Πλάτωνα 'Ηρακλείδη τόν Ποντικό. *in infimoque orbe* = στόν κατώτατο (τελευταίο) κύκλο. *accensa* = *incensa*, *illustrata* (πού καταυγάζεται, καταλάμπεται). *accendo*, -*ndi*, -*nsum*, 3. *infra* = από κάτω (στό κάτω μέρος τοῦ φεγγαριού). είναι αντίθετο μέ τό άκόλουθο : *supra lunam sunt aeterna omnia. nihil... nisi... caducum* = τίποτε δέν είναι... παρά θνητό καί φθαρτό (τό καθετί είναι...). *munere deorum... datos* = δοσμένες έξαιτίας τῆς εὔνοιας τών θεών. *nam*, σχῆμα προκαταλήψεως : (άλλά γιά τή γῆ δέν έχω άνάγκη νά μιλήσω) γιατί... Μπορεῖ τό *nam* νά άντι-κατασταθεῖ μέ τό *autem* = δέ. *media* (πρβλ. § 7 καί § 10 : *medium*), γιατί κατέχει, σύμφωνα μέ τό γεωκεντρικό σύστημα, άκίνητη, τό κέντρο τοῦ σύμπαντος. 'Η κοσμική αὐτή εἰκόνα είναι τών Στωϊκῶν. *neque... et... et* = οὔτε... καί... καί (πρβλ. § 20 : *neque... est, et...*). *infima est* = είναι ή κατώτατη, ή τελευταία. *feruntur... pondera* = φέρεται (σύρεται) κάθε βάρος. *nutu suo* = αυτόματα, μέ τή δική τους έλξη. 'Αλλοῦ ό Κικέρων λέει : *suapte nutū et suo pondere*.

Περίληψη: Θεία ἁρμονία πού προέρχεται ἀπό τήν κίνηση τῶν οὐράνιων σφαιρῶν. Ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νά τή δεχτεῖ.

§ 10 (18). *Quae* = haec autem = αὐτά δέ (τά ἄστρα τοῦ πλανητικοῦ συστήματος). *cum... intuerer* = ἐνῶ... — *stupens* = κατάπληκτος, ἐκστατικός. *stupēo*, -pūi, 2. *me recepi* (ἀπό τό προηγούμενο *stupens* θά νοήσουμε *ex stupore* = ἀπό τήν ἐκπληξη) = ἐπανῆλθα στόν ἑαυτό μου (ξαναβρῆκα τόν ἑαυτό μου), συνῆλθα: *recipio*, -cēpi, -ceptum, 3. *quid* = τί; τί εἶναι αὐτό; (θαυμασμός καί ἐκπληξη ἀπό τόν ἀπροσδόκητο ἤχο πού ἀκούστηκε, χωρίς νά μπορεῖ νά τόν ἐξηγήσει). *hic... quis est, qui?* αὐτός... ποιός εἶναι, ...πού; *tantus et tam dulcis* = τόσο (δυνατός) καί (ὅμως) τόσο γλυκός (εὐχάριστος, γιά τήν ἁρμονία του)· πρβλ. τό τοῦ Ἀριστοτέλη «φόβος ἐναρμόνιος». Αὐτό σχετίζεται μέ τήν Πυθαγόρεια θεωρία, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἀπό τήν κίνηση τῶν ἄστρων, πού βρίσκονται σ' ἄνισα διαστήματα, προκαλεῖται ποικιλία ἤχων, μέ διαφορετική ἔνταση, ἀπ' ὅπου παράγεται θαυμαστή ἁρμονία. Ὁ Πλάτων (Πολιτ. 617 D) παραδέχεται Σειρήνες καθισμένες πάνω στούς κύκλους καί περιφερόμενες μαζί τους, πού μέ τό τραγούδι τους προκαλοῦν ἁρμονία. *hic est, inquit, ille, qui intervallis disiunctus imparibus sed tamen pro rata parte distinctis* = χωρισμένα μέ ἄνισα διαστήματα κανονισμένα ὅμως μέ ὀρισμένη (μεταξύ τους) ἀναλογία (= *pro ratā parte*). *ratus*, a, um = ἀνάλογος, κανονισμένος, μετ. τοῦ *reor*, *ratus sum*, *rerī* 2. = λογίζομαι, κανονίζομαι. *impulsu et motu ipsorum orbium* = μέ τή δόνηση καί κίνηση (δηλ. μέ τή δόνηση πού προκαλοῦν μέ τήν κίνησή τους οἱ σφαῖρες αὐτές). *acuta cum gravibus temperans... efficit* = μετριάζοντας ψηλούς τόνους μέ βαθιούς (βαρεῖς)... παράγει μέ τόν ἴδιο τρόπο (*aequabiliter*) ποικίλες ἁρμονίες (συμφωνίες = *concentūs*). δηλ. παράγει ποικίλους τόνους πού μαζί ἀποτελοῦν ἁρμονία. *enim* = πραγματικά. *tanti motus* = τόσες (τόσο μεγάλες) κινήσεις (τῶν ἄστρων). *in silentio* = μέ σιωπή, σιωπηρά. *et natura fert*, καί (ἐξάλλου) εἶναι φυσικό, ἡ φύση τό θέλει. *ut sonent* = νά ἀντηχοῦν. Στήν κίνηση τῶν σφαιρῶν ἀποδιδόταν ἡ παραγωγή ἤχων ψηλῶν καί βαθιῶν, ὅπως ἀκριβῶς παρατηροῦμε στή μουσική κλίμακα (μέ τόν κραδασμό τῶν χορδῶν ἀνάλογα μέ τό μήκος

τους). *extrema* = τά τελευταῖα (δὴλ. οἱ τελευταῖες σφαῖρες). *extremus* καὶ *extimus* ὑπερθ. βαθμός τοῦ (*exter, externa, exterum* ἢ *exterus, -a, -um*) συγκρ. *exterior, -ius* γεν. -*ōiris*. *ex altera parte...*
ex altera autem = ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος... ἀπὸ τὸ ἄλλο (μέρος).
graviter, acute = βαριά (βαθιά μέ μπάσσους ἤχους), ψηλά (μέ ψη-
 λούς ἤχους). *summus ille caeli stellifer cursus* (ἀντί *ille summi*
caeli stelliferi cursus). *summus ille cursus* = ἡ ἀνώτατη ἐκείνη
 σφαῖρα τοῦ ἀστροφόρου οὐρανοῦ. Ἡ λ. *summus*, ἀντίθετη μέ τὴν
 ἀκόλουθη λ. *infimus. cuius conversio est concitatio* = ποῦ ἡ στρο-
 φή της (τῆς σφαίρας) εἶναι γρηγορότερη (ἀπὸ τίς ἄλλες). *acuto et*
excitato... *sono* = μέ ἤχο ψηλὸ καὶ διαπεραστικό. *gravissimo: (sono)*
 = μέ ἤχο βαρύτατο (βαθύτατο). *hic infimus (cursus movetur* =
 κινιέται, ἀντίθετα ὁ κύκλος τοῦ φεγγαριοῦ, ποῦ εἶναι κατώτατος (πλη-
 σίστατος στό κέντρο), *infimus, a, um*, ὑπερθ. βαθμός τοῦ (θετ. *in-*
ferus, a, um) συγκρ. *inferior, -ius*, γεν. -*oris*. *manens immobilis*
 δὴλ. *una sede semper haeret* = παραμένει πάντα ἀκίνητη στή θέση
 τῆς. *complexa* (ἡ σφαῖρα τοῦ φεγγαριοῦ) ποῦ κατέχει (§ 9: *obtinet*).
medium locum = τῇ μέσῃ θέσῃ (τὸ κέντρο). *mundi* = τοῦ κοσμικοῦ
 συστήματος: *octo*: ἐνῶ εἶναι 8 οἱ σφαῖρες, ὅμως ὑπάρχουν μονάχα
 7 ἡχητικά διαστήματα, 7 τόνοι, γιατί δυό ἀπὸ αὐτές μέ τὴν ἴδια ταχύ-
 τητα (*eādem vis*) παράγουν τὸν ἴδιο τόνο, δὴλ. τῆς Ἀφροδίτης καὶ
 τοῦ Ἑρμῆ. *intervallis* = μέ διάφορα διαστήματα ἤχου (§ 10: *intervallis*
inparibus). *qui numerus* = ὁ ὁποῖος ἀριθμός (ὁ 7 δηλαδή). *fere* =
 σχεδόν, μπορεῖ νά πεῖ κανεῖς (εἶναι ὁ δεσμός). Γιά τὸν ἀριθμὸ 7 κοι-
 τὰξε πιὸ πάνω § 4: *plenus. quod* = αὐτὸ (τὸν ἤχον αὐτόν). *docti*
homines = μορφωμένοι ἄνθρωποι (ἐφευρέτες τῆς μουσικῆς, Ὁρφεὺς
 καὶ Ἀμφίον). *nervis atque cantibus* (ἄφαιρ. ὄργαν.) = μέ μουσικά
 ὄργανα (κατὰ λέξη = χορδές) καὶ τοὺς (φωνητικούς) τόνους (δὴλ. τὰ
 τραγοῦδια). Σύμφωνα μέ τοὺς ἀρχαίους οἱ ἐπτὰ χορδές τῆς κιθάρας
 ἐφευρέθησαν γιὰ νά ἀναπαράγεται ἡ οὐράνια ἀρμονία. *sibi* (δοτ.) =
 στοὺς ἑαυτοὺς τους. *praestantibus ingeniis* = μέ ἔξοχα πνεύματα
 (μέ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματός τους). *praestans, -ntis* (μετοχὴ τοῦ
praesto, -stiti, —, 1 ὑπερέχω). *in vita humana divina studia* χιαστά.
divina studia coluerunt = τίς θεῖες σπονδές καλλιέργησαν (μέ τὰ θεῖα
 ἀσχολήθηκαν). *colo, -colui, -ēre* = καλλιεργῶ, θεραπεύω.

§ 11 (19). *sonitu oppletae* = ἀφοῦ γέμισαν ἀπὸ ἤχου (τά αὐτιά). *obsurduerunt* (ρ. *obsurdesco*, *dūi*, 3 = ξεκουφαίνομαι (= *sensū audiendi caruerunt*). Οἱ Πυθαγόρειοι παραδέχονται κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην σάν αἰτία τὴν συνήθεια, πού εἶχαν ἀπὸ νήπια οἱ ἄνθρωποι, στὸν ἤχου τοῦτο. Στὰ ἀκόλουθα δείχνει ὁ Ἀφρικανός φυσικά καὶ πρακτικά, γιατί οἱ ἄνθρωποι δέν ἄκουαν τὴν ἁρμονία τῶν οὐράνιων κύκλων. *hebetior* = περισσότερο ἀδύνατη : τό θετικό, *hebes*, -*ētis*. *sicut... ea gens... caret* = ὅπως ἀκριβῶς... ἐκεῖνο τό γένος... στερεῖται, ἔχει χάσει (ἀδικαιολόγητη ὑπερβολή). *ad illa quae Catadupa nominantur* = πρὸς ἐκεῖνα πού ὀνομάζονται Κατάδουπα (καταρράκτες τοῦ Νεῖλου, κοντά στὴν Κυρήνη· σήμερα Wady - Halfa εἶναι τό ὄνομα τους). *praecipitat* (ἀμτβ.) = καταφέρεται, καταπέφτει (= *praecipitatur*). *mundi*, κοίταξε § 10. *conversione*, ἀφαιρ. αἰτίας. *tantus... ut* = τόσο μέγας... ὥστε. *capere* = νά αἰσθανθοῦν, νά καταλάβουν. *nequitis* = δέν μπορεῖτε. *nequēo*, -*ire*. Ἡ παρομοίωση αὐτή δέν εἶναι ἀκριβής. Τὸν ἤχου πού παράγεται ἀπὸ τὴν ἁρμονία τῶν σφαιρῶν καθόλου δέν ἀκοῦμε, ἐνῶ γνωρίζουμε καὶ καταλαβαίνουμε πὼς ὁ ἥλιος μᾶς θαμπώνει. *intueri solem adversum* = νά βλέπω τὸν ἥλιου κατάματα (βλέπω ἀπευθείας τὸν ἥλιου). *intueor*, *intuitus sum*, 2 = ἀποβλέπω, ἀντιβλέπω. *eiusque* = ἄλλὰ (= *que*) τούτου. *acies vestra sensusque vincitur* (ἓνα μέ δύο = *acies sensus vestri*) ἡ ὀξύτητα τῆς αἰσθήσεώς σας, ἡ ὄρασή σας θαμπώνεται, νικιέται. *admirans* (μτχ. τοῦ *admiror*, 1) = θαυμάζοντας, ἂν καὶ θαύμαζα. *referebam... oculos ad terram identidem* = ἐπανάφερα τὰ βλέμματά μου κάπου - κάπου στὴ γῆ : *refēro*, *rettūli*, *relātum*, *refēre*.

VI

Περίληψη : Βλέμμα (ματιά) στή μικρή γῆ. Ζῶνες τῆς γῆς. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νά ἔχει τὴν προσοχή του στὰ οὐράνια καὶ νά περιφρονεῖ τὰ γῆϊνα. Μάταια ἡ δόξα στή γῆ.

§ 12 (20). *Sentio... te... contemplari* = παρατηρῶ ὅτι σύ κοιτάξεις προσεκτικά. *etiam nunc* = ἀκόμη τώρα. *sedem... hominum ac domum* = *terram* (πρόσεξε § 21). *quae (terra) parva, ut est, ita...* = τόσο μικρή, καθὼς (πραγματικά) εἶναι. *humana* = *res hu-*

manas. *caelestia* = res caelestes (caelestis, -e). Στο *humana* (εἶναι) ἀντίθετα τὰ *caelestia* (= *supera*). *spectato... contemnito* = μέ προσοχή νά προσβλέπεις τό κάλλος τοῦ οὐρανοῦ, πού εἶναι ἡ οὐράνια πατρίδα, νά μή δίνεις σημασία (*contemnito* = *despicito*) στά ἀνθρώπινα. *contemno, -tempsti, -temptum*, 3. *celebritatem sermonis hominum* (= *ab hominibus*) (*hominum*, γεν. ὑποκειμ.) = διάδοση τοῦ λόγου τῶν ἀνθρώπων (διαφήμιση ἀπό τοὺς ἀνθρώπους). *expetendam gloriam* = quae expetenda videri possit = ἐπιδιώξιμη δόξα (πού τήν ἐπιδιώκουμε). *vides habitari... interiectas (esse)... sed... stare* ἀπαρέμφ. πού ἐξαρτῶνται ἀπό τό *vides*. Τό *habitati* παθητ. ἀπρόσωπο = ὅτι κατοικεῖται (ὑπάρχουν κατοικίες). *intericio, -iēci, -iectum*, 3. *sto. steti, —, 1. quasi* = σάν, γιά νά πῶ ἔτσι (πρόσεξε § 4). Τά ὅρια τῆς ἀνθρώπινης φήμης, δόξας, ὁλοένα στενεύουν (*vides habitari... et in ipsis... easque... cernis autem..., hic autem alter..., ex ipsis..., quis in reliquis...*). Τό θέμα ἀπό τό ἓνα μέρος τῆς μικρότητας τῆς γῆς καί ἀπό τό ἄλλο τῆς ἀνθρώπινης φιλοδοξίας ἀπασχόλησε τοὺς παλαιούς Ρωμαίους (ὁ Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, ὁ Σενέκας, ἀλλά καί ἄλλοι στά κατοπινά χρόνια διαπραγματεύθηκαν τό θέμα). *ut nihil... manare possit* = ὥστε νά μήν μποροῦν νά γίνονται ἀμοιβαῖες ἐπικοινωνίες, σχέσεις (νά διαδίδεται κάτι). Πόσο ἔχουν μεταβληθεῖ σήμερα τὰ πράγματα!! *partim... partim... partim* = ἓνα μέρος ἄλλο μέρος ἄλλο μέρος. *obliquos* = σέ θέση πλάγια. Αὐτοί εἶναι οἱ ἄντοιχοι, δηλ. λαοί πού κατοικοῦν ἀπό τό ἓνα καί ἀπό τό ἄλλο μέρος τοῦ ἰσημερινοῦ σέ συμμετρικές θέσεις* (μ' ἄλλα λόγια : αὐτοί πού ἔχουν τό ἴδιο μήκος καί τό ἀντίθετο πλάτος). *transversos* σέ θέση ἀντίθετη. Αὐτοί εἶναι οἱ περίοικοι, δηλ. λαοί πού διαβιοῦν κάτω ἀπ' τόν ἴδιο παράλληλο, ἀλλ' ὄχι τόν ἴδιο μεσημβρινό (μ' ἄλλα λόγια : αὐτοί πού ἔχουν ἴσα καί ταυτόσημα πλάτη, ἀλλά διαφορά μήκους 180°). *adversos*, αὐτοί πού βρίσκονται στά ἄκρα μιᾶς διαμέτρου τῆς γῆς. Αὐτοί εἶναι οἱ ἀντίποδες, δηλ. λαοί πού κατοικοῦν τήν «ἀντίχθονα» (μ' ἄλλα λόγια : αὐτοί πού ἔχουν καί πλάτη ἀντίθετα καί μήκη πού νά διαφέρουν 180°). Ἀπρβλ. πύό κάτω § 13 : *adversa vobis urgent vestigia*. Σύμφωνα μέ τὰ πύό πάνω οἱ ἄντοιχοι τῆς Ρώμης καί τῆς Ἀθήνας βρίσκονται νότια τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδας, γύρω στίς 10° γιά τή Ρώμη καί στίς 8° γιά τήν Ἀθήνα, οἱ περίοικοι τῶν γύρω ἀπ' τή Μεσόγειο στόν Εἰρηνικό Ὠκεανό στή θάλασσα τῶν Σαργασσῶν καί οἱ

ἀντίποδες τῶν γύρω ἀπ' τῇ Μεσόγειο στὸν Εἰρηνικὸ Ὠκεανὸ στὸ νησί Νέα Ζηλανδία.

§ 13 (21). *cernis autem* : τό autem ἐδῶ = πραγματικά. *quasi cingulis* = σάν μέ ζῶνες (μέ κάποιες ζῶνες γιὰ νά πῶ ἔτσι), (*cingulis* = *plagis, oris, regionibus*). Ἡ διαίρεση τῆς γῆς σέ ζῶνες βασισμένη στή φαινομενικὴ ἐτήσια κίνηση τοῦ ἡλίου, πού μποροῦσαν οἱ παλαιοὶ νά μελετοῦν μέ γνώμονες, γεννήθηκε ἀπὸ τίς ἔρευνες τοῦ Πυθαγόρα καὶ τῆς Ἰωνικῆς Σχολῆς τοῦ Θαλῆ. Στά 500 π.Χ. περίπου παραδέχτηκαν τὴ σφαιρικότητα τῆς γῆς καὶ τὴ διαίρεσή της σέ ἀστρονομικὲς ζῶνες. Σ' αὐτές ὁ Παρμενίδης (στὶς ἀρχές περίπου τοῦ 5ου αἰῶνα) ἔδωσε φυσικὴ σημασία μέ τὴν ὑποστήριξή του, ὅτι μόνο οἱ εὐκρατες ζῶνες ἦταν κατοικημένες. Τά νέα ὅμως εὐρήματα στήν Κεντρικὴ Ἀφρικὴ ἔδειξαν ὅτι παλιά εἶχε κατοικηθεῖ ἡ διακεκαυμένη ζώνη. *e quibus duos* = *quorum duos* = ἀπὸ τίς ὁποῖες (ζῶνες) δύο (βλέπεις ὅτι ἔχουν κοκκαλιάσει [καταστραφεῖ] ἐξ αἰτίας τοῦ παγετοῦ) = *obriguisse pruina* : *obrigesco, -rigui*, 3. *diversos* = *disiunctos* = ἀπομακρυσμένες. *inter se* = μεταξύ τους. *et... subnixos* καὶ στηριζόμενες κάθε μιὰ χωριστά (*ex utraque parte*) στοὺς πόλους αὐτοὺς (στοὺς πόλους αὐτοὺς τῆς γῆς = *verticibus ipsis* [ἀφαιρ.]). *subnixus* (καὶ *subnissus*), a, um. *vertices* = πόλοι (*vertex, verticis* ἄ.) : εἶναι τὰ δύο ἄκρα τοῦ ἄξονα, πού γύρω του στρέφεται κάποια σφαῖρα. *caeli* (ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ τὴν ὑπέρτατη σφαῖρα [*caelestis, globus*], ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀτμόσφαιρα [τοῦ ἀέρα], πού περιβάλλει τὴ γῆ). *medium* = τὴ μέση (ζώνη). *et maximum*, αὐτὸ δὲν ἀληθεύει σήμερα. Ἀπλώνεται ἀπὸ 23° 1/2 βόρεια καὶ 23° 1/2 νότια, ἔχει τὸν ἥλιο δύο φορές τὸ χρόνο στὸ ζενίθ καὶ εἶναι κατοικημένη. *torreri* (βλέπεις) = ὅτι καίεται, πυρπολεῖται : *torreo, torrui, tostum*, 2. *ardore* (ἀφαιρ. αἰτίας) τοῦ καύματος (τοῦ ἡλίου). *duo... quorum... ille...* (πού εἶναι μακριὰ μας). *hic autem alter...* (ἡ κοντινὴ μας) : δύο (οἱ εὐκρατες ζῶνες)... ἀπ' τίς ὁποῖες... ἐκείνη, αὐτὴ ἡ ἄλλη ... *australis* (*cingulus*) = ἀνταρκτικὴ, μεσημβρινή, νότια. *in quo* = πάνω στήν ὁποία. *qui insistunt* = πού κατοικοῦν. *insisto, institi*, —, 3. *adversa vobis urgent vestigia* = ἀντίθετα σέ σᾶς χαράζουν τὰ ἀχνάρια τους (χαράζουν τὰ ἀχνάρια πηγαίνοντας ἀντίθετα σέ σᾶς δηλ. εἶναι οἱ ἀντίποδες σας, αὐτοὶ πού κατοικοῦν τὴν «ἀντίχθονα» [τὸ νότιο ἡμισφαίριο], κοίταξε § 12 : *adversos*

stare vobis). urgēo (urgueo), ursi, —, 2. *nihil ad vestrum genus* (pertinet) = καμιά ἐπικοινωνία δέν ἔχει μαζί σας (πού κατοικεῖτε τή βόρεια εὐκρατη ζώνη). Αὐτή χωρίζεται ἀπό τή νότια μέ τή «διακεκαυμένη» ζώνη. *subiectus aquiloni* (=septentrionalis) = πού εἶναι ἐκτεθειμένη στό βοριά. *aquilo, ōnis α.* ὁ βοριάς. *cerne... quam... contingat* = πρόσεξε... πόσο (σέ ποιό μικρό βαθμό = *quam*, ἐπίρρ. ἐρωτηματικό - ἐπιφωνηματικό)... ἀγγίζει σέ σᾶς (ἔχει σχέση μέ σᾶς). *enim* = πράγματι. *colitur* = κατοικεῖται. *colo, colūi, cultum*, 3. *angustata verticibus* στενή στούς πόλους (δὴλ. ἀπό Β. πρὸς Ν.). Κατὰ τόν Κικέρωνα ἡ γῆ σχετικὰ μέ τό μέρος πού κατοικεῖται εἶναι πλατύτερη (στούς πόλους) ἢ στενότερη (στῆς πλευρές) ($180^{\circ} : 34^{\circ}$). *lateribus latior* = πιό πλατύτερη στῆς πλευρές. *quaedam* = γιά νά πῶ ἔτσι. *circumfusa illo mari* = πού περιβρέχεται ἀπό ἐκείνη τή θάλασσα : *circumfundo, -fūdi, -fusum*, 3. *quod... quod... quem*, ἡ ἀναφορά χρησιμεύει γιά ἔξαρση, προκειμένου νά ἀκολουθήσει ἀπότομα ἡ μείωση (= *quam sit parvus, vides*). *quem*, σέ ἔλξη πρὸς τό *oceānum* ἀντί *quod* (πρβλ. § 5 καί § 7 *quas civitates (quae terra)*. *in terris*, κοίταξε § 5. *qui* (oceanus). *in terris* (ἐμεῖς) πού βρισκόμαστε στή γῆ (§ 5). *tanto nomine*, ἀφαιρ. ιδιότητος πού ἐξαρθᾶται ἀπό τό *qui* = ἄν καί ἔχει τόσο μεγάλο ὄνομα... *quam sit* (πλάγια ἐρώτηση) (βλέπεις) πόσο εἶναι.

§ 14 (22). *num... potuit...?* ἄραγε... μπόρεσε...; (ἀπάντηση : δέν μπόρεσε). *cultis...* (ἀφαιρ.) «ἀπό τοὺς κατοικημένους τόπους». *nostrum*, γεν. διαιρ. στό *cuiusquam...* *Caucasum - Gangen* : Κἀνασος καί Γάγγης εἶναι τὰ ἀνατολικά ὄρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου. *in reliquis... partibus*, δὴλ. στή βόρεια εὐκρατη ζώνη. *orientis aut obeuntis solis* : *oriens, -entis* μτχ. τοῦ *orior, ortus sum*, 4. *obiens* γεν. *obeuntis* μτχ. τοῦ *obĕo, -ii, -itum, obire*, (*orior* = ἀνατέλλω καί *obeo* = ὄω). *quis... audiet?* (ἀπάντ. : κανείς). *quibus... amputatis* = τούτων (τῶν μερῶν) ἀφαιρεθέντων, ἂν ἀφαιρεθοῦν (τά μέρη) αὐτά... *profecto*, ἐπίρρ. = βέβαια, πολὺ καλά. *quantis in angustiis... velit* (πλάγια ἐρώτηση) = σέ πόσο περισσότερο χῶρο... θέλει (ἀξιῶναι). *se dilatarī* = (αὐτή) νά ἐπεκτείνεται. *ipsi autem*. Ἐδῶ μέχρι τό τέλος τῆς § 16 προσθέτει ἀκόμα ὁ Κικέρων στοὺς πρὶν πάνω περιορισμούς (§ 12 : *vides habitari*) καί ἄλλους τέσσερις χρονικούς (§ 14 : *ipsi*, § 15 : *quin etiam... quid autem interest* καί § 16 : *praeser-*

tim cum...). *quam... diu?* = γιά πόσο χρόνο ; τμήση γιά νά δηλωθεῖ ἔμφαση (ἀντί *quamdiu*).

VII

Περὶ λήψης : Ἡ λήθη (ἡ λησμονιά) εἶναι τό χρονικό τέρμα τῆς γήινης δόξας. Κοσμική ἢ μεγάλη χρονιά. Ὁ πάππος παροτρύνει τόν ἐγγονό του νά περιφρονήσῃ τῖς ἀμοιβές πάνω στή γῇ ἀποβλέποντας στήν ἀρετή, πού μόνη ὁδηγεῖ στόν οὐρανό.

§ 15 (23) *quin etiam* = καί ἀκόμα (μάλιστα δέ). *si cupiat... non modo (non)... sed ne... possumus* = ἂν ἤθελε ἐπιθυμήσει... ὅχι μόνο... ἀλλά οὔτε... μπορούμε. Τό [non] στήν α' πρόταση περιττεύει, γιατί οἱ δυό ἀρνητικές προτάσεις ἔχουν κοινό τό ρῆμα (*possumus*). *cupio*, -*pīvi*, ἢ *pīi*, -*pītum*, 3. *proles* (= *progenies*). *illa futurorum hominum* = ἡ γενιά ἐκείνη τῶν ἀνθρώπων πού θάρθουν (πρβλ. πύό κάτω : *qui postea nascentur*). *proles*, is θ. = γενιά. *deinceps* = ἡ μιά ὕστερα ἀπό τήν ἄλλη (διαδοχικά, ἀπό γενιά σέ γενιά). *nostrum* γεν. διαιρ. στό *unius cuiusque*. *a patribus acceptas* (ἐπεξήγηση τοῦ *deinceps*) = πού τοὺς παραλάβαμε ἀπό τοὺς πατέρες (μας). *accipio*, -*ēpi*, -*ceptum*, 3. *propter eluviones exustionesque* = ἔνεκα τῶν κατακλυσμῶν καί πυρπολήσεων. *tempore certo* = σέ ὀρισμένο χρόνο (πού εἶναι ἐκείνη ἡ κοσμική χρονιά = *vere vertens annus* τῆς § 16). Ἡ νεώτερη ἐπιστήμη δέν ἀποκλείει ὅτι συνέβαιναν ἀπό καιρό σέ καιρό τέτοιοι κατακλυσμοί, ἀλλά δέν εἶναι δεκτὴ ἡ θεωρία τῶν Στωικῶν γιά γενική πυρπόληση τοῦ κόσμου. Οἱ Στωικοί, πού ἀκολουθοῦσαν κάπως τῖς ἀρχές τοῦ Ἡρακλείτου, πίστευαν ὅτι ὁ κόσμος εἶχε τήν ἀρχή του στήν ἀρχική φωτιά, πού ἔπρεπε νά ἐπιστρέψῃ μέ κατακλυσμούς καί ὀλοκληρωτικὴ πυρπόληση. Ἀλλὰ ἀπό τήν καταστρεπτικὴ αὐτὴ φωτιά θά γεννιόταν ξανά ἄλλος κόσμος, ὅμοιος σέ ὅλα. Αὐτό ἀναγκαστικά θά ἐπαναλαμβάνόταν μετὰ ἀπό ὀρισμένο ἀριθμὸ χρόνων (*tempore certo*), δηλ. ὕστερα ἀπό κάθε κοσμικὸ χρόνο (*vere vertens annus*). Αὐτό ὑπολογίζεται, καί σύμφωνα μέ τὰ λεγόμενα ἐδῶ, ὅτι περιλαβαίνει πάνω ἀπὸ 11740 ἡλιακὰ χρόνια, ἀφοῦ ἀπὸ τό θάνατο τοῦ Ρωμύλου (716 π.Χ.) ὡς τὰ χρόνια αὐτοῦ τοῦ διαλόγου (129 π.Χ.) πέρασαν 587 χρόνια, πού εἶναι μόλις τό 1/20 (*nondum vicesimam partem... conversam*)

τοῦ μεγάλου χρόνου ($587 \times 20 = 11.740$). Τοῦ μεγάλου τούτου χρόνου ἄλλοῦ (στόν Hortensius) ὁ Κικέρων, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Τάκιτος καί ὁ Σέρβιος, ὄριζε τή διάρκειά του σέ 12954 χρόνια. *quid autem interest ab iis... sermonem fore de te* = τί τέλος πάντων σέ διαφέρει ὅτι θά μιλήσουν ἐκεῖνοι γιά σέ; *interest, interfuit, interesse. sermonem ab iis*, κοίταξε § 12 : *sermonem hominum. qui postea nascentur*. πρβλ. § 15 *proles illa futurorum hominum. (nascor, natus sum, 3). ab iis... qui ante nati sunt* = a maioribus. *cum... nullus fuerit* = ἀφοῦ... κανείς δέν ἔγινε.

§ 16 (24) *qui* = αὐτοί πού, καί ὅμως αὐτοί, *nec pauciores... et meliores* = οὔτε λιγότεροι... καί καλύτεροι. *certe* = μέ κάθε τρόπο. *praesertim cum... nemo... possit* = ἀφοῦ μάλιστα... κανείς... δέν μπορεῖ. *A quibus audiri nomen... potest*, πρβλ. § 15 : *sermonem fore de te. unius anni* = ἑνός χρόνου (μεγάλου ἢ κοσμικοῦ). Ὁ ἀστρονομικός αὐτός χρόνος παρουσιάζεται, ὅταν, ὅπως λέει ὁ Ἀλβίνος εἰσαγ. XIV, ὅλοι οἱ πλανῆτες ἐπιστρέφουν στό σημεῖο, ἀπό ὅπου ξεκίνησαν, γιά νά ἀρχίσουν ξανά τήν τροχιά τους. *enim* = δηλαδή. *populariter* = μέ λαϊκό τρόπο, κοινά (σ' ἀντίθεση μέ τό πιό κάτω *vere vertens annus*). *astri*, λ. ποιητική. *tantum modo* = μόνο. *id est* = δηλαδή. *cum autem... redierint... rettulerint tum... potest* = ἀλλά μόνο ὅταν... θά ἐπανέλθουν... καί θά ἐπαναφέρουν, τότε εἶναι δυνατό, μπορεῖ : *redēo, -dīi, -dītum, -īre. refero, rettūli, relatum, referre. ad idem unde...* = στό ἴδιο σημεῖο, ἀπ' ὅπου... *semel* = μιά φορά. *eandemque... discriptionem* = τήν ἴδια διάταξη. *longis intervallis* ὕστερα ἀπό μέγала χρονικά διαστήματα : (§ 21 *multis... saeculis*). *totius caeli* = ὅλου τοῦ οὐρανοῦ, τῶν οὐράνιων συστημάτων. *ille... appellari potest* = (τότε) θά μπορεῖ νά πεῖ κανείς ὅτι ὁ ἀληθινός χρόνος συντελέστηκε ὁλόκληρος. (πρβλ. Cic. de nat. deor. 2,51 : *tum efficitur, cum solis et lunae et quinque errantium ad eandem inter se comparationem* [= «ἀναλογία», δηλ. *dispositionem*] *confectis omnium spatiis est facta conversio*). *in quo* = στόν ὁποῖο (κοσμικό χρόνο). *vix... audeo* = μόλις τολμῶ. *dicere... quam... teneantur* = νά πῶ πόσο πολλές ἀνθρώπινες γενιές περιλαμβάνονται (πλαγ. ἐρώτ.) *saeculum* ἐδῶ = διάρκεια μιᾶς ἀνθρώπινης γενιᾶς (33 χρόνια καί 4 μῆνες). *namque ut... habeto, ἢ σύνταξη* : *tum... habēto... quandōque* (= *quandocumque* καί

ὅταν τέλος πάντων)... defecērit (τετ. μέλλ.)... ut olim... visus est, cum (ὅταν) penetravit. *deficere... exstinguisque* = ὅτι ἔπαθε ἔκλειψη καὶ σβήστηκε... *exstinguo (extinguo), tīnxi, -tīnctum, 3. templa* (§ 7) = χώρους ἱεροῦς. *ab eadem parte* = ἀπὸ τοῦ ἴδιου μέρους. *eo-demque tempore* = καὶ στήν ἴδια στιγμή. *signis... stellisque revocatis* = μέ τήν ἐπιστροφή τῶν ζῳδίων καὶ τῶν ἄστρον. *ad principium* = στήν ἀρχή (στήν πρώτη τους διάταξη, πού εἶχαν ὅταν ξεκίνησαν). *ad principium* = ad primum caput «κεφάλι». *expletum (esse). habeto* = puta = νόμιζε. *cuius* = τούτου δέ. *quidem* = στ' ἀλήθεια. *scito* = μάθε. *nondum vicesimam partem esse conversam*, βραχυλογικά ἀντί: n.v.p. *conversione* (ἢ *convertendo*) *esse confectam* = ὅτι δέ συμπληρώθηκε ἀκόμη μέ τήν περιστροφή τοῦ ἑνα εἰκοστού (τοῦ χρόνου).

§ 17 (25). *quocirca* = διὰ τοῦτο, ἐπομένως. Τελειώνει ὁ λόγος γιά τή ματαιότητά τῆς ἐπίγειας δόξας. *si... desperaveris... quanti tandem est...?* ἡ ὑποθ. μέ ὑποτακτική = ἂν ἤθελες ἀπελπιστεῖς... πόση τέλος πάντων ἀξία ἔχει (πόσο πραγματικά ἀξίζει;). Ἀπάντηση: καμιά ἀξία δέν ἔχει. *reditum*, ἡ λ. χρησιμοποιήθηκε σύμφωνα μέ τὰ προηγούμενα (§ 5: *hinc profecti huc revertuntur*) γιά τήν προέλευση τῶν ψυχῶν. *in quo omnia sunt... viris* = ὅπου εἶναι ὅλα (ὅσα πρέπει) γιά ἄντρες μεγάλους καὶ ἐξέχοντες (ὅπου οἱ μεγάλοι κι ἐξέχοντες ὅλα τὰ ἔχουν). Ἐπομένως εἶναι τό τέρμα (ὁ πόθος) τῶν μεγάλων ἀνθρώπων. *ista hominum gloria* = αὐτή ἡ ἀνθρώπινη δόξα. *pertinere* = νά διαρκέσει... *ad partem exiguam* = σ' ἐλάχιστο μέρος. *unius anni* = ἑνὸς χρόνου. Ἐπειδὴ ἡ ἐπίγεια δόξα τῶν ἀνθρώπων εἶναι σύντομη, εἶναι ἀνοησία καὶ ματαιοπονία νά μὴν ἐλπίζουμε στήν οὐράνια ἀθανασία. *igitur* = ἐπομένως. Μέ τό *igitur* στήν ἀρχή εἰσάγεται τό συμπέρασμα αὐτῶν, πού εἰπώθηκαν ἀπὸ τήν § 12 καὶ ἐξῆς. *alte spectare... atque... contueri*: τὰ ἀπαρέμφ. ἐξαρτῶνται ἀπὸ τό *si voles. contueor, (-tuitus sum)*, 2 = ἀτενίζω, βλέπω. Ἡ πρόθεση *con-* τοῦ *contueri* χρησιμεύει γιά νά ἐπιτείνει τήν ἔννοια τοῦ ρήματος. Παρατρύνοντας ὁ πάππος ἀποτρέπει τό Σκιπίωνα ἀπὸ τήν ἀπελπισία. *hanc sedem et aeternam domum* = αὐτή τήν ἔδρα καὶ τήν αἰώνια διαμονή. Εἶναι ἀντίθετο στό: *sedem hominum καὶ domum (hominum)* τῆς § 12. Ἀκόμη πρβλ. § 5: *hinc profecti huc revertuntur. neque te... dedi-*

deris nec... spem posueris (προτρεπτ. ὑποτακτ.) Οἱ κύριες προτάσεις :
 νά μή δίνεις σημασία στά λόγια τοῦ λαοῦ καί νά μή στηρίζεις τήν ἐλπί-
 δα τῶν πράξεών σου. Τό *nec* γενικεύει τήν ἔννοια. *dedo, dedidi, dedi-*
tum, 3 = παραδίνω : *me dedo* = χαρίζομαι. *in praemiis humanis* =
 στίς ἀνθρώπινες (μάταιες) ἀμοιβές. *te oportet... trahat ad verum*
decus = πρέπει νά σέ τραβάει στήν ἀληθινή δόξα (§ 4 : *ostendas*
oportebit). *decus, decoris*, οὐ. *ipsa virtus* = ἡ ἴδια ἡ ἀρετή. *suis...*
inlecebris = μέ τά ἴδια της δελεαστικά μέσα (θέληγτρά της). *quid...*
loquantur = τί... μποροῦν νά ποῦν. *de te* = γιά σέ. *ipsi videant* =
 αὐτοί ἄς δοῦν (ἄς σκεφθοῦν). *sed loquentur tamen* = ἀλλ' ὅμως θά
 μιλήσουν γιά σέ. *loquor, -locūtus sum*, 3. *autem* = ἀλλά. *sermo*,
 ἀναφέρεται στό *loquentur*. *de ullo* = *de quoquam* = γιά κανένα,
 γιά κάτι. (τό *ullus* ἀντικαθιστᾷ τό *quisquam* στήν ἀφαιρ. τοῦ ἐνικοῦ
 καί σ' ὅλο τόν πληθυντικό). *perennis* = διαρκής. *obruitur* = ἀφανί-
 ζεται. *obrūo, -rūi, -rūtum*. 3. *interitu... oblivione* = μέ τό θάνατο
 καί τή λησμονιά. *posteritatis* = *posterorum*. *extinguitur* = σβήνεται,
 χάνεται. (*extinguo, -nxi, -nctum*, 3).

VIII

Περίληψη : Ὁ Σκιπίων ὁ Νεώτερος ἐπόσχεται νά ἀκολουθή-
 σει τ' ἀχνάρια τοῦ πατέρα του καί τοῦ παπποῦ του, πού ἐξηγεῖ ὅτι ἡ
 ἀληθινή ἀθανασία εἶναι ἡ οὐράνια ὡς ἀνταμοιβή τῶν ἀξίων (ἀνθρώπων).
 Μόνο τό σῶμα εἶναι φθαρτό. Ἡ ἀθάνατη ψυχή τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ζωή,
 αἴσθησι, ἀνάμνησι, πρόνοια, διευθύνει, κυβερνᾷ καί κινεῖ τό φθαρτό
 σῶμα, ὅπως ὁ αἰώνιος θεός τό φθαρτό κόσμος. Αἰώνιο εἶναι αὐτό πού
 κινεῖται πάντοτε καί μόνο του : ἐπειδή δέ γνωρίζει ἀρχή δέν μπορεῖ
 νά ἔχει τέλος.

§ 18 (26). *quae* = *haec autem*. *cum dixisset* = ἀφοῦ εἶπε. *ego*
vero = ἐγώ στ' ἀλήθεια. *siquidem* = ἀφοῦ πραγματικά. *bene meritis*
de patria = σ' αὐτούς πούγιναν ἄξιοι τῆς πατρίδας, πού εὐεργέτησαν
 τήν πατρίδα. *mereor, meritus sum*, 2. *de aliqua re (mereor)* = εἶμαι
 ἄξιος κάποιου. *quasi limes* = σάν (γιά νά πῶ ἔτσι) δρόμος. *limes*,
limitis ᾶ. *ad caeli aditum* = γιά τήν εἴσοδο στόν οὐρανό. *patet* =
 εἶναι ἀνοικτή. *quamquam* = ἔν καί, μολονότι. *vestigiiis* (ἀφαιρ.).

ingressus patris = ἄν καὶ βάδισα στά ἀχνάρια τοῦ πατέρα μου, Παύλου Αἰμιλίου. *ingredior, ingressus sum*, 3. *et tuis* = καὶ τῶν δικῶν σου. *decori vestro non defui* = δέ φάνηκα ἀνάξιος, δέ φάνηκα κατώτερος ἀπὸ τῆ φήμης σας. (*desum, defui, deesse*). *nunc tamen... enitar* = τώρα ὁμως... θά προσπαθῶ. (*enitor, enixus ἢ enisus sum*, 3). *tanto* = τόσο μεγάλης (ἀμοιβῆς)... *vigilantius* = ἐπιμελέστερα, μέ μεγαλύτερη ἐπαγρύπνηση. *vigilans, ntis* (μτχ. τοῦ *vigilo*). *tu vero enitere* (προστακτ.) = νά προσπαθεῖς λοιπόν σύ. *sic habeto* (pro certo habēto § 5) *non esse te mortalem, sed corpus hoc* = ὅτι δέν εἶσαι σύ φθαρτός, ἀλλὰ τό σῶμα σου. *nec enim tu is es, quem... declarat, sed...* = γιατί οὔτε σύ εἶσαι τέτοιος (*is = talis*), ὅπως δείχνει ἡ μορφή σου (*forma*). ἀλλά... Ἡ οὐσία σου δέν εἶναι τό σωματοειδές (τό σάρκινο σχῆμα), ἀλλὰ ἡ ψυχὴ σου. Αὐτὰ πηγάζουν ἀπὸ τὴν Πυθαγόρεια διδασκαλία γιὰ τὴ μετεμψύχωση, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία διδασκαλία ἡ ψυχὴ ἀπὸ καιρὸ σέ καιρὸ συνδέεται μ' ἓνα σῶμα. *sed mens cuiusque is est quisque* = ἀλλὰ ἡ ψυχὴ τοῦ καθενός, αὐτὴ (πραγματικά) εἶναι καθένας (ὁ καθένας εἶναι ἐκεῖνο πού εἶναι ἡ ψυχὴ του, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τό ἐγώ του). *non ea figura, quae* = ὅχι ἡ μορφή κείνη πού· *esse deum* = (ὅτι εἶσαι θεός). *siquidem* (κοίταξε στὴν ἀρχὴ τῆς § αὐτῆς). *deum te...* Οἱ ψυχές πλάστηκαν κατὰ τὸν Κικέρωνα καὶ τό στωικὸ πανθεῖσμό ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν οὐσία τοῦ θεοῦ. Εἶναι αὐτές γιὰ τό σῶμα, ὅ,τι εἶναι ὁ θεός γιὰ τὸν κόσμον, δηλ. ὁ θεός εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου. "Ἐτσι στό ὄνειρο τοῦ Σκιπίωνα φαίνονται καθαρά τὰ ἔχνη Πλατωνισμοῦ, ἀνάμικτου μέ ἰδέες τῆς στωικῆς φιλοσοφίας. Οἱ Στωικοὶ τὸν ἀνθρωπο ὀρίζαν σάν ζῶο λογικὸ θνητό, ἐνῶ τό θεό ζῶο λογικὸ ἀθάνατο. Ὁ ἀνθρωπος ἐπομένως δέ διαφέρει ἀπὸ τό θεό παρά μόνο στό στοιχεῖο τῆς ἀθανασίας. Πρβλ. καὶ Ψευδο-Πλατ. Ἀξίολχ. 370 B : «οὐ γὰρ δὴ θνητὴ γε φύσις τοσόνδ' ἂν ἤρατο μεγεθουργίας, ὥστε καταφρονῆσαι μὲν ὑπερβαλλόντων θηρίων βίας, διαπεραιώσασθαι δὲ πελάγη, δείμασθαι δὲ ἄστη, καταστήσασθαι δὲ πολιτείας, ἀναβλέψαι δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἰδεῖν περιφορὰς ἄστρων καὶ δρόμους ἡλίου τε καὶ σελήνης... εἰ μὴ τι θεῖον ὄντως ἐνῆν πνεῦμα τῇ ψυχῇ, δι' οὗ τὴν τῶν τηλικῶνδε περίνοιαν καὶ γνῶσιν ἔσχεν». Εὐριπ. fr. 1018 καὶ Μένανδρ. «ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ἐστὶν ἐν ἐκάστῳ θεός». *qui... qui... qui... qui...* (ἀναφορά): Οἱ προτάσεις πού εἰσάγονται μέ τό *qui* εἶναι τὰ ὑποκείμενα καὶ τό *deus* (θεός δηλ. θεία δύναμη) τό κατηγορούμενο. *qui viget... sentit... meminit... providet* :

πού έχει τή ζωή, τήν αίσθηση, τήν πρόνοια (μᾶς κάνει νά αἰσθανόμαστε, νά θυμόμαστε, νά προνοοῦμε) καί πού ἔτσι ὅμοια (*tam*) διευθύνει καί κυβερνάει καί βάζει σέ κίνηση τό σῶμα πού ἐπιβλέπει, ὅπως (*quam*) τόν κόσμο τοῦτο *regit, moderatur et movet* ὁ ὑπέρτατος θεός. *memini, meminisse*, ρ. ἔλλειπτ. *provideo, -vīdi, -vīsum*. 2. *ut* = καθώς (κινεῖ κ.λπ.). *mundum mortalem* — *fragile corpus* χιαστά. *mundum ex quadam parte mortalem* = θνητό σχετικά μέ κάποιο μέρος. Ὁ κόσμος χάνεται μερικῶς μόνο, γιατί ἔχει μέσα του κάτι τό ἀθάνατο. Ἰσως ἐδῶ ὁ Κικέρων ἐννοεῖ τήν ψυχή καί ἴσως πάλι τήν ἀφθαρτή ὕλη τῶν ἄστρον. Ἡ σύγκριση τοῦ θεοῦ, στίς σχέσεις του μέ τόν κόσμο, μέ τήν ψυχή, στίς σχέσεις της μέ τό σῶμα, εἶναι συνηθισμένη στούς Στωϊκούς. *ipse* = αὐτός ὁ ἴδιος. *aeternus* = αἰώνιος (ἄναρχος καί ἄπειρος). *sempiternus* = ἀθάνατος. *fragile corpus* = τό φθαρτό σῶμα. Ἡ φράση αὐτή στηρίζει τήν Πλατωνική προσπάθεια γιά ἀπόδειξη τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Αὐτῆς τῆς προσπάθειας τόν τρόπο ἀκολούθησε κατὰ γράμμα ὁ Κικέρων, πού μετέφρασε ἀριστοτεχνικά, κάποτε καί πιό σύντομα, ἀπό τό Φαῖδρο (245 C κοίταξε καί § 19 ἐξ.) καί πού ἀργότερα πάλι ἐπανέλαβε τά ἴδια μέ τίς ἴδιες λέξεις στούς Τουσκουλανούς (1,53 - 55). Κατά τό Μακρόβιο ἡ ἀπόδειξη δίνεται σέ τύπο σωρείτου (*per gradus syllogismorum*) ἔτσι :

I. *Anima ex se movetur, quod autem ex se movetur principium motus est. Igitur anima principium motus est.*

II. *Anima principium motus est, quod autem principium motus est, natum non est. Igitur anima nata non est.*

III. *Anima nata non est, quod natum non est, immortale est, igitur anima immortalis est.*

§ 19 (27). *Nam* = πραγματικά. *quod semper movetur* = τό «ἀεικίνητο» (= *quod sese semper movet*), πού πάντοτε ἔχει κίνηση (αὐτόματα), πού πάντοτε αὐτόματα κινεῖ τόν ἑαυτό του. *motum adfert alicui* = κίνηση δίνει σέ κάτι = «τό δ' ἄλλο κινεῖ», *quodque* : Τό -*que* = καί (ταυτόχρονα). *quodque ipsum agitatur aliunde* = καί πού κινεῖται ἀπό ἄλλο. *aliunde* = ἀπό ἄλλο (πρβλ. § 20 = *pulsu externo* = μέ ἐξωτερική ὥθηση, δύναμη). *quando finem habet motus* (= *movendi*) = ὅταν παύει ἡ κίνηση. *vivendi finem habeat*

necesse = ανάγκη νά ἔχει τέλος ζωῆς. *solum igitur quod sese movet* = μόνο λοιπόν αὐτό πού κινεῖ τόν ἑαυτό του. *moveo, movi, motum, 2. quia numquam deseritur a se* = γιατί ποτέ δέν ἐγκαταλείπεται ἀπό τόν ἑαυτό του. *desero, -rui, rtum, 3. numquam ne moveri quidem desinit* = ποτέ δέ θά παύσει νά κινιέται. Τονίζεται τό *moveri* πού βρίσκεται μεταξὺ τοῦ *ne* καί τοῦ *quidem*. Ἐδῶ οἱ δύο ἀρνήσεις (*numquam - ne... quidem*) παραμένουν. *desino, -sii, -sītun, 3. quin etiam ceteris quae moventur, hic fons hoc principium est movendi* = ἀλλά καί στ' ἄλλα πού κινοῦνται, αὐτό εἶναι ἡ πηγὴ καί ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως. *quin etiam* = ἐκτός ἀπ' αὐτά. *hic fons, hoc principium* αὐτὴ (σέ ἑλξη ἀντί τοῦτο § 13 : *quem oceanum*) εἶναι πηγὴ, τοῦτο (εἶναι) ἀρχή. *principii autem nulla est origo* = τῆς ἀρχῆς δέν ὑπάρχει καμιά γέννηση. (*origo - originis, θ.*). *nam ex principio oriuntur omnia* = γιατί ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅλα γεννιοῦνται. (*orior, ortus sum, 4. = γεννιέμαι, γίνομαι*). *ipsum autem nulla ex re alia nasci potest* = αὐτὴ δέ ἀπὸ κανένα πρᾶγμα δέν μπορεῖ νά γεννηθεῖ. *nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde* = γιατί δέ θά ἦταν ἀρχὴ αὐτὴ, πού ἀπὸ κάποιο ἄλλο θά γεννιόταν. *quodsi numquam oritur ne occidit quidem umquam* = ἂν δέ κάτι ποτέ δέ γεννιέται, ποτέ βέβαια δέν πεθαίνει. Ἡ ψυχὴ ἐπομένως εἶναι αἰώνια. *nam principium extinctum* = γιατί ἡ ἀρχὴ ἂν πάψει νά ὑπάρχει, *nec ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit* = οὔτε ἡ ἴδια ἀπὸ ἄλλο ξαναγεννιέται οὔτε ἀπ' τόν ἑαυτό της ἄλλο θά γεννηθεῖ. *ex alio* = ἀπὸ ἄλλο. *ex se* = ἀπὸ τόν ἑαυτό της. *siquidem necesse est a principio oriri omnia* = ἀφοῦ βέβαια εἶναι ἀνάγκη ὅλα νά γεννιοῦνται ἀπὸ κάποια ἀρχή. *ita fit, ut... sit* = ἔτσι γίνεται ὥστε *motus principium ex eo sit, quod, ipsum a se movetur* = τῆς κινήσεως ἡ ἀρχὴ προέρχεται ἀπὸ αὐτό, πού τό ἴδιο κινεῖ τόν ἑαυτό του. «ἔτσι ἡ ἀρχὴ γιὰ κάθε κίνηση εἶναι αὐτό πού τόν ἑαυτό του κινεῖ» δηλ. *ut motus, ordiatur ex eo, quod. (ordior, orsus sum, 4). id autem nec nasci potest nec mori* = αὐτό δέ δέν εἶναι δυνατό οὔτε νά γεννηθεῖ οὔτε νά πεθάνει. *vel concidat omne caelum omnisque natura et consistat necesse est* = διαφορετικά θά ἔπρεπε ὅλος ὁ οὐρανός νά καταπέσει καί ὅλη ἡ φύση (ἡ δημιουργία) νά σταματήσει. *consisto, constitui, 3. Τό νόημα εἶναι* : «Ὅσο εἶναι ἀδύνατο νά πάψει ὁ κόσμος καί ἡ κίνησή του, ἄλλο τόσο εἶναι ἀδύνατο καί ἡ ψυχὴ, ἀφοῦ σάν πρώτη δύναμη κινεῖ τόν ἑαυτό της, ἢ νά γεννιέ-

ται ἢ νά καταστρέφεται. Αυτό ἀληθεύει μονάχα, ἐφόσον προσαρμόζεται στήν πρώτη κινητική ἀρχή, σάν τό ὑπέρτατο κίνητρο. *nec vim ullam nanciscatur, qua a primo impulsamoveatur* = οὔτε θά ἐβρισκε κάποια δύναμη, γιά νά τεθεῖ πάλι σέ κίνηση, ἀφοῦ πάλι θά σπρωχνόταν ἀπ' αὐτή (τή δύναμη). (*qua = ut ea*). *nanciscor, nactus ἢ nactus sum, 3.*

IX

Περίληψη : Ὁ Ἀφρικανός ὁ Προεσβύτερος, ἀφοῦ ἀπέδειξε ὅτι ἡ ψυχή εἶναι ἀρχή αἰώνια, ἀγέννητη καί ἀθάνατη μέ πατρίδα της τόν οὐρανόν συμπεραίνει ὅτι ἡ πραγματική δόξα τοῦ πολιτικοῦ ἄντρα βρίσκεται στήν οὐράνια ἀρχική ἐδρα τῶν ψυχῶν, ὅπου τόσο περισσότερο παρασκευασμένος φθάνει, ὅσο περισσότερο παράμεινε στήν ἐδῶ ζωή μακριά ἀπό τά σωματικά πάθη. Ὁ δοῦλος τῶν παθῶν περιφρονεῖ τούς θεοῦς καί ἀνθρώπινους νόμους καί κυλιέται στή γῇ γιά πολλοῦς αἰῶνες, προτοῦ μπορέσει νά ἐπιστρέψει στήν οὐράνια ἐδρα του. Ὁ παππούς ἐξαφανίζεται, ὁ ἔγγονος ξυπνᾷ.

§ 20 (28). *cum pateat igitur... id esse* = ἀφοῦ λοιπόν εἶναι φανερό ὅτι τοῦτο εἶναι... (*pateo, -tūi, —, 2*). *quod a se ipso moveatur* = πού κινεῖται ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του. *quis est, qui... neget?* ποίος ὑπάρχει πού... θά ἀρνιόταν; *hanc naturam animis esse tributam* = ὅτι αὐτή ἡ φύση (φυσική ιδιότητα) παραχωρήθηκε στίς ψυχές. *tribuo, = hūi, -būtum, 3.* = παραχωρῶ, ἀπονέμω. Τό νόημα : ὅλοι πιστεύουμε ὅτι ἡ ψυχή ἔχει αὐτή τήν ιδιότητα. *inanimum est enim omne, quod...* ἄψυχο εἶναι πράγματι κάθε τί, πού... *pulsu agitur externo* (πρβλ. § 19 : *agitatur aliunde*) «γιατί κάθε σῶμα, πού κινεῖται ἀπό ἐξωτερική δύναμη εἶναι ἄψυχο». *quod autem est animal, id motu cietur interiore et suo* = ὅ,τι δέ εἶναι ἐμψυχο (animal), αὐτό κινεῖται μέ κίνηση ἐσωτερική καί δική του. *nam haec est propria natura animi atque vis* = γιατί αὐτή εἶναι ἡ ἰδιάζουσα φύση (φυσική ροπή) καί ἡ οὐσία (δύναμη - ιδιότητα) τῆς ψυχῆς. *quae si est una ex omnibus, quae sese moveat* = αὐτή, ἂν εἶναι ἡ μόνη ἀπό ὅλα, πού κινεῖ τόν ἑαυτό της (εἰ δ' ἔστι τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο τι εἶναι τὸ αὐτό ἑαυτό κινεῖν ἢ ψυχὴν). Ὁ ἀντωνυμία *quae* συμφώνησε μέ τό *natura atque vis* ἀντί

νά συμφωνήσει μέ τό animi. *se ipsa moveat* = ipsa a se moveatur. *neque nata certe est et aeterna est* = οὔτε γεννήθηκε βέβαια καί αἰώνια εἶναι. «ἐξ ἀνάγκης ἀγέννητόν τε καί ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη». Ἐδῶ τελειώνει ὁ συλλογισμός, πού μετέφρασε ὁ Κικέρων ἀπό τό Φαῖδρο τοῦ Πλάτωνα, τόν ἐπανάλαβε δέ στούς «Τουσκουλανούς» του, ὅπως εἶπαμε, καί συγκεκριμένα ἀργότερα μέ συντομία στό βιβλίο του γιά τή φιλία. Μέ τό συλλογισμό αὐτό ἀποδείχεται πραγματικά μόνο κάποια αἰώνια κινητική γιά τόν κόσμο ἀρχή, ὅχι ἡ ἀθανασία ἢ καλύτερα ἀποδείχεται ἡ αἰωνιότητα τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς. (*nascor, natus sum*, 3).

§ 21 (29). *hanc*, νοεῖται *naturam animi atque vim animi* ἀντί *hunc (animum)* = αὐτά τά χαρίσματα τῆς ψυχῆς σου (αὐτή τή φυσική ιδιότητα καί δύναμη τῆς ψυχῆς σου). *optimis in rebus* = στά πιό ὠραῖα πράγματα, στίς εὐγενέστατες ἀπασχολήσεις. *sunt autem... de salute patriae* = εἶναι δέ (εὐγενέστατες ἀπασχολήσεις) οἱ φροντίδες γιά τή σωτηρία (μεγαλεῖο) τῆς πατρίδας. *quibus (curis)*, ἀφαιρ. ὄργαν. *agitatus et exercitatus* = (ἡ ψυχὴ) πού κινεῖται καί ἀσκεῖται (ὁμοιό-τέλεuto). πρβλ. καί § 20 *certe est — aeterna est. velocius* = γοργότερα. *velox, -ōcis. sedem et domum*, τό πρῶτο τονίζει τήν ιδέα τοῦ ἴδιου τοῦ τόπου, τό δεύτερο τή διάρκεια τῆς ἐκεῖ διαμονῆς. (§ 12 καί § 17 καθὼς καί Cic. Tusc. 1,118: *ut... in aeternam et plane in nostram domum remigremus*). *pervolabit* (*pervolo* = πετώντας φτάνω). Τά ἴδια ἐπαναλαμβάνει ὁ Κικέρων σέ ἀπόσπασμα, πού μᾶς διέσωσε ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, ἀλλά καί ἄλλοῦ. (*pervolo*, 1). *ocius* = γρηγορότερα. Τήν ἴδια ὠραία σκέψη ἐπαναλαμβάνει ὁ Κικέρων στούς Τουσκουλανούς. (*ocius*, συγκρ. ἐπίρρ. τοῦ *ociter*). *si iam tum, cum... foras eminebit et abstrahet* = ἂν πιά τότε, ὅταν... θά πηδήσει πρὸς τά ἔξω καί θά ἀποσπάσει (*forās*, ἐπίρρ. = ἔξω). Τό ἓνα ἐπεξηγεῖ τό ἄλλο. Τοῦ *eminebit foras* κλπ. τό νόημα εἶναι: θά μάθει νά ἀποχωρίζεται ἀπό τήν ἐπίγεια ζωὴ καί νά λησμονεῖ τό φθαρτό σκῆνωμά της (τίς ἀνθρώπινες ἀθλιότητες), ὅταν θά μελετήσῃ τά μετὰ τό θάνατο. (Πρβλ. Πλάτ. Φαῖδ. 80 E: «ἐὰν μὲν καθαρὰ ἀπαλλάττηται, μηδὲν τοῦ σώματος ξυμφέλκουσα, ἅτε οὐδὲν κοινωνοῦσα αὐτῷ ἐν τῷ βίῳ ἐκοῦσα εἶναι, ἀλλὰ φεύγουσα αὐτὸ καὶ συνηθροισμένη αὐτὴ εἰς αὐτήν») *emīnēo, -nūi*, 2. *abstrāho, -trāxi, -tractum*, 3. *inclusus in corpore* πρβλ.

§ 6 : e corporum vinculis tamquam e carcere καὶ § 7 : corporis custodiis. (inclūdo, -clūsi, -clūsum, 3). *ea, quae extra erunt* = αὐτά, πού θά εἶναι ἔξω (ἀπό τό σῶμα), τήν ἀλήθεια, τήν πραγματικότητα. Ἄραγε, ἐννοεῖ ὁ Κικέρων τίς ἰδέες τοῦ Πλάτωνα; *contemplans* = ἐξετάζοντας, παρατηρώντας. *quam maxime* = ὅσο τό δυνατό περισσότερο. Σύνδεσέ το μέ τό *se... abstrahet. A corpore... corporis voluptatibus*. Κατά τίς Πυθαγόρειες καί Πλατωνικές θεωρίες πηγῇ τοῦ κακοῦ εἶναι ἡ ὕλη. Γιά τήν ἀγνόητα ἐπομένως τῆς ζωῆς εἶναι ἀνάγκη νά ἀπολυτρωθεῖ ἡ ψυχή ἀπό τοὺς αἰσθησιακοὺς πειρασμούς. Ἔτσι μόνο μέ τή διατήρηση τῆς καθαρότητος τῆς ψυχῆς, θά μπορέσει αὐτή, συγκεντρωμένη στόν ἑαυτό της, νά ἐπιστρέψει στήν ἀρχική της κατάσταση Ὁ Κικέρων λέει ὅτι εἶναι «*voluptates... (τά θέλγητρα) illecebrae atque escae (δόλωμα) malorum καί ὅτι Plato escam malorum voluptatem appellat, quod eā videlicet homines capiantur sicut hamo (μέ τό ἀγκίστρι) pisces*». *quasi* = σάν, γιά νά πῶ ἔτσι. *libidinum* = τῶν σαρκικῶν ὁρμῶν, τῶν παθῶν, *libido, libidinis* θ. *voluptatibus* (δοτ.) *oboedientium* = αὐτῶν πού ἐξουσιάζονται ἀπό τίς ἡδονές, πού εἶναι δοῦλοι τῶν ἡδονῶν. *deorum ac hominum iura* = τά δίκαια θεῶν καί ἀνθρώπων, τά ὅσια καί τά δίκαια. *corporibus* (ἀφαιρ.) = ἀπό τά σώματα. *voluntantur nec... revertuntur* = κυλιοῦνται καί δέν ἐπιστρέφουν. Ὁ Πλάτων (Φαῖδ. 81 B) λέει : (ἐάν δέ γε... μεμιασμένη καί ἀκάθαρτος τοῦ σώματος ἀπαλλάτῃται, ἄτε τῷ σώματι αἰεὶ ξυνοῦσα καί τοῦτο θεραπεύουσα καί ἐρῶσα καί γεγοητευμένη ὑπ' αὐτοῦ, ὑπό τε τῶν ἐπιθυμιῶν καί ἡδονῶν, ὥστε μηδὲν ἄλλο δοκεῖν εἶναι ἀληθές ἀλλ' ἢ τὸ σωματοειδές... βαρύνεται τε καί ἔλκεται πάλιν εἰς τὸν ὁρατὸν τόπον... περὶ τὰ μνήματά τε καί τοὺς τάφους κυλινδουμένη». *nisi multis exagitati saeculis* = παρὰ, ἀφοῦ γιά πολλοὺς αἰῶνες ταλαιπωρηθοῦν (ὕστερα ἀπὸ δοκιμασίες πολλῶν αἰώνων). Ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ψυχή, πού δέν ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τίς αἰσθησιακές ἐπιθυμίες, περιπλανιέται στή γῇ γιὰ χιλιάδες χρόνια. Ἀξίζει νά ἀναγνώσει κανεὶς, ἥσα σχετικὰ γράφει αὐτός (Φαῖδρ. 249) καί ὁ Βιργίλιος (Αἰν. 6, 735 κ.ἐξ.). *revertuntur*, κοίταξε § 5 : *huc revertuntur καί § 17 : reditum in hunc locum. ille discessit, ego somno* (ἀφαιρ.) *solutus sum* (ἀξίζει νά παρατηρηθεῖ τό ἀσύνδετο, ὅλο δύναμη καί ζωντάνια) = ἐκεῖνος ἐξαφανίστηκε, ἐγὼ ξύπνησα (λύθηκα ἀπ' τὸν ὕπνο). *solvo, solvi, solūtum, 3.* = λύνω. Πολλὰ μᾶς κάνουν νά πιστέψουμε ὅτι οἱ

λέξεις αὐτές τοῦ ὀνείρου τοῦ Σκιπίωνα εἶναι καί τό τέλος τῆς πραγματείας τοῦ Κικέρωνα de re publica· πρβλ. Cic. de amic. 14 : «qui (Scipio ὁ Νεώτερος)... triduum (γιά τρεῖς μέρες) disseruit (ἐπεξεργάστηκε) de re publica, cuius disputationis fuit extremum... fere de immortalitate animorum, quae se in quiete (στόν ὕπνο) per visum (στ' ὄνειρο) ex Africano (τοῦ Πρεσβυτέρου) audisse dicebat».

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΕΣ
(ΕΚΛΟΓΕΣ)

ΘΡΑΤΙΟΥ ΩΛΕΣ
(ΕΚΛΟΤΕΣ)

ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΕΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1981

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ - 1981

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ζωή τοῦ Ὀρατίου

Ὁ Κόιντος Ὀράτιος Φλάκκος (Q. Horatius Flaccus) γεννήθηκε στίς 8 Δεκεμβρίου τοῦ 65 π.Χ. (689 ἀπό κτίσι. Ρώμης) στή Βενουσία τῆς Κάτω Ἰταλίας, κοντά στόν Αὔφιδο ποταμό. Ὁ πατέρας του ἦταν ἀπελεύθερος (libertinus) καί ζοῦσε μέ τά εἰσοδήματά του ἀπό ἓνα μικρό γεωργικό κτῆμα. Γιά τή μητέρα του δέν ξέρουμε τίποτα. Οὔτε καί ὁ ἴδιος ὁ ποιητής ἀναφέρει τίποτα στά ποιήματά του. Ἴσως ἡ μητέρα του νά πέθανε, ὅταν ὁ Ὀράτιος ἦταν πολύ μικρός.

Μέχρι τά δώδεκά του χρόνια ὁ Ὀράτιος ἔζησε μέσα στό ἐπιβλητικό φυσικό περιβάλλον τῆς μικρῆς γενέτειράς του, ἀπολαμβάνοντας τά ἀγαθά καί τήν ἄνεση τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς. Μετά πῆγε μέ τόν πατέρα του στή Ρώμη, ὅπου παρακολούθησε μαθήματα ἀπό διαπρεπεῖς διδασκάλους, ὅπως ὁ περίφημος γραμματικός Ὀρβίλιος. Ὁ πατέρας του, γιά νά ἀντιμετωπίσει τά ἐξόδα τῆς ἐγκαταστάσεώς τους στή Ρώμη ἔγινε coactor auctionum, δηλ. εἰσπράκτορας τῶν χρημάτων ἀπό τίς δημοπρασίες, καί ἀφοσιώθηκε ὁλόψυχα στήν πνευματική καί ἠθική μόρφωση τοῦ γιοῦ του, γιά χάρη τοῦ ὁποῦ ἐγκατέλειψε τή Βενουσία καί τό ἀγαπημένο του ἀγρόκτημα. Γι' αὐτό ὁ ποιητής μέ βαθιά εὐγνωμοσύνη ἀναφέρει στά ποιήματά του (Σατιρ. I, 6, 71 κ.ἐξ.) τήν αὐταπάρνηση καί τίς θυσίες τοῦ πατέρα του γι' αὐτόν, καί μέ πολλή περηφάνια μνημονεύει τό ὄνομά του, σέ πείσμα ἐκείνων πού τόν κατηγοροῦσαν γιά τήν ταπεινή καταγωγή του.

Ἀλλά οἱ πνευματικοί ὀρίζοντες τῆς Ρώμης ἦταν στενοί γιά ὅσους ἐπιθυμοῦσαν νά πάρουν πλήρη μόρφωση. Τό ἀνέσπερο φῶς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἦταν ἀκόμη ἔντονο στήν ἀρχική ἐστία του, τήν Ἀθήνα. Γι' αὐτό ὁ Ὀράτιος, σέ ἡλικία 19 περίπου ἐτῶν, δηλ. τό 46 π.Χ., ἔφυγε ἀπό τή Ρώμη καί ἤρθε στήν Ἀθήνα, γιά νά σπουδάσει μαθήματα ρητορικῆς καί φιλοσοφίας στίς σχολές τῶν διαδόχων τοῦ Ἰσοκράτη καί τοῦ Πλάτωνα.

Τίς σπουδές του στήν Ἀθήνα τίς διέκοψαν σοβαρά πολιτικά γεγονότα στή Ρώμη. Μετά τή δολοφονία τοῦ Καίσαρα (Μάρτιος τοῦ 44 π.Χ.) νέος ἐμφύλιος πόλεμος ξέσπασε ἀνάμεσα στούς διαδόχους καί τούς δολοφόνους του. Ὁ Βρούτος καί ὁ Κάσσιος κατέλαβαν τή Μακεδονία, τήν Ἑλλάδα καί τήν Ἀσία. Ὁ Ὁράτιος, μολοντί ποτέ ἄλλοτε δέν εἶχε ὑπηρετήσει στρατιώτης, παρασυρμένος ἀπό νεανικό ἐνθουσιασμό, ἔσπευσε μαζί μέ ἄλλους συσπουδαστές του νά καταταχθεῖ στό στρατό τοῦ Βρούτου, καί μάλιστα μέ τό βαθμό τοῦ χιλίαρχου.

Τό Νοέμβριο τοῦ 42 π.Χ. ἐγινε ἡ μάχη στούς Φιλίππους, ὅπου οἱ δημοκρατικοί νικηθήκαν καί τράπηκαν σέ φυγή. Ὁ Ὁράτιος δέ διστάζει νά ὁμολογήσει (Βιβλ. II, ὠδή 7, στίχ. 9 - 12) ὅτι ἐγκατέλειψε τήν ἀσπίδα του στό πεδίο τῆς μάχης ἐκείνης. Ἴσως ὅμως δέν πρέπει τό χωρίο αὐτό νά ἐρμηνευθεῖ κατὰ γράμμα. Εἶναι πιθανό ὁ ποιητής νά ὑπονοεῖ, ὅτι μετά τήν ἥττα ἐκείνη τῶν ὁμοϊδεατῶν του δέν ἀναμείχθηκε πιά στήν πολιτική, ἀλλά ἀσχολήθηκε μέ τίς μελέτες καί τήν ποίηση.

Μετά τήν ἥττα στούς Φιλίππους ἡ θέση τοῦ Ὁρατίου ἐγινε πολύ δύσκολη. Ὁ Ὁκταβιανός ἐδήμεισε τή μικρή πατρική περιουσία του (ὁ πατέρας του στό μεταξύ εἶχε πεθάνει) καί τή διένειμε μαζί μέ ἄλλες στούς παλαίμαχους στρατιῶτες (veterānos).

Στή Ρώμη ὁ Ὁράτιος ἐπέστρεψε ὅταν, τό 41 π.Χ., ὁ Ὁκταβιανός ἔδωσε γενική ἀμνηστία στούς ἀντιπάλους του. Ἐκεῖ διορίστηκε οἰκονομικός ὑπάλληλος (ταμειακός γραμματέας) γιά νά ἐξασφαλίσει τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή. Τίς ἐλεύθερες ὥρες του τίς ἀφιέρωνε στήν ποίηση. Πολύ σύντομα ἐγινε στενός φίλος μέ τούς ὀνομαστούς ποιητές Βιργίλιο καί Βάριο, οἱ ὁποῖοι τόν ἔφεραν σέ ἐπαφή μέ τό Μαικήνα, τόν πιστό σύμβουλο τοῦ Ὁκταβιανοῦ καί ἐνθερμο προστάτη τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων.

Ἡ ἀπλή ἀρχικά γνωριμία του μέ τό Μαικήνα ἐξελίχθηκε ἀργότερα σέ τόσο στενή οἰκειότητα καί φιλία, ὥστε ὁ Μαικήνας τοῦ δώρισε τή Σαβινική ἐπαυλῆ, πού βρισκόταν 25 περίπου μίλια ΒΑ τῆς Ρώμης. Τά θέλγητρα αὐτῆς τῆς ἐπαυλῆς ὁ ποιητής τά ἐξυμνεῖ συχνά στά ποιήματά του, ἐπειδὴ ἐκεῖ βρῆκε ὅ,τι ἀκριβῶς ποθοῦσε ἡ ποιητική ψυχὴ του : ἄνεση, χαρά, πηγές ἐμπνεύσεως ἀλλά καί ἀξιόλογες προσόδους.

Ἡ ποιητικὴ ἱκανότητα τοῦ Ὁρατίου, οἱ ἐξαιρετες κοινωνικὲς ἀρετές του καί ὁ φιλικὸς δεσμός του μέ τό Μαικήνα τόν βοήθησαν πολὺ νά μπεῖ στούς ἀριστοκρατικούς κύκλους τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας. Οἱ

πιο διαπρεπεῖς, ιδίως στά γράμματα, ἄντρες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦταν φίλοι του. Τρανά δείγματα τῆς ἐκτιμήσεως καί τῆς φιλίας του πρὸς αὐτοὺς ἀποτελοῦν οἱ ὠδές πού τοὺς ἀπευθύνει «τιμῆς ἔνεκα».

Ἀξιομνημόνευτη εἶναι καί ἡ εὐλικρινὴς ἀφοσίωση καί ἀγάπη τοῦ Ὁρατίου πρὸς τὸν Ὁκταβιανό Αὐγούστο. Τό γεγονός ὅτι στό παρελθόν εἶχε πολεμήσει μαζί μέ τοὺς δημοκρατικούς Βρούτο καί Κάσιο ἐναντίον τῶν ἀρχῶν, τίς ὁποῖες ἐκπροσωποῦσε ὁ Ὁκταβιανός ὡς διάδοχος τοῦ Καίσαρα, δέ σημαίνει ὅτι δέν εἶχε σταθερές πολιτικές πεποιθήσεις· ὁ ἐνθουσιώδης στά νεανικά του χρόνια ποιητής, ὅταν πιά ἔγινε ὥριμος, εἶχε τήν ικανότητα νά διακρίνει καί νά ἐκτιμῇ ὅπως ἔπρεπε τή θαυμασία τάξη, τήν εἰρήνη καί τή γενική πρόοδο, πού ἐξασφάλισε στό ρωμαῖκό κράτος ἡ ἐπιθετική διοίκηση τοῦ Αὐγούστου. Γι' αὐτό ὁ Ὁράτιος δέν παρουσιάζεται σάν νά ἀνέχεται ἀπλῶς τό νέο καθεστῶς, ἀλλά διαθέτει τήν ἐμπνευσή του γιά νά τό ἐξυμνήσει καί νά συντελέσει, ὅσο κι αὐτός μπορεῖ, στήν παγίωσή του.

Ὁ Ὁράτιος πέθανε ἀπό αἰφνίδιο θάνατο στίς 27 Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 8 π.Χ. σέ ἡλικία 57 ἐτῶν καί ἐνταφιάστηκε στόν Ἡσκύλινο λόφο, κοντά στόν τάφο τοῦ μεγάλου φίλου καί προστάτη του Μαικήνα, ὁ ὁποῖος εἶχε πεθάνει μόλις εἴκοσι μέρες ἐνωρίτερα ἀπό αὐτόν.

2. Ἔργα τοῦ Ὁρατίου.

Ὁ Ὁράτιος ἔγραψε λυρικά καί σατυρικά ποιήματα. Λυρικά εἶναι : α) οἱ ὠδές (carmina) σέ 4 βιβλία· β) οἱ ἐπώδιοι (epodi) σέ ἓνα βιβλίο : ποιήματα σκωπτικά, μέ πολλή εἰρωνεία καί μέ σκηνές ἀπό τήν καθημερινή ζωή, κατ' ἀπομίμηση τοῦ πρώτου Ἑλλήνα ἱαμβικοῦ ποιητῆ Ἀρχιλόχου τοῦ Πάριου· γ) ὁ ἐκατονταέτηρος ὕμνος (carmen saeculāre), πού τόν ἔγραψε μέ ἐντολή τοῦ Αὐγούστου. Τόν ὕμνο αὐτό τόν ἔψαλε χορός ἀπό ἀγόρια καί κορίτσια ὑψηλῆς καταγωγῆς στήν ἐορτή τῶν Σαικουλαρίων τό 17 π.Χ.

Σατυρικά ποιήματα εἶναι : α) οἱ Σάτιρες (Satirae ἢ Sermones) σέ δύο βιβλία : ὁ ποιητής περιπαίζει καί καυτηριάζει μέ λεπτά ἀστεῖα τίς ἡθικές ἐλλείψεις τῆς κοινωνίας, χωρίς νά θίγει ὀρισμένα πρόσωπα, μιμούμενος τή μέση κωμωδία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων· β) οἱ Ἐπιστολές (epistolae) σέ δύο βιβλία : ἔχουν κι αὐτές σατυρικό περιεχόμενο, ἀλλ' ἀπευθύνονται σέ ὀρισμένα πρόσωπα, ὅπως συμ-

βαίνει καί μέ τήν ἀρχαία ἀττική κωμωδία· γ) ἡ Ποιητική τέχνη ἢ Ἑπιστολή πρὸς Πείσωνες (ars poëtica aut epistola ad Pisones) : ἀπευθύνεται στά παιδιά τοῦ Λεύκιου Καλπούρνιου Πείσωνα καί περιέχει ἀξιόλογες παρατηρήσεις γιά τήν ποίηση γενικά.

Μέ τά παραπάνω ποιήματά του, ἰδίως μέ τίς ὠδές του, ὁ Ὅρατιος ἀναδείχθηκε ἕνας ἀπό τοὺς δοκιμότερους ρωμαίους ποιητές. Στόν κύκλο, ἰδίως, τῶν λυρικῶν ποιητῶν τῆς Ρώμης κατέχει τήν πρώτη θέση. Αὐτός πρῶτος μιμήθηκε τά ὑπέροχα λυρικά δημιουργήματα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος καί προτρέπει καί τοὺς ἄλλους νά τά μιμηθοῦν. Στήν ἐπιστολή του πρὸς τοὺς Πείσωνες (στ. 268) γράφει : «vos exemplaria Graeca | nocturna versate manu, versate diurna» = «Σεῖς νά ξεφυλλίζετε τά ἐλληνικά παραδείγματα (συγγράμματα) νύχτα καί ἡμέρα».

Οἱ ὠδές τοῦ Ὅρατίου ἀποτελοῦν τό καλύτερο ἀπό κάθε ἄποψη μέρος τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου. Ἡ φιλία, ὁ ἔρωτας, οἱ ἔριδες, τά συμπτώσια, ἡ πολιτεία ἀποτελοῦν τοὺς πόλους, γύρω ἀπό τοὺς ὁποίους στρέφεται ἡ θαυμαστή ἔμπνευσή του. Τό περιεχόμενο τῶν ὠδῶν καί ἡ τεχνική μορφή τους συνδυάζουν τήν κομψότητα καί τή χαριτολογία. Ἄν καί μιμεῖται τοὺς Ἑλλήνες λυρικούς, τόν Ἀρχίλοχο, τή Σαπφώ, καί τόν Ἀλκαῖο, κατορθώνει νά μὴν τοὺς ἀντιγράψει καί νά μὴ φαίνεται τυφλὸς μιμητὴς τους. Παρουσιάζει πρωτοτυπία καί ἀνεξαρτησία, ὥστε νά φαίνεται καθαρά ἡ γνήσια ρωμαϊκὴ ψυχὴ του.

Ἀπὸ τίς ὠδές πού ἀκολουθοῦν σ' αὐτὸ ἐδῶ τό βιβλίο :

Τὴν **1η** τὴν ἀπευθύνει στό μεγάλο του προστάτη, τό Μαικήνα. Ἐκθέτει τίς διαφορές κλίσεις καί ἐπιθυμίες τῶν ἀνθρώπων καί στό τέλος ἐκδηλώνει καί τό δικό του ἰδανικό.

Τὴν **2η** τὴν ἀπευθύνει στό πλοῖο πού θά φέρει τό φίλο του Βιργίλιο στήν Ἀθήνα.

Τὴν **3η** τὴν ἀπευθύνει στόν Ἀγρίππα, διαπρεπή στρατιωτικὸ καί πολιτικὸ ἄντρα τῆς ἐποχῆς του.

Τὴν **4η** τὴν ἀπευθύνει στόν Ἑρμῆ, ἔχοντας ὡς πρότυπο ὅμοιο ὕμνο τοῦ Ἀλκαίου.

Ἡ **5η** ὠδή εἶναι προσευχὴ στήν Ἀρτεμη καί στόν Ἀπόλλωνα.

Στήν **6η** θορνεῖ γιά τό θάνατο τοῦ φίλου του Κοϊντίλιου Βάρου, ἔχοντας ὡς πρότυπο τοὺς ἀρχαίους ἐλληνικοὺς θρήνους.

Στήν **7η** ἐξωτερικεύει τὴν ἄμετρη χαρά του γιά τὴν ἥττα καί τό θάνατο τῆς Κλεοπάτρας, βασίλισσας τῆς Αἰγύπτου.

Στήν **8η** πανηγυρίζει για τήν επιστροφή στή Ρώμη τοῦ Πομπηίου Βάρου, φίλου του καί συμπολεμιστῆ του στή μάχη τῶν Φιλίππων.

Στήν **9η**, πού τήν ἀπευθύνει στό Μαικήνα, φαντάζεται τόν ἑαυτό του νά μεταμορφώνεται, μετά τό θάνατό του, σέ κύκνο καί νά ἐξασφαλίζει ἔτσι τήν ἀθανασία.

Στή **10η** (κι αὐτή τήν ἀπευθύνει στό Μαικήνα) φαντάζεται ὅτι τόν ἐπισκέπτεται ὁ Μαικήνας τήν ὥρα πού εἶναι ἑτοιμος νά προσφέρει θυσίες στήν Ἥρα. Ὁ ποιητής προσκαλεῖ τό φίλο του νά γιορτάσουν μαζί, γιατί τήν ἡμέρα ἐκείνη εἶχε τήν ἐπέτειο τῆς σωτηρίας του ἀπό βέβαιο θάνατο, ὅταν ἔπεσε ἐπάνω του ἓνα δέντρο τοῦ κήπου του.

Στήν **11η** παρακαλεῖ τό Βάκχο νά τόν ἐμπνεύσει γιά νά ἐγκωμιάσει τόν Αὐγούστο.

Στή **12η** ὠδή, πού εἶναι σάν ἐπίλογος τῶν τριῶν πρώτων βιβλίων τῶν ὠδῶν του, κρίνει μέ χαρακτηριστική ἀλαζονεία τήν ἀξία τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου.

CARMINA SELECTA

LIBER PRIMUS

1.

1 Maecenas atavis edite regibus,
o et praesidium et dulce decus meum :
sunt quos curriculo pulverem Olympicum
collegisse iuvat metaque fervidis

5 evitata rotis palmaque nobilis
terrarum dominos evehit ad deos ;
hunc, si mobilium turba Quiritium
certat tergemini tollere honoribus ;

illum, si proprio condidit horreo
10 quidquid de Libycis verritur areis.
gaudentem patrios findere sarculo
agros Attalicis condicionibus

numquam demoveas, ut trabe Cypria
Myrtoum pavidus nauta secet mare ;
15 luctantem Ieariis fluctibus Africum
mercator metuens otium et oppidi

laudat rura sui : mox reficit rates
quassas indocilis pauperiem pati.
est qui nec veteris pocula Massici
20 nec partem solido demere de die

spernit, nunc viridi membra sub arbuto
stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae ;

multos castra iuvant et lituo tubae
permixtus sonitus bellaque matribus

- 25 detestata; manet sub Iove frigido
venator tenerae coniugis immemor,
seu visa est. catulis cerva fidelibus,
seu rupit teretes Marsus aper plagas.

- me doctarum hederæ præmia frontium
30 dis miscent superis, me gelidum nemus
Nympharumque leves cum Satyris chori
secernunt populo, si neque tibiae

- Euterpe cohibet nec Polyhymnia
Lesboum refugit tendere barbiton.
35 quodsi me lyricis vatibus inseres,
sublimi feriam sidera vertice.

2. (III)

- 1 Sic te diva potens Cypri,
sic fratres Helenæ, lucida sidera,
ventorumque regat pater
obstrictis aliis præter Iapyga,

- 5 navis, quæ tibi creditum
debes Vergilium : finibus Atticis
reddas incolumem precor
et serves animæ dimidium meæ.

- illi robur et æs triplex
10 circa pectus erat, qui fragilem truci
commisit pelago ratem
primus, nec timuit præcipitem Africum

- decertantem Aquilonibus
nec tristes Hyadas nec rabiem Noti,
15 quo non arbiter Hadriæ
maior, tollere seu ponere volt freta.

quem mortis timuit gradum
 qui siccis oculis monstra natantia,
 qui vidit mare turgidum et
 20 infames scopulos Acroceraunia ?

nequicquam deus absceidit
 prudens oceano dissociabili
 terras, si tamen impiae
 non tangenda rates transiliunt vada.

25 audax omnia perpeti
 gens humana ruit per vetitum (nefas !)
 audax Iapeti genus
 ignem fraude mala gentibus intulit.

post ignem aetheria domo
 30 subductum macies et nova febrium
 terris incubuit cohors
 semotique prius tarda necessitas

leti corripuit gradum.
 expertus vacuum Daedalus aëra
 35 pennis non homini datis ;
 perrupit Acheronta Herculeus labor.

nil mortalibus ardui est :
 caelum ipsum petimus stultitia neque
 per nostrum patimur scelus
 40 iracunda Iovem ponere fulmina.

3. (VI)

1 Scriberis Vario fortis et hostium
 victor Maeonii carminis alite,
 quam rem cumque ferox navibus aut equis
 miles te duce gesserit.

5 nos, Agrippa, neque haec dicere nec gravem
 Pelidae stomachum cedere nescii

nec cursus duplicis per mare Ulixei
nec saevam Pelopis domum

conamur, tenues grandia, dum pudor
10 inbellisque lyrae Musa potens vetat
laudes egregii Caesaris et tuas
culpa deterere ingeni.

quis Martem tunica tectum adamantina
digne scripserit aut pulvere Troico
15 nigrum Merionen aut ope Palladis
Tydiden superis parem ?

nos convivias, nos proelia virginum
sectis in iuvenes unguibus acrium
cantamus, vacui sive quid urimur,
20 non praeter solitum leves.

4. (X)

1 Mercuri, facunde nepos Atlantis,
qui feros cultus hominum recentum
voce formasti catus et decorae
more palaestrae,

5 te canam, magni Jovis et deorum
nuntium curvaeque lyrae parentem,
callidum quidquid placuit iocoso
condere furto.

te, boves olim nisi reddidisses
10 per dolum amotas, puerum minaci
voce dum terret, viduus pharetra
risit Apollo.

quin et Atridas duce te superbos
Ilio dives Priamus relicto
15 Thessalosque ignes et iniqua Troiae
castra fefellit.

tu pias laetis animas reponis
 sedibus virgaque levem coërces
 aurea turbam, superis deorum
 20 gratus et imis.

5. (XXI)

1 Dianam tenerae dicite virgines,
 intonsum pueri dicite Cynthium,
 Latonamque supremo
 dilectam penitus Jovi.

5 vos laetam fluvii et nemorum coma,
 quaecumque aut gelido prominet Algido
 nigris aut Erymanthi
 silvis aut viridis Cragi,

vos Tempe totidem tollite laudibus
 10 natalemque, mares, Delon Apollinis
 insignemque pharetra
 fraternaue umerum lyra.

hic bellum lacrimosum, hic miseram famem
 pestemque a populo et principe Caesare in
 15 Persas atque Britannos
 vestra motus aget prece.

6. (XXIV)

1 Quis desiderio sit pudor aut modus
 tam cari capitis? praecipe lugubres
 cantus, Melpomene, cui liquidam pater
 vocem cum cithara dedit.

5 ergo Quintilium perpetuus sopor
 urget; cui Pudor et Iustitiae soror
 incorrupta Fides nudaque Veritas
 quando ullum inveniet parem?

multis ille bonis flebilis occidit,
 10 nulli flebilior, quam tibi, Vergili.
 tu frustra pius, heu, non ita creditum
 poscis Quintilium deos.

quid ? si Threicio blandius Orpheo
 auditam moderere arboribus fidem,
 15 num vanae redeat sanguis imagini,
 quam virga semel horrida

non lenis precibus fata recludere,
 nigro compulerit Mercurius gregi ?
 durum : sed levius fit patientia
 quidquid corrigere est nefas.

7. (XXXVII)

1 Nunc est bidendum, nunc pede libero
 pulsanda tellus, nunc Saliaribus
 ornare pulvinar deorum
 tempus erat dapibus, sodales.

5 antehac nefas depromere Caecubum
 cellis avitis, dum Capitolio
 regina dementis ruinas,
 funus et imperio parabat

contaminato cum grege turpium
 10 morbo virorum, quidlibet impotens
 sperare fortunaque dulci
 ebria. sed minuit furorem

vix una sospes navis ab ignibus
 mentemque lymphatam Mareotico
 15 redegit in veros timores
 Caesar ab Italia volantem

remis adurgens, accipiter velut
 mollis columbas aut leporem citus

- venator in campis nivalis
 20 Haemoniae, daret ut catenis
 fatale monstrum : quae generosius
 perire quaerens nec muliebriter
 expavit ensem nec latentis
 classe cita reparavit oras,
 25 ausa et iacentem visere regiam
 vultu sereno, fortis et asperas
 tractare serpentes, ut atrum
 corpore conbiberet venenum,
 deliberata morte ferocior :
 30 saevis Liburnis scilicet invidens
 privata deduci superbo
 non humilis mulier triumpho.

LIBER ALTER

8. (VII)

- 1 O saepe mecum tempus in ultimum
 deducte Bruto militiae duce,
 quis te redonavit Quiritem
 dis patriis Italoque caelo,
 5 Pompei, meorum prime sodalium,
 cum quo morantem saepe diem mero
 fregi coronatus nitentis
 malobathro Syrio capillos ?
 tecum Philippos et celerem fugam
 10 sensi relictæ non bene parmula,
 cum fracta virtus, et minaces
 turpe solum tetigere mento :
 sed me per hostis Mercurius celer
 denso paventem sustulit aëre,

- 15 te rursus in bellum resorbens
unda fretis tulit aestuosis.

ergo obligatam redde Iovi dapem
longaque fessum militia latus
depone sub lauru mea nec

- 20 parce cadis tibi destinatis.

oblivioso levia Massico
ciboria exple, funde capacibus
unguenta de conchis. quis udo
deproperare apio coronas

- 25 curatve myrto ? quem Venus arbitrum
dicet bibendi ? non ego sanius
bacchabor Edonis : recepto
dulce mihi furere est amico.

9. (XX)

- 1 Non usitata nec tenui ferar
penna biformis per liquidum aethera
vates neque in terris morabor
longius invidiaque maior

- 5 urbis relinquam. non ego, pauperum
sanguis parentum, non ego, quem vocas,
dilecte Maecenas, obibo
nec Stygia cohibebor unda.

- iam iam residunt cruribus asperae
10 pelles et album mutor in alitem
superne nascunturque leves
per digitos umerosque plumae.

- iam Daedaleo notior Icaro
visam gementis litora Bospori
15 Syrtisque Gaetulas canorus
ales Hyperboreosque campos ;

me Colchus et qui dissimulat metum
 Marsae cohortis Dacus et ultimi
 noscent Geloni, me peritus
 20 discet Hiber Rhodanique potor.

absint inani funere neniae
 luctusque turpes et querimoniae ;
 compesce clamorem ac sepulcri
 mitte supervacuos honores.

LIBER TERTIUS

10. (VIII)

1 Martiis caelebs quid agam Calendis,
 quid velint flores et acerra turis
 plena miraris positusque carbo in
 caespite vivo,

5 docte sermones utriusque linguae :
 voveram dulcis epulas et album
 Libero caprum prope funeratus
 arboris ictu.

hic dies anno redeunte festus
 10 corticem adstrictum pice demovebit
 amphorae fumum bibere institutae
 consule Tullo.

sume, Maecenas, cyathos amici
 sospitis centum et vigiles lucernas
 15 perfer in lucem : procul omnis esto
 clamor et ira.

mitte civilis super Urbe curas :
 occidit Daci Cotisonis agmen,
 Medus infestus sibi luctuosis
 20 dissidet armis,

servit Hispanae vetus hostis orae
 Cantaber sera domitus catena,
 iam Scythae laxo meditantur arcu
 cedere campis.

- 25 neglegens, ne qua populus laboret,
 parce privatus nimium cavere et
 dona praesentis cape laetus horae :
 linque severa.

11. (XXV)

- 1 Quo me, Bacche, rapis tui
 plenum ? quae nemora aut quos agor in specus
 velox mente nova ? quibus
 antris egregii Caesaris audiar
- 5 aeternum meditans decus
 stellis inserere et consilio Iovis ?
 dicam insigne, recens, adhuc
 indictum ore alio. non secus in iugis
- Edonis stupet Euhias
- 10 Hebrum prospiciens et nive candidam
 Thracen ac pede barbaro
 lustratam Rhodopen, ut mihi devio
- ripas et vacuum nemus
 mirari libet. o Naiadum potens
- 15 Baccharumque valentium
 proceras manibus vertere fraxinos,
- nil parvum aut humili modo,
 nil mortale loquar. dulce periculum est,
 o Lenaeae, sequi deum
- 20 cingentem viridi tempora pampino.

12. (XXX)

1 Exegi monumentum aere perennius
regalique situ pyramidum altius,
quod non imber edax, non aquilo impotens
possit diruere aut innumerabilis

5 annorum series et fuga temporum.
non omnis moriar multaque pars mei
vitabit Libitinam : usque ego postera
crescam laude recens, dum Capitolium

scandet cum tacita virgine pontifex :
10 dicar, qua violens obstrepit Aufidus
et qua pauper aquae Daunus agrestium
regnavit populorum, ex humili potens

princeps Aeolium carmen ad Italos
deduxisse modos. sume superbiam
15 quaesitam meritis et mihi Delphica
lauro cingé volens, Melpomene, comam.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ Ι

1 - 6. *atavus* = ὁ προπάππος, ὁ πρόγονος. *editus - a - um*, τοῦ ρ. *edo* = γεννώ. *decus - oris* = κόσμημα. *iuno - vi - tum* (α') = ἄρέσω. *curriculum - i* = ἄρμα. *meta - ae* = ἡ νύσσα (στήλη στίς στροφές τοῦ ἱππόδρου). *evito* ρ. (α') = διαφεύγω. *palma - ae* = ὁ φοίνικας (δέντρο). *eveho - xi - ctum* (γ') = ἀνεβάζω, ἀνυψώνω. ἡ φουσ. σειρά εἶναι: *sunt quos* (= *nonnullos*) *iuvat collegisse curriculo pulverem Olympicum et meta evitata rotis fervidis et palma nobilis evehit ad deos dominos terrarum* (τά *meta* καί *palma* ὑποκ. τοῦ *evehit*). *Maecenas - atis* = ὁ Μαϊκῆνας, ἀπλὸς ἱππῆας Ρωμαῖος· ἦταν εὐνοοῦμενος τοῦ Αὐγούστου καί ὁ σπουδαιότερος σύμβουλός του· καταγόταν ἀπὸ πολὺ παλιά Τοσκανικὴ οἰκογένεια.

7 - 10. *hunc* (*iuvat*). *mobilis - e* = εὐκολομετάβλητος, ἀσταθής. *turba - ae* = πλῆθος. *illum* (*iuvat*). *tergeminus* = τρίδυμος, τριπλός. *proprius - a - um* = ὁ δικός, ἀτομικός. *horreum* = ἡ ἀποθήκη, ὁ σιτοβολώνας. *verro - rri - rsum* (γ') = σαράνω. *area - ae* = τό ἀλώ-νι. *tergmini honores* λέγονται: τό ἀξίωμα τοῦ ἀγορανόμου (*aedilis*), τοῦ πραίτορα (*praetor*) καί τοῦ ὑπάτου (*consul*). *Libycae areae*: ἐπειδὴ ἡ ἐπαρχία τῆς Λιβύης, ὅπως ἡ Αἴγυπτος καί ἡ Σικελία, προμή-θευε τό περισσότερον σιτᾶρι πού κατανάλωνε ἡ Ρώμη.

11 - 18. *findo - di - ssum* (γ') = σκίζω, σκάβω. *sarculum - i* = σκαλιστήρι, ἀξίνα. *condicio - onis* = ἡ πρόταση, ὁ ὅρος. *numquam demoveas* = ποτέ δέ θά ἐδιωχνες. *trabs - bis* = δοκάρη, πλοῖο. *seco - ui - ctum* (α') = κόβω, σκίζω. *luctor*, (α') = παλεύω. *mox* ἐπὶ ρ. = μετὰ ἀπὸ λίγο. *reficio* (*re-facio*) = ἐπισκευάζω. *ratis - is* = σχεδία, πλοῖο. *quassus - a - um* (τοῦ ρ. *quatio*) = ταλαιπωρημένος, χαλα-

σμένος. *indocilis* = ἄμαθος, ἄπειρος. *Attalicae condiciones* : ἐπειδὴ τὰ πλούτη τῶν Ἀτταλικῶν βασιλέων τῆς Περγάμου ἦταν παροϊμιώδη. "Ο Ἀτταλος ὁ ΙΙΙ (133 π.Χ.) εἶχε κληροδοτήσει τὸ βασίλειό του στοὺς Ρωμαίους. *Cypria trabs* : ἐπειδὴ οἱ Κύπριοι ἦταν τολμηροὶ θαλασσοπόροι καὶ ἱκανοὶ ἔμποροι. *Africus* = λίβας (γαρμπής), ΝΔ θυελλώδης, τὸ χειμῶνα, ἄνεμος.

19 - 29. *poculum* - *i* = ποτήρι. *demo* - *mpsi* - *mptum* (γ') = ἀφαιρῶ. *solidus* (ἐπίθ.) = στερεός, ἀκέραιος. *sperno* - *sprevi* - *etum* (γ') = ἀποχωρίζω, ἀδιαφορῶ. *nunc... nunc* = ἄλλοτε... ἄλλοτε. *arbutus* - *i* = ἡ κουμαριά. *viridis* - *e* = πράσινος, θαλερός. Ἡ φουσ. σειρά εἶναι : *nunc stratus membra sub viridi arbuto. ad lene caput sacrae aquae* = κοντά στή ἡρεμὴ πηγὴ (κεφαλόβρυσο) ἱεροῦ νεροῦ (οἱ πηγές ἦταν ἀφιερωμένες σέ θεότητες). *tuba* - *ae* = ἡ σάλπιγγα. *lituus* - *i* = καμπύλη (κυρτή) σάλπιγγα, (κέρας). *detestor* (α') = καταριέμαι. *sub Iove frigido* ἀντί : *sub caelo. seu* - *seu* = εἴτε - εἴτε. *catulus* - *i* = σκυλάκι (κουταβάκι). *rumpo* - *pi* - *ptum* (γ') = σπάζω, διαρρήχνω. *teretis* = στρογγυλός, ἐπιμήκης. *plaga* - *ae* = δῖχτυ. *Masicum* (vinum) : ὀνομάζεται τὸ περίφημο κρασί τῆς Καμπανίας («καμπανίτης οἶνος»), ἀπὸ τὸ ὀμώνυμο ὄρος τῆς Ἰταλίας. *sub Iove frigido* : ἐπειδὴ ὁ *Iuppiter*, ὡς προσωποποιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, ἐδῶ σημαίνει τὸ ψυχρὸ ὕπαιθρο. *Marsus* = Μαρσικός, ὄνομα ἰταλικοῦ λαοῦ. *hedera* - *ae* = ὁ κισσός, ἱερὸ φυτὸ τοῦ Βάκχου, τοῦ θεοῦ ποῦ ἐξάπτει τὴ φαντασία τῶν ποιητῶν.

30 - 36. *gelidus*, ἐπίθ. = κρυερός, παγερός. *secerno*, - *crevi* - *etum* (γ') = διακρίνω, (ξε)χωρίζω. *tibia* - *ae* = ὁ αὐλός (μουσικό ὄργανο). *Euterpe* - *Polyhymnia*, ὀνόματα Μουσῶν. *barbitus* - *i* = ἡ βάρβιτος, ἔγχορδο ἀρχαῖο μουσικό ὄργανο, σάν τὸ σημ. βιολοντσέλο ἢ τὸ λαγοῦτο. *Lesbous* : Ἡ Σαπφώ καὶ ὁ Ἀλκαῖος, οἱ περίφημοι λυρικοὶ ποιητὲς τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνα, ἦταν Λέσβιοι. *vates* - *is* = μάντης, ποιητής. *insero* - *ui* - *rtum* (γ') = συγκαταλέγω. *sublimis* - *e*, ἐπίθ. = μετέωρος, ὑψωμένος στὸν ἀέρα. *ferio* - *ire* (δ') = πλήττω, χτυπῶ. *quod si me... vertice* : ἐπειδὴ, ἂν μέ κατατάξεις στοὺς λυρικούς ποιητὲς, μέ ὑψωμένη στὸν ἀέρα κεφαλὴ θὰ πλήξω τὰ ἄστρα.

2. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ ΙΙΙ

1 - 8. *diva potens Cypri* = ἡ θεὰ πού δεσπόζει (ἡ δέσποινα) στήν Κύπρο· ἡ «Κύπρις» ('Αφροδίτη), πού εἶχε περίφημο νάο στήν Πάφο (*Venus marina*, ἡ θαλάσσια 'Αφροδίτη). *fratres Helenae* = οἱ ἀδελφοί τῆς 'Ελένης Κάστορας καί Πολυδεύκης, οἱ Διόσκουροι, πού λατρεύονταν ὡς θεότητες τῆς θάλασσας. Εἶναι ἡ προσωποποίηση τῶν δυό λαμπρότερων ἀστέρων τοῦ ἀστερισμοῦ τῶν διδύμων. Οἱ ἀρχαῖοι, ὅταν ἔβλεπαν ἡλεκτρικούς σπινθήρες νά βγαίνουν ἀπό τίς ἄκρες τῶν καταρτιῶν, πίστευαν πώς οἱ Διόσκουροι τοὺς ἔστελναν καλοὺς οἰωνούς. *obstringo - nxi - ctum* (γ') = σφίγγω, περιορίζω. *obstrictis aliis* (ventis). *Iapyx - ygis* = ὁ 'Ιάπυξ : βορειοδυτικός ἄνεμος πολὺ εὐνοϊκός γιὰ ὅσους ταξίδευαν ἀπό τὴν 'Ιταλία στὴν 'Ελλάδα. 'Η φυσικὴ σειρά εἶναι : *sic... regat navis* = μακάρι ἔτσι νά σέ κυβερνᾷ, πλοῖο (κλητικὴ). *quae debes tibi creditum Vergilium* : 'Επειδὴ ὁ ποιητὴς εἶχε ἐμπιστευθεῖ, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴ ζωὴ τοῦ Βιργιλίου στό πλοῖο, τό ὁποῖο ἔτσι *debet. reddo* (γ') = δίνω, παραδίνω, ἐπιστρέφω. *dimidium animae meae* : πρβ. «μία ψυχὴ ἐν δυοῖν σώμασι». *dimidium* = τό μισό.

9 - 16. *robur - oris* = ἄγρια βελανιδιά (μεταφ. τόλμη). 'Η φυσικὴ σειρά εἶναι : *robur et triplex aes erat circa pectus illi qui...* πρβ. «πολλὰ τὰ δεινὰ κοῦδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει...». *fragilis - e* ἐπίθ. = εὐθραυστος. *trux - cis* ἐπίθ. = ἄγριος (*fragilis ratis - trux pelagus*, ἀντίθεση). *praeceps - cipitis* (*prae - caput*) = προπέτης, αὐθάδης, ὀρμητικὸς. *Hyades - um* = οἱ 'Υάδες (θηλ.) : Σύμπλεγμα 7 ἀστρῶν κοντὰ στήν κεφαλὴ τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Ταύρου. Οἱ ἀρχαῖοι νόμιζαν ὅτι ἡ ἐμφάνισή τους φέρνει βροχές καί καταιγίδες καί γι' αὐτό τίς ὀνόμαζαν *tristes. rabies - ei* = ἡ λύσσα. *quo* (Noto) β' ὅρος συγκρίσεως. *arbiter - tri* = διαιτητὴς, κριτής, δεσπότης. *Hadria - ae* : ὁ 'Αδριας, τό 'Αδριατικὸ πέλαγος, πού τό χτυποῦν οἱ νότιοι ἄνεμοι. *volt* (ἀντί *vult*) τοῦ *volo* = θέλω. *fretum - i* = ὁ πορθμός, ἡ θάλασσα.

17 - 26. *gradus - us* = βῆμα, προσέγγιση. *quem gradum mortis timuit* (ille homo) qui... : φαντάζεται τό θάνατο νά βαδίζει, γιὰ νά χτυπήσει τὸν τολμηρό θαλασσοπόρο· ἡ ἀπάντηση στὴν ἐρώτηση εἶναι ἀρνητικὴ. *siccus - a - um* = ξερός : *siccis oculis* γιὰ νά δείξει τὴν ἀταραξία τοῦ τολμηροῦ θαλασσοπόρου μπροστά στοὺς κινδύνους.

monstra natantia = τὰ τέρατα πού κολυμποῦν· ἔτσι τὰ φαντάζονταν οἱ ναυτικοί. *turgidus* ἐπίθ. = φουσκωμένος. *Acroceraunia* = τὰ Ἀκροκεραύνεια, ὀροσειρά τῆς Ἡπείρου (καί ἀκρωτήρι): τίς ψηλές κορφές τους τίς χτυποῦσαν οἱ κεραυνοί. *nequicquam* ἐπίρρ. = μάταια. *abscindo* - *idi* - *ssum* (γ') = σκίζω, (ἀπο)χωρίζω. *dissociabilis* = διαιρετικός, ἀκοινωνήτος. *impiae rates* = ἀνόσιες, ἀσεβεῖς (ἐξαιτίας τῆς τόλμης τους) βάρκες. *si tamen rates impiae transiliunt vada non tangenda*: ἡ θαλασσοπλοῖα θεωρήθηκε παράβαση τῆς θείας βουλήσεως καί οἱ θαλασσοπόροι τιμωροῦνταν. *perpeti* τοῦ ρ. *perpetior* (*perpatior*) = ὑποφέρω, πάσχω. *ruit per vetitum* = ὁρμᾷ μέσα στά ἀπαγορευμένα ἀπό τό θεό. *nefas!* ἐπιφ. = ἀλίμονο!: ἐκφράζει τόν πόνο τοῦ ποιητῆ γιά τὰ ἀμαρτήματα τοῦ ἀνθρώπου.

27 - 40. *Iapeti genus* = τό γένος (παιδί) τοῦ Ἰαπετοῦ: ὁ Προμηθεΐας πού ἔκλεψε ἀπό τόν Οὐρανό τήν ἱερή φλόγα. *fraus mala*: ἐννοεῖ τήν ὀλέθρια ἀπάτη, μέ τήν ὁποία ὁ Προμηθεΐας ἔκλεψε τή φλόγα. *post ignem* = μετὰ ἀπό τήν κλοπή τῆς φλόγας. *macies* - *ei* = φθίση, σοβαρή ἀρρώστια. *nova februm cohors* = νέο πλῆθος πυρετῶν (πολλές ἄγνωστες μέχρι τότε ἐμπύρετες ἀσθένειες). *incumbo* = ξαπλώνω, -ομαι. *semotus* (τοῦ ρ. *semoveor*) = ἀπομακρυσμένος. *tarda necessitas leti* = ἡ ἀργή μοίρα τοῦ θανάτου. *corripio gradum* = ἐπιταχύνω τό βῆμα. Ἡ ἔννοια: Οἱ ἄνθρωποι πρῶτα ἦταν περισσότερο μακρόβιοι, ἀλλά ἐξαιτίας τῶν ἀμαρτημάτων τους ἐπέσυραν ἐναντίον τους τήν τιμωρία τοῦ θανάτου καί ἐγιναν βραχύβιοι. *experior*, ρ. = ἀποκτῶ ἐμπειρία, δοκιμάζω. *penna* - *ae* = φτερό, τὰ φτερά, ἡ φτερούγα. *Herculeus labor* = ὁ ἄθλος τοῦ Ἡρακλῆ. *perrupit Acheronia*: Ἡ κάθοδος ζωντανῶν ἀνθρώπων στόν Ἄδη ἀπαγορευόταν, ἀλλά ὁ Ἡρακλῆς κατόρθωσε νά κατέβει στόν Ἄδη καί νά ἀπελευθερώσει τό Θησέα καί τόν Πειρίθουν. *nil* = *nihil*. *nihil ardui est* = τίποτα δέν εἶναι δύσκολο (γιά τήν ἀνθρώπινη τόλμη). *caelum ipsum petimus stultitia* = καί τόν οὐρανό τόν ἴδιο ζητᾶμε ἐξαιτίας τῆς μαωρίας μας. *Iovem*, ὑποκ. τοῦ *ponere*. *iracunda fulmina* = τούς ὀργισμένους κεραυνούς (του).

3. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ VI

1 - 12. *Scriberis Vario* = μπορεῖς νά ὑμνηθεῖς ἀπό τό Βάριο. *Varius* (*Lucius Varius Rutus*): Φίλος τοῦ Βιργιλίου καί τοῦ Ὁρα-

σειρά τῶν λέξεων εἶναι : (*sive*) *vacui* (amore) (*sumus*), *sive quid urimur* = εἴτε δέν εἵμαστε ἐρωτευμένοι, εἴτε εἵμαστε λίγο τσιμπημένοι. *non praeter solitum leves* = εὐθυμοὶ ὅπως συνήθως (: ὅχι παρὰ τῇ συνήθειά μας εὐθυμοί).

4. BIBΛΙΟ Ι — ΩΔΗ Χ

1 - 20. *facundus*, ἐπίθ. = ὁ λόγιος, ἐκεῖνος πού μιλάει ὠραῖα, πού ἔχει εὐφράδεια. *Atlas - ntis* = ὁ Ἄτλας, πατέρας τῆς Μαίας, τῆς μητέρας τοῦ Ἑρμῆ. *cultus* = τά ἥθη. *catus*, ἐπίθ. = λόγιος, συνετός, ἔξυπνος. *decorus* = εὐπρεπής. *more decorae palaestrae*: ἐπειδὴ οἱ ἀγῶνες στίς παλαῖστρες δίνουν στό σῶμα χάρη καί κομψότητα. *furtum - i* = κλοπή, ἀπάτη. *iocosus* = ἀστεῖος, παιχιδιάρης. *boves amotas* = τίς κλεμμένες ἀγελάδες. (Σύμφωνα μέ τό μῦθο ὁ Ἑρμῆς ἔκλεψε τίς ἀγελάδες τοῦ Ἀπόλλωνα). Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *olim Apollo, dum te puerum terret minaci voce nisi boves reddidisses... risit viduus pharetra. Thessalosque ignes et iniqua Troiae castra fefellit*: μπῆκε κρυφά μέσα στά πυρά τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀχιλλέα καί στό ἐχθρικό γιά τήν Τροία στρατόπεδο (Ἰλιάδ. Ω, 322). *levis turba* = τό ἐλαφρό πλῆθος (τῶν ψυχῶν στόν Ἄδη) (πρβ. Ἑρμῆς «ψυχοπομπός»).

5. BIBΛΙΟ Ι — ΩΔΗ XXI

1 - 4. *dicite* = ὑμεῖς (προστ.). *intonsus* = ἀκούρευτος : ἐπίθ. τοῦ Ἀπόλλωνα (πρβ. «Φοῖβος ἀκερσεκόρης»). *Cynthius* = ὁ Κύνθιος. Ἔτσι ἔλεγαν τόν Ἀπόλλωνα, γιατί πίστευαν ὅτι γεννήθηκε στό ὄρος Κύνθος τῆς Δήλου. *penitus* = ἀπό τά βάθη τῆς ψυχῆς. *dilectus* (τοῦ *diligo*) = ἀγαπημένος. Ἡ ὁδὴ ἔχει τή μορφή χορικοῦ ᾄσματος. Στήν α' στροφή τόν πρῶτο στίχο ψάλλουν ἀγόρια, ὡς πρῶτο ἡμιχόριο, τό δεύτερο στίχο ψάλλουν κορίτσια, ὡς δεύτερο ἡμιχόριο, καί τόν τρίτο καί τέταρτο στίχο ψάλλει ὁλόκληρος ὁ χορός (ἀγόρια καί κορίτσια μαζί). Τῇ δεύτερη στροφῇ τήν ψάλλει τό ἡμιχόριο τῶν ἀγοριῶν, τήν τρίτη τό ἡμιχόριο τῶν κοριτσιῶν καί τήν τέταρτη ὁλόκληρος ὁ χορός.

5 - 16. *laeta fluvii* = ἐκεῖνη πού χαίρεται στά ποτάμια (πρβ. «ποταμία Ἀρτεμις»). *coma nemorum* = ἡ «κόμη», τό φύλλωμα τῶν

poscis deos = ζητᾷς ἀπό τούς θεούς. *Quintilium, creditum heu non ita* : οἱ θεοί δηλ. δέ σοῦ ἐμπιστεύτηκαν τόν Κοϊντίλιο. *ita* μέ αὐτό τόν ὄρο, νά ἔχεις δηλαδή τό δικαίωμα νά τόν ζητήσεις ἀπ' αὐτούς μετά τό θάνατό του. *Quid?* = ἀλλά τί; *moderere* : β' ἐν. πρόσ. ἐνεστ. ὑποτ. τοῦ *moderor* = μετριάζω, ρυθμίζω (κουρντίζω ἔγχορδο ὄργανο). *fides - is* καί (συχρότερα) *fides - ium* = χορδή, λύρα. *blande* ἐπίρρ. = γοητευτικά. *arboribus auditam* : ὑπαινιγμός στό γνωστό μῦθο τοῦ Ὀρφέα, πού ἡμέρωνε τά θηρία καί σαγήνευε τά ἄψυχα μέ τή μουσική του. *num redeat?* = ἄραγε θά ἐπανερχόταν; *virga - ae* = ραβδί, βέργα. *semel... compulerit* = μιᾷ καί τόν ἐσπρωξε. *non lenis fata recludere* = ὁ ἀνένδοτος, ὁ ἀνυποχώρητος (στίς παρακλήσεις) νά ἀνοίξει πάλι τίς πύλες τοῦ "Αδῆ (γιά νά ξαναγυρίσουν δηλ. οἱ νεκροί στή ζωή). *niger grex* : ἐπειδή στόν "Αδῆ ἐπικρατεῖ σκοτάδι. *quidquid corrigere est nefas, levius fit patientia* ὑπέροχη συμβουλή : Τά πλήγματα τοῦ θανάτου μόνο μέ τήν ὑπομονή γίνονται ἐλαφρότερα.

7. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ XXXVII

1 - 12. *Nunc est bibendum*, δηλ. μετά τό θάνατο τοῦ Ἀντωνίου καί τῆς Κλεοπάτρας. *bibo, bibi, potum* (γ') = πίνω. *nunc - nunc*, ἡ ἐπανάληψη φανερώνει τή χαρά καί τόν ἐνθουσιασμό τοῦ ποιητῆ. *pulsanda tellus pede libero* = saltandum est. *Saliares dapes* = Σαλιακές εὐωχίες (συμπόσια). *Salii* : οἱ Σάλιοι ἦταν ἱερεῖς τοῦ "Αρη, πού τούς εἶχε διορίσει ὁ Νουμάς νά φρουροῦν τήν «οὐρανοπετή» ἀσπίδα, ἡ ὁποία βρισκόταν στό ναό τοῦ "Αρη μαζί μέ ἑντεκα ἄλλες. Τίς πρῶτες ἡμέρες τοῦ Μαρτίου οἱ Σάλιοι τελοῦσαν μεγαλόπρεπη ἑορτή καί χόρευαν στούς δρόμους τῆς πόλεως κρατώντας ὅπλα καί ψέλνοντας ὕμνους (*carmen sliiare*). Μετά τήν ἑορτή γίνονταν πλουσιότατα συμπόσια. *pulvinar - aris* = προσκεφάλι, κλίνη. *Lectisternium* : ἑορτή πού ἔκαναν οἱ Ρωμαῖοι σέ περιπτώσεις εὐτυχῶν ἐθνικῶν γεγονότων· στόλιζαν τίς κλίνες τῶν θεῶν, τίς ἐβγαζαν ἔξω στούς δρόμους καί παρέθεταν πλούσια συμπόσια γιά κοινή εὐωχία τοῦ λαοῦ. *sodalis - is* = σύντροφος, φίλος. *antehac*, δηλ. πρίν ἀπό τήν ἡττα τῆς Κλεοπάτρας, τότε πού αὐτή ἀποτελοῦσε σοβαρό κίνδυνο γιά τό ρωμαϊκό κράτος. *Caecubum vinum* = Καίκουβος οἶνος. Τό «Καίκουβον» ἦταν περιοχή τοῦ Λατίου, ὀνομαστή γιά τά κρασιά της. *avitus* = προγονικός. *depromo* = ἐξάγω, βγάζω.

Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *dum regina (Aegypti) parabat dementes ruinas et funus Capitolio et imperio (Romano)*. Τό Καπιτώλιο ἐδῶ εἶναι τό σύμβολο τῆς αἰώνιας Ρώμης. *demens ruina* = ἀνόητο ἐρείπιο· ἀντί *demens regina*. *contamino* (ρ. α') = μιάνω, μολύνω. *cum contaminato grege morbo turpium vivorum* : ἐννοεῖ τοὺς ναῦτες καί τοὺς στρατιῶτες τῆς Κλεοπάτρας, πού εἶχαν γίνει δύσμορφοι ἀπό τή λέπρα. *impotens - ntis* = ἀπληστος, ἀκόλαστος. *impotens sperare quidlibet* : ἐννοεῖ τήν Κλεοπάτρα, πού ἀπό τήν ἀπληστία της ἔλπιζε καί τά πτό ἀπίθανα πράγματα. *fortuna dulci ebria* = μεθυσμένη ἀπό τή γλυκιά εὐτυχία (πού θά νικοῦσε τοὺς Ρωμαίους).

13 - 32. *minuo*, ρ. = μειώνω. *vix una sospes navis* = μόλις ἓνα πλοῖο πού σώθηκε (ὕπερβολή). *lymphatus* ἀπό τό *nymphatus* (ἀνομοίωση) = (νυμφόληπτος : πού κατέχεται ἀπό τίς Νύμφες), ξέφρενος. *Mareotico* (vino) : περίφημο μυρωδάτο κρασί ἀπό τή Μαρεώτιδα λίμνη, κοντά στήν Ἀλεξάνδρεια. *volantem* (reginam) = (τή βασιλισσα) πού φεύγει τρέχοντας ὀλοταχῶς (σάν νά πετάει στόν ἀέρα). *remis adurgens* = καταδιώκοντας μέ τά κουπιά (: πλοῖα). *accipiter tris* = τό γεράκι. *velut accipiter adurget molles columbas* = ὅπως τό γεράκι ὁρμάει ἐναντίον δειλῶν περιστερῶν (πρβ. Ὁμ. X, 139 : «ἡῦτε κίρκος... ἐλαφρότατος πετεηνῶν, | ... οἴμησε μετὰ τρήρωνα πέλειαν»). *campi Haemoniae* = οἱ Θεσσαλικοὶ κάμποι. *Haemonia*, ἀπό τόν Αἷμονα, τόν πατέρα τοῦ Θεσσαλοῦ. *nivalis*, ε, ἐπίθ. = χιονισμένος. *fatale monstrum* : Ἡ Κλεοπάτρα χαρακτηρίζεται «μοιραῖο τέρας», γιατί ἦταν πρωτοφανές μιά γυναίκα νά συλλάβει τόσο παράτολμα σχέδια. *muliebriter*, ἐπίρρ. = μέ γυναικίους τρόπους, σάν γυναικία. *nec muliebriter expavit ense* : Ὅταν ὁ Αὐγουστος ἔστειλε τόν Προκλήιο νά συλλάβει τήν Κλεοπάτρα, ἐκείνη ἀποπειράθηκε νά αὐτοκτονήσει μέ ξίφος, ἀλλά ὁ Προκλήιος τήν ἐμπόδισε. *nec latentes oras reparavit cita classe* = καί δέν ἀναζήτησε νά καταφύγει μέ γρήγορο στόλο σέ ἄγνωστες παραλίες. Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει ὅτι ἡ Κλεοπάτρα προσπάθησε νά μεταφέρει τό στόλο της ἀπό τόν ἰσθμό, τότε, τοῦ Σουέζ στόν ἀραβικό κόλπο, ἀλλά τήν ἐμπόδισαν οἱ Ἀραβες. Πρὸς τιμὴ τῆς Κλεοπάτρας ὁ ποιητὴς τήν παρουσιάζει ἐδῶ ὅτι μέ τή θέλησή της καί μέ γενναιοφροσύνη πού ταιριάζει σέ ἄντρες δέ θέλησε νά σωθεῖ φεύγοντας. *ausa visere et iacentem regiam (dumum) vultu sereno* = εἶχε τήν ψυχική δύναμη νά βλέπει μέ γαλήνιο πρόσωπο τά ἀνάκτορά

της έρειπωμένα. "Όταν ή Κλεοπάτρα, μετά τήν ήττα της, έφτασε καταδιωγμένη στήν 'Αλεξάνδρεια, προσπαθοῦσε από έγωισμό νά μή δείχνει τή συμφορά της. *fortis et tractare asperas serpentes* = γενναία ώστε νά πάρει στά χέρια της καί άγρια φίδια. *deliberata morte ferocior* = περισσότερο τολμηρή, αφού αποφάσισε νά πεθάνει. 'Η φυσική σειρά τών λέξεων είναι : *invidens non humilis mulier privata deduci superbo triumpho saevis Liburnis* = έπειδή δέν ήθελε ή άγέρωχη γυναίκα νά τήν όδηγήσουν μέ ύπερήφανο θρίαμβο (στή Ρώμη) σάν ιδιώτη (= κοινό θνητό, έκπτωτη δηλ. από τό θρόνο) μέσα σέ φοβερές λιβυρνίδες. *Liburna* (navis) = Λιβυρνικό πλοίο. Οί Λιβυρνοί ήταν λαός 'Ιλλυρικός πού διέθετε γρήγορα καράβια.

8. BIBΛΙΟ ΙΙ — ΩΔΗ VII

O Pompei... prime meorum sodalium... deducte. 'Ο Πομπήιος Βάρος, φίλος καί συμπολεμιστής του ποιητή. *ultimum tempus* = ό έσχατος κίνδυνος *Bruto militiae duce* : ό Βρούτος καί ό Κάσσιος είχαν τήν άρχηγία του στρατού πού πολέμησε τόν Καίσαρα στή μάχη τών Φιλίππων· μαζί τους ήταν ό Πομπήιος Βάρος καί ό 'Οράτιος. *redono* = ξαναδωρίζω, δίνω πάλι. *Quiritem* : έννοεί τήν αποκατάσταση του Βάρου στά πολιτικά δικαιώματα, πού τά είχε στερηθεϊ πριν χορηγηθεϊ ή άμνηστία. *sodalis* = σύντροφος (στή μάχη)· οί φιλικοί δεσμοί πού αναπτύσσονται στόν πόλεμο είναι στενοί καί σταθεροί. *morans dies* = ή ήμέρα πού δέν περνάει γρήγορα («βραδυπορούσα»). Για τούς στρατιώτες πού βρίσκονται στόν πόλεμο ή ήμέρα φαίνεται χρόνος. *merum - i* = κρασί άνέρωτο («άκρατος οίνος»). *nitentis capillos coronatus* = φορώντας στεφάνι (πάνω) στά γυαλιστερά μαλλιά (μου). *malobathrum Syrium* = Συριακό μαλόβαθρο (έλαιώδες μύρο από φύλλα άρωματικού φυτού, πρβ. *brillantine*). *Philippos et celerem fugam tecum sensi* : μαζί σου δοκίμασα τούς Φιλίππους καί τή γρήγορη φυγή (σχήμα «έν διά δυοϊν» : ήμαστε μαζί στήν όπισθοχώρηση στους Φ.). *parmula - ae* = μικρή άσπίδα. *relicta parmula non bene* : 'Ο 'Οράτιος, έπειδή ήταν άξιωματικός (*tribunus militum*) δέν κρατούσε άσπίδα· αυτός όμως ό ποιητής τά λέει για νά δείξει τήν άτακτη φυγή (πρβ. 'Αρχίλοχο, άπόσ. 6). *minax - acis* = άπειλητικός : *minacis* είναι οί άνδρεϊοι στρατιώτες του Βρούτου, οί όποιοι, παρά τήν

ἀνδρεία τους, νικήθηκαν ἀπὸ τοὺς δειλοὺς ἀντιπάλους τους. *mentum - i* = τὸ γένι, τὸ σαγόνι. *turpe solum tetigere mento* : τὸ ἔδαφος χαρά-
 κτηρίζεται *turpe* (= αἰσχρό) γιατί ρυπάνθηκε καὶ μολύνθηκε ἀπὸ τὸ
 αἷμα ἐκείνων ποὺ ἔπασαν ἥρωικά στὸ πεδίο τῆς μάχης. *densus* = δα-
 σύς, πυκνός, *paudentem* = φοβισμένο(ν). *Mercurius sustulit* : ὁ λόγιος
 Ἑρμῆς, ποὺ εἶναι προστάτης τῶν ποιητῶν, τὸν πῆρε, τὸν κάλυψε μὲ
 πυκνὸ σύννεφο καὶ τὸν ἔσωσε μέσα ἀπὸ τὸ ἐχθρικό στρατόπεδο (πρβ.
 Ὁμ. Γ 309. Ε, 312 κ.ἐξ.). *resorbeo - ere* (β') = ἀναρροφῶ (λέγεται
 γιὰ τὰ κύματα ποὺ στήν παλινδρόμησή τους σπᾶνε στήν ἀκτή). *in bel-*
lum : ἐννοεῖ τὸ νέο πόλεμο στή Σικελία, ὅπου πολέμησε ὁ Πομπήιος
 Βάρος μὲ ἀρχηγό τὸ Σεξτό Πομπήιο. *fretis aestuosis* = μέσα ἀπὸ τὸ
 παραγμένο πέλαγος (δηλ. τὸ Σικελικό, ποὺ ἔγινε πεδίο νέων πολεμι-
 κῶν περιπετειῶν γιὰ τὸ Βάρο Πομπήιο). *redde Iovi dapem obligatam*
 = δῶσε στὸ Δία τὴν εὐωχία (: τὸ τραπέζι) ποὺ τοῦ χρωστᾷς : σάν ὁ
 Πομπήιος νὰ εἶχε κάνει τέτοιο τάμα στὸ Δία. *depone sub laura mea* :
 στήν ἐπαυλὴ τοῦ ποιητῆ ὑπῆρχε δάφνη, στή σκιά τῆς ὁποίας θὰ μπορούσε
 νὰ ξεκουράσει τὰ ταλαιπωρημένα ἀπὸ τὴ μακροχρόνια ἐκστρατεία
 μέλη του. Ἴσως ὅμως νὰ ἐννοεῖ καὶ τίς ποιητικὲς δάφνες — ἐπαθλα
 τῶν διακεκριμένων ποιητῶν. *cadus - i* = ὁ κάδος (πήλινο δοχεῖο).
destino (ρ. α') = ὀρίζω, τοποθετῶ· ἡ μτχ. *destinatus* = προορισμέ-
 νος. *obliviosus* = ποὺ κάνει νὰ ξεχνᾷς τὰ βάσανα, ὁ «παυσίλυπος».
ciborium - ii = ποτήρι (πλατύστομο, σάν τὸ σημερινὸ ποτήρι σαμ-
 πάνιας). *exple - funde* = γέμιζε - κέρνα : ζωηρὴ ἀναπαράσταση συ-
 μποσίου. *unguentum - i* = ἀλοιφή, μύρο. *capax - acis* = εὐρύχωρος.
aparium - ii = τὸ σέλινο. *udus, a, um* = ὑγρός, εὐκαμπτος. *concha -*
ae = πλατύστομο ἀγγεῖο (γιὰ μύρο, λάδι κ.τ.λ.). *depropero* (ρ. α') =
 σπεύδω. Ἡ φυσικὴ σειρὰ τῶν λέξεων εἶναι : *quis (curat) depropere-*
rare myrto· ἡ ἀκατάστατη πλοκὴ τοῦ λόγου φανερῶνει τὴν ψυχικὴ
 διέγερση, τὴ χαρὰ τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ φίλου του. *Ve-*
nus = iactus Venerus = ὁ «βόλος τῆς Ἀφροδίτης» : Στὸ παιχνίδι
 μὲ τοὺς «ἀστραγάλους» (τὰ σημ. «κότσια») ὁ συνδυασμός τῶν ἀριθ-
 μῶν 1, 2, 4, 6 (3 καὶ 5 δὲν ὑπῆρχαν) ἦταν ὁ καλῦτερος καὶ λεγόταν
 «Ἀφροδίτη»· ὁ χειρότερος ἦταν ὅταν καὶ οἱ τέσσερις ἀστράγαλοι ἔφερ-
 ναν «1» (ἄσσους). *arbiter bibendi* = ὁ συμποσίαρχος. *bacchor* (ρ.
 α') = μεθῶ. *Edoni - orum* = οἱ Ἡδωνοί : λαὸς θρακικός, φημισμένος
 γιὰ τὴν οἰνοποσία του καὶ τὴ λατρεία τοῦ Βάχχου. *recepto amico dulce*

est mihi furere : πρβ. τό δικό μας «θά τρελλαθῶ ἀπό τῆ χαρά μου», πού τό λέμε ὅταν μᾶς συμβαίνουν ἀπροσδόκητα εὐχάριστα γεγονότα.

9. BIBAIO II — ΩΔΗ XX

1 - 12. *usitatus - a - um* (τοῦ *usitor*) = συνήθης, συνηθισμένος. *tenuis*, ἐπίθ. = λεπτός. *penna - ae* = φτερό, τά φτερά, οἱ φτεροῦ-γες. *biformis*, *e* = δίμορφος. *vates - is* = μάντης, ποιητής. *urbis* ἀντί *urbes*. Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *ferar per liquidum aethera biformis vates non usitata nec tenui penna. biformis* : ἐπειδὴ φαντάζεται τόν ἑαυτό του σάν κύκνο καί ποιητή. Ὁ Ὀράτιος ὀνομάζει τόν Πίνδαρο «Θηβαῖο Κύκνο». Ὁ Ἀριστοτέλης πίστευε ὅτι οἱ ψυχές τῶν ποιητῶν ζοῦσαν καί μετὰ τό θάνατο μέ τή μορφή κύκνων, διατηρώντας ἔτσι καί τήν ἱκανότητα νά ψάλλουν. *non ego... obibo* = ἐγώ δέ θά πεθάνω. *quem vocas* = τόν ὁποῖο προσφωνεῖς (: στέλνεις τόν τελευταῖο χαιρετισμό). *nec stygia cohibebor unda* = οὔτε θά μέ ἐμποδίσουν τά νερά τῆς Στύγας. *iam - iam* = κοίτα - κοίτα. *residunt* (τοῦ *resido* = περιβάλλω, καλύπτω). *crus, cruris* = ἡ κνήμη. *pellis - is* = τό δέρμα. *et album mutor in alitem* = καί μεταβάλλομαι σέ λευκό πτηνό (κύκνο). *superne* = στό ἐπάνω μέρος τοῦ σώματός μου. *leves plumae* = ἐλαφρά (ἀνάλαφρα) φτερά.

13 - 20. *visam* μέλ. τοῦ *viso* = βλέπω. *notior Daedaleo Icaro* = ὀνομαστότερος ἀπό τόν Ἴκαρο, τό γιό τοῦ Δαίδαλου· ὁ ὑπαινιγμός ἀναφέρεται στήν τόλμη καί ὄχι στήν πτώση τοῦ Ἴκαρου. *gementis Bospori litora* = τίς ἀκτές τοῦ Βοσπόρου πού στενάζει (ὁ στεναγμός προέρχεται ἀπό τό βουητό καί τόν παφλασμό τῶν κυμάτων). *Syrtsisque Gaetulas* = τίς Γαιτουλικές Σύρτεις· (ἡ χώρα τῶν Γαιτούλων βρισκόταν στήν Ἀφρική, στά νότια τῆς Νουμιδίας). *canorus ales* = ὠδικό πτηνό. *Hyperborei campi* = οἱ πεδιάδες τῶν Ὑπερβορείων (οἱ Ὑπερβ. ἦταν ἄγνωστοι λαοί τοῦ Βορρᾶ). *dissimulo* = (ἀπο)κρύβω. Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *me noscent Calchus et Dacus qui dissimulat metum Marsae cohortis et ultimi Geloni. Geloni* = οἱ Γελωνοί, λαός Σκυθικός (στήν Οὐκρανία) κοντά στόν ποταμό Βορυσθένη. *disco* = μαθαίνω. *peritus* = ἔμπειρος, πολιτισμένος. *Hiber* = Ἴβηρ (Ἰσπανός). *potor - oris* = πότης : *potor Rhodani* = αὐτός πού κατοικεῖ κοντά στό (ὁ παροικῶν τόν) Ροδανό.

21 - 24. *absint inani funere neniae* = μακριά από τήν άνώφελη (περιττή άφοῦ θά εἶναι άθάνατος) κηδεία μου οἱ θρήνοι : δέν ὑπάρχει λόγος νά μέ κλάψουν, ὅταν θά πεθάνω. *nenia - ae* = ἐπικήδειος θρήνος, μοιρολόι. *luctusque turpes et querimoniae* = καί τά άπρεπή (στήν άθανασία μου) πένθη καί οἱ μεμψιμοιρίες (: τά κλάματα). Ἡ : τά πένθη πού άσχημίζουν τό πρόσωπο. *compesco - ui* (γ') = συγκρατῶ. *clamorem* (tuum). *supervacuus* = περιττός, άνώφελος. *mitte supervacuus honores sepulcri* = άφησε τίς άνώφελες τιμές τῆς ταφῆς.

10. BIBΛΙΟ ΙΙΙ - ΩΔΗ VIII

caelebs - ibis = ὁ άγαμος. *Calendae Martiae* ἢ *Calendae femineae* : Στήν 1η τοῦ Μαρτίου οἱ Ρωμαῖες παντρεμένες γυναῖκες γιόρταζαν στόν Ἡσκυλίνο λόφο τά *Matronalia*, τιμώντας τήν *Iunonem Lucinam*, προστάτη τῶν τοκετῶν (άντίστ. έλληνική θεότητα εἶναι ἡ Εἰλείθυια). *accera - ae* = τό θυμιατήρι. *tus - turis* = τό λιβάδι. *caespes - itis* = χορτόπλινθος : φαίνεται ὅτι ὁ Ὀράτιος μέ τέτοιους πλίνθους εἶχε φτιάξει πρόχειρο βωμό· *docte* ἢ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *miraris, docte sermones utrius linguae* : έννοεῖ τό Μαικήνα, πού ἤξερε καί τήν έλληνική γλώσσα. *corneo - oi - otum* (β') = κάνω τάμα, τάζω. *epulae - arum* = γλέντι. *albus caper* = λευκός τράγος : στούς άνω θεούς θυσίαζαν λευκά ζῶα. *prope funeratus* = ὅταν λίγο ἔλειψε νά μοῦ κάνουν τήν κηδεία μου. *arboris ictus. ictus - us* = χτύπημα : ὁ ποιητής μιλάει γιά τόν κίνδυνο πού διέτρεξε, ὅταν ἔπεσε καί τόν χτύπησε στό κεφάλι κάποιο δέντρο τοῦ κήπου του. *festus - a - um* = έορταστικός. *anno redeunte* = κάθε χρόνο (πρβλ. «περιτελλομένων ένιαι-των»). *cortex - icis* = ἡ πίσσα· *hic dies demovebit corticem* (προσωποποιῶ). *amphora - ae* = άμφορέας. *amphora instituta libere fumum* : οἱ Ρωμαῖοι κατασκεύαζαν τό κελλάρι τους (οἶναποθήκη) σέ τέτοια θέση, ὥστε νά καπνίζεται από τό τζάκι γιά νά «παλιώνει» τό κρασί γρηγορότερα. *consule Tullo* : Ὁ Βολκάτιος Τύλλος ἦταν ὑπακράσι γρηγορότερα. *sume* τοῦ *sumo - mpsi - tum* (γ') = παίρνω καί καταναλώνω, ἔδω : πίνω· *sospes - itis* = σῶος. *cyathos amici sospitis* = ποτήρια (στήν ὑγειά) τοῦ φίλου πού σώθηκε. *lucerna - ae* = τό λυχνάρι. *porfem in lucem* = νά ἔχεις τά λυχνάρια άναμμένα μέχρι τό πρωί. (Ὁ Ὀράτιος

σκόπευε νά κάνει όλονύχτιο γλέντι). *procul esto omnis clamor* : ὁ ποιη-
 τής ὑπόσχεται ἡσυχο καί ξένοιαστο ξενύχτι. *mitte civiles super Urbe cu-
 ras* : εἶχε δίκιο ὁ ποιητής νά συμβουλεύει τόν πολυάσχολο φίλο του
 Μαικήνα νά ξεχάσει ἐκεῖνη τή βραδιά τίς φροντίδες του γιά τήν πόλη
 (πρβ. «ρίξτο λιγάκι ἔξω») : Ὁ Ὁκταβιανός τότε ἔλειπε στήν Ἀνατολή
 καί εἶχε ἀφήσει ἀναπληρωτή του τό Μαικήνα. *Cotiso - onis* : βασιλιάς
 τῶν Δακῶν· ὁ Μ. Κράσσος τό 29 π.Χ. εἶχε νικήσει καί τόν Κοτίσωνα
 καί τούς Σκύθες. *infestus - a - um* = ἐχθρός. *dissideo - edi - essum* (β')
 = ἔχω διαφορές μέ κάποιον. *Medus dissidet sibi* = οἱ Πάρθοι ἔχουν
 διαφορές μεταξύ τους : ἐννοεῖ τίς ἐμφύλιες ἔριδες τοῦ Φραάτη καί τοῦ
 Τιριδάτη. *luctuosus - a - um* = αὐτός πού φέρνει πολύ πένθος. *armis*
(sibi) luctuosis = μέ ὅπλα πού φέρνουν πολύ πένθος = πολλούς
 θανάτους στούς ἴδιους. *Cantaber* = ὁ Κανταβρικός : ἔθνος Ἰσπανικό.
 (Οἱ Ἰσπανοί νικήθηκαν ἀπό τό Στατίλιο Ταῦρο τό 29 π.Χ.). *catena - ae*
 = ἡ ἀλυσίδα. *serus - a - um* = ὀψιμος, καθυστερημένος. *laxo* (ρ. α') =
 χαλαρώνω. *neglegens ne qua populus laboret* : τήν ἴδια σύσταση
 ἔκανε καί παραπάνω ὁ ποιητής μέ τό : *mitte civiles curas. privatus* =
 ιδιώτης (ἀντίθετο τοῦ *magistratus*). *parce nimium cavere* = *noli*
nimium cavere = μή στενοχωρεῖσαι πάρα πολύ, «ρίξτο λίγο ἔξω».
cape laetus dona praesentis horae = χαρούμενος δέξου τά δῶρα τῆς
 ὥρας τούτης.

11. ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ — ΩΔΗ XXV

Quo, ἐπίρρ. = ποῦ. *nemus - oris* = δάσος. Ἡ φυσική σειρά τῶν
 λέξεων εἶναι : *in quae nemora aut in quos specus agor* : ἐμπνευσμέ-
 νος ἀπό τό Βάκχο ὁ ποιητής φαντάζεται ὅτι τόν ὀδηγεῖ ὁ θεός αὐτός.
mens nova = καινούριος νοῦς, νέο πνεῦμα (: ἐνθουσιασμός). *meditor*,
 ρ. = σκέπτομαι, σκοπεύω νά. *insero* = συγκαταλέγω. *recens - ntis* =
 νέος, καινούριος. *non secus* = ὅχι ἄλλιῶς : μέ τόν ἴδιο τρόπο, ὁμοίως.
stupeo = θαυμάζω, ἐκπλήσσομαι. *Enhias - adis* = ἡ Εὐιάδα, Βάκχη,
 Μαινάδα. *candidus - a - um* = κάτασπρος. *lustratus - a - um*, τοῦ *lu-
 stro* (α') = περιοδεύω. *devius - a - um* (de via) = αὐτός πού βρίσκε-
 ται ἔξω ἀπό τό δρόμο του, πού πλανιέται. *valentium vertere* = πού
 μποροῦν νά ξεριζώσουν. *procerus - a - um* = ἀρκετά ψηλός, πανύψη-
 λος. *fraxinus - i* = ἡ μελιά (δέντρο). *pampinus - i* = ἀμπελοβλά-
 σταρο, ἀμπελόφυλλα.

12. ΒΙΒΑΙΟ ΙΙΙ — ΩΔΗ XXX

Perennis, *e* (*per - annus*) = αιώνιος. *situs - us* = μούχλα. *regalis situs* = τό μούχλιασμένο από τήν πάροδο τοῦ χρόνου μεγαλεῖο. *edax - acis* = πού «τρῶει», ἀφανίζει. *imber edax* : ἐπειδὴ τό νερό ἔχει διαβρωτική ἐνέργεια. *non omnis moriar* = δέ θά πεθάνω ὁλόκληρος (: ἀπό τό «ἐγώ μου» θά πεθάνει μόνο τό φθαρτό σῶμα, τό πνεῦμα μου θά ζεῖ μέσα στά ἀφθαρτα ἔργα μου). *Libitina - ae* = ἡ Λιβιτίνη Ἀφροδίτη, θεά τῶν κηδειῶν καί τοῦ θανάτου. Μιά πολύ παράδοση σύγχυση τοῦ ἔρωτα καί τοῦ θανάτου, δηλ. τῆς Ἀφροδίτης καί τῆς Περσεφόνης. *usque recens* = *dum scandet* = ἀδιάκοπα νέος. *dum scandet Capitolium* : δηλ. αἰώνιος (ἐπειδὴ γιά τοὺς Ρωμαίους ἡ Ρώμη ἦταν αἰώνια). *cum tacita virgine* = μαζί μέ τή σιωπηλή κόρη : ἐννοεῖ τή *Vestalem maximam*, ἡ ὁποία βοηθοῦσε τόν *Pontificem* στίς θυσίες καί στεκόταν σιωπηλή μαζί μέ τίς ἄλλες Ἑστιάδες. *Aufidus - i* = ὁ Αὔφιδος, ποταμός στήν πατρίδα τοῦ Ὁρατίου, τήν Ἀπουλία. *Daunus* = ὁ Δαῦνος, ἀρχαῖος βασιλιάς στήν περιοχή τῆς Ἀπουλίας. *pauper aequae* : ὁ Δαῦνος χαρακτηρίζεται «πτωχός εἰς ὕδατα», ἐπειδὴ ὑπῆρξε βασιλιάς μιᾶς χώρας πού δέν ἔχει πολλά νερά. *obstrepro - ui - itum* (γ') = θορυβῶ, βουίζω. *humili potens (factus)* : ὁ Ὁράτιος, πού ἦταν γιός πτωχοῦ ἀπελευθέρου. *Aeolium carmen* = ἡ Αἰολική μελωδία, ἡ λυρική ποίηση τῆς Σαπφῶς καί τοῦ Ἀλκαίου. *sume superbiam Melpomene* = δέξου, Μελπομένη, τήν ὑπερήφανη τιμή. *quaesitam meritis* = *quam* (*Superbiam*) *meritis quaesivisti* = τήν ὁποία ἀπέκτησες μέ τά ἐπάξια ἔργα σου. Ὁ Ὁράτιος, μετριάζοντας τήν περηφάνιά του, ἀποδίδει τά ποιήματά του στή Μούσα Μελπομένη, πού μέ τήν ἔμπνευσή της τόν ἔκανε μεγάλο ποιητή.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

I. Βιργιλίου Αινειάδα	Σελ. 1 - 19
1. Είσαγωγή	» 5 - 15
2. Κείμενο	» 17 - 35
α. Βιβλίο I	» 17 - 22
β. Βιβλίο II	» 23 - 31
γ. Βιβλίο III	» 32 - 35
3. Έρμηνευτικές σημειώσεις	» 37 - 91
α. Βιβλίο I	» 37 - 59
β. Βιβλίο II	» 60 - 81
γ. Βιβλίο III	» 82 - 91
II. M. Tulli Ciceronis Somnium Scipionis	» 93 - 152
1. Προλεγόμενα	» 97 - 107
2. Κείμενο	» 109 - 116
3. Έρμηνευτικές σημειώσεις	» 117 - 150
III. Όρατίου Όδές	» 151 - 187
1. Είσαγωγή	» 155 - 159
2. Κείμενο	» 161 - 171
α. Liber primus	» 161 - 167
β. Liber alter	» 167 - 169
γ. Liber tertius	» 167 - 171
3. Έρμηνευτικές σημειώσεις	» 173 - 187
α. Βιβλίο I	» 173 - 184
β. Βιβλίο II	» 184 - 185
γ. Βιβλίο III	» 185 - 187

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ε. Εργασίες Αλμάτων	Σελ. 1-12
1. Εισαγωγή	1-12
2. Αλγόριθμος	13-22
3. Εργασίες Αλμάτων	23-32
4. Εργασία I	33-42
5. Εργασία II	43-52
6. Εργασία III	53-62
7. Εργασίες Αλμάτων	63-72
8. Εργασία I	73-82
9. Εργασία II	83-92
10. Εργασία III	93-102
11. Ε. Τμήμα Χημικών Στοιχείων	103-112
1. Εισαγωγή	103-112
2. Αλγόριθμος	113-122
3. Εργασίες Αλμάτων	123-132
4. Εργασία I	133-142
5. Εργασία II	143-152
6. Εργασία III	153-162
7. Εργασίες Αλμάτων	163-172
8. Εργασία I	173-182
9. Εργασία II	183-192
10. Εργασία III	193-202

ΕΞΩΦΥΛΛΟ: ΛΟΥΙΖΑΣ ΜΟΝΤΕΣΑΝΤΟΥ

ΕΚΔΟΣΗ ΚΕ', ΚΓ', ΚΔ', 1981 ΑΝΤΙΤΥΠΑ 50.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 3523/8 - 12 - 1980

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΠΑΝΤ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗΣ & ΣΙΑ Ο.Ε.

